This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

600002521G

600002521G

f1.40

23233 d 12

DE

NEDERLANDEN

EN HET

HANSEVERBOND.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN.

16·2·1913

VERHANDELING,

TER BEANTWOORDING DER

VRAGE:

WELKEN INVLOED HAD HET HANZEE-VERBOND OP DEN VOORTGANG, DE VERTRAGING EN DE VOORWERPEN VAN DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL? IN WELKE BETREKKING STONDEN ONZE KOOPSTEDEN TOT HET VERBOND EN GEDURENDE WELKEN TIJD?

ONDER DE SPREUK:

Was ich gewollt ist löblich, wenn das Ziel
Auch meinen Kräften unerreichbar blieb.
An Fleisz und Mühe hat es nicht gefehlt.
GOETHE.

AAN WELKE

DOOR HET PROVINCIAAL UTRECHTSCHE GENOOTSCHAP,

op den 4 Maart 1833,

DE GOUDEN EEREPRIJS

IS TOEGEWEZEN.

VERKORTE INHOUD.

INLEIDING .... Bl. 1.

HOOFDDEEL I.

OVER HET HANSEVERBOND IN HET ALGEMEEN.. » 11.

§ 1. *Oorsprong* .... » —

De meening, dat het Hanseverbond zoude ontstaan zijn ten gevolge eener overeenkomst tusschen Lubeck en Hamburg in 1241, *eene dwaling, bl.* 11. *Deszelfs oorsprong afgeleid uit den algemeenen toestand van Europa, bl.* 13. Val van het Keizerrijk. Karel de Groote. De kruistogten. Bloei der Italiaansche steden. Opkomst der steden in Duitschland en de Nederlanden. *Meer onmiddellijke aanleiding tot het ontstaan der Duitsche Hanse,* bl. 19. Langzamerhand in aantal en omvang toegenomen verbindtenissen van enkele steden in het Noorden van Duitschland tot wederkeerig hulpbetoon. Handelsvereenigingen der Duitsche kooplieden in vreemde Landen. Vereeniging der Duitsche handelsteden ter gemeenschappelijke bescherming harer buitenlandsche factorijen. *Het juiste tijdstip, waarop het Hanseverbond ontstaan is, moeijelijk te bepalen,* bl. 30. Bij afleiding van den oorsprong der Duitsche Hanse van de meer algemeene verbindtenis der Duitsche Zeesteden, behoort het gezocht te worden in de laatste helft der dertiende eeuw. De Keulsche Confoederatie, in 1367, de oudste bekende schriftelijke oorkonde des Hanseverbonds. *Verdeeling der geschiedenis des Verbonds in drie tijdperken,* bl. 36.

§ 2. *Doel, aard, inrigting, naam* .... Bl. 37.

Doel, bl. 37. Geheel verschillend van dat der oudere en nieu-

were federative Gemeenebesten. De bevordering der welvaart des gemeenen levens, de vestiging en uitbreiding van het maatschappelijk bestaan en onderling verkeer der deelgenooten, bepaaldelijk met betrekking tot en door den handel.

NAAM, bl. 39. Beteekenis van het woord: Hanse.

AARD, bl. 42. De vereeniging der Hansesteden geen afzonderlijke Staat. Hare staatkundige betrekkingen van hare handelsbetrekkingen geheel afgescheiden. Gelijkvormigheid van staatsinstellingen noch staatkundige onafhankelijkheid vereischten tot het deelgenootschap. De vereeniging der Hansesteden niets anders dan een Verbond met het hoofddoel van bescherming en uitbreiding van haren buitenlandschen zeehandel.

INRIGTING, bl. 45. Bestuur der afgevaardigden uit de Hansesteden. Hansedagen of dagvaarten. Middelen gebezigd ter bereiking van het aangewezen doel. Dwangmiddelen jegens vreemde Natiën en onwillige Hansegenooten.

HOOFDDEEL II.

DE BETREKKINGEN VAN DE NEDERLANDSCHE KOOPSTEDEN MET HET HANSEVERBOND EN DESZELFS INVLOED OP DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL, VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP DEN VREDE MET DEN KONING VAN DENEMARKEN WALDEMAR III, IN DEN JARE 1370 .... Bl. 54.

Natuurlijke aanleiding tot visscherij, scheepvaart en handel in de Nederlandsche Gewesten, bl. 54. Noodzakelijkheid eener verdeeling bij het nagaan van derzelver betrekkingen tot de Duitsche Hanse, bl. 56.

AFDEELING I.

DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN .... Bl. 58.

§ 1. *Oorsprong, aard, aanvangstijd en uitgestrektheid der betrekkingen van de Zuid-Nederlandsche kooplieden en Steden met de kooplieden en Steden der Duitsche Hanse* ...... » —

OORSPRONG, bl. 58. Invloed der kruistogten op de vroegste handels-

betrekkingen der Vlamingen met Italië en het Oosten. Bloei der Vlaamsche weverijen. Ruilhandel der Italianen en Spanjaarden in Vlaanderen en Braband. Verkeer der Vlaamsche kooplieden bij de Duitsche steden. Vroegste handelsverkeer en voorregten der Noord-Duitsche kooplieden in Vlaanderen. *Noord-Nederlandsche oorkonden*, bl. 65. Privilegiën van de Graven van Holland en de Bisschoppen van Utrecht aan de kooplieden van Lubeck en Hamburg in 1243. Dortmund 1248. Bremen, Staden en de onderdanen der Markgraven van Brandenburg, 1252. Latere voorregten. *Vlaamsche oorkonden*, bl. 67. Overeenkomst en Tollijst van Margaretha en Guido van Vlaanderen, 1252. Vereeniging der Noord-Duitsche kooplieden te Brugge. Factorij der steden van de Duitsche Hanse aldaar. Derzelver Ordinantie en Wilkore 1347 — verbeterd in 1350, 1354 en 1356.

Aard en uitgestrektheid, bl. 73. *Betrekking van* Brugge *tot de Duitsche Hanse*, bl. 73. Zij was eene stapelplaats, eene factorij. Onderscheid tusschen haar en de Duitsche factorijen te Londen, Bergen en Novogorod. *Betrekkingen der overige Vlaamsche steden*, bl. 78. Gewoon handelsverkeer. Sluis schijnt eenmaal tijdelijk in het Hanseverbond als deelgenoot te zijn opgenomen. Aardenburg, meer dan ééns eene tijdelijke stapelplaats der Hanse. Poperingen, Gent, Yperen, Damme — uitgestrektheid van derzelver handel. *Betrekkingen van Braband en de overige Zuid-Nederlandsche Gewesten*, bl. 86. Gewoon handelsverkeer. 's Hertogenbosch — haar deel aan de Keulsche Confoederatie in 1367 en aanzienlijke handel op Schonen. Leuven, Huy, Dinant, Bergen op Zoom, Antwerpen en Mechelen — betrekkingen der Hanse aldaar. Gunstbrieven van Hertog Hendrik III van Lotharingen en Braband in 1251 en 1256. Van Hertog Jan in 1280, 1284 en 1297, en bijzonder ten gunste der Noord-Duitsche kooplieden in 1315.

Aanvangstijd, bl. 91. *In Vlaanderen*, bl. 92. Naar onze meening te stellen in de laatste helft der dertiende eeuw. Kan zijn in 1347 of in 1367. *Braband en de overige Zuid-Nederlandsche Gewesten*, bl. 93. Naar onze meening tegelijk met Vlaanderen. Alleen naar oorkonden, in 1315 of in 1358.

§ 2. *Invloed van de Duitsche Hanse op den voortgang of de vertraging van den Zuid-Nederlandschen handel.......................... Bl. 94.*

De uitnemende bloei van handel en nijverheid in Vlaanderen toegeschreven aan het handelsverkeer der Hanzesteden, bl. 94. Aardrijkskundige verdeeling van den Europeschen handel omtrent dezen tijd, in twee groote afdeelingen. Behoefte der Zuidoostelijke Volken aan de voortbrengselen van het Noorden — hunne scheepvaart op de Zuid-Nederlandsche Gewesten. Behoefte der Noordwestelijke natiën aan de waren uit het Oosten, de Levant en het Zuiden van Europa. Vroege landhandel met de bewoners dier streken — der Arabieren en Persen met Rusland — der bewoners van de Levant en het Zuiden van Europa met Scandinavië. Verval van dien landhandel. Scheepvaart en zeehandel der Noord-Duitsche kooplieden op Vlaanderen en Braband. Brugge, het middelpunt, de hoofdmarkt van den Noordwestelijken met den Zuidoostelijken handel — voordeelen daaruit voor den Zuid-Nederlandschen handel ontstaan.

§ 3. *Invloed van de Duitsche Hanse op de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel.......................................* Bl. 105.

Wordt voordeelig geächt, bl. 105. *Onderscheiding tusschen de voorwerpen van eigenhandel en fabrijkarbeid en die van den ruilhandel der vreemden*, ald. Eigenhandel en fabrijken — fransche wijnen — vlaamsche linnen en wollen stoffen. Ruilhandel der vreemde kooplieden — opgave van deszelfs voorwerpen — moeijelijkheid, om den invloed der Hanse daarop met juistheid te waarderen.

AFDEELING II.

NOORDELIJKE NEDERLANDEN.......................... Bl. 112.

§ 1. *Oorsprong, aard, aanvangstijd en uitgestrektheid der betrekkingen van de Noord-Nederlandsche kooplieden en Steden, met de kooplieden en Steden der Duitsche Hanse.....* » —

OORSPRONG, bl. 112. *Vroegste handelsbetrekkingen van de*

Noord-Nederlandsche koopsteden, met de steden, welke tot de oudste deelgenooten van het Hanseverbond behoord hebben en met de Landen, waarmede dit Verbond de naauwste betrekkingen onderhield, landschapsgewijze, bl. 113. *Met Engeland*, bl. 114. Gelderland en Utrecht. ald. THIEL, d. j. 618. UTRECHT, DUURSTEDE, NIJMEGEN, d. j. 779, DEVENTER, d. j. 882 — latere handelsbetrekkingen. Holland en Zeeland, bl. 118 — stapel der Engelsche wolle te DORDRECHT onder FLORIS V. BRIELLE, DORDRECHT, MIDDELBURG, ZIERIKZEE, d. j. 1308. Groningen, bl. 122. GRONINGEN, d. j. 1257. *Langs den Rijn*, bl. 124. Gelderland en Utrecht, bl. 124. BOMMEL, HERWERDEN, THIEL, DEVENTER, DUURSTEDE en UTRECHT, d. j. 1104. NIJMEGEN, d. j. 1180. ZUTPHEN, d. j. 1206. ARNHEM, HARDERWIJK, DOESBURG, d. j. 1306. Holland en Zeeland, bl. 129 — oude landhandel der Hollanders met Italië en de Levant, over Keulen en Frankfort. DORDRECHT, d. j. 1048. GORKUM, d. j. 1368. ZIERIKZEE en MIDDELBURG, d. j. 1355. Groningen, bl. 132. GRONINGEN, d. j. 1298 — haar handel vermoedelijk oneindig ouder. *Noord-Duitschland en de Kustlanden der Oostzee*, bl. 132. Aanleiding tot deze handelsbetrekkingen. Holland en Utrecht, bl. 132. — Hollandsche volkplantingen in de Kustlanden der Oostzee, in de twaalfde en dertiende eeuw. UTRECHT, d. j. 1122. — voorregten in Utrecht en Holland van Lubeck, Hamburg, Dortmund, Bremen en Stade, de onderdanen der markgraven van Brandenburg, Soest, v. d. j. 1243-1349. DORDRECHT, d. j. 1303. AMSTERDAM, d. j. 1358. Zeeland, bl. 138. Friesland en Groningen, bl. 138. Oudste betrekkingen, d. j. 1196. GRONINGEN, d. j. 1273. STAVOREN — haar strijd met Lubeck en Hamburg, in d. j. 1330. WORKUM en BOLSWERT, d. j. 1380. DOKKUM. Gelderland, bl. 141. HARDERWIJK en ZUTPHEN — hare oneenigheden met Hamburg, Reynoldsburg, Stendhal, enz. d. j. 1280. DEVENTER, KAMPEN en ZWOLLE, zelfde tijd. *Gothland*, bl. 143. GRONINGEN, d. j. 1229. Vermoedelijk dreven meer Noord-Nederlandsche steden aldaar zeer vroegen handel. *Scandinavische Volken*, bl. 146. Aanleiding tot onze handelsbetrekkingen met dezelve. STAVOREN, d. j. 1241. Hollanders in 1236 en 1237. Inwendige toestand dier Staten, bl. 150.

De Noord-Duitsche Zeesteden maken zich dien ten nutte, om er handelsvoorregten te verkrijgen en haren invloed te vestigen. Zij kiezen de partij van Koning ERICH van Denemarken tegen ERICH MAGNUSSEN van Zweden. Vrede van Calmar in d. j. 1285. Voorregten daarbij in Noorwegen toegestaan aan KAMPEN, STAVOREN en GRONINGEN. Innerlijke verdeeldheden van Denemarken, Zweden en Noorwegen, van ERICH V tot aan WALDEMAR III (1286–1340). Voorregten gedurende dezelve toegestaan aan KAMPEN, HARDERWIJK, ZUTPHEN, DEVENTER en STAVOREN in d. j. 1298, 1316 en 1326. Toestand van het Noorden onder WALDEMAR III. Aanleiding tot den oorlog tegen hem gevoerd door de Vereenigde Duitsche Steden. Privilegiën van STAVOREN en 's HERTOGENBOSCH van d. j. 1363. Keulsche confoederatie in 1367. Glansrijke uitslag des oorlogs. Aandeel daaraan van de Nederlandsche steden. Privilegiën, haar verleend door den Zweedschen Koning Hertog ALBRECHT van Meckelenburg in 1368; door den Deenschen Rijksraad, WALDEMAR III, en OLAUS IV, in de j. 1369–1376; en door Koning HAKO van Noorwegen in 1370 en volgende jaren.

AARD, AANVANGSTIJD EN UITGESTREKTHEID, bl. 176. *Redenen, waarom zij, gedurende dit tijdvak, niet stellig kunnen worden gekenschetst en bepaald*, bl. 176. *Onderzoek*, *welke Noord-Nederlandsche steden* OP HET EINDE *van hetzelve tot de Vereeniging der Duitsche steden behoorden en welke inderdaad voor* HANSESTEDEN *te houden zijn*, bl. 179. Verschillende beantwoording naar den onderscheiden' zin der vrage.

§ 2. *Invloed van de Duitsche Hanse op den voortgang of de vertraging van den Noord-Nederlandschen handel*........................... Bl. 188.

De opkomst en bloei, gedurende dit tijdvak, van den Noord-Nederlandschen handel in het algemeen, kan niet worden toegeschreven aan den invloed der Duitsche Hanse, bl. 188. *Ware aanleiding tot dezelve*, bl. 189. Handel met Engeland. Met de Rijnsteden. Vaart op de Oostzee. *Aanzienlijker invloed der Duitsche Hanse, gedurende het laatst van dit tijdvak, op het handelsverkeer der Noord-Nederlandsche Gewesten in de Scandinavische Rijken*, bl. 193.

§ 3. *Invloed van de Duitsche Hanse op de voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel* .... Bl. 195.

Dezelve bepaalt zich hoofdzakelijk tot de voorwerpen van onzen handel met Scandinavië, bl. 195. Voorwerpen van in- en uitvoer der Hansesteden uit Novogorod en Rusland, Zweden, Denemarken en Schonen, Noorwegen. *Die invloed was gunstig*, bl. 200. *De hoofdvoorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel aldaar*, bl. 201. Wijn, zout, laken en andere wollen en linnen stoffen, bier, haring.

HOOFDDEEL III.

DE BETREKKINGEN VAN DE NEDERLANDEN MET HET HANSEVERBOND EN DESZELFS INVLOED OP DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL, VAN DEN VREDE MET DEN KONING VAN DENEMARKEN WALDEMAR III, IN DEN JARE 1370, TOT OP HET VERVAL DES VERBONDS BIJ DEN AANVANG DER ZEVENTIENDE EEUW .... Bl. 205.

Invloed van het Hanseverbond bij het einde der veertiende eeuw, op de beschaving van Europa, bl. 205. *Bloei dier vereeniging*, bl. 207. *Oorzaken van haar verval*, bl. 208. Innerlijke gebreken. Geklommen aanzien en magt der Vorsten. Uitvinding van het geschut. Staande legers. Ontdekking van Amerika. Zeeweg naar de Oostindië. De Eeuwige Landvrede.

AFDEELING I.

ZUIDELIJKE NEDERLANDEN .... Bl. 211.

§ 1. *Ontwikkeling, aard, bloei en verval der betrekkingen van de Zuid-Nederlandsche Gewesten tot het Hanseverbond* .... » —

ONTWIKKELING EN BLOEI, bl. 211. *De factorij van het Hanseverbond te Brugge bij den aanvang van dit tijdvak*, bl. 211. *Hare lotgevallen gedurende de Vlaamsche oorlogen*, bl. 212.

Verplaatsing naar Dordrecht in d. j. 1388. Terugkeer naar Brugge, d. j. 1392. Verplaatsing naar Antwerpen in d. j. 1437. Terugkeer naar Brugge in d. j. 1438. Verplaatsing naar Antwerpen en gedeeltelijk naar Middelburg in 1451. Van dáár naar Utrecht. Terugkeer naar Brugge in d. j. 1456. *Toestand der factorij te Brugge, gedurende het tijdperk van den hoogsten bloei des Verbonds*, bl. 229. Hare inrigting. Invloed des Lands op dezelve. De uiterlijke praal door haar ten toon gespreid. Hare geldelijke inkomsten. De dwangstapel. Uitgestrekte betrekkingen der factorij.

Verval, bl. 235. *Deszelfs eerste sporen op het midden der tweede helft van de vijftiende eeuw*, bl. 236. Binnenlandsche onlusten in Vlaanderen onder Philips den Goeden en Karel den Stouten. Klagten van de factorij te Brugge, in 1470. Vertrek der vreemde kooplieden, vooral der Portugezen en Italianen, van Brugge naar Antwerpen. Veranderde toestand van den Noord-Westerschen handel. Oneenigheden tusschen de Hansesteden onderling. Brugge wordt door de meeste kooplieden der Duitsche Hanse verlaten. Verval der factorij aldaar. *Lotgevallen der Duitsche factorij te Antwerpen*, bl. 243. Vroegere betrekkingen der Duitsche Hanse aldaar. De factorij wordt derwaarts voor goed overgebragt omtrent d. j. 1549. Hare privilegiën aldaar bevestigd, d. j. 1561. Nieuw Residentiehuis voltooid, d. j. 1568. Moeijelijkheden, waarmede het Bestuur der factorij te worstelen had. Derzelver verkwijning en verval op het laatst der zestiende eeuw. *Ontbinding der betrekkingen van het Hanseverbond in de Zuidelijke Nederlanden bij den aanvang der zeventiende eeuw*, bl. 252.

Aard, bl. 253. *In het algemeen dezelfde als in het vorige tijdvak*, bl. 253. *Uitzonderingen* ald. Sluis, Rijssel, Dinant, Maastricht, 's Hertogenbosch. *Oudste handelsverkeer der Walen, Brabanders en Vlamingen in het Noord-Oosten*, bl. 258.

§ 2. ***Invloed van het Hanseverbond op den voortgang of de vertraging van den Zuid-Nederlandschen handel*** .... Bl. 259.

Wederzijdsche onmisbaarheid van Vlaanderen en de Duit-

sche Hanse, bij den aanvang der tweede periode, bl. 259. *Voordeelige invloed van het Hanseverbond op de Vlaamsche welvaart en koophandel, bl.* 261. Fabrijken. Zeehandel. *De teruggang van den Vlaamschen handel sedert het einde der vijftiende eeuw geenszins toe te schrijven aan den invloed van het Hanseverbond*, bl. 266. *Oorzaken*, bl. 267. Binnenlandsche onlusten. Oorlog met Keizer Frederik III. Onbruikbaarheid van het Swin. Voordeelen van Antwerpen voor den vreemden handelaar. *De invloed der Duitsche Hanse op de welvaart van Antwerpen en den Brabandschen handel gedurende de vijftiende en zestiende eeuwen slechts zeer beperkt*, bl. 270. *Redenen*, ald. De Hanse niet meer in het bezit van den alleenhandel op de Oostzee. De stapel der Indische waren door de Portugezen te Antwerpen gevestigd. De Italiaansche, Levantsche en Amerikaansche waren mede aldaar aangebragt. Handelsbetrekkingen met Opper-Duitschland, Engeland en Frankrijk. Bloei van den Antwerpschen handel en fabrijken, onafhankelijk van het handelsverkeer des Verbonds.

§ 3. *Invloed van het Hanseverbond op de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel* .... Bl. 276.

Vlaamsche en Brabandsche fabrijkarbeid en eigenhandel, bl. 277. Invloed gunstig. Fabrijken — wollen- en linnenstoffen, fluweel en satijn, goud en zilverwerk, wapentuig, kantwerk, lederwerk. Eigenhandel — fransche wijnen. *Voorwerpen van in- en uitvoer der kooplieden van de Hanse*, bl. 278. Moeijelijkheid om haren invloed te dezen opzigte met juistheid te waarderen. Vlaanderen en Brugge, — invoer, uitvoer. Braband en Antwerpen, — invoer, uitvoer.

AFDEELING II.

NOORDELIJKE NEDERLANDEN .... Bl. 288.

§ 1. *Ontwikkeling, aard, bloei en verval der betrekkingen van de Noord-Nederlandsche Gewesten tot het Hanseverbond* .... » —

Ontwikkeling en bloei, bl. 288. *Toenemende invloed der Neder-*

landsche Hansesteden in het Noordoosten, bl. 288. *Handelsnaijver der Duitsche, vooral der Wendsche Zeesteden*, bl. 289. *Vijandelijkheden daaruit ontstaan tusschen deze en de voornaamste Noord-Nederlandsche. Hansesteden*, bl. 291. Onmiddellijke aanleiding. Afwisselend geluk des Oosterschen oorlogs. Vrede tusschen Denemarken en de Hanse. De krijg der Hanse tegen de Hollanders en Zeeuwen breekt uit in d. j. 1436. Deszelfs nadeelige gevolgen voor onzen handel en onze scheepvaart. Krachtdadige krijgstoerusting door de onzen gemaakt. Hunne zeerooverijen. Bestand van d. j. 1441. *Afscheiding der Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden van het Hanseverbond, omtrent d. j.* 1439, bl. 305. Afzonderlijke privilegiën door dezelve in het Noorden verworven. Voortdurende vijandelijke gezindheid der Hanse. *Aandeel der Overijsselsche, Friesche en Geldersche Steden aan den Wendschen oorlog*, bl. 309. Voor altijd afgescheiden steden: Harlingen, Workum, Hattem, Wageningen. Tijdelijk afgescheidene: Arnhem, Kampen, Roermonde, Zutphen, Zwol, Bolswerd, Groningen.

Aard. bl. 313. *Opgave van alle in de geschiedenis met naam vermelde Nederlandsche Hansesteden*, bl. 313. *Ook vele andere steden, dorpen, ja geheele landschappen, hebben hier te Lande aan het Verbond deel gehad*, bl. 314. Algemeene gronden. Bijzondere voor dit tijdvak. Bewijzen voor de Nederlandsche Gewesten. Vertegenwoordiging der kleine door de groote Nederlandsche Hansesteden. *Onderscheidene betrekkingen der Nederlandsche Hansesteden tot het Verbond*, bl. 323. Volle Hansesteden — ontwijfelbaar Amsterdam, Dordrecht, Briel, Zierikzee, Kampen, Deventer, Zwolle, Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Roermonde, Elburg, Arnhem, Emmerik, Bolsward, Stavoren, Groningen — waarschijnlijk Enkhuizen, Wieringen, Middelburg, Arnemuiden, Utrecht, Hasselt, Hindeloopen en Haarlem — mogelijk en tijdelijk Saltbommel, Doesburg, Tiel en Venlo. Van onzekeren rang: Domburg, Harlingen, Wageningen. Middelbare Hansesteden: Oldenzaal, Maas-Bommel, Deutichem, Grol, Lochem, Gorcum, Worcum — aard der betrekking van de Middelbare Hansesteden. *Aanzien en onderlinge rang der Nederlandsche Hansesteden*, bl. 334.

Verval. *Laatste vermelding*, bl. 337. Doesburg in d. j. 1572. Thiel en Bommel in d. j. 1581. Emmerik, Zutphen, Roermonde, Arnhem, Venlo, Elburg, Harderwijk, Zwol, Kampen, Groningen, Stavoren en Bolsward in d. j. 1603. Deventer d. j. 1618. Nijmegen d. j. 1628. *Ontbinding van het Hanseverbond, op het midden der zeventiende eeuw*, bl. 341.

§ 2. *Invloed van het Hanseverbond op den voortgang of de vertraging van den Noord-Nederlandschen handel* .... Bl. 343.

Onderscheiding, bl. 343. *Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden*, bl. 344. Nadeelige invloed. Betoog — overwigt der Hanse in het Noorden en de Oostzee — ligging der Wendsche steden — staatkunde der Noordsche Vorsten — factorijen der Hanse te Bergen en Novogorod. Tegenwerking — in Noorwegen — in Denemarken — Zweden — in Rusland. *De genoemde Nederlandsche Hansesteden dringen zich desniettegenstaande al meer en meer in den Noord-Oostelijken handel in*, bl. 352. De vijandelijkheden breken op nieuw uit in 1510. Derzelver afwisselende, maar den onzen vaak nadeelige uitslag, tot op het midden der zestiende eeuw. *Eindelijk geraakt de geheele Noordsche handel in hunne handen*, bl. 361. *Friesche, Overijsselsche en Geldersche steden*, bl. 363. Gunstige invloed. Stremming gedurende den Wendschen oorlog. Oorzaken van den langeren duur der betrekkingen van deze, dan van de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden met de Hanse — hare behoefte aan den steun der Hanse — zij kwamen later onder het gezag van het huis van Bourgondië. Deze steden maakten een zeer oordeelkundig gebruik van de scheuring tusschen de Hanse, en de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden — in Noorwegen — in de Oostzee — in Frankrijk — Portugal — Spanje. *Verminderde invloed sedert het laatst der vijftiende eeuw*, bl. 372.

§ 3. *Invloed van het Hanseverbond op de voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel* .... Bl. 373.

Onderscheiding, bl. 373. *Holland, Zeeland en West-Friesland*,

bl. 374. Lakenfabrijken. AMSTERDAM, LEYDEN, SCHIEDAM. *Friesland*, *Overijssel*, *Gelderland*, bl. 375. Hout, stokvisch, levensmiddèlen, linnen- en wollen stoffen, goud- en zilvergeld, waren vervaardigd uit metalen, specerijen, Oostersche kostbaarheden, kramerijen. DEVENTER — fluweel, zijde, grof en fijn linnen, goud- en zilverwerk, baar geld. De Nederlandsche steden dreven in Noorwegen weinig ruilhandel, maar handelden meest tegen klinkende munt — KAMPEN.

BESLUIT.. Bl. 378.

Slotsom van ons onderzoek, bl. 379. *Toestand van den Handel in de Spaansche Nederlanden en in het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, bij den aanvang der zeventiende eeuw*, bl. 381.

Onze tijd biedt voor de beoefening en navorsching der Geschiedenis hulpmiddelen aan, welke de betrachting harer wezenlijkste vereischten, geloofwaardigheid en naauwkeurigheid aanmerkelijk ligter maken, dan plaats had zelfs in de voorgaande eeuw. Geheel Europa heeft den lichtstraal opgevangen, welke, vooral sedert het laatst van dat tijdvak, over de onmisbare kennis en bewerking der oorspronkelijke bronnen is opgegaan. Al meer en meer ziet men de grendelen wegschuiven, achter welke het kostbaarste goud, met verwonderlijke kortzigtigheid, ongelouterd aan den omloop werd onttrokken. En reikt de te vaak verwaarloosde kritiek, gezond en onbevangen, aan de onbekrompene pogingen der Besturen de hand, het veld der Geschiedenis zal weldra eene uitgestrektheid en vruchtbaarheid verkrijgen, welke hare ijverigste beoefenaars zich voor weinige jaren naauwelijks durfden denken.

Met de openbaring en zuivering der bronnen zijn ook de inzigten veredeld omtrent hare werkdadige

aanwending. Niet langer tot bewijsmiddel vernederd van partijdige stellingen of ongegronde meeningen, is de bekendmaking der waarheid thans het uitsluitend oogmerk geworden der beoefening van geschiedkundige bescheiden. Die waarheid wil men hebben aangewend tot aankweeking van Vaderlandsliefde en burgerzin, tot leiding en instandhouding van het volkskarakter. De kennis der gebeurde daadzaken op het dagelijksch leven, in deszelfs ruimsten omvang, toegepast, ziet daar, wat de beoefening der Geschiedenis meer en meer worden zal; wat zij, naar de behoefte van den tegenwoordigen tijd, inderdaad behoort te zijn (1).

Van deze denkbeelden doordrongen, kon de Schrijver dezer Verhandeling aan de beantwoording eener historische Prijsvraag niet ligtvaardig de hand slaan. Want dat zij ook in Nederland gelden, dat zij het gevoelen bevatten der voortreffelijkste leden van het Utrechtsch Genootschap, dit kon hem niet onbekend zijn. Had hij dus zijn vertrouwen op eigene krachten geraadpleegd, gewis ware deze arbeid nimmer ondernomen. Maar hij ging inzonderheid met zijne Vaderlandsliefde te rade. Vol geestdrift voor al, wat den roem van het Nederlandsche Volk kan verhoogen, mogt hij zich de zelfvoldoening niet ontzeggen, om ook hier de hand te hebben uitge-

(1) Ieder weet, hoe voortreffelijk deze grondbeginselen onlangs zijn ontwikkeld in de uitnemende, met goud bekroonde, Verhandelingen *over de bewerking van de Nederlandsche Geschiedenis*, door de Heeren Profr. ROOYAARDS, en Mrs. GROEN VAN PRINSTERER, BEYERMAN en SCHELTEMA.

strekt tot opbouwing van een hoogstbelangrijk, maar genoegzaam onbeärbeid gedeelte der Vaderlandsche Geschiedenis. En is hem het lot van Icarus beschoren, zijn gemoed legt hem de getuigenis af, dat geene onedele drijfveren hem tot te hooge vlugt hebben aangespoord.

Toen de Schrijver, in het jaar 1829, op de herhaalde uitschrijving der Prijsstoffe over de voormalige betrekkingen tusschen den Nederlandschen handel en het Hanseverbond was opmerkzaam geworden en besloten had, eene poging tot hare behandeling in het werk te stellen, onderzocht hij in de eerste plaats, wat daaromtrent bij inlandsche of vreemde Schrijvers te vinden was. Spoedig ontwaarde hij, dat van deze laatsten alleen SARTORIUS de Geschiedenis van het Hanseverbond grondig en opzettelijk had behandeld (1); dat zij door

(1) In zijne *Geschichte des Hanseatischen Bundes*, *Göttingen* 1802. 3 *deelen in* 8vo, waarvan het eerste deel of de eerste periode geheel op nieuw door hem is bewerkt geworden, en na zijnen dood in het licht gegeven onder den titel van SARTORIUS, *urkundliche Geschichte des Ursprunges der Deutschen Hanse*, *herausgeg. von* J. M. LAPPENBERG, *Hamburg* 1830. 2 *deelen* in 4to. Het boek van P. H. MALLET, *de la ligue Hanséatique*, *de son origine*, *ses progrès*, *sa puissance et sa constitution politique*, *jusqu'à son déclin au seizième siècle*, *Genève* 1805. 1 *vol.* in 8vo, bevat weinig anders dan een uittreksel van het eerstgenoemde Werk van SARTORIUS, naar den Franschen trant. Enkele eigene of van elders ontleende aanmerkingen, welke daarin voorkomen, worden door geene bewijzen gestaafd. Wij hebben dus gemeend, onze aanhalingen daardoor niet te moeten vermeerderen. Belangrijker is de *Entwurf einer Geschichte der Hanse*, *insonderheit des Ganges der Handlung während desselben*, door J. G. BÜSCH, in zijne *Sämmtliche Schriften über die Handlung*, *Th.*

de eersten, zelfs met betrekking tot ons Vaderland, geheel en al onbearbeid was gelaten. Hetgene bij SARTORIUS, hoe schatbaar en belangrijk ook, gevonden wordt, is echter in vele opzigten onvolledig; en een uittreksel van bestaande Werken, zelfs in eene vreemde taal, kon het Genootschap ook niet verlangd hebben. Daarenboven, welken aanlokkelijken arbeid zag de Schrijver in het onderzoek der Nederlandsche Geschiedbronnen niet voor eigene nasporingen opengesteld! Deze meende hij te moeten onderzoeken, maar door het oordeel van anderen onbevangen, en SARTORIUS werd voor eene wijl ter zijde gelegd. Mogten zijne pogingen door een' gewenschten uitslag bekroond worden, hij hoopte den arbeid van dezen voortreffelijken geleerde tot aanvulling van hetgene de Vaderlandsche bodem opleverde, aan te wenden.

Indien de oogst niet geheel mislukt is, hij heeft echter geenszins geheel aan de verwachting voldaan. Hoe vele verzamelingen van allerlei oorkonden,

---

IV. S. 400—468; maar deze Verhandeling, hoe verdienstelijk ook, is inderdaad weinig meer dan eene schets: zij bevat vele misstellingen en is door het daarop gevolgde eerste Werk van SARTORIUS geheel en al in de schaduw gesteld. Van andere, door SARTORIUS gebruikte of beoordeelde, Werken te spreken, achten wij overbodig; maar wij mogen niet onvermeld laten de *Geschichte der Deutschen Hanse*, van Dr. RAUSCHNICK, in de *allgemeine Historische Taschenbibliothek für Jedermann*, *Th.* 32, *Dresden* 1831, ook in twee kleine deeltjes afzonderlijk verkrijgbaar; welk Werkje, schoon blijkbaar uit het oude en nieuwe Werk van SARTORIUS getrokken, en in zoo verre omtrent de Geschiedenis der Duitsche Hanse niets nieuws bevattende, zich nogtans even zeer door bondigheid en naauwkeurigheid, als door eene onderhoudende voordragt, aanbeveelt.

charters, verbonden, giftbrieven, statuten, keuren, reglementen, registers en andere officiëele geschriften hebben wij geheel onbevredigd moeten ter zijde leggen; hoe dikwerf is de aangewende tijd slechts karig beloond! Het uiterste tijdstip voor de inzending van onzen arbeid naderde, en nog waren de voor den schrijver toegankelijke oorspronkelijke bronnen niet alle, veel minder de arbeid van anderen, geraadpleegd. Op dit alleen mogt hij echter de kans niet wagen, en de tijd der inzending ging voorbij. Hij had zich echter reeds te veel aan zijn onderwerp gehecht, om zijne nasporingen niet voort te zetten, al ware het dan slechts tot eigen onderrigt. Zijne volharding veroorzaakte hem geen berouw. Nu het strijdperk andermaal is opengesteld en hij genoegzaam zeker is, van daarin eenen mededinger te zullen ontmoeten, met den grond bekend (1), ontveinst hij zich de geringe kansen wel niet, die hem thans zijn overgebleven. Maar hij treedt nogtans met minder schroom naar binnen, dan in het jaar 1829 zoude geschied zijn, door het laatste Programma van het Genootschap overtuigd, dat hij in de bewerking van de opgenomene taak deszelfs bedoelingen wèl gevat heeft, en voor zich zelven verantwoord, dat, zoo de vruchten van zijn onderzoek niet zoo mild zijn

(1) Bij het programma van den jare 1830 was loffelijke melding gemaakt van eene in den d. j. 1829 ingekomen, doch niet bekroonde Verhandeling over ons onderwerp, met uitnoodiging aan den inzender, om zijn werk te volmaken, en aanbod der aanmerkingen van H. H. adviseuren.

geweest, als hij zelf eenmaal hoopte, zulks althans niet geheel te wijten is aan al te groote onvolledigheid in zijne nasporingen.

Oneindig veel, vooral met betrekking tot ons onderwerp, berust er gewis nog in de stedelijke of gewestelijke archieven. Volkomen huldigen wij de verlichte maatregelen te dien opzigte door het Bestuur, in de laatste jaren, genomen; maar er is tijd en arbeid noodig, eer die schatten ontcijferd, geschift en gerangschikt, eer zij, door middel van de drukpers, voor het algemeen toegankelijk zijn gemaakt. Wie met den staat van de meeste dier archieven, wie met de middelen om zich dezelve ten nutte te maken slechts eenigermate bekend is, hij weet, dat daarvan, vóór dien tijd, door bijzondere personen, vooral binnen een beperkt tijdsverloop, maar luttel vrucht te trekken is. Dit is in dubbele mate op de bescheiden omtrent de voormalige betrekkingen onzer handelsteden met het Hanseverbond toepasselijk, daar het te denken is, dat deze, althans voor een groot gedeelte, bij de meeste dier Steden verspreid liggen (1). Veel zal er dus, ook omtrent dit onderwerp, voor lateren tijd overblijven. Vele punten kunnen in dezen tijd slechts onvolledig worden beantwoord. Maar ook dit heeft ons niet ontmoedigd. Het Genootschap zal van de mededingers ook hier niet meer vorderen, dan binnen hun bereik viel.

---

(1) Zoo meldt ons b. v. SCHRASSERT, *Hardervicum Antiquum*, Deel I, bl. 136, dat er ter Secretarij dier Stad » nog een gansche bun-

Ons Vaderland is thans binnen geheel andere grenzen beperkt, dan toen deze belangrijke Prijsvraag werd uitgeschreven. Staatkundige gebeurtenissen, omtrent welke het oordeel van het algemeen zich al meer en meer begint te vestigen, hebben gewelddadig de banden verbroken, die het van ouds afhankelijke België, ten gevolge der eigendunkelijke bepalingen van het Weener Congres, voor zestien jaren (1) aan de vrije Nederlandsche Gewesten verbonden. Dat Land maakt thans, immers metterdaad, een' afzonderlijken Staat uit, maar die afscheiding schijnt ons echter niet te veroorloven, ons aan het onderzoek naar de voormalige handelsbetrekkingen van de Zuid-Nederlandsche Gewesten met het Hanseverbond te onttrekken, want bij het uitschrijven der vrage bestond zij niet. Deze omstandigheid alleen bindt ons genoegzaam en ontslaat ons van het betoog van zoo vele an-

---

del te vinden is van brieven, bij de Oostersche Steden Lubeck, Rostock, Wismar, Hamburg, Keulen en andere aan Harderwijk geschreven, en allerhande zaken, doch meest Koopmanschap en Zeezaken betreffende, behalve ontelbare afscheiden en beramingen van de Hansevergaderingen, te Lubeck, Keulen, Londen, Antwerpen en elders gehouden; ook afschriften van de vrijheden der Hanse-steden in Braband en tot Antwerpen verleend." Soortgelijke getuigenis geeft SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen*, bl. 144 en 494, wegens *Doesburg* en *Wageningen*. DUMBAR, *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*, bl. 530, volgg., geeft afdrukken van Hanseoorkonden, naar stukken in de Archieven dier stad voorhanden: zoo ook DRIESSEN, *monumenta Groningana*, St. III, pag. 547, volgg., uit het Groningsche Stadarchief. Het zoude niet moeijelijk zijn deze voorbeelden te vermenigvuldigen.

(1) Dit werd geschreven in den jare 1831.

dere redenen, als ons buitendien zouden moeten nopen, om dezelve ook met betrekking tot dat gedeelte van ons voormalig grondgebied, hetwelk thans België uitmaakt, te beäntwoorden. Wij hebben derhalve al de zeventien Nederlandsche Gewesten, zoo als die weleer onder Karel den Vijfden en laatstelijk onder onzen Koning vereenigd waren, tot het onderwerp van ons onderzoek genomen. De geheel verschillende aard der betrekkingen van de Zuidelijke en van de Noordelijke Landschappen tot de Duitsche Hanse heeft het ons echter niet alleen mogelijk, maar zelfs noodzakelijk gemaakt, derzelver Geschiedenis hier geheel van een te scheiden, doch ons daarbij als van zelve ten regel voorgeschreven, om onder ieder Gewest telkens al die streken en steden te rangschikken, die er gedurende het tijdvak, dat behandeld wordt, toe werden gerekend, zoodat b. v. Sluis, Aardenburg, 's Hertogenbosch, Maastricht, enz. onder de Zuid-Nederlandsche Gewesten voorkomen, schoon ze thans tot het Koningrijk der Nederlanden behooren.

Wij hebben voorts onzen arbeid verdeeld in drie hoofddeelen.

Het eerste geeft eene beknopte historische voorstelling van den oorsprong, den aard, het doel en de inrigting van het Hanseverbond, van de middelen door hetzelve gebezigd, om dat doel te bereiken, en van hetgene uit de Geschiedenis van dat Verbond, in het algemeen, naar ons inzien, vereischt wordt, om deszelfs bijzondere handels-

betrekkingen met de Nederlanden uit het regte standpunt en met kennis van zaken te beoordeelen.

Het tweede hoofddeel bevat, met omkeering van de volgorde, in de voorgestelde vraag aangenomen, een onderzoek naar den oorsprong en den aard der betrekkingen van de Nederlandsche Koopsteden met de Kooplieden en de Steden van de Duitsche Hanse; naar den tijd, waarop die betrekkingen ontstaan zijn, en naar den invloed, welken dat Verbond, gedurende het eerste tijdperk van deszelfs bestaan, op den voortgang of de vertraging en op de voorwerpen van den Nederlandschen handel heeft uitgeoefend. Dit hoofddeel brengt ons tot aan den Vrede van het Hanseverbond met den Koning van Denemarken, WALDEMAR III, in den jare 1370, het tijdstip, waarop het zich in deszelfs vollen bloei voordoet. Het is verdeeld in twee onderdeelen, waarvan het eerste de Geschiedenis der Zuid-Nederlandsche, het tweede die der Noord-Nederlandsche Gewesten behandelt.

Het derde Hoofddeel stelt de Geschiedenis voor van den Nederlandschen handel in betrekking tot het Hanseverbond, sedert den vrede met WALDEMAR in den jare 1370, tot op den aanvang der zeventiende eeuw, als wanneer alle invloed van het Verbond, als zoodanig, in de Nederlanden had opgehouden. Het loopt dus over het tweede en derde of laatste tijdperk der Geschiedenis van het Hanseverbond, welke, met opzigt tot de Nederlanden, niet wel geheel van elkander kunnen worden afgescheiden. Dáárin worden de wijzigingen en de eindelijke algeheele ont-

binding der betrekkingen, in het vroegste tijdvak tusschen de Nederlandsche koopsteden en de Duitsche Hanse aangeknoopt, almede uit de bronnen aangewezen; zoo veel mogelijk van den juisten tijd van een en ander verslag gedaan, en eindelijk ook de invloed gewaardeerd, welken de bloei en de verkwijning van het Hanseverbond op den Nederlandschen handel en deszelfs voorwerpen kunnen hebben uitgeoefend. Ook in dit Hoofddeel hebben wij de handelsbetrekkingen van de Zuid-Nederlandsche en van de Noord-Nederlandsche Gewesten afzonderlijk behandeld.

Wij hebben ten slotte nog een woord te zeggen over onze vrij menigvuldige aanhalingen. Wie beproeft anderen op eenen ongebaanden weg voor te gaan, schijnt ons toe, hen in staat te moeten stellen, met vertrouwen te volgen. Bij de behandeling eener historische Prijsstoffe vooral mag men, uit den aard der zake, geen onvoorwaardelijk geloof verlangen noch verwachten. Gewis moet men echter ook hier eene ijdele praalzucht van eene doelmatige regtvaardiging der aangevoerde daadzaken weten te onderscheiden. Het min bekende of betwijfelde, datgene inzonderheid, wat het onderwerp onzer nasporing uitmaakt, behoort naauwkeurig en volledig te worden gestaafd. Algemeen erkende zaken schijnen gerustelijk zonder noodelooze getuigenis te mogen worden ter nedergesteld. Van den vreemdeling wordt aanbeveling en borgtogt gevorderd. De bekende mag zonder inleiding binnen treden.

HOOFDDEEL I.

OVER HET HANSEVERBOND IN HET ALGEMEEN.

Εκ Χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο·
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.
HESIODUS.

§ 1.

Oorsprong.

Het is eene vrij oude en algemeene (1) meening, ook hier te Lande, zoo het schijnt, tot op den huidigen tijd (2) aangenomen, dat het wijdberoemde Hanseverbond zijnen oorsprong ontleend heeft aan eene overeenkomst, in den jare 1241, tusschen de Steden Lubeck en Hamburg aangegaan, tot onderlinge beveiliging tegen de destijds zoo gewone rooverijen ter zee en te lande.

---

(1) Zie b. v. BÜSCH, *Entwurf einer Geschichte der Hanse* § 3. ROBBERTSON, *History of Charles V, vol. I. sect.* 1. in fine. Ook HALLAM, *Europe during the middle ages, vol. II. ch. 5. Vol. III. ch. 9 part. 2.* pag. 384 seqq. geeft nagenoeg denzelfden oorsprong op.

(2) Zie b. v. LUZAC, *Hollands Rijkdom, D. III. bl.* 63. MEERMAN, *Geschiedenis van Graaf Willem, D. I bl.* 229. VAN SPAEN, *Historie van Gelderland, D. I. bl.* 428, Coll. tamen *bl.* 175. VERHOEVEN, *over den staat van de handwerken en van den koophandel in de Neder-*

Onder al de Steden, welke tot het Hanseverbond hebben behoord, zijn er inderdaad geene, welke zoo vroeg, zoo naauw en zoo aanhoudend met elkander in betrekking hebben gestaan, geene, die zich zoo spoedig gemeenschappelijke handelsvoorregten buiten 's Lands hebben verworven, als Lubeck en Hamburg. Hare ligging, haar wederzijdsch belang, gaf daartoe eene onmiskenbare aanleiding. Geen overtuigender bewijs kan hiervan worden aangevoerd, dan de daadzaak, dat zij, met Bremen, waarop hetzelfde met betrekking tot den Weserhandel toepasselijk is, in weerwil van alle gebeurtenissen, welke de Staten en den Handel in het Noorden van Europa zoo menigmaal aan de volstrektste verandering hebben onderworpen, tot op den huidigen dag, steeds in denzelfden toestand, in dezelfde betrekkingen zijn gebleven. Dat dus de verbindtenissen dier Steden, als de natuurlijke vertegenwoordigsters van den handel aan de Elve en de Oostzee, in het algemeen op het ontstaan en de vestiging van het Hanseverbond eenen aanmerkelijken invloed hebben uitgeoefend, valt wel niet te ontkennen. Maar dat dit Verbond aan haar zijnen oorsprong zoude hebben dank te weten; dat het op een' zoo bekrompenen grondslag zoude hebben berust, als eene overeenkomst tusschen twee Ste-

---

landen, gedurende de XIII en XIV eeuwen, *bl.* 166 *volgg.* Lulofs, *Reistogtje naar Hamburg*, *D. II. bl.* 278. Westendorp, *Jaarboek van de Provincie Groningen. St.* I. *bl.* 299. Van Kampen, *verkorte Geschiedenis der Nederlanden*, *D. I. bl.* 97. N. Olivier, *het Zeeregt van vroegeren en lateren tijd*, *'s Hage* 1831, enz.

den aangegaan, deze stelling achten wij geheel van historische waarheid ontbloot (1). Ja, wij vinden evenmin grond, om met LAPPENBERG (2) te vooronderstellen, dat zoo Hamburg en Lubeck door toevallige omstandigheden, kwalijk begrepen' handelsnaijver, of welke oorzaken ook, van elkander waren afgescheiden geworden, de algemeene vereeniging der Steden van de Duitsche Hanse nimmer zoude ontstaan zijn (3).

De oorsprong van het Hanseverbond schijnt op een' breederen grondslag te berusten, den algemeenen toestand van Europa ten tijde van deszelfs ontstaan. De meer onmiddellijke aanleiding tot hetzelve schijnt gezocht te moeten worden in de handelsvereenigingen van Duitsche kooplieden in vreemde Landen, en in de onderscheidene, langzamerhand in aantal en omvang toegenomen, verbindtenissen van enkele Steden in het Noordelijk gedeelte van Duitschland, tot wederkeerig hulpbetoon. Hieraan hebben later de meer algemeene vereeniging der Duitsche handelsteden, ter gemeenschappelijke bescherming harer buitenlandsche fac-

---

(1) Hiervan worden onderscheidene bewijzen aangevoerd door SARTORIUS, *Gesch. des Hans. Bund. Th. I. S.* 58 *folgg.*, wiens berigten omtrent de vroegere betrekkingen van Hamburg echter behooren verbeterd te worden naar LAPPENBERG, in zijn *Vorwort S.* 31, voor SARTORIUS, *Urkundl. Gesch. der Deutsch. Hanse, Th.* 1.

(2) *Aangehaalde plaats*, *S.* 32.

(3) Het gewaagde van deze stelling blijkt ook vooral uit de daadzaken, aangevoerd bij HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalt. Th. I. Ss.* 167—171.

torijen, en eindelijk het aloude Hanseverbond zelf hun bestaan ontleend (1).

Na den inval der Gothen, Vandalen, Hunnen en andere barbaren in het Keizerrijk, waren die natiën, welke vroeger onder den schepter van Rome waren vereenigd geweest, geheel en al van elkander vervreemd geworden. Gedurende verscheidene eeuwen kon geene vreedzame kiel zich ongestraft op de zeeën vertoonen. Roekeloos was hij, die zijnen persoon of zijne goederen bij vreemde natiën vertrouwde. Ja de togt naar eene maar eenigzins verwijderde plaats in hetzelfde Koningrijk was eene belangrijke onderneming, zeldzaam zonder gevaren volbragt. Hoe kon het anders zijn, of de bewoners van Europa, door de noodzakelijkheid tot hunne geboorteplek beperkt, moesten spoedig alle bekendheid verliezen met vreemde volken, vreemde zeden, voortbrengselen en behoeften van vreemden grond (2)?

---

(1) Verg. LAPPENBERG in het a. w. *Vorwort. S.* 12 en in de *Berlin. Jahrb. f. Wissensch. Kritik*, 1828 *Febr. S.* 291 *folgg.* SARTORIUS, *Geschichte des Hans. Bund. Th. I. S.* 58 *folgg.* en *Beyl. I. N°.* 2. HÜLLMANN *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 159 *seqq. multis.*

(2) Men vindt hiervan belangrijke bewijzen bij ROBBERTSON t. a. p. *proofs and illustrations, not.* 29; verg. ook HALLAM, *Europe during the middle ages, tom. III. ch.* 9 *part.* 2 *pag.* 383. GEMEINER, *über den Ursprung der Stadt Regensburg und aller alten Freistädte, Regensburg* 1817. *S.* 49 *seq. ibique N.* 74., beweert nogtans, tegen de meening van HEEREN, dat het handelsverkeer van Italië met Duitschland, van de allervroegste tijden af, onafgebroken heeft voortgeduurd. Wij gevoelen ons volstrekt niet bevoegd, om tusschen deze voortreffelijke geleerden partij te kiezen; maar de gren-

KAREL de Groote verspreidde in dezen stikdonkeren nacht eenige oogenblikken licht. Zijne regering was echter slechts aan het schitterend luchtverschijnsel gelijk, dat wel voor een oogenblik onze oogen verblindt, maar, even spoedig verdwenen als ontstaan, te dikker duisternis achter zich laat. Na zijn verscheiden zonk Europa wederom in het diepste bijgeloof en de grootste onwetendheid terug. Alleen geweld zwaaide den schepter. De pas ontloken handel, de naauwelijks daargestelde gemeenschap der volken werden vernietigd; en weldra ontstond een tijdvak, te regt met den naam van de ijzeren eeuw geschandvlekt.

De kruistogten, door HEEREN, zoo wijsgeerig, de heldenperiode van het Christendom genoemd (1), verbraken de kluisters, welke de volken zoo langen tijd aan hunnen vaderlandschen bodem hadden vastgeklemd. Ontwaakte heldengeest, overdreven godsdienstzin deden ontelbare drommen, uit alle oorden van Europa, als door onweêrstaanbare krachten voortgestuwd, naar Azië stormen. De aloude betrekkingen tusschen Oost en West werden hersteld. Het bezoek van vreemde Landen, vreemde luchtstreken, eene veranderde leefwijze, deden nieuwe behoeften, nieuwe zeden, nieuwe inzigten ontstaan. En de gewigtigste veranderingen in de

---

den door GESEINER t. a. p. aangevoerd, zijn ons noch genoegzaam ontwijfelbaar, noch van genoegzaam algemeene toepassing voorgekomen, om daarvoor de tot dus verre gevestigde meening te verlaten.

(1) *Folgen der Kreuzzüge für Europa*, *Einleitung*, *initio*. (Historische Werke, Bd. II. *S.* 42.)

Staatsinrigting, in den maatschappelijken toestand van geheel Europa, waren voor volgende eeuwen voorbereid.

Door zijne ligging, door de uitgestrektheid zijner kusten, maar door zijne nimmer geheel afgesneden gemeenschap met het Oosten vooral, plukte Italië het eerst de vruchten van den op nieuw ontluikenden handelsgeest. Reeds in de negende en tiende eeuwen zagen de Venetianen de voordeelen in, welke uit hunne betrekkingen met Konstantinopel (1), met Syrië en met Egypte (2) voor hen moesten voortvloeijen. Een ondernemende geest, door de tijdsomstandigheden begunstigd, deed dezelve spoedig de schoonste ontwikkeling erlangen. Weldra sloten zich ook de Amalfitanen aan Venetië aan (3). Genua, Pisa en Marseille breidden hare scheepvaart over de Middellandsche Zee uit (4). Zoo werd den kruisvaarders de weg gebaand, langs welken zij, bij hunne aankomst in Italië, ook ter zee het doel hunner vurigste wenschen konden bereiken.

---

(1) Fanucci, *Storia dei tre celebri popoli Marittimi dell' Italia, Veneziani, Genovesi e Pisani, Pisa* 1817. 4 *vol. in* 8o. *Lib. I. pag.* 55. 60 *seq.* vooral p. 86.

(2) Hüllmann, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 91 *seqq.*

(3) Sauli, *Della Colonia dei Genovesi in Galata, Torino*, 1831. *tom. I. pag.* 7. Hallam, *Europe during the middle ages, tom. III. ch.* 9. *part.* 2. *p.* 389, *seq. coll. tom. I. ch.* 3. *part.* 2. *pag.* 472 *seq.*

(4) Oderico, *Lettere Ligustiche, Lett.* 13, 14, 15. Leo, *Geschichte von Italiën. Th. II. S.* 142, 179 en Hüllmann, *a. w. S.* 106—112, 122 enz.

Die weg werd spoedig bij voorkeur boven den landweg gebezigd. De eerste volgelingen van den Standaard van het Kruis hadden, op hunnen togt door Germanië en Hongarijë naar Konstantinopel, namelooze ellende uitgestaan, zoowel door de langdurigheid der reize, als door de barbaarschheid en wreedheid der Landen, welke zij waren doorgetrokken. Hierdoor werden hunne navolgers afgeschrikt, denzelfden weg in te slaan. Gretig kozen deze de scheepsgelegenheid, hun door de Italianen aangeboden. Spoedig leerden zij daarvan de voordeelen en gemakken waarderen. De eenmaal betreden baan werd zoo weinig mogelijk meer verlaten. Weldra werden geheele legers, als die van RICHARD I en PHILIPS AUGUSTUS, aan de Genuesche en Fransche kusten ingescheept. Om kort te gaan: de heilige oorlog had de bron geopend, waaraan de Italiaansche Steden middelen, moed en krachten ontleenden, om, bij de schitterendste welvaart, ook die vrijheid en onafhankelijkheid aan te kweeken, waarvan de zaden bij haar nimmer geheel waren verstikt geworden (1).

Het voorbeeld van Italië ging voor de overige Staten van Europa geenszins verloren. De Steden mogen elders met aanmerkelijk grooter zwarigheden, dan in Lombardijë te worstelen hebben gehad, om bloei en zelfstandigheid te verkrijgen; op de meeste plaatsen mogen zij steeds bij haar voorbeeld

---

(1) Verg. HEEREN, *A. W. S.* 53, 56, 76 *seq. et passim*, en SARTORIUS, *Gesch. des H. B. Th. I. S.* 16 *seq.*

zijn achterwege gebleven (1): de schok was aan geheel Europa medegedeeld. De oorzaken, die in Italië zoo krachtdadig tot de snelle opkomst der Steden hadden medegewerkt, waren door geheel Europa in meerdere of mindere mate aanwezig. Overal bragten zij gelijksoortige uitwerkselen voort: in Spanje, in Frankrijk, in Engeland en Schotland; maar nergens zoo vroeg en met zoo gewenschten uitslag als in Duitschland en in de Nederlanden.

Wie een' blik werpt op den beklagenswaardigen toestand van het Roomsche Rijk, omtrent dezen tijd, behoeft naar die oorzaken in Duitschland niet lang te zoeken. Overal bestond volslagen regeringloosheid, en de verwarring, die daarvan onafscheidelijk is. Het gezag des Keizers werd voor niets geacht. De onmiddellijke vasallen van de Kroon waren met hunnen opperleenheer, met elkander of met hunne achterleenen in onafgebroken strijd. De moedwil en de roofzucht van hoogeren en lageren adel hadden alle banden van onderwerping geslaakt, allen eerbied voor personen of goederen den bodem ingeslagen. Zoo moesten

---

(1) Ook hier mag de afwijkende meening van GEMEINER. *a. w. bl.* 47 en ald. *na.* 70 *en* 71 niet onvermeld blijven, alwaar hij den oorsprong der Stedelijke Gemeenten (*Städtischen Communen*) in Duitschland veel vroeger, dan die in Italië stelt, en dezelve, op grond eener oorkonde betrekkelijk de Stad Regensburg, zelfs tot de negende eeuw terug brengt. Men behoort daarbij echter te vergelijken WILDA, *das Gildenwesen im Mittelalter. Halle* 1831. *S.* 234. *seq.* en MAURER, *Ueber die Bayrischen Städte und ihre Verfassung unter der Römischen und Fränkischen Herrschaft. München*, 1829.

ook de Steden op zelfverdediging leeren bedacht zijn, eigene hulpmiddelen leeren waarderen, opsporen en aanwenden. De hebzucht der Vorsten, gaande gemaakt door den bloei der Italiaansche Steden, aangeprikkeld door de behoeften der schatkist, had hunne aandacht reeds vroeger op de waarde van welvarende Steden in hun gebied gevestigd. Eigenbaat en bekrompenheid benevelden hun doorzigt in de keuze der middelen tot bevordering dier welvaart aan te wenden. Geene vrijheden zoo uitgestrekt, geene voorregten zoo groot, of ze waren voor goud te verkrijgen. Zoo werd der Vorsten schatkist gestijfd, maar hunne regten en invloed in evenredigheid verminderd. De Steden daarentegen namen in aanzien en welvaren aanzienlijk toe. Zij hadden de wapenen in handen gekregen, om hare vrijheid te bevechten. Die wapenen hebben zij met verwonderlijke scherpzinnigheid weten aan te wenden. De Geschiedenis ook van ons Vaderland levert daarvan de ontegenzeggelijkste bewijzen (1).

De gelijkvormigheid der belangen van de Duitsche Steden, hare gemeenschappelijke nooden, haar eigen doel, de ongenoegzaamheid harer afzonderlijke hulpmiddelen, en de algemeen gevoelde behoefte van onderlingen bijstand, bragt ze al zeer spoedig tot vereenigingen en verbindtenissen van wederkeerig hulpbetoon. Door den drang der tijden ge-

---

(1) Verg. SCHILLER, *Geschichte des Abfalls der Vereinigten Niederlande, Buch I, initio. Edit. Stuttgart.* 1824. *Band* 12. *S.* 46 *seq.* en WESTENDORP, *Jaarboek der Provincie Groningen, D. I. bl.* 361.

vorderd, op zelfverdediging gegrond en oorspronkelijk aangegaan, zonder dat de hoogheid des Keizers daarbij oogenschijnlijk leed, werden deze overeenkomsten geheel buiten inmenging of voorkennis van de Heeren der Steden gesloten. Schuldeloos in haar doel, onvolkomen in hare zamenstelling, weinig in getal, wekten zij in den beginne niemands achterdocht. Zoo namen zij ongemerkt in aantal en omvang toe. Waar twee of weinige Steden de voordeelen van wederzijdschen bijstand ondervonden, kon dit voor andere nabijgelegen plaatsen niet verborgen blijven. Dáár sloten ook deze zich bij haar aan; en eindelijk ontstonden die magtige vereenigingen van Steden, vooral in het Noorden van Duitschland, welke tot het ontstaan van het Hanseverbond zoo krachtdadig hebben medegewerkt.

Terwijl zich de magt der Steden allerwegen in Duitschland ontwikkelde, hadden zich intusschen buitenslands die vereenigingen van kooplieden gevormd, welke wij vroeger als eenen anderen grondslag van het Hanseverbond hebben aangewezen. Zij hadden haar bestaan voor een groot gedeelte aan gelijke oorzaken te danken.

Reeds zeer vroeg ontmoet men in het Noordelijk gedeelte van Duitschland de sporen van eenig binnenlandsch handelsverkeer, en zelfs van handelsbetrekkingen buitenslands. Toen er aan den Vorstelijken titel in Duitschland nog eenig gezag was verbonden, hadden de Duitsche Vorsten en de Roomsche Keizers de kooplieden onder hunne onmid-

dellijke bescherming genomen. Zij werden zelfs buitenslands onder den naam van *lieden des Keizers* (*homines imperatoris*) aangeduid (1), en van die vorstelijke beschutting (*regiae tuitionis et defensionis*) vindt men in oude oorkonden dikwerf melding gemaakt (2). Bescherming voor den handel kon in die tijden schaars gemist worden, want zelfs na het ontluiken van den handel in Duitschland,

(1) In de wetten van den Engelschen Koning Ethelred, van het jaar 979, volgens Fischer, *Geschichte des Teutschen Handels*, *B. I. S.* 329. Deze Schrijver heeft *mercatores imperatoris*. Bij Sartorius *Urk. Gesch. Th. I. S.* 5, *n°.* 1, komt echter, naar een' Engelschen Kronijkschrijver, eene plaats uit die wetten voor, welke wij vermoeden, dat Fischer op het oog zal hebben gehad, doch waarin *homines imperatoris* wordt gevonden. Wij hebben dus gemeend, deze laatste uitdrukking voor de oorspronkelijke te moeten houden.

(2) Zie Gemeiner, *Urspr. v. Regensburg*, *S.* 44 *en* 45. De twee oude Duitsche Verzamelingen van Wetten, de Schwabenspiegel (*Cap.* 163 *en C.* 196 § 2 *en* 3) en de Sachsenspiegel (*B. III. art.* 21) verspreiden over de bescherming, welke de kooplieden in aloude tijden in Duitschland genoten, veel licht. Zij werden daarbij onder de *weerloozen* gerekend, en mogten dan ook het zwaard, dat zij tot zelfverdediging met zich voerden, niet aangorden, maar slechts aan den zadel hangen. Men leest in den landvrede van Keizer Frederik I, van 1157: »*mercator, negotiandi causa provinciam pertransiens,* »*gladium suum sellae alliget vel super vehiculum suum ponat,* »*non ut quem laedat innocentem, sed ut a praedone se defendat*". Westendorp, *Jaarboek der Provincie Groningen*, *D. I. bl.* 181, met een woord van deze bepaling gewagende, schijnt daaraan een' anderen zin te hechten. Hendrik de Leeuw (1142—1195) vooral begunstigde en beschermde den landhandel ten sterkste; maar na zijnen val in 1180 nam dit een einde. Verg. Rauschnick, *Geschichte der Deutschen Hanse*, *Th. I. S.* 8. 9. In de Nederlanden, in Catalonië en elders, werd het regt, om zich op handelsreizen te wapenen, naderhand door de Heeren des Lands aan de kooplieden, ook zonder deze

was het verkeer tusschen de plaatsen, waar die handel werd gedreven, en het vervoer der koopwaren, maar bovenal het bewaren van dezelve en het verblijf der kooplieden in vreemde Landen, aan oneindige zwarigheden en hindernissen onderhevig. Toen nu de Duitsche Vorsten, ten gevolge van den pas vermelden staat van het Roomsche Rijk, geheel buiten staat waren geraakt, deze onontbeerlijke bescherming te verleenen, konden de kooplieden dezelve wel nergens anders zoeken, dan in vereenigingen, welke zij onder elkander vormden, in onderlingen bijstand, en daarin schijnt derzelver eerste aanleiding te liggen (1). Tot het aangaan dier vereenigingen droegen echter ook nog vele andere oorzaken bij.

In het vroegere, zoowel als in het latere, gedeelte der middeleeuwen was het eene algemeen aangenomene grondstelling, dat een ieder, waar hij zich ook bevond, behoorde te regt te staan naar de wetten van zijn eigen Land. Dat echter in dien tijd, en bij het toenmalig geringe verkeer in vreemde Landen, de uitoefening van dat beginsel, buiten enkele uitzonderingen, als voor de geestelijkheid of de bevoorregte Kolonisten, meestal genoeg-

beperking, toegestaan. Zie HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalters, Th. I. S.* 196. In Rusland, waar de landhandel, gedurende de twaalfde eeuw vooral, veel bescherming bij de Vorsten des Lands vond, liet ROSTISLAV I (1159—1167) de handelskaravanen door zijne krijgslieden afhalen en terugleiden. Zie STRAHL, *Geschichte des Russischen Staates, Hamburg* 1832. *Bd. I. S.* 452. *seq.*

(1) Zie HÜLLMANN, *Städtew. des Mittelalt. Th. I. S.* 155—157.

zaam onmogelijk was, behoeft geen betoog. De koopman, van den Vaderlandschen bodem verwijderd, zoude dus het genot zijner nationale regten waarschijnlijk spoedig geheel hebben moeten laten varen, had zich niet, bij het verspreiden van meerdere rust in Europa, ook een ander weldadig beginsel gevestigd, dat van onderlinge vrije regtspraak, van beoordeeling en beslissing der verschillen, hetzij tusschen de kooplieden onderling, hetzij tusschen hen en de inboorlingen, met welke zij verkeerden, ontstaan, naar de wetten en gebruiken dier kooplieden zelve (1).

De uitoefening van deze regten niet minder dan de gemeenschappelijke veiligheid maakten de vereenigingen van kooplieden op hunne buitenlandsche reizen eene in het oog vallende noodzakelijkheid. Maar voor den Zeehandel, voor den handel in het Noorden van Europa vooral, waren zij volstrekt onmisbaar. In het Zuiden had de koopman, wegens de vroegere en meerdere beschaving, het welvaren en de magt der Steden, het zachter luchtgestel, en de geringere gevaren van de vaart op de Middellandsche Zee, met geene aanmerkelijke zwarigheden te kampen. Het Noorden stond bij het Zuiden in verkeer en ontwikkeling, in aanzien of rijkdom van Steden, verre ten achter. Het gevaarlijk vaarwater, de invloed van het ruwe

---

(1) LAPPENBERG, aangeh. *Vorwort* vóór de *Urkundl. Geschicht. d. Deuts. Hanse, S.* 13. en verg. HÜLLMANN, *Städtew. des Mittelalt. Th. I. S.* 116 *seq.* vooral 120.

klimaat, het meestal ver verwijderde doel der reize, de korte zomers, de gebrekkige vaartuigen, de onvolmaaktheid der scheepvaartkunst, de lange duur der harde winters vorderden hier eene geheel andere inspanning van krachten. Laat in het jaargetijde aan de plaats hunner bestemming aangekomen, ontmoetten de kooplieden, buiten de aangevoerde zwarigheden, dikwerf uit den aard der zake, nog vele andere, welke hen beletten, vóór het begin van den winter in hunne haardsteden terug te keeren. De gelegenheid om hunne waren te ontschepen, moest gezocht en voorbereid. Verkoop en inkoop moesten dikwerf aan verschillende plaatsen geschieden. De invordering van schulden zal bij vreemde en geheel onbeschaafde natiën gewis aan moeijelijkheden zijn onderhevig geweest. De tijd verliep en overwintering werd noodzakelijk. Daar behoefde men woningen voor de kooplieden, bergplaatsen voor de goederen, legplaatsen voor de schepen. De Godsdienst vorderde hare regten. Sterfgevallen vielen voor; twisten en oneenigheden onderling of met de inboorlingen; het regt moest gehandhaafd; personen en bezittingen moesten beschermd of verdedigd worden. Niets was natuurlijker, dan dat men zich onderling aan een sloot, en in vereeniging van middelen en krachten een onmisbaren waarborg zocht voor het behouden der voordeelen, ten koste van zoo vele moeite en opofferingen verkregen (1).

(1) Verg. Lappenberg, *t. a. p. S.* 15, 20 en 21.

De kooplieden poogden dus het regt te verkrijgen, om aan de plaatsen, waarop zij hunnen voornaamsten handel dreven, eenigen hunner medgezellen met der woon te vestigen, die de hun achtergelaten of toegezonden waren ter gelegener tijd verkochten, nieuwe insloegen, zich 's Lands regten, zeden en gewoonten eigen maakten, en in allen deele de belangen hunner landslieden behartigden. Weldra verwierf men zich ook eenige stukken gronds, even spoedig door aankoop uitgebreid. Daar volgden allerlei vrijheden en voorregten. De eigene regtsbedeeling werd toegestaan. Zoo vindt men den oorsprong dier handels-factorijen, waarop zich later de hoofdvaart van de Hanzesteden bijna uitsluitend bepaalde.

Het kan geen wonder baren, dat, bij den toenmaligen nog beperkten omvang van handel en scheepvaart, die vereenigingen, in vreemde Landen, uit de aldaar aanwezige kooplieden, althans van dezelfde natie, werden zamengesteld; en dit te meer voor de Germaansche Landen uit het Noorden van Europa, omdat bij dezelve, vóór het ontstaan van het Hanseverbond, eene groote overeenkomst en gelijkvormigheid plaats had van spraak, muntspeciën, zeden en handelsgebruiken.

Deze vereenigingen der kooplieden buitenslands schijnen niet weinig tot het aanknoopen, uitbreiden en bevestigen der betrekkingen tusschen hunne geboortesteden in het Vaderland te hebben medegewerkt. Onder de oorzaken, welke daartoe bijdroegen, behoort echter de voornaamste plaats te

worden toegekend aan de gilden der kooplieden, welke men het vroegste in die Steden aantreft, waar de Zeehandel werd gedreven. Deze onderlinge verbindtenissen, ter behartiging en handhaving van gemeenschappelijke belangen, waren geheel overeenkomstig met de behoefte en den geest van den tijd, waarvan wij handelen, en inzonderheid met de instellingen der Germaansche volken. Men vindt dan ook van de gilden of Hansen der kooplieden (zoo als wij nader zullen aantoonen, gelijkluidende benamingen,) reeds in de oorkonden van de twaalfde en dertiende eeuwen gewag gemaakt (1), en het is bekend, welken invloed zij op de zamenstelling en inrigting der Gemeentebesturen in de middeleeuwen hebben uitgeoefend (2). De groote kooplieden namen de aanzienlijkste waardigheden in de Stedelijke Regeringen in, en het natuurlijke gevolg daarvan was, dat de geheele gang van het Bestuur zich spoedig naar de belangen van den handel, en meer bepaaldelijk naar de zomerreizen der kooplieden, rigtte. De groote zamenkom-

(1) Zie menigvuldige voorbeelden bij HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalters*, *Th. I. S.* 322 en in de voorrede van LAPPENBERG, vroeger aangeh. *S.* 16. *not.* 3. en bij WILDA, *Gildenwesen im Mittelalter. S.* 239. *seq. mult.* Verg. ook MEYER, *Institutions Judiciaires*, *tom. IV. p.* 65 *seq.* 73 *seq.* en VAN SPAEN, *Histor. van Gelderland*, *D. I. bl.* 175, 426 *seq.*

(2) Tot betoog van het toenmalige onderlinge verband der Gilden met de Gemeentebesturen vindt men eene zeer belangrijke bijdrage in de *Statuta gildae* der Schotsche Stad Berwick, van 1284, bij HOUARD, *Traité sur les coutumes Anglo-Normandes*, *Th. II. p.* 467—487, daarna afgedrukt bij WILDA, *A. W.* in het Aanhangsel.

sten der gemeente, de kiesvergaderingen voor den Raad werden verlegd op tijden voor de buitenlandsche reizen ongeschikt, en de Raad zelf schijnt geen besluit van eenig aanbelang genomen te hebben, wanneer de meerderheid der overige kooplieden van huis afwezig was (1).

Hoe meer de vereenigingen van kooplieden zich buitenslands vestigden, hoe naauwer de belanghebbenden in het Vaderland zich uit den aard der zake moesten aaneensluiten. Bij het verkrijgen van bezittingen en het daarstellen van allerlei inrigtingen buitenslands, werden aan de opname van nieuwe leden in de vereeniging en gemeenschap billijker wijze zekere voorwaarden gehecht. De regts- of morgenspraak, buitenslands gehouden, moest dikwerf tegen de wederspannigen in het Moederland worden gehandhaafd. Weldra werd daarvan een hooger beroep in de oorspronkelijke woonstede verlangd. Bijzondere zoowel als gemeenschappelijke belangen moesten voor de afwezigen behartigd worden. En eindelijk bragten al deze oorzaken te weeg, dat de vereenigingen der kooplieden in het Vaderland

---

(1) Dat dit alles ook op *onze* handelsteden toepasselijk is, blijkt onder anderen uit eenen oorspronkelijken brief *van den Raad van Dordrecht aan dien van Hamburg*, tusschen de jaren 1250—1260, te vinden bij Sartorius, *Urkund. Gesch. Th. II. S.* 716. In de Stad Damme was men zelfs niet verkiesbaar tot lid van den Gemeenteraad, tenzij men het lidmaatschap hadde verworven der handelsinrigting of factorij van de kooplieden dier Stad te Londen. Volgens de *Brieven van* Thomas van Savoyen, *Graaf van Vlaanderen, van Mei* 1241, aang. in de *Chronyke van Vlaenderen, D. I. Cap.* 33. *bl.* 340.

met die der handelaars buitenslands in de naauwste betrekking geraakten.

Deze buitenlandsche handelsvereenigingen der gezamenlijke kooplieden van enkele Steden wekten, toen zij in uitgebreidheid, bezittingen, rijkdom van voorregten, bloei en aanzien meer en meer toenamen, en de handel en scheepvaart tevens door Europa meer algemeen werden, weldra den naijver der Steden op, welke van hare voordeelen waren verstoken. Geene middelen werden onbeproefd gelaten, om in de vereeniging te worden opgenomen. Ja, waar de opname in der minne niet werd toegestaan, zag men somwijlen tot middelen van geweld of tot den invloed des Keizers de toevlugt nemen. Diens arm had echter slechts luttel krachts meer. Zoo sloeg men den wijzeren weg in, en men zocht, door onmiddellijke betrekking met het Land, waarop men zijne keuze had gevestigd, voor zich zelven het regt te verwerven, om aldaar eigen afzonderlijke handelsinrigtingen aan te leggen. Dit was niet moeijelijk te verkrijgen, vooral ook om de algemeene benaming van *mercatores imperii Romani*, onder welke de voorregten en vrijdommen destijds in vreemde Landen meestal aan de Duitsche kooplieden werden verleend. Maar dit voerde ook spoedig tot meer algemeene vereenigingen, hoedanige men reeds in de dertiende eeuw te Londen, Wisbij en Novogorod, in Noorwegen, Zweden en Denemarken ontmoet. Daarenboven gevoelden de kooplieden uit Steden, welke voor den handel min gunstig waren gelegen, dat hun be-

lang medebragt, zich aan de meer voordeelig gelegen Steden naauwer aan te sluiten. In die tijden kwamen de kooplieden nog uit het binnenland met hunne waren over berg en dal aangetogen, om in de havensteden schepen te huren, waarmede zij hunne goederen zelve op de verafgelegene marktplaats gingen aanbieden (1). Ver van elkander verwijderde plaatsen, landsteden en zeehavens geraakten op deze wijze allengkens in naauwe betrekking. Overeenkomsten en verdragen werden gesloten, niet alleen tot opname der burgers van de eene Stad in de andere, maar zelfs tot wederzijdsche deelhebbing aan buitenslands verkregene bezittingen, voorregten en vrijdommen, tot volkomene gelijkstelling der burgers van de verbondene Steden. Reeds in de dertiende eeuw zag men allerwegen verdragen sluiten van enkele Steden niet alleen voor hare burgers, maar ook voor hare gasten (*hospites*, *socii*, *omnes quos sibi adjunxerint*, *qui in eorum jure sunt*), voor allen, die ze tot het genot harer regten zouden toelaten. Het gemeenschappelijk belang bij de buitenlandsche handelsinrigtingen werd al grooter en grooter. Gemeenschappelijk belang bragt gemeenschappelijke bescherming te weeg. Die bescherming werd meer en meer volmaakt, geregeld, bevestigd en uitgebreid. Vele naburige Steden waren reeds uit andere, door ons vroeger vermelde, oorzaken vereenigd tot een soortgelijk doel van onderling belang. Al deze oorzaken liepen te zamen. Men zag zelfs de Saksische

(1) Verg. Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 192. *seq.* en *S.* 203.

en Westphaalsche binnensteden met de Steden aan de Oostzee verbonden. De vereenigingen der Duitsche Steden ter gemeenschappelijke verdediging harer buitenlandsche factorijen werden al meer en meer algemeen, en zoo ontwikkelde zich eindelijk dat Hanseverbond, waaraan orde, bezitregt en vrijheid, althans in het Noorden van Europa, hunne vestiging en instandhouding hebben te danken gehad.

Na het gegeven overzigt zal het wel niemand bevreemden, dat van het juiste tijdstip, waarop het eigenlijk gezegde Hanseverbond zoude ontstaan zijn, geene stellige of bepaalde opgave kan gedaan worden. Immers werd deze vereeniging niet op ééns, ten gevolge van handelsspeculatiën of staatkundige overleggingen, tusschen een bepaald getal Steden, gesloten; maar wij mogen veilig aannemen, dat zij zich, ten gevolge der aangeduide oorzaken, van lieverlede, ongezocht en ongemerkt heeft gevormd, zonder dat hare eerste deelgenooten zelfs het denkbeeld hebben gehad, eene verbindtenis daar te stellen, welke den handel, althans van geheel het Noorden van Europa, had te beheerschen; een verbond, waarop de magt der Vorsten van hunnen tijd eenmaal zoo deerlijk zoude schipbreuk lijden. De geleerde arbeid van den voortreffelijken Sartorius heeft dan ook de vroegste geschiedenis der afzonderlijke vereenigingen van kooplieden buitenslands, en van de onderscheidene onderlinge verbindtenissen, vooral der Wendische Steden, wel met verwonderlijke scherpzinnigheid

en naauwkeurigheid weten op te sporen; maar de daadwerkelijke aanwijzing van de plaats waar, van het tijdstip en de wijze, waarop die verschillende vereenigingen zich het eerst zouden hebben te zamen gevoegd, om het Hanseverbond te vormen, heeft ook hij niet kunnen geven (1). Geene oorkonde is bekend, waarop zoodanige aanwijzing zoude kunnen worden gegrond, ja van geene enkele Stad laat zich in de allervroegste periode van het Hanseverbond met zekerheid en naauwkeurigheid bepalen, wanneer zij tot hetzelve zoude zijn toegetreden. Menigvuldige nasporingen van wege het Hanseverbond zelf, in de vijftiende en zestiende eeuwen hieromtrent opzettelijk in het werk gesteld, hebben geen' gelukkiger uitslag gehad, dan het ijverigste onderzoek der geachtste geleerden van lateren tijd. Wij meenen daarom, niet zonder grond, te mogen vooronderstellen, dat dergelijke oorspronkelijke oorkonde, of schriftelijke akte eener eerste overeenkomst, evenmin als zoodanige opzettelijke overeenkomst zelve, immer bestaan heeft; maar dat de deelgenooten van het Hanseverbond eerst toen die verbindtenis naar zekere bepaalde vormen, voorwaarden en regelen hebben ingerigt en gewijzigd, nadat zij, naar aanleiding der vroeger door ons aangeduide oorzaken, ongemerkt in belangrijke onderlinge betrekkingen ingewikkeld, door de daad

---

(1) Men vergelijke daaromtrent vooral 's mans eigen woorden, *Urk. Gesch. Th. I. S. 2 Seq.* en *Geschichte d. H. B. I. S. 59 Seq.* Verg. ook Hüllman, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 166.

zelve op het bestaan van hunne vereeniging en op derzelver voortreffelijke uitwerkselen waren opmerkzaam geworden; even als men in het gemeene leven dikwerf eerst dàn de heilzame klem der teederste banden ontdekt en er eerst dàn aan denkt, die banden duurzaam te bevestigen, wanneer zij zich reeds volkomen van ons hebben meester gemaakt, zelfs geheel buiten ons eigen bewustzijn (1).

In het algemeen schijnt men echter, op goede historische gronden, te mogen stellen, dat de oorsprong van het Hanseverbond, voor zoo verre hij op de naauwere en meer algemeene verbindtenis der Duitsche Zeesteden berust, behoort gezocht te worden vooral in de laatste helft van de dertiende eeuw. Op dien tijd ziet men de onderlinge betrekkingen der Duitsche Zeesteden, en vooral der Wendische Steden, die steeds te regt als de kern van het Hanseverbond beschouwd zijn, al meer en

---

(1) Voor het gemis van oorkonden wegens de vereenigingen der Kooplieden en Steden uit de vroegste tijden van het Hanseverbond, kan men welligt eene andere veel afdoende reden vinden in de Capitularien van Karel den Groote, welke zoodanige vereenigingen verboden. Zie Möser, *Patriot. Phantasiën, vierte Auflage. Th. I. XLIII. S.* 259, 260. Wij hebben in den tekst vroeger kortelijk aangetoond, hoe de zaak zelve door den toenmaligen toestand van het Roomsche Rijk ontstaan, ja onvermijdelijk geworden was. Maar men zal de Rijkswetten zoo lang mogelijk, al ware het dan slechts in schijn, geëerbiedigd hebben, en voor die verbindtenissen niet eerder, althans in geschrifte, zijn uitgekomen, voordat ze zoodanig in omvang en magt waren aangegroeid, dat alle wederstand krachteloos zoude geweest zijn.

meer in belangrijkheid en kracht toenemen; maar die verbindtenissen bleven zich nog steeds tot een klein getal Steden, en meestal alleen bij de Oostzee-Steden, bepalen. In de veertiende eeuw ontwikkelde zich echter de meer algemeene verbindtenis der Steden van Nederduitschland ongemeen spoedig in uitgebreidheid en stevigheid. Bij een aanzienlijker aantal van deelgenooten ontwaart men eene meer bepaalde en geregelde zamenspanning tot hetzelfde doel; meerdere en gemeenschappelijker zorg ter bevestiging van éénheid, orde en vrijheid in de binnenlandsche aangelegenheden. De voorregten buitenslands verworven worden belangrijker en meer algemeen, maar de ondernemingen vooral, om die gemeenzame voorregten te bevestigen, te handhaven of uit te breiden, nemen toe in omvang en stoutmoedigheid.

De oudste bekende schriftelijke algemeene verbindtenis der Zeesteden van Duitschland behoort tot eenen tijd, waarop zij van het bestaan harer onderlinge vereeniging reeds de krachtigste bewijzen hadden aan den dag gebragt. Zij werd aangegaan te Keulen, in den jare 1367, van waar haar de naam werd gegeven van *Keulsche Confoederatie*, voor een bepaald getal jaren, en had ten doel, het gezamenlijk voeren van den oorlog tegen de Koningen van Denemarken en Noorwegen, niet alleen ter handhaving der voorregten en vrijheden aldaar, in vroegere tijden, voor handel en scheepvaart verkregen, maar ook ter vestiging der onafhankelijkheid en ter behartiging der afzonderlijke belangen, vooral

van de Wendische steden. Dit doel was tijdelijk en voorbijgaande: het was geenszins voor alle verbondenen van een gelijk en even duurzaam belang. Er bestaat dan ook hoegenaamd geen bewijs, dat men de Keulsche Confoederatie bij den oorsprong ten grondslag hebbe willen doen strekken eener duurzame algemeene Duitsche Hanse, veel minder, dat men bij dezelve een schriftelijk opstel bedoelde te vervaardigen der wederzijdsche regten en verpligtingen eener zoodanige vereeniging. Met betrekking tot de innerlijke inrigting en werking van het Verbond, vindt men in deze verbondsacte daarenboven niets, dat niet reeds metterdaad door de gewoonte ingevoerd was, of niet uit andere vroegere oorkonden kan worden opgemaakt. Ja zelfs wordt daarin van de vereeniging der steden, als van eene bestaande zaak, gewag gemaakt (1). Maar hieraan ontleent deze acte voor de Geschiedenis van het Hanseverbond een uitnemend belang, dat de Duitsche Zeesteden te voren nimmer ten zoodanigen grooten getale met elkander waren vereenigd geweest; dat de verbindtenis tusschen de westelijk en oostelijk gelegen Zeesteden uit geene andere gelijktijdige oorkonde zóo stellig en duidelijk blijkt. Zij bevatte al die steden van de grenzen van Rusland tot aan de kusten van Vlaanderen, en zoo het al niet bewezen moge zijn, dat de landsteden aan den oorlog tegen de Noordsche Vorsten daadwerkelijk hebben deel genomen, het is meer dan waarschijnlijk, dat zij

(1) Zie SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th.* I *s.* 68 *folgg.*

echter in de Keulsche Confoederatie waren begrepen, terwijl zelfs velen harer met name worden vermeld in de vrijbrieven en vredeverbonden, ten gevolge van dien oorlog verkregen of gesloten. Al deze redenen schijnen dan ook te hebben te weeg gebragt, dat de verbondsacte der Keulsche Confoederatie, ofschoon zulks geenszins haar oorspronkelijk doel geweest is, in latere tijden dikwerf is beschouwd geworden als de eigenlijke en opzettelijke schriftelijke grondslag van het Hanseverbond. Zij kan met meer regt de oudste bekende schriftelijke overeenkomst worden genoemd dier grootsche vereeniging, welke, van lieverlede door de omstandigheden gevormd, reeds een' geruimen tijd met de daad bestaan had.

Van de bevrediging der twisten met WALDEMAR III, Koning van Denemarken, door de Duitsche Hanse, in den jare 1370 met kracht van wapenen afgedwongen, dagteekent het schitterendste tijdperk harer geschiedenis. In het laatste tiental jaren, hetwelk de Keulsche Confoederatie vooraf ging, waren de afgezondenen der vereenigde Steden, blijkens de Recessen of protocollen, welke den tegenwoordigen tijd hebben bereikt, begonnen met meerdere zorg, of welligt zelfs voor het eerst, aanteekening te houden van hetgeen op hunne zamenkomsten werd verhandeld of besloten. Het is dus vooral sedert dien tijd, dat zich over de geschiedenis van het Hanseverbond een helderder licht verspreidt, en dat men, ten betooge van deszelfs bestaan, inrigting en lotgevallen, op dui-

delijke, echte en schriftelijke bescheiden kan verwijzen.

Het bepaalde doel van ons onderzoek vereischt, ja gedoogt niet, dat wij te dezer plaatse over de geschiedenis van het Verbond, in het algemeen, breeder uitweiden; maar wij achten het daarentegen van een wezenlijk nut, de aandacht te vestigen op de verdeeling dier Geschiedenis in perioden, gelijk dezelve door SARTORIUS is aangenomen. Wie de werken van dezen voortreffelijken geleerde, en wat er verder, met kennis van zaken, over het Hanseverbond geschreven is, opmerkzaam heeft gelezen, zal de noodzakelijkheid en juistheid dezer verdeeling ongetwijfeld billijken, en met ons instemmen in het gewigt, hetwelk wij daaraan hechten; bijzonder met betrekking tot de vraag, waarvan wij de beantwoording zullen beproeven. Het eerste tijdperk bevat de geschiedenis der Duitsche Hanse van het begin der twaalfde eeuw, tot aan den pas vermelden vrede met Koning WALDEMAR in den jare 1370. Het is het tijdperk der opkomst. De tweede afdeeling stelt het Verbond voor in deszelfs hoogsten bloei en loopt tot aan den algemeenen Duitschen Landvrede in den jare 1495. In de derde of laatste periode zien wij hetzelve met rasse schreden zijnen val te gemoet gaan, en eindelijk geheel insluimeren. Het brengt ons tot na den dertigjarigen oorlog, in de tweede helft der zeventiende eeuw. Nu behoeven wij naauwelijks op te merken, dat de geschiedenis van het Hanseverbond zich in ieder dezer tijdperken onder een ge-

heel verschillend gezigtspunt voordoet. De toestand van het Hanseverbond, in het algemeen, gedurende het eerste, tweede of derde tijdperk levert uit den aard der zake een allerbelangrijkst verschil op. Dit verschil behoort men nimmer uit het oog te verliezen, wil men naar waarheid de betrekkingen kenschetsen, waarin ook onze koopsteden op onderscheidene tijden tot het Verbond hebben gestaan. Zoo onmisbaar de toetssteen is, om de waarde der edele metalen te bepalen, zoo onmisbaar is de inachtneming van het verschil dezer tijdperken, zal men met juistheid den invloed waarderen, welken het Hanseverbond gehad heeft op den voortgang of de vertraging en op de voorwerpen van den Nederlandschen handel.

§ 2.

Doel, aard, inrigting en naam.

Om zich een helder begrip te vormen van het doel, den aard en de inrigting van het Hanseverbond, behoort men alle denkbeeld te verbannen aan gelijkenis of overeenkomst met de federative gemeenebesten, hoedanige de Oudheid onderscheidene heeft opgeleverd, en welke ook in de nieuwere Geschiedenis bekend zijn, gelijk Zwitserland, het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, of de Vereenigde Staten van Noord-Amerika (1). Het Hanse-

(1) Deze gedachte schijnt te bestaan in het voortreffelijke Werk van den Graaf G. K. VAN HOGENDORP, *Bijdragen tot de Huishouding*

verbond was van deze Gemeenebesten in doel, aard, inrigting en werking evenzeer onderscheiden. Het doel dezer vereenigingen van Staten was, of is nog, de vestiging en instandhouding hunner politieke vrijheid, de handhaving hunner onafhankelijkheid van andere Staten. Dit is te zeer bekend, om nader betoog te behoeven; maar zoodanig was het doel der Hanse nimmer. De geschiedenis van derzelver oorsprong heeft ons de Hanse doen kennen als eene vereeniging, geenszins gegrond op staatkundig, maar enkel op burgerlijk en maatschappelijk belang. De Hanse was een Verbond, niet van Vorsten of Besturen, maar van volken en bijzondere personen. Haar doel was, niet zich staatkundige onafhankelijkheid en een eigen volksbestaan te verwerven of te waarborgen, maar bij zich de welvaart des gemeenen levens te bevorderen, het maatschappelijk bestaan en onderling verkeer der deelgenooten te vestigen en uit te breiden, en dit alles bepaaldelijk door, en met betrekking tot den handel, vooral den zeehandel. In haar doel was de Hanse alzoo geheel onderscheiden, niet alleen van de bovengenoemde federative gemeenebesten, maar zelfs van die middeleeuwsche vereenigingen van Steden of Stedeverbonden, waarmede zij anders, vooral wat den vorm aangaat, inderdaad velerlei punten van overeenkomst had, als

---

van Staat. Deel VIII, bl. 180, en in het belangrijke *Jaarboek van en voor de Provincie Groningen*, van N. Westendorp, *Gron.* 1832. Dl. II, bl. 218.

daar zijn het groote Lombardische Stedeverbond (1), de vereeniging der Steden aan den Rhijn en de Main of het Rhijnverbond (2), en zoo vele andere. Immers was bij al deze vereenigingen de bevordering van staatkundige zekerheid, van staatsbelang, óf het uitsluitend óf althans het hoofddoel. Hierin week de Hanse van haar geheel en al af. Zelfs de naam van dat Verbond duidt deszelfs onderscheiden doel genoegzaam aan. Uit echte oorkonden van de twaalfde en dertiende eeuw blijkt met zekerheid, dat het woord *Hanse*, toen ter tijd, nu eens een tol of handelscijns, dan wederom eene handelsvereeniging, een handelsgezelschap, gild of corporatie beteekende (3). De eerste beteekenis van

(1) In den jare 1167; zie daarover LEO, *Geschichte von Italien*, *Th. II*, *Buch* 4, c. 6, § 6.

(2) In den jare 1247; zie daarover PFISTER, *Geschichte der Teutschen*, *Th. II*, *S.* 594 *seqq.*.

(3) HENR. BRUMANUS, *Res Transisalanae*, bij DUMBAR, *Analecta*, Tom. II, pag. 135. Men vindt dit ook in het breede betoogd en met voorbeelden gestaafd bij SARTORIUS, *Gesch. d. Hans. Bund. Th.* I, *S.* 109, *n.* 132, en *Urkundl. Geschicht.*, *Th. I. S.* 73 *seqq.* Verg. ald. LAPPENBERG, *Vorwort S.* 16, *Na.* 1, *S.* 19, *Na.* 1. Wij halen, *als* *bijzonder* voor Nederlanders belangrijk, alleen tot voorbeeld der eerste beteekenis aan, de woorden eener oorkonde van Graaf WILLEM *van Vlaanderen*, van 1127 aan de burgers van St. Omer, bij DU CANGE in *Glossar.* Voce *Hansa*: » quisquis eorum ad terram imperatoris » pro negotiatione sua perrexerint, a nemine eorum *Hansam* persol- » vere cogantur." Zie aldaar ook meerdere voorbeelden uit Vlaamsche oorkonden van den jare 1164, 1201 enz. In de tweede beteekenis vindt men het woord onder anderen meermalen gebezigd in eene Concessie van Graaf FLORIS V., aan die van Middelburg, van den jare 1271, bij VAN MIERIS, *groot Charterb.*, *Dl. I*, *bl.* 356, b. v. § 6. » Quis

het woord geraakte echter spoedig in onbruik, maar in den laatsten zin werd deze benaming sedert dien tijd al meer en meer algemeen gegeven aan de vereenigingen der kooplieden voor den buitenlandschen handel, waaraan wij hebben gezien, dat het Hanseverbond grootendeels zijnen oorsprong ontleend

---

» cunque duas uncias Hollandiae vel amplius valens, de foro ad forum » adtuberit etc, *debet Hanse denarium.*" Zie ook ald. §§ 7 en 10; en meermalen in twee belangrijke oorkonden van de jaren 1233 en 1251, beiden vermoedelijk op den verkoop van rhijnwijn te Utrecht betrekkelijk, van het toenmalige Bestuur dier stad afkomstig, nog in derzelver archieven voorhanden, en ons, na de bekrooning dezer verhandeling, in afschrift medegedeeld door de verpligtende goedheid van den waardigen Burgemeester van Utrecht, den Heer Mr. VAN ASCH VAN WIJCK. De volgende plaats verstrekke tot voorbeeld: » quod si quis fecerit, ipse » similiter erit hansa privatus, non recuperaturus eam, nisi marca da» ta, et si ipse solus emerit vinum coloniae, hoc nullus *fratrum hanse* » potabit Trajecti," enz. enz. Men kan ook vergelijken KILIAAN, *Dict. Teut. Latin.* in voce *hanse*, *hans-steden*, *hansen.* VAN LEEUWEN, *Batavia illustrata*, *Dl. I*, *bl.* 64, *n°.* 65, *bl.* 98, *n°.* 31, *bl.* 203, *n°.* 79, *bl.* 205, *n°.* 80. WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, *Dl. III*, *bl.* 500. VAN SPAEN, *Historie van Gelderland*, *Dl. I*, *bl.* 175 en meer anderen. *Hense* en *Hanse* is het oude oorspronkelijke woord, gelijk het gevonden wordt, in alle oorkonden; later heeft men daarvan *Ansa* en *Anza*, en eindelijk *See* en *An see steden* gemaakt. Het laatste vermoedelijk, om daarop de beteekenis van *Steden aan Zee gelegen* te gronden.

Voor *deelgenooten eener Hensa of Hense*, Hansebroeders of kooplieden van de Hanse, komt de daarvoor in latere tijden gebezigde uitdrukking *Hansen* in oude oorkonden nimmer voor. — Daarentegen werd dat woord echter ook gebruikt als *naam der straffe*, welke de Keulenaars oudtijds den vreemden kooplieden, die het verbod, om in hunne stad te komen, hadden overtreden, plagten aan te doen, en hetwelk bestond in zekere kneveling of geeseling. Zie LAPPENBERG, *a. p. en s.* 20, *n°.* 3, en DU CANGE *in voce.*

heeft. Bij de zamensmelting dezer onderscheidene afzonderlijke Hansen en de meer algemeene vereeniging der Steden van Noord-Duitschland tot een gemeenschappelijk, maar gelijksoortig doel, werd dan ook de naam, die eene handelsvereeniging te kennen gaf, door de deelgenooten behouden, met bijvoeging slechts eener benaming, welke den ruimeren omvang harer vereeniging uitdrukte. Zij begonnen zich *Deutsche Hanse*, *Grosse* of *gemeine Deutsche Hanse*, en eindelijk *Hansestädte*, dat is *Duitsche*, *groote* of *algemeene Duitsche handelsvereeniging*, *tot den handel vereenigde Steden* te noemen. Dien naam wisten zij meer en meer te doen gelden en uitsluitend te handhaven, en eindelijk vinden wij hem op het laatst der veertiende en althans bij den aanvang der vijftiende eeuw, bij uitsluiting eigen aan de vereeniging van Steden, waarvan de hedendaagsche naam het *Hanseverbond* geworden is (1).

Bij het afzijn van eenen schriftelijken grondslag van het Hanseverbond kunnen wij deszelfs aangewezen uitsluitend doel, althans in de eerste periode van deszelfs geschiedenis, wel niet door eene oorkonde of verbondsacte betoogen, maar de geschiedenis zelve der vereeniging is daarvan een doorgaand bewijs. Hoe verschillend de lotgevallen van het Verbond gedurende deszelfs onderscheidene tijdperken ook mogen geweest zijn, hoeveel volmaakter en op welke verschillende wijze zij, bij een meer

---

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. der D. Hanse*, *S.* 2, 3, 75 en 76.

gevorderd bestaan, mogen zijn werkzaam geweest: de vestiging, bescherming en uitbreiding van haren handel heeft door alle tijden heen het hoofddoel der vereeniging van de Hansesteden uitgemaakt; daartoe hebben steeds hare uiterste pogingen gestrekt.

De aard en de inrigting van de vereeniging der Hansesteden was dan ook geheel met haar doel overeenkomstig. Niet alleen waren de Hansesteden op zich zelve, als zoodanig, geenszins gemeenebesten. Niet alleen maakte zelfs de Vereeniging dier Steden geenszins een gemeenebest in den eigenlijken en gewonen zin des woords uit. Zij stelde zelfs geenen afzonderlijken Staat daar. Terwijl wij in de bekende vroegere en latere federative gemeenebesten eene vereeniging van onderscheidene onafhankelijke en op zich zelve staande landschappen vinden, die, digt aan elkander gelegen en alle voorzien van gelijksoortige staatsinstellingen, zich tot handhaving van hun gemeenschappelijk staatkundig bestaan, vooral naar buiten, aan zeker algemeen staatkundig opperbestuur onderwierpen, en te dien opzigte gezamenlijk éénen afzonderlijken Staat uitmaakten, zoo ontmoeten wij niets van dit alles bij de vereeniging der Hansesteden. Deze steden lagen wijd en zijd, door een groot gedeelte van Duitschland en langs deszelfs kusten, van Lijfland aan tot Vlaanderen toe, verspreid. Maar daarenboven waren de staatkundige betrekkingen der Hansesteden van hare handelsbetrekkingen geheel afgescheiden. Gelijkheid van staatsinstellingen, gelijkheid van staatkundig of burgerlijk bestuur was tot het deelge-

nootschap aan het Verbond volstrekt geen vereischte. Zelfs geene staatkundige onafhankelijkheid. Iedere stad behield haar eigen bestuur, en bleef, zoo zij er eenen had, aan haren Opperheer onderworpen; en zoo sommigen hare municipale vrijheden wisten uit te breiden, of zich geheel en al aan de banden van een vreemd oppergezag wisten te onttrekken, het geschiedde buiten eenige onmiddellijke medewerking van de Duitsche Hanse. Dat de rijkdommen, de bloei en de magt, welke de Hansesteden ook van hare handelsvereeniging ontleenden, aanzienlijk hebben bijgedragen, om vele derzelve hare vroeger verkregen vrijheden te doen handhaven of vermeerderen, en dat zij sommige zelfs hebben in staat gesteld, om zich eene volkomene zelfstandigheid te verwerven, dit zullen wij in geenen deele betwisten; maar het blijft niettemin eene historische waarheid, dat de verbondene Steden, niet alleen wat haar innerlijk bestuur, maar ook wat hare staatkundige betrekkingen in het algemeen betrof, geheel en al op zich-zelve stonden, en dat zij ook jegens de Vereeniging, te dezen opzigte, zoo als wij nader zien zullen, geene andere dan negatieve verpligtingen hadden. De Hansesteden waren dan ook als zoodanig aan geenerlei algemeen staatkundig oppergezag of opperbestuur onderworpen. Zij waren door geenerlei staatkundigen band vereenigd. Zij maakten ook geen staatkundig ligchaam, geen afzonderlijke Staat uit. Het waren enkel Steden, die met elkander in een verbond waren getreden, even als men heden ten dage

geheel op zich zelve staande Staten, tot het bereiken van een bijzonder en opzettelijk doel, onderling verdragen ziet treffen. Wel is waar, stemt het aangaan van een verbond en het voeren van oorlogen ter handhaving daarvan, door andere dan onafhankelijke Staten, of door enkele Steden, geheel niet overeen met den geest der Europesche staatsinstellingen van den tegenwoordigen tijd; maar daarnaar behooren ook het Hanseverbond, deszelfs doel, inrigting of geschiedenis in geenen deele te worden beoordeeld. Dat Verbond ontstond en bloeide in de middeleeuwen; en wie met de geschiedenis van dat tijdvak maar eenigermate bekend is, wie zich den regeringloozen toestand van het Roomsche Rijk op dien tijd herinnert, hij weet ook, op welke wijze zich aldaar destijds de stand en de magt der Steden ontwikkelden, en hoe er daarenboven ieder was gedwongen, om tot handhaving zijner regten, tot bescherming zijner eigendommen en tot beslechting zijner twisten, in de eerste plaats in eigene middelen en in onderlingen bijstand baat te zoeken. Daaruit ontstond ook voor de Steden het regt, of liever de noodzakelijkheid, om zelve haren handel en hare scheepvaart te beschermen en tot handhaving daarvan verdragen te sluiten, schepen en manschappen uit te rusten (1) en oorlog te voeren.

---

(1) Dat ook de Nederlandsche steden dit regt uitoefenden, wordt met juistheid opgemerkt door REIFFENBERG, in zijn vertoog *des Mémoires de Jacq. du Clercq et du fruit qu'on en peut tirer*; zie de

Naar den geest der middeleeuwsche instellingen beoordeeld, kan dus de vereeniging der Hansesteden volstrekt niet geacht worden, een vreemd verschijnsel op te leveren, en met betrekking tot derzelver aard en inrigting, is de benaming van *Hanseverbond*, welke zij in lateren tijd verkregen heeft, volkomen juist. Die steden stonden met elkander *in een verbond*, waarvan de bescherming en uitbreiding van haren handel, voornamelijk buitenslands, het hoofddoel uitmaakten.

De zorg om dat Verbond in werking te brengen, berustte in handen van afgevaardigden uit de Hansesteden, van regtswege bijeengekomen op de Hansedagen of dagvaarten, welke te dien einde gewoonlijk éénmaal 's jaars, en voorts zoo dikwerf de algemeene belangen der Vereeniging dit vereischten, beschreven werden, doorgaans door de stad Lubeck, als hoofd der Vereeniging, en meestal binnen derzelver muren. Op deze vergaderingen, welke veelal eenige dagen duurden, werden de algemeene belangen der Vereeniging overwogen, besluiten genomen, wetten en reglementen vastgesteld, en oordeel uitgesproken in verschillen en oneenigheden, hetzij tusschen de deelgenooten onderling, of in welke zij buitenslands waren inge-

---

Mémoires de J. du Clercq, publiés par le Baron DE REIFFENBERG, *Bruxell.* 1823, *Tom. I, pag.* 48; en in zijn *Mémoire sur l'état de la population, des fabriques et manufactures et du commerce dans les Pays-Bas, pendant le quinzième et le seizième siècles, Bruxelles* 1822, in 4to, *pag.* 227 *seqq.*

wikkeld. Ook de middellijke zorg van de ten uitvoerlegging van de besluiten der vergadering ging van haar zelve uit.

Zonder thans stil te staan bij de wijzigingen en den veranderden gang der bemoeijenissen van het Hanseverbond gedurende deszelfs bovenvermelde perioden, waarop wij gedurende den loop van ons onderzoek geschikter gelegenheid zullen hebben terug te komen, zoo zal het gewis bijdragen tot de opheldering onzer straks te gevene voorstelling, hier nog te vermelden, dat de vereenigde Steden gepoogd hebben, het aangewezen doel vooral langs de drie volgende wegen te bereiken.

Al de zorgen der Vereeniging strekten, in de eerste plaats, tot het verkrijgen, handhaven en uitbreiden van vrijheden en voorregten buitenslands, inzonderheid dáár, waar zij hare handelsinrigtingen of factorijen hadden gevestigd, te weten in *Vlaanderen*, in *Engeland*, op *Schoonen*, in *Noorwegen*, in *Zweden* en in *Rusland*. Wel is waar hadden de Hansesteden bij al deze factorijen geenszins alle, altijd, evenzeer of onmiddellijk belang; maar het werd op hoogen prijs gesteld, tot het aanzien en de magt van het Verbond in het algemeen, zoo veel mogelijk, mede te werken, en daartoe droegen de uitbreiding en handhaving der buitenlandsche voorregten aanmerkelijk bij. Zulks kon dan ook op de welvaart en den bloei der afzonderlijke deelgenooten, al ware het dan slechts middellijk, niet anders dan eenen voordeeligen invloed uitoefenen.

Wilde men van de verkregene handelsvoorregten behoorlijk genot erlangen, zoo moest ook de vrije gemeenschap, hetzij tusschen de Hansesteden onderling, hetzij tusschen haar en de voor den handel bezochte buitenlandsche plaatsen, steeds gehandhaafd en beveiligd worden. Instandhouding der vrije gemeenschap, te water en te lande, ziet daar een tweede onderwerp der zorgen van het Hanseverbond. Om het onmisbare dier zorgen te dezen opzigte en ter bereiking van het algemeene doel der Hanse te waarderen, behoeven wij slechts aan den tijd, waarover wij handelen, en aan de uitdrukking van HEEREN te denken, die de dertiende en veertiende eeuwen het gulden tijdperk van het vuistregt genoemd heeft (1). Het was echter vooral het beveiligen en beschermen van den zeehandel, waarop de Vereeniging zich toeleide. Deze was de aanzienlijkste. Hij behoefde die bescherming het meeste, en die bescherming was hem ligter te verleenen. De handhaving van de veiligheid te lande was van een' teederder aard, door de hoedanigheid der roovers, welke men te onderdrukken had, en de staatkundige betrekkingen der Steden. Zij was ten hoogste moeijelijk door de verspreiding der deelgenooten van het Verbond over geheel Duitschland en hare onderlinge verwijdering van elkander, vooral bij de hulpmiddelen van dien tijd. De zorg voor de rust te lande werd dus gedeeltelijk

(1) *Folgen der Kreuzzuge*, *Th.* II *C.* 2, § 2. Verg. ook VAN SPAEN, *Historie van Gelderland, Deel I*, *bl.* 147, 162 *seqq.* 231 *seqq.*

aan afzonderlijke vereenigingen (1) van naburige steden overgelaten, of door het Verbond zelf langs vreedzamer wegen nagestreefd, als door minnelijke tusschenkomst, door de algemeen aangenomene grondstelling, dat geene stad den vijand van een' harer bondgenooten vermogt te ondersteunen, of door andere soortgelijke middelen.

In de derde plaats achtten het de verbondene steden, ter bevordering van haar gemeenzaam doel, van een uitstekend belang, dat in ieders binnen- en buitenlandsche betrekkingen, zoo veel mogelijk, die rust wierde gehandhaafd, zonder welke de handel nimmer en nergens gedijt. Daarom nu leide er zich de Vereeniging ijverig op toe, om zoo veel mogelijk tusschen beide te komen in de twisten of de oneenigheden, welke, hetzij tusschen de deelgenooten van het Verbond onderling, hetzij bij de afzonderlijke steden met binnen- of buitenlandsche Grooten of Vorsten, mogten ontstaan. Dat zij zelve ook de klagten beslechtte of het ongelijk bestrafte der afzonderlijke deelgenooten, met betrekking tot

---

(1) Van dien aard was, bij voorbeeld, de landvrede op den 14en November 1259 te Keulen aangegaan, tusschen Otto, Graaf van *Gelre*, Dirk, oudsten zoon des Graven van *Cleve*, Willem, Graaf van *Gulik* en de gezanten van den Bisschop van *Utrecht*, van de Gravinne van den *Berg* en van *Seyn*, benevens vele Edelen en dienstluiden, en de gezanten van verscheidene Steden, waarin onder anderen ten opzigte van de *Kooplieden en Reizenden* voorkomt, dat zij vreedzaam en zeker door de landen zullen mogen trekken, mits behoorlijke tollen en weggeld betalende; de landvrede van Keulen van 28 Augustus 1279, enz. Zie van Spaen, *a. w.*, *bl.* 233 *seqq.*, 271 *seqq.*

de Vereeniging, lag geheel en al in den geest der middeleeuwsche instellingen, evenzeer als hare aanspraak op de beoordeeling en bestraffing der misdaden, welke door hare burgers bij vreemden mogten zijn gepleegd.

Eindelijk moeten wij, als een gelijk uitvloeisel derzelfde zorg voor de algemeene rust, vermelden, de bemoeijenis der Vereeniging tot instandhouding der bestaande staatsinstellingen bij hare afzonderlijke deelgenooten, en althans ter voorkoming eener eigenmagtige en willekeurige verandering in de inrigting van derzelver municipale Besturen, zonder dat voor het overige de aard der staatkundige en burgerlijke betrekkingen harer deelgenooten op de toelating tot het Verbond eenigerlei invloed uitoefende (1).

De middelen, welke door de vereenigde Hansesteden werden aangewend, om haar doel te bereiken en haren besluiten klem bij te zetten, zijn zich gedurende de verschillende tijdperken nagenoeg gelijk gebleven, en mogen hier dus als zoodanig niet onvermeld worden gelaten. Veel werd er aanvankelijk verkregen door de uitgestrekte geldmiddelen, welke der steden reeds van den beginne harer vereeniging schijnen te hebben ten dienste gestaan, en welke, hetzij tot afkoop van lasten en verpligtingen, hetzij tot aanwinst van vrijdommen en voorregten, of ook wel voornamelijk tot het aanknoopen van heilzame betrekkingen en het daarstellen van

(1) Verg. Sartorius, *Gesch. d. Hans. Bund. Th. I. s.* 108 *seqq.* en *Urk. Gesch. Th. I. s.* 89 *seqq.*

krijgstoerustingen werden gebezigd. Immers, waar onderhandeling, bemiddeling, geld of bedreiging geenen ingang vonden, schroomde de Vereeniging geenszins krachtdadiger middelen in het werk te stellen. De aard van het Hanseverbond en de verre afstand tusschen de vereenigde steden, deed den eenvoudigsten en natuurlijksten weg ter daarstelling dier middelen vinden in eenen hoofdelijken omslag van gewapende manschap, schepen en geld over de onderscheidene leden van het Verbond. De opbrengst in geld, *Pfundzoll* genaamd, was eene soort van belasting of uitgaand regt, hetwelk bij den uitvoer werd geheven van alle koopmansgoederen en welligt ook van de schepen der kooplieden en steden, welke deel hadden aan het Verbond. Van den maatstaf dier heffing, van hare toepassing en uitgestrektheid is te weinig met zekerheid bekend, om daarvan alhier eene algemeene en zakelijke opgave te kunnen doen. Zij is ook voor ons onderwerp van geen uitsluitend belang. De invordering had plaats voor algemeene rekening, maar werd toch bewerkstelligd door de afzonderlijke deelgenooten zelve. Uit de ontvangene gelden werden door de steden, die ze hadden opgebragt, in de eerste plaats de kosten goedgemaakt van het aandeel, door haar in de ontworpene krijgstoerusting geleverd of te leveren, te welken einde, bij voorbeeld, ieder krijgsknecht op zekeren prijs was gesteld. Het overschot werd overgemaakt aan zoodanige deelgenooten, welke de gemaakte kosten uit eigene middelen niet hadden kunnen vinden. Uit

de gelden, op zoodanige wijze te zamen gebragt, werd ook de schade vergoed, door afzonderlijke deelgenooten ten algemeenen nutte geleden, en eindelijk werden daaruit alle kosten gevonden, voor gezantschappen, afgevaardigden ter dagvaart, onderhoud, geheel of gedeeltelijk, der binnen- of zelfs buitenlandsche bezittingen van de gemeenschap, en in het algemeen alle zoodanige uitgaven, welke de instandhouding, de uitbreiding of den luister der Vereeniging vereischten.

Een ander dwangmiddel der Hansesteden, vooral met betrekking tot vreemde natiën, en wel bijzonder jegens zoodanige, welke minder gemakkelijk dan de Scandinavische Vorsten door krijgsmagt konden worden gedwongen, bestond in het verleggen harer stapels, factorijen, kantoren of handelsinrigtingen naar andere plaatsen, somwijlen zelfs naar een ander oord, en in het afsnijden van alle handelsbetrekkingen met dezelve. In eenen tijd, waarin de betrekkingen met vreemde natiën aan de aanmerkelijkste zwarigheden onderhevig waren, waarin de handel, althans van het Noorden van Europa, nog uitsluitend in het bezit was der deelgenooten van het Hanseverbond, vooral gedurende het einde der eerste en het begin der tweede periode van deszelfs geschiedenis, had dit middel eene kracht, welke de Vereeniging genoegzaam nimmer haar doel deed missen (1). Wij zullen later overvloedige gele-

(1) Depping, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe, Tom. I. pag.* 323.

genheid vinden, dit ook uit hare betrekkingen met ons vaderland ruimschoots te staven.

Ten opzigte der deelgenooten van het Hanseverbond zelf zette de Vereeniging haren besluiten klem bij door eene straffe, welke, vooral met betrekking der onderwerpelijke vrage, onzer aandacht bijzonder waardig is. Het heeft wel geen betoog noodig, dat bij eene vereeniging van zoo vele steden, elkander meestal geheel vreemd, en wier bijzondere belangen somwijlen geheel uiteenliepen, dikwerf verschil van meening en zelfs oneenigheden moesten ontstaan. Alleen de behandeling der geldelijke aangelegenheden, de instandhouding en handhaving der gemeenschappelijke bezittingen en factorijen, gaven daartoe oneindige malen aanleiding. In deze of soortgelijke gevallen bestond het eerste dwangmiddel der Hanse, om hare uitspraken te doen eerbiedigen, in eene geldboete; maar waar aan deze straffe niet voldaan werd, of dit middel minder geschikt werd geacht, volgde, als uiterste maatregel, eene volstrekte of tijdelijke uitsluiting van den onwilligen handelaar of stad uit het bondgenootschap. Onmiddellijk na zoodanig besluit werden alle handelsbetrekkingen met dezelve gestaakt. De toegang tot de havens der bondgenooten werd ontzegd. Alle vaart op, alle gemeenschap aan de buitenlandsche factorijen werd verboden. In het kort, eene uitgeslotene stad derfde alle voordeelen aan hare vorige betrekking verbonden, zóó zelfs, dat hare kooplieden in geene andere Hansestad mogten worden aangenomen, en dat zij, als in den ban gedaan, van

alle gemeenschap met derzelvers burgers moesten verstoken blijven (1). Dit dwangmiddel was bij allen, die bij de gemeenschap aan het Hanseverbond eenig belang hadden, onfeilbaar. Wij vinden daarin den sleutel van het verschijnsel, dat ons onderscheidene Steden, op onderscheidene tijden en in onderscheidene Oorkonden, nu eens als vreemd, en dan wederom als deelhebbend aan het Hanseverbond doet ontmoeten.

En hiermede meenen wij een einde te mogen maken aan onze berigten, wegens het Hanseverbond in het algemeen. Wat verder ter opheldering van ons bijzonder onderwerp strekken kan, hetzij met betrekking tot de wijze, waarop het Verbond werkzaam was, deszelfs inrigting en zamenkomsten, hetzij wegens de Steden, die er een overwigt in uitoefenden, de factorijen, en dergelijke punten meer; stellen wij ons voor, waar het pas mogt geven, in den verderen loop dezer Verhandeling mede te deelen.

(1) Verg. SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 92 *seqq.*

HOOFDDEEL II.

DE BETREKKINGEN VAN DE NEDERLANDSCHE KOOPSTEDEN MET HET HANSEVERBOND EN DESZELFS INVLOED OP DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL, VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP DEN VREDE MET DEN KONING VAN DENEMARKEN, WALDEMAR III, IN DEN JARE 1370.

Man sucht im stillen Staub von halbverwesnen Häuten
Des Staates Lebenslauf, die Ebb' und Fluth der Zeiten.
HALLER.

De bewoners der Nederlandsche Gewesten waren door de omstandigheden, in welke hen de Voorzienigheid geplaatst had, reeds van de vroegste tijden aan gemeenzaam geworden met het woedende element, waarin de kiem van de grootheid des Lands was gelegen. Terwijl de inbreuken van den Oceaan en de overstroomingen van verbolgen rivieren onvermoeide arbeidzaamheid, onafgebrokene volharding, kunstigen en scherpzinnigen wederstand aankweekten, gaven de aard, de ligging en de beperktheid des Lands weldadig de ongezochtste aanleiding tot scheepvaart, visscherij en handel. De onvruchtbaarheid van den bodem noodzaakte niet alleen deszelfs eerste bewoners tot matigheid, spaarzaamheid, overleg en vlijt, maar de nooddruft bragt hen ook als van zelve tot het opspo-

ren van hulpmiddelen, om daarin te voorzien. Waar de moerassige en drabbige grond noode het onmisbaarste voedsel opleverde, nam de landaard zijne toevlugt tot visscherij, jagt, veeteelt en landbouw. De vischrijkheid der naburige Zeeën stelde de inwoners niet alleen in staat, om de eigene behoefte te voldoen, maar zij verschafte hun ook een natuurlijk en belangrijk voorwerp van ruilhandel met de naburige Volken. Hieruit ontstonden reeds zeer vroegtijdig handelsbetrekkingen, vooral met Duitschland en Frankrijk, wier aanzienlijkste bevaarbare rivieren zich hier, voor een deel, in de zee kwamen uitstorten. Voeg hierbij de nabuurschap der Engelsche en Deensche kusten, de geschiktheid van den bodem voor akkerbouw en veeteelt, en het zal geen wonder baren, dat lang vóór dat van buitenlandsche vereenigingen van Kooplieden of aaneensluiting van Steden, ter behartiging der onderlinge handelsbelangen, in het Noorden van Europa zelfs het denkbeeld schijnt bestaan te hebben, de Nederlandsche Scheepvaart en Zeehandel reeds een' aanmerkelijken graad van welvaart hadden bereikt. In ons Vaderland, onder onzen landaard, kon de handel niet anders dan vroeg ontstaan en even spoedig bloeijen. Reeds in de Frankische en zelfs in de Romeinsche tijden had zich dezelve beroemd gemaakt. Onder de Graven moest hij noodwendig toenemen, omdat, gelijk de kundige MEERMAN te regt aanmerkt (1), de rijkdom en de welvaart

---

(1) *Geschiedenis van Graaf* WILLEM, *D. I. bl.* 62.

dezer Vorsten, van den aanwas en voordeeligen staat des handels alleenlijk afhingen.

Ons onderwerp laat ons niet toe, bij den vroegtijdigen bloei van den binnenlandschen handel in de Nederlanden te verwijlen; maar hetgene wij van de buitenlandsche handelsbetrekkingen onzer koopsteden te zeggen hebben, maakt zulks hier ook geheel overbodig, omdat deze met gene in het naauwste verband staan, en buitenlandsche handelsbetrekkingen zeldzaam eenige uitgebreidheid verkrijgen, zoo zij niet op een vroeger geëvenredigd binnenlandsch verkeer zijn gevestigd.

De handelsbetrekkingen met vreemde Natiën van dat gedeelte der Nederlandsche Gewesten, hetwelk thans ons Koningrijk uitmaakt, behoeven wel in oudheid voor het verkeer met buitenlandsche Kooplieden, der Gewesten aan gene zijde van de Maas en de Schelde niet onder te doen; maar in vroegtijdige ontwikkeling, vroegtijdige uitgebreidheid, vroegtijdige belangrijkheid en bloei van den buitenlandschen handel stonden de Noordelijke bij de Zuidelijke Gewesten, bepaaldelijk bij Vlaanderen en Braband, voorzeker ten achter. Deze betrekkingen schijnen ook geheel en al van aard verschild te hebben. Terwijl onze Koopsteden haren bloei grootelijks aan eigen bedrijf, aan eigen Scheepvaart te danken hadden, vinden wij den vroegeren Zeehandel met eigene schepen in Vlaanderen en Braband veel minder aanzienlijk. Onze Kooplieden werden wijd en zijd, in Engeland, in Duitschland, in de Oostzee, in de Scandinavische rijken, ja tot Novogo-

rod met hunne schepen gezien. Vlaanderen daarentegen was de marktplaats, werwaarts zich de Kooplieden der handeldrijvende Natiën zelve henen begaven. Terwijl onze aanzienlijkste vaart naar het Noorden ging (1), bepaalden zich de vroegste buitenlandsche handelsbetrekkingen der Vlamingen hoofdzakelijk bij de Europische kusten der Middellandsche Zee. Meest alle Noord-Nederlandsche Koopsteden behoorden eenmaal tot de vereeniging der Duitsche Hanse; maar daarentegen schreef een der vroegste grondregelen van dat Verbond de strengste onthouding voor van alle gemeenschap in handelsbelang met Kooplieden en Steden van Vlaanderen en Braband. Om kort te gaan; de Geschiedenis en de aard der betrekkingen van het Hanseverbond met de Zuid-Nederlandsche en met de Noord-Nederlandsche Koopsteden zijn zoo verschillend, dat het ons onvermijdelijk is voorgekomen, dezelve geheel afzonderlijk

(1) Onze landgenooten hadden zich nogtans ook reeds zeer vroeg door de scheepvaart bij de Venetianen vermaard gemaakt. Men leest bij Marinus Sanuto, een' Venetiaansch Schrijver uit de eerste helft der Veertiende Eeuw, in zijne *Secreta Fidelium Crucis*, *Lib. II. p. IV. c.* 18. *p.* 72. 73, aangehaald bij Wagenaar, *Vaderl. Historie*, *D. III. bl.* 251. *n.* 8: »in Alamaniae partibus variae habitant gentium nationes, quae valde forent utiles et necessariae ad muniendum negotium maritimum de Egypto, et specialiter Tremartii etc. etc. — nec non et *Frisones*, qui deorsum habitant a Wasfallae provincia prope mare, ac etiam gentes de provincia *Dulandae* ac *Sylandae*, quae morantur deorsum versus mare de comitatu Gellerae atque Clevae; — praedicti scire debent per dulces aquas et salitas optime navigare, sic quod ab eis sanum deberet consilium et optimum auxilium inveniri — convenienter igitur gentes maritimae Alamaniae, superius memoratae, possent per terram venire Venetias et cum Venetis transfretare."

te behandelen, en in twee geheel op zich zelve staande afdeelingen te splitsen. Wij kennen daarin den rang aan de Zuidelijke Nederlanden toe, omdat de zetel van handel en rijkdom dáár gewis het vroegst is gevestigd geweest.

AFDEELING I.

DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN.

Door wisseling van Noordsche panden
Met Lisbons en Sevillas vloot.
O. Z. van Haren.

---

§ 1.

Oorsprong, aard, aanvangstijd en uitgestrektheid der betrekkingen van de Zuid-Nederlandsche Kooplieden en Steden met de Kooplieden en Steden der Duitsche Hanse.

De Kruistogten en vooral de verheffing, bij den aanvang der Dertiende Eeuw, van Boudewijn van Vlaanderen tot Keizer van Constantinopel, hadden op de vroegere handelsbetrekkingen der Vlamingen met Italië en het Oosten den aanzienlijksten invloed. Van de kruistogten aan werden de Middellandsche Zee en de Wateren van de Levant vlijtig door de Vlamingen in velerhande betrekkingen bezocht. Zij leerden aldaar de kostbare Oostersche waren, zij leerden er den Oosterschen kunstarbeid in wollen en zijden stoffe, in goud en zilver, kennen. De nabijheid van Engeland, de overvloed van onbe-

werkte wolle, die er steeds voorhanden was, stelde hen in staat, den gewekten lust tot navolging ruimschoots op te volgen. Hunne nijverheid ontwikkelde zich onder de bescherming van gemeente-instellingen, in allen deele geschikt, om dezelve aan te kweeken; en handel en fabrijkarbeid ontloken, onder deze omstandigheden, met eenen ongeloofelijken spoed. De wetten van Venetië, hetwelk in dien tijd aan het hoofd van den Levantschen handel stond, gedoogden geen verkeer van vreemde koopvaardijschepen in hare havens (1). Dit deed den handel van de Levant op Vlaanderen hoofdzakelijk met Italiaansche schepen drijven, maar had tevens ten gevolge, dat de Heeren des Lands, die er het gewigt van gevoelden, reeds bij den aanvang der Dertiende Eeuw, de doelmatigste maatregelen namen, ter beveiliging hunner kusten tegen strandregt en zeeroof (2). Nergens genoten handel en nijverheid zoo vroege en zoo ernstige bescherming als in deze Gewesten. Het hoofdvoorwerp van de Vlaamsche nijverheid bestond oorspronkelijk in de wolle, welke er op alle wijzen verwerkt en verhandeld werd (3). Reeds omtrent het midden van de Der-

---

(1) DEPPING, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe*, *tom. I. pag.* 196.

(2) Graaf *Boudewijn* van Vlaanderen, zoo even genoemd, verleidde den Heer *van Ghistelle* reeds met den tol te Brugge, om daartegen de Zeekusten van Calais tot Sluis van Zeeroovers schoon te houden. CUSTIS, *Jaerboeken der stad Brugge*, *laatste druk*, *D. I. bl.* 206 *seq.* OUDEGHERST, *Chroniq. et Annal. de Flandres*, *fol.* 164 *et vers.*

(3) Verg. DE REIFFENBERG, *de l'état de la population*, *pag.* 14. *suiv.*

tiende Eeuw vinden wij de Wollenwevers, te Gend, als een bestaand gilde vermeld (1). Van Brugge, waar dit waarschijnlijk nog vroeger heeft plaats gehad, is het met geene zekerheid op te geven, omdat er de stads archieven in den jare 1280 door het vuur verslonden werden (2). Maar zóó veel is zeker, dat aldaar omtrent dien tijd reeds acht en zestig onderscheidene Gilden bestonden. Ja een Engelsch Schrijver van de Dertiende Eeuw verhaalt, dat in zijnen tijd de geheele wereld gekleed werd uit Engelsche wolle, in Vlaanderen bewerkt: eene spreekwijze, welke, hoezeer overdreven, het toenmalig algemeen gebruik der Vlaamsche stoffen onbetwistbaar bewijst (3).

De ruwe wolle werd echter niet alleen in Vlaanderen verwerkt, maar zij werd van dáár ook, in aanzienlijke hoeveelheid, onbeärbeid naar de Levant uitgevoerd. Op welken hoogen prijs de aanvoer dier stoffe destijds in Italië werd gesteld, kan blijken uit een decreet van den grooten raad van Venetië, van den jare 1272. Daarbij werd bepaald, dat, wanneer de Venetiaansche Kooplieden van de Vlaamsche markten eene lading linnen en wollen stoffen zouden te huis brengen, in waarde gelijk staande aan de waren van Venetië uitgevoerd, de-

(1) Zie Pycke, *sur les corporations connues sous le nom de métiers*, in de *Mémoires Couronnés de l'Académie de Bruxelles en* 1826 *et* 1827, *pag.* 17.

(2) Zie Custis, *Jaerb. der stad Brugge*, laatste druk, *D I. bl.* 242. *seq.*

(3) Zie Hallam, *Europe during the middle ages*, *Vol. III. ch.* 9. *part.* 2. *pag.* 376.

zelve geheel vrij zouden zijn van inkomend regt (1). Venetië en de naburige Steden waren vervuld met fabrijken van allerlei aard, maar vooral van lakenfabrijken, en het was uit Engeland en Vlaanderen inzonderheid, dat men de wolle daarvoor afhaalde (2), evenzeer als men er zich van reeds bewerkte stoffen voorzag, om aan de aanzienlijke behoefte van de Levant en van Italië te voldoen (3). Maar de Venetianen waren daarenboven tot dien ruilhandel zelfs eenigermate gedwongen, dewijl zij geene gelegenheid vonden, om hunne eigene lading in Vlaanderen af te zetten, zoo zij daarvoor geene fabrijkwaren uit dat gewest in de plaats aannamen (4). Zoo kreeg het handelsverkeer der Italianen in Vlaanderen en Braband al grooter en grooter uitbreiding. In den jare 1318 kwamen alleen uit Venetië reeds vijf galjassen, vaartuigen van een aanmerkelijk charter, de markt van Antwerpen van specerijen, droogerijen, zijden stoffen en andere voortbrengselen van Oosterschen oorsprong voorzien (5). Een Italiaansch Schrijver van de Veer-

---

(1) DEPPING, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe*, *tom. I. pag.* 165.

(2) *Ibidem. pag.* 228, 233.

(3) *Ibidem. pag.* 185.

(4) C. A. MARIN, *Storia civile e politica del Commercio de' Veneziani*, *Venezia*, 1789—1800. *tom. V. lib. II. C.* 4. zegt: » Se i Ve» neziani non avessero tolto in cambio quei panni, non avrebbero in » Fiandria smerciato le lor mercanzie di Levante e le lor manufatture, » delle quali non v'era in esse lavoro."

(5) LUDOVICO GUICCIARDINI, *Beschrijving der Nederlanden*, *uitg. Amsterd.* 1648, *fol.* 95. — ROBERTSON, *History of Charles V*, *proofs*

tiende Eeuw roemt onder de aanzienlijke koopmansvloten, welke jaarlijks van Venetië werden uitgeklaard, die op Vlaanderen, en verhaalt ons, dat deze, naar de toen bestaande voorschriften op dat stuk, geheel in Venetië moest worden bevracht, maar op de tehuisreize de lading mogt innemen, waar zij wilde (1). Dat de schepen, waarmede die handel werd gedreven, niet gering waren, blijkt uit den regel, waaraan de Reeders waren gebonden, om derzelver bemanning te doen bestaan uit 200 koppen. De lading moest voor bijna de helft uit droogerijen, specerijen, reukwerken, zijden stoffen, glaswerk, wapentuig, voortbrengselen der Venetiaansche fabrijken of andere kostbare waren van dien stempel, worden zamengesteld (2). Wij hebben ons hier, kortheidshalve, alleen bij den Venetiaanschen handel bepaald, maar uit andere Italiaansche streken, als Toscane, uit Pisa, Florence, uit Genua enz. werd gelijke handel op Vlaanderen gedreven (3). Ook door Spaansche handelaren werd dat gewest, omtrent denzelfden tijd, aanhoudend bezocht. Deze wedijverden er met de Italianen voor den invoer van suiker, gesponnen katoen en verfwaren. In den jare 1340 verwierven de Steden Gent, Yperen

---

and illustrations n. 30 en Dewéz, *Histoire particulière des Provinces de la Belgique, tom. III. p.* 237, doen het Guicciardini van *Brugge* schrijven, schoon de oorspronkelijke schrijver in zijn Italiaansch Werk en deszelfs overzetters alle van *Antwerpen* spreken.

(1) Depping, *A. W'. tom. I. pag.* 157.

(2) *Aldaar p.* 162. *seq.*

(3) *Aldaar p.* 228. 232.

en Brugge van Eduard III, Koning van Engeland, een vrijgeleide voor den Zeehandel van Catalonië, Castilië en Minorka, welke veel van Engelsche kapers had te lijden. Weinig later lezen wij van twee schepen met kostbare ladingen uit Barcelona en Valencia, voor Vlaanderen uitgeklaard, doch in Engelsche havens opgebragt (1). De Kooplieden van eerstgenoemde plaats hadden, omtrent denzelfden tijd, reeds eenen hoofdstapel van verfwaren uit de velden van Granada, Baza en Catalonië, te Brugge gevestigd en dreven aldaar sterken handel (2). Op het laatst der Veertiende Eeuw schijnt de handel ook van Majorka en uit de havens van Arragon op Vlaanderen, in suiker (3), saffraan, verfhout, lak, anijs, reukwerk, gesponnen katoen, dadels en medicinale kruiden, deszelfs vollen bloei bereikt te hebben (4). Om kort te gaan, wanneer wij lezen, dat Vlaanderen op dat tijdstip de marktplaats was, waar zich de Kooplieden uit alle deelen der wereld ontmoetten; dat de onlusten tusschen de Vlaam-

(1) Depping, A. W. *tom.* I. *p.* 328. *seq.*

(2) Hüllmann, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 73. en verg. Verhoeven, *over den staat van de Handwerken enz. in de Nederl. ged. de XIII en XIV Eeuwen*, *bl.* 33. *volgg.*

(3) De *suiker* was reeds in de Twaalfde Eeuw in Italië in algemeen gebruik, en voorts in een groot gedeelte van Europa bekend. *Zie* Hüllmann, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 75. *seq.* en verg. Leo, *Geschichte von Italiën*, *Th. II. S.* 180. Hiernaar moet verbeterd of althans gewijzigd worden, hetgeen men omtrent dit onderwerp vindt bij Reiffenberg, *de l'état de la population etc. et du Commerce dans les Provinces des Pays-Bas pendant les* 15e *et* 16e *Siècles*, *pag.* 112.

(4) Depping, *A. W. tom. I. pag.* 250.

sche Graven en hunne Steden toen reeds tot op den handel der Turken terug werkten, dan kunnen wij veilig daaruit afleiden, hoe aanzienlijk de handelsbetrekkingen der Vlamingen lang te voren moeten geweest zijn, om destijds zoodanigen graad van bloei en uitgestrektheid te hebben kunnen bereiken (1).

Wij hebben een' oogenblik bij den oorsprong van de Vlaamsche Groothandel en Weverijen moeten stilstaan, om later met juistheid den invloed te kunnen waarderen, welken de Steden van de Duitsche Hanse op den Vlaamschen handel en deszelfs voorwerpen gedurende de eerste periode der Geschiedenis van die Vereeniging hebben uitgeoefend. De oudste voorregten, in Vlaanderen verworven door de Kooplieden uit enkele en afzonderlijke Steden, welke naderhand het Hanseverbond hebben uitgemaakt, klimmen niet veel hooger op, dan het midden der dertiende eeuw, en houden daarenboven naauwelijks iets meer in, dan vrijdom van dezen of genen tol, vrijdom van Strandregten, of vrijheid, om bij schipbreuk hun goed

(1) » Non solum totius Europae mercatores verum etiam ipsi Turcae » aliaeque sepositae nationes ob bellum istud Flandriae magno afficie- » bantur dolore. Erat nempe Flandria totius prope orbis stabile mer- » catoribus emporium. Septemdecim regnorum negotiatores tum Brugis » sua certa habuere domicilia ac sedes, praeter complures incognitas » pene gentes, quae undique confluebant." Meijer, *annales Flandrici, fol. 205. ad ann. 1385.* Verg. ook Sanderus, *Flandria illustrata, Tom. II. pag. 6.* en de Barante, *Histoire des Ducs de Bourgogne, Tom. I. p. 344.*

te bergen. Wij vinden, wel is waar, veel vroeger melding gemaakt van het Handelsverkeer der Vlaamsche Kooplieden zelve langs den Rijn (1) en elders; maar die melding is slechts zeldzaam; daarenboven is zij voor ons onderzoek van weinig belang, dewijl het ons niet gebleken is, dat gedurende het onderwerpelijk tijdvak eene enkele Vlaamsche Stad tot het Hanseverbond middellijk of onmiddellijk behoord hebbe. Wij hebben ons namelijk met het onderzoek naar het Handelsverkeer der Vlaamsche Kooplieden bij sommige Steden, welke later tot het Hanseverbond behoord hebben, zelve wel moeten bezig houden; maar geenen den minsten grond gevonden hebbende, om daaruit gemeenschap of deelgenootschap aan het Hanseverbond op te maken, meenden wij hier alleen de uitkomst van ons onderzoek te moeten mededeelen, en ons niet te mogen laten afleiden door een verslag, hetwelk tot geene andere dan eene ontkennende uitkomst zoude voeren. Wij bepalen ons dus bij het handelsverkeer der Noord-Duitsche kooplieden in Vlaanderen.

De eerste, ons bekende, op oorkonden gevestigde, vermelding daarvan, vinden wij in de voorregten aan de Duitsche kooplieden door de Graven van Holland en de Bisschoppen van Utrecht, bij

(1) Uit voorregten, in den jare 1178 door den Aartsbisschop van Keulen aan de Vlamingen, die den Rijn bezochten, verleend, blijkt, dat er tusschen deze en de Keulenaars toen reeds vrij aanzienlijke handel werd gedreven. Zie Oudegherst, *Chroniq. et Annal. de Flandres*, *ch.* 82, *pag.* 140.

derzelver doortogt naar Vlaanderen, op hun gebied verleend. Daaronder is het oudste van Graaf WILLEM II van Holland, van den 17[en] Augustus 1243, aan de Kooplieden der Steden Lubeck en Hamburg (1), welk privilegie op den 23[en] December 1248, door denzelfden Vorst, toen Roomsch Koning, tot die van Dortmund (2), en eindelijk, op 26 Maart en 12 Junij van den jare 1252, tot de onderdanen der Markgraven JOHAN en OTTO van Brandenburg, en de burgeren van Bremen en Stade werd uitgestrekt (3). Uit deze voorregtsbrieven blijkt tevens, dat de genoemde Duitsche Kooplieden voor hunne ingevoerde waren toen reeds Vlaamsche linnens en lakens inruilden. In een privilegie van 13 December 1249, waarbij FLORIS van Holland de vrijheden aan die van Lubeck, door zijnen broeder den Roomschen Koning, verleend, waarschijnlijk op diens bevel, verklaart te zullen handhaven, vinden wij echter melding gemaakt van dergelijke voorregten, door zijne voorgangers, en dus vóór de regering van Graaf WILLEM II, aan die Kooplieden geschonken (4). Hieruit zoude men dus ook een vroeger

---

(1) Vermeld bij MEERMAN, *Geschied. van Graaf Willem*, *Bijvoegselen*, *D. IV. ad ann.* 1243.

(2) *Ald. ad ann.* 1248 *pag.* 311. *Coll. Codic. Diplom. n°.* 51.

(3) *Ald. ad ann.* 1252 *bl.* 361 *en* 364.

(4) Van zoodanige verklaring, op last van Koning *Willem* door zijnen broeder *Floris* afgelegd, vindt men andere voorbeelden bij MEERMAN, *Geschiedenis van Graaf Willem*, *D. I. bl.* 321 *en bl.* 365. Deze Schrijver verhaalt, ald: bl. 324 *seqq.*, op de getuigenis van DREIJER, *Ius public. Lubec. p.* 241, dat in den gunstbrief, in onzen

verkeer van de Lubecksche Kooplieden in Vlaanderen moeten afleiden. De brieven zelve echter zijn ons niet bekend. Eenige latere voorregten van Graaf FLORIS V, als met de genoemde nagenoeg gelijkluidend, en voor ons doel van minder belang, laten wij onvermeld, alleen nog gewag makende van een privilegie van OTTO, Bisschop van Utrecht, van den jare 1244, als waaruit blijkt, dat de Kooplieden van Lubeck en Hamburg toen reeds uit Vlaanderen niet alleen met laken, maar ook met ladingen wijnen terugkeerden (1). Deze zullen vermoedelijk van Franschen oorsprong geweest zijn. De meeste der vermelde Kooplieden schijnen hunne goederen toen nog veeltijds eerst tot aan den Rijn of de Lek te lande vervoerd en ze dáár alsdan te hebben ingescheept, om hunne verdere bestemming, vooral naar Vlaanderen, te bereiken. Op den terugtogt had dan wederom het tegenovergestelde plaats (2).

Van hooger belang zijn hier echter de Oorkonden

---

tekst vermeld, gezegd zoude worden, dat FLORIS denzelven verleent als Stadhouder, en als degeen, aan wien zijn broeder, gedurende deszelfs afwezigheid, de heerschappij (dominium) over het geheele Graafschap Holland had toevertrouwd. De brief is afgedrukt in de Oorkonden-Verzameling van SARTORIUS, onder n°. 18, naar het oorspronkelijke stuk, nog voorhanden in de Archieven der Stad Lubeck. Daarin wordt echter niets van dien aard gevonden. Het *intitulé* is alleen *Floren. de Hollandia, frater Domini Willelmi Romanorum Regis illustris.*

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 217.

(2) Zie MEERMAN, *t. a. pl. bl.* 255 *seq.* en vergel. SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. Uk.* 17.

van Vlaamschen oorsprong, daar zij ons het handelsverkeer der Duitsche Kooplieden in Vlaanderen zelf leeren kennen. De oudste ons bekende onder dezelve zijn van 1252 en volgende jaren, en behooren alzoo tot den tijd der Gravinne MARGARETHA van Vlaanderen en Henegouwen en van haren zoon Graaf GUIDO (1). Daarin wordt gezegd, dat deze Vorsten die voorregten verleenen op verzoek *van alle Kooplieden van het Roomsche Rijk*, *die Gothland bezoeken*; over welke uitdrukking straks nader. De belangrijkste onder deze stukken zijn de overeenkomst tusschen de gemelde partijen van de maand Mei des jaars 1252 en de tollijst op denzelfden dag daarbij afgegeven (2). Dit laatste stuk vooral is voor de Geschiedenis van den toenmaligen Vlaamschen handel van groot belang, door de groote menigte waren, welke daarin worden opgenoemd; door de opgave der soort van schepen en voertuigen, welke men tot derzelver vervoer bezigde, alsmede der gewigten, naar welke ze afgemeten of gewogen werden; en eindelijk, dewijl daaruit ook eenigermate blijkt, hoe men de daarin vermelde waren tegen elkander geschat hebbe. Hetgeen daar-

---

(1) Men vindt ze bij SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 218 *tot* 232; en voorts in de verzameling van oorkonden op de aldaar vermelde nommers.

(2) Zie dezelve, in onze hedendaagsche taal overgebragt, bij MEERMAN, *Geschied. v. Graaf Willem*, *D. IV. bl.* 241 *seqq.*, en in het Latijn bij SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. Ub. n°.* 20, wiens ophelderingen aldaar der duistere uitdrukkingen, in die tollijst voorkomende, ten uiterste lezenswaardig zijn.

uit voor ons onderwerp het allergewigtigste zoude te achten zijn, leeren wij uit deze oorkonden echter met geene zekerheid, te weten, welke waren eigenlijk door de Duitsche stèden naar Vlaanderen, en welke door hen uit of door Vlaanderen naar elders vervoerd werden. Veel kan men inderdaad met waarschijnlijkheid opmaken uit den aard der goederen zelve, maar zekerheid bestaat er niet, dewijl invoer, uitvoer en doorvoer in de tollijst niet onderscheiden worden en dezelvé ook gelden moet voor *eênige andere vreemdelingen*, behalve de Duitschers. Er wordt dan ook gewag in gemaakt van den invoer van paarden en ossen, door Vriezen en Deenen, van Grieksch groen, Spaansch ijzer, Spaansche pruimen en Spaansche roeden, welke laatste koopwaren, gelijk wij vroeger gezien hebben, door de Italiaansche of Spaansche Kooplieden zelve in Vlaanderen werden aangebragt.

Na de aanzienlijke vrijheden en gunsten aan de Duitsche Kooplieden en Steden, door MARGARETHA en GUIDO van Vlaanderen verleend, schijnt hun handel en aanzien in dat gewest, maar vooral in Brugge, met eenen ongeloofelijken spoed te zijn toegenomen. Ook blijkt uit de stukken, daarop betrekkelijk, dat zich destijds reeds zekere meer algemeene verbindtenis of vereeniging tusschen de zich aldaar bevindende Kooplieden uit het Noorden van Duitschland begon te vormen. Daar hier echter nog geenszins aan het Hanseverbond moet worden gedacht, maar slechts aan eene dier vereenigingen van Koop-

lieden, waaruit wij vroeger gezien hebben, dat dit Verbond later ontstaan is; daar vooral de trapsgewijze vestiging, opkomst en uitbreiding der factorij van de Duitsche kooplieden, naderhand der Duitsche Hanse in Brugge, op eene voortreffelijke wijze in het eerste deel van het meermaal aangehaalde nieuwe Werk van SARTORIUS is voorgesteld, mogen wij het niet alleen overbodig, maar zelfs ondoelmatig achten, denzelven hier als op den voet te volgen. Het is eerst eene eeuw later, dat wij, in het Warenhuis en de handelsinrigting der Duitsche kooplieden in Brugge, de factorij der algemeene Duitsche Hanse in Vlaanderen met zekerheid mogen beginnen te beschouwen.

Ook toen nog werden de kooplieden der Duitsche Hanse geenszins als zoodanig in dat Gewest erkend. De Vlaamsche Vorsten en Steden kenden, gedurende deze geheele eerste periode der Geschiedenis van het Hanseverbond, bij het toestaan van voorregten aan Duitsche kooplieden of Steden, geene Vereeniging van kooplieden der Duitsche Hanse of Hense, geene verbindtenissen van Steden onder zoodanigen naam, en veel minder nog Duitsche Hansesteden (1). Zij verleenden

(1) Wanneer SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 11, het in den tekst voorgestelde wegens *Vlaanderen* op *alle Nederlandsche Steden en Vorsten* toepasselijk maakt, schijnt hij echter te verre te gaan. Immers vinden wij in zijne verzameling van oorkonden (*Th. II. Uk. n*o. 185) eenen voorregtsbrief van Hertog ALBRECHT van Beijeren, Ruwaard van Holland, aan de Duitsche kooplieden, voor den Dordschen handel, op 9 *Mei* 1358 afgegeven, onder de benaming: » *al-*

hunne gunstbrieven aan afzonderlijke Steden of aan derzelver kooplieden, en zoo zij in het algemeen of van de gezamenlijke kooplieden spraken, dan bezigden zij algemeene uitdrukkingen, als: *kooplieden van het Duitsche Rijk, welke Gothland bezoeken; universi* of *Romani imperii mercatores, Flandriam frequentantes; Copmanne van Ost; tallen Copmanne behoef; Coeplude van Oestland; Oesterlinghen*, of soortgelijke, zonder dat blijkt, welke kooplieden onder de laatste of vóórlaatste benamingen te verstaan zijn. Met betrekking toch tot de aardrijkskundige ligging van Vlaanderen, zoude men de kooplieden van al de Steden, welke later het Hanseverbond gevormd hebben, daaronder kunnen rangschikken; maar men kan daaronder ook verstaan de kooplieden der, later dikwerf aldus genoemde, Zee- of Wendische Steden; ook die, welke zich meer bijzonder tot de vaart op de Oostzee bepaalden, of eindelijk de Groote Vereeni-

---

len den ghemenen coepluden van Almanien der Duutscher Anze." In een *Verdrag van Vrouwe* MACHTELD *van Voorne met dezelfde kooplieden, op den 8 September van hetzelfde jaar* (bij VAN MIERIS, *Charterboek, D. III. bl.* 53) worden zij genoemd *coopliedeu van Aelmanje uitten Roomschen Rijke der Duytscher Anze die de Zee bouwen.* Zonder dat men uit deze bewoordingen, om de redenen vroeger door ons opgegeven, eenigermate het toenmalig bestaan van het eigenlijk gezegd Hanseverbond zoude kunnen afleiden, zoo blijkt er nogtans uit, dat de uitdrukking *van kooplieden der Duitsche Hanse* destijds in Holland niet ongehoord was, ten zij evenwel SARTORIUS deze benaming geheel op zich zelve staande, zonder eenige toevoeging, bedoeld hebbe; want, in dat geval; zoude onze aanmerking ongegrond zijn.

ging der Duitsche kooplieden op Gothland, hetgeen Sartorius het waarschijnlijkste acht (1).

Het is echter buiten eenigen twijfel, of wij vinden in den jare 1347 de latere factorij der Steden van de Duitsche Hanse, hoezeer dan nog steeds onder eene algemeene benaming, metterdaad in Brugge gevestigd. *De ghemene coplude uten Romeschen Rike van almanien* aldaar verwijlende, begrepen in dat jaar de onder hen bestaande en vastgestelde regelen en gewoonten op schrift te moeten stellen, en hieraan is de eerste schriftelijke inrigting, *Ordinancie* en *Wilkore*, om hunne eigene woorden te gebruiken, der factorij van het Hanseverbond te Brugge, haar bestaan verschuldigd. In deze oorkonde vindt men dan ook voor het eerst van de bekende indeeling der Steden van het Hanseverbond in drie derdedeelen of *Drittels*, en zulks als van eene bestaande zaak, gewag gemaakt, terwijl daarin worden opgegeven als eerste Drittel die van Lubeck, de Wendsche en Saksische Steden en die daartoe behooren; als tweede, de Westphaalsche en Pruissische Steden; en als derde de Lijflandsche Steden, benevens de Duitsche kooplieden, gevestigd op Gothland en in Zweden (2). Uit deze verdeeling, die in Vlaanderen vroeger dan op eenige andere factorij der Duitsche kooplieden plaats vindt,

(1) *Urk. Gesch. Th. I. S.* 11, en verg. van de Wall, *Handvesten der Stad Dordrecht*, *D. I. bl.* 137 *volgg.* en Pardessus, *Collection des Lois maritimes*, *Tom. I. pag.* 433.

(2) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 234.

kan men afleiden, hoe aanzienlijk hun handelsverkeer aldaar was toegenomen. Sedert werd deze factorij te Brugge, omstreeks den jare 1350 en later, in 1354 en 1356, op nieuw geordend en volmaakter ingerigt, en eindelijk vinden wij haar in het allerlaatste gedeelte van dit tijdvak in vollen bloei (1).

Als Koopstad verduisterde Brugge in dit tijdvak den glans van alle andere Vlaamsche Steden. Zij was de spil, waarom zich het geheele Handelsverkeer der Duitsche kooplieden in Vlaanderen bewoog. De betrekking van Brugge tot de Steden van de Duitsche Hanse, veel ouder dan die van alle andere Zuid-Nederlandsche Steden, en tevens van een' geheel verschillenden aard, vorderde dan ook voor deze Stad eene afzonderlijke vermelding. Zoo zijn wij tevens tot de meer bepaalde beantwoording der voorgestelde vrage met opzigt tot Zuid-Nederland, en voor het eerste tijdvak der Geschiedenis van het Hanseverbond, gebragt.

De betrekking, waarin *Brugge* tot het Hanseverbond stond, was die eener Koopstad, waarin deze Vereeniging eenen stapel harer waren, eene factorij, en wel eene harer aanzienlijkste factorijen, had gevestigd. Wat zoodanige stapel en factorij van het Hanseverbond was, is genoegzaam bekend, blijkt uit hetgene wij wegens de vestiging dier inrigting te Brugge reeds gezegd hebben, en eindelijk uit den zin, welken wij in het algemeen aan die woorden hechten. Wij hebben, bij den

(1) Sartorius, *aldaar*, S. 236—239.

aanvang dezer Verhandeling, de aanleiding tot de Vereenigingen der Duitsche kooplieden in vreemde Landen uiteen gezet en kortelijk doen zien, hoe zij allengskens onder den invloed geraakten der Steden, wier handeldrijvende inwoners ze hadden gevestigd. Gelijk zich uit deze onderlinge betrekkingen en verbindtenissen der Steden in Noord-Duitschland het Hanseverbond vormde, zoo smolten de onderscheidene buitenlandsche Handelsvereenigingen dier kooplieden eindelijk tot vier groote factorijen of handelskantoren (*Niederlassungen*) in een, waaruit de handel der Hansesteden met die Landen, waarin de factorijen gevestigd waren en met de omliggende Gewesten, hoofdzakelijk werd voortgezet of gedreven, en waarop zich derzelver vaart dierhalve almede hoofdzakelijk rigtte. Deze factorijen waren gevestigd te *Londen*, te *Brugge*, te *Bergen* in Noorwegen en te *Novogorod* (1). Derzelver inwendige inrigting, hare betrekkingen tot de Hansesteden zelve, hare wetten en de voorschriften, waaraan zij onderworpen waren, behooren echter tot ons onderwerp niet. Dit alles behoort tot de Geschiedenis van het Hanseverbond zelf, welke in de voorgestelde vraag verondersteld wordt bekend te zijn, en het is ook in de Werken van SARTORIUS, zoo veel de bronnen toelieten, met naauwkeurigheid en volledigheid uiteengezet. In de betrekkingen der Steden van de Han-

(1) Zie daarover HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalters*, *Th. I. S.* 157—179.

se met die Gewesten of Plaatsen, waar zij zoodanig eene factorij gevestigd hadden, heerschte echter een wezenlijk verschil, naar gelang van de voorregten en de vrijheden, die zij er bezaten, en van den invloed, welken zij er hadden weten te verkrijgen. En daarbij meenen wij een oogenblik te moeten stilstaan. Te dezen opzigte was geen Gewest, waar eene factorij bestond, zoo weinig afhankelijk van de Vereenigde Steden, als Vlaanderen en Brugge (1). De oorzaak was in den toenmaligen meer gevorderden staat van beschaving en handel in dat Gewest gelegen, en het bewijs levert de vergelijking der gunstbrieven, aan de Duitsche Hanse in Vlaanderen verleend, met hare voorregten in de Scandinavische Rijken en elders. Toen de handel der Duitschers op Vlaanderen en Braband een' zekeren graad van belangrijkheid begon te verkrijgen, en het handelskantoor der Duitsche Steden zich te Brugge begon te vestigen, was het hier met beschaving, handel en nijverheid geheel anders gelegen dan in de Noordsche Rijken. Dit is ons reeds gebleken uit hetgeen wij hierboven omtrent den oorsprong, den aard en de uitgestrektheid van den vroegsten Vlaamschen handel, omtrent de werkzaamheden der fabrijken in dat Gewest, en het algemeen gebruik van deszelfs manufacturen, gezegd hebben. Vóórdat de Duitsche kooplieden hier nog eenigen invloed hadden ver-

---

(1) Depping, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe, Tom. I. pag.* 333.

kregen, bloeiden er reeds aanzienlijke Steden, trotsch op haren rijkdom en gewestelijke vrijheden, in het volle genot der weldadige vruchten van de vrijheid, welke er den handel werd toegestaan, van de aanmoediging, welke er der nijverheid te beurt viel, van eene billijke regtsbedeeling en eene algemeene bescherming voor eigendommen en bezitregt. Hier vonden de Duitsche Steden eene bevolking, aan welke zij in beschaving, in kennis van den handel en in hulpmiddelen zelve verre moesten achter staan. De bekrompene inzigten, welke omtrent het handelsverkeer van vreemden, bij de Scandinavische Volken, in Engeland, ja zelfs in Duitschland heerschten, bestonden hier reeds niet meer. Voor afgunst en tegenstreving ondervond men er medewerking en overvloedige gelegenheid ter omzetting zijner middelen. Reeds in den jare 1310 bestond te Brugge eene volkomene verzekeringsinrigting of assurantie (1). De beginselen van het wisselregt waren er niet meer onbekend. Kortom, hier troffen de Duitsche kooplieden eene geheel andere wereld aan, dan in het Noorden. Hun handelsverkeer mogt hier gewenscht zijn, het was in den beginne geenszins onmisbaar, en hetgeen zij dáár als eene hooge gunst aanrekenden, werd hun hier als een wezenlijk voorregt toegestaan. Welken uitgestrekten en uitsluitenden invloed, ja, wij mogen wel zeggen, welke heerschappij de Steden van de Duitsche Hanse ook door

(1) *Chronijke van Vlaenderen, D. I. c. 40. bl. 462.*

middel harer factorijen elders uitoefenden, zullen wij later in de gelegenheid komen, door voorbeelden aan te toonen. De Scandinavische Volken geraakten daardoor van de Hanse in eene volslagene en onmiddellijke onafhankelijkheid. Niets daarvan, vooral niet in dit tijdvak, had in Vlaanderen en Braband plaats. De vrijheden en voorregten, welke zij dáár genoten, hoe belangrijk ook, waren met die, welke zij zich elders, maar vooral in sommige Noordsche Rijken, van lieverlede hadden weten te verwerven, in geene vergelijking te brengen. Hare voorregten in Vlaanderen en Braband waren slechts weinig grooter, dan die, welke de Graven er aan alle andere handeldrijvende Volkeren hadden verleend, zoodat aldaar aan geene uitsluitende handelsheerschappij viel te denken. Ja, wat meer is, de oorspronkelijke en eerste gunstbrieven door de Gravin Margaretha aan de Steden verleend, gunstbrieven, welke later wel nader bepaald en eenigermate uitgebreid zijn geworden, maar welke toch steeds de grondregelen zijn blijven inhouden, waarop derzelver verkeer in Vlaanderen was gevestigd; deze hebben de Steden zelfs niet kunnen verkrijgen, dan door volkomen gelijksoortige vrijheden aan de onderdanen der Gravin bij zich zelve toe te staan (1). Ten slotte: noch Brugge, noch eenige andere Vlaamsche Stad was gedurende dit tijdvak deelgenoot van de Duitsche Hanse of eene der Hansesteden. Zij stond evenmin

---

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 219 *seq.*

tot de Hanse in eenigerlei betrekking van afhankelijken aard, maar zij had uit vrijen wil der Duitsche Handelssteden toegestaan, te Brugge een handelskantoor of factorij voor derzelver handel op de Zuidelijke Nederlanden te vestigen, en aan deze factorij had zij vrijheden verleend. Wij zullen later zien, welken invloed dit handelsverkeer op den handel en deszelfs voorwerpen in deze Gewesten hebbe uitgeoefend.

De betrekkingen der overige Vlaamsche Steden tot de Steden en kooplieden der Duitsche Hanse waren doorgaans geene andere, dan die van een ijverig, doch gewoon, handelsverkeer, bij sommige Steden nog door bijzondere verdragen of gunstbrieven ondersteund. Het aanzienlijkst werd daarin gedeeld door *Sluis*, eene Stad, reeds sedert de negende eeuw bekend (1), doch welke tot den jare 1331 den naam van *Lamminsvliet* voerde (2). Zij stond in verbindtenis met Brugge, door een kanaal *de Reije* genaamd, hetwelk van dáár langs het Stadje Damme naar Sluis liep, waar het zich door de bekende Zeehaven, het *Suin* of *Zwin*, in Zee uitstortte (3). Door deze haven en langs het ge-

---

(1) Zie HÜLLMANN, *Städtew. d. Mitt. Th I. S.* 160.

(2) Zie MEIJERUS, *Ann. Flandr. ad ann.* 1316, *p.* 120. *a. et ad ann.* 1331, *p.* 135. *a.* MARCHANTII *Flandria*, *p.* 51.

(3) » *Celebritatem illi* (Slusae) *advexit portus Zuinus, quasi meridionalem dicas, omnibus fere orbis Christiani mercatoribus frequentatus dictusque Flandriae portus per excellentiam.*" MARCHANTII *Flandria*, *p.* 51. — OUDEGHERST, *Chroniques et annales de Flandres*, *Ch.* 169 *p.* 285, noemt het Zwijn: » *un port de mer*

noemde kanaal, had de geheele handel, de geheele aan- en afvoer der goederen van de Duitsche Steden naar Brugge en omgekeerd plaats. Dit gaf natuurlijk aanleiding tot onafgebrokene betrekkingen, maar ook meermalen tot hevige oneenigheden tusschen deze steden, vooral daar Brugge, van het belang eener vrije beschikking over de voor haren handel onmisbare haven van Sluis doordrongen, meer dan ééns poogde, zich in het bezit der opperheerschappij over deze Stad te stellen (1). Natuurlijker wijze sloot Sluis, aan wier onafhankelijkheid der Steden van de Hanse zoo hoogelijk gelegen was, zich in deze twisten steeds naauwer aan dezelve aan, en dit schijnt zelfs ten gevolge gehad te hebben, dat zij eenmaal als deelgenoot in het Hanseverbond is opgenomen geworden. Of die opname echter in deze periode hebbe plaats gehad, dan wel in de volgende, is met geene zekerheid te bepalen, alzoo wij daarmede alleen door het besluit der Hanse ter *uitsluiting van Sluis uit het*

---

renommé et célèbre par toutes les parties du monde, etc." Verg. ook HÜLLMANN, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 160, en VAN DE WALL, *Handv. der Stad Dordrecht*, *D. II. bl.* 495 in de *Aanmerk.* Het *Zwin* of *Zwijn* heeft men waarschijnlijk voor het oude *Sincfala* te houden. Zie VAN WIJN, *Bijvoegselen op* WAGENAAR, *D. I. bl.* 85—90.

(1) Cf. e. g. MEIJERUS, *ann. Flandr. ad ann.* 1323, *p.* 124. *b. et passim.* Brugge slaagde in dien wensch onder de regering van PHILIPS II, van wien het Sluis kocht: zie MARCHANTII *Flandria*, *p.* 53; maar toen was het met den wereldhandel van eerstgenoemde Stad reeds lang gedaan.

Verbond, bij het reces van den jare 1441, worden bekend gemaakt. Ons is het laatste het meest waarschijnlijk, omdat de wering niet alleen van Vlaamsche of Brabandsche Steden, maar zelfs van enkele personen van dien landaard uit het Hanseverbond tot deszelfs eerste grondregelen behoorde. De deelgenooten mogten met hen zelfs geene gemeenschap van handelsbelangen of scheepvaart onderhouden; ja, in het oudste reglement der Duitsche factorij te Brugge, van den jare 1347, waarbij hij, die in eene Vlaamsche Stad het burgerregt zoude zoeken te verkrijgen, uit de Vereeniging werd uitgesloten, vinden wij juist Sluis alleen met name vermeld (*ter Sluus of anders waer binnen Vlaenderen*) (1). Het is dus niet waarschijnlijk, dat, zoo men al uit bijzonder belangrijke drangredenen daarvan bij eene enkele uitzondering moge zijn afgegaan, dat deelgenootschap lang zal hebben stand gehouden. Spraak, zeden en handelsbelang verzetteden zich daartegen. Werd dus Sluis in 1441 van de Duitsche Hanse uitgesloten, wij meenen reden te hebben om te vooronderstellen, dat zij daarin niet lang te voren zal zijn toegelaten geweest. Als éénige Vlaamsche Stad, welke tot de gemeenschap der Duitsche Steden behoorde, zoude zij, hadde zij reeds gedurende deze periode derzelver belangen gedeeld, bij de onderhandelingen met de Scandinavische Vorsten gewis niet onvermeld gebleven zijn, gelijk thans evenwel het

---

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. II. Uk.* 164, *S.* 400.

geval is. Hoe dit zij, zóó veel is zeker, dat handel en scheepvaart te Sluis, door het onophoudelijk verkeer der Duitsche kooplieden binnen hare haven, omtrent dezen tijd op het weligst bloeiden.

Na Sluis in Vlaanderen verdient *Aardenburg* hier nog eene afzonderlijke vermelding, als eene plaats, werwaarts de stapel der Duitsche kooplieden te Brugge ook reeds vóór dat men dezelve met den naam van factorij der Steden van de Duitsche Hanse kan bestempelen, meer dan ééns is verlegd geworden. Die verplaatsingen vonden hare aanleiding in de oneenigheden, welke dikwerf tusschen de Duitsche kooplieden en Steden en de Stad Brugge ontstonden, meestal om de handhaving der verleende voorregten of het uitbreiden derzelve. Door deze verplaatsingen poogden dan die Steden het Bestuur van Brugge te dwingen, en zij slaagden daarin, althans in lateren tijd, doorgaans naar wensch. Zeldzaam waren zij echter volledig of van langen duur. Ook heeft het geen betoog van noode, dat zij, vooral toen het verkeer der Steden al meer en meer te Brugge in belang begon toe te nemen, met de grootste zwarigheden vergezeld gingen, van welke wij alleen deze behoeven te noemen, dat, zoo zich de Duitsche kooplieden al verwijderden, de Italiaansche, Spaansche en andere vreemde handelaren, althans destijds, dan toch in Brugge bleven, waardoor al de gemakken en voordeelen van een spoedig en onmiddellijk onderling handelsverkeer op ééns wer-

6

den weggenomen. De partijen waren het dan ook geenszins omtrent de noodzakelijkheid of doelmatigheid eener zoodanige verplaatsing alle evenzeer en altijd ééns, en vele kooplieden draalden daaraan deel te nemen, of behielden zich althans het verkeer met andere plaatsen in Vlaanderen voor (1). Inmiddels verstond men elkander, en de factorij kwam terug. Zoodanig ons bekend verleggen van den stapel of de factorij der Duitsche Steden uit Brugge naar Aardenburg had reeds plaats omtrent den jare 1280; maar twee jaren later treffen wij haar echter al weder op eerstgemelde plaats aan. Omtrent den jare 1309 werd de stapel op nieuw naar Aardenburg overgebragt, doch ook toen slechts voor zeer korten tijd, en daarop leefde men meer dan eene halve eeuw in vrede (2). Zoo ging het steeds; doch het heeft geen genoegzaam belang, hierbij verder stil te staan, want de zaak had dikwerf meer in schijn, dan in waarheid plaats, en wij vinden althans niet, dat Aardenburg aan zoodanig kort of tijdelijk bezit van de factorij der Duitsche kooplieden binnen hare vesten eenig merkbaar overwigt of eenen zoo aanzienlijken bloei boven de andere Vlaamsche steden ontleend hebbe. Integendeel schijnt de welvaart dezer Stad, toen Sluis en Brugge in bloei begonnen toe te

---

(1) Vergelijk de *oorkonden n.* 42 *en* 43, en het *Uv.* 1280 *n.* 5, bij SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II.* en dien Schrijver aldaar *Th. I. S.* 245, 228, *aliis.*

(2) Zie SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 222—225, 232.

nemen, reeds sterk aan het kwijnen te zijn geweest (1).

Bij de overige Vlaamsche Steden behoeven wij niet opzettelijk stil te staan, want het ging in Vlaanderen, zoo als in alle andere Landen, waar de Duitsche Steden eenen stapel en eene factorij hadden gevestigd. Uitsluitend bepaalden zij haren handel tot de Stad, waar die factorij gevestigd was, geenszins; maar zij zetteden dien van dáár, als uit een middelpunt, ook met aanliggende Steden en Plaatsen voort. Alle groote omliggende markten werden bezocht, en had men zich dáár voorregten weten te verwerven, ze werden door de zorg der factorij gehandhaafd. Gewis zijn met de toen zoo bloeijende Vlaamsche Steden veelvuldige verdragen gesloten. Slechts één echter is ons bekend, dat met het onaanzienlijke *Poperingen*, van den jare 1347 (2). Dat echter ook de groote Steden zich aan het verkeer der Duitsche Steden te Brugge ten hoogste lieten gelegen zijn, blijkt uit hare deelneming aan de bemoeijenissen dier Stad, om de Duitsche kooplieden in den jare 1360 naar Brugge te doen terugkeeren, toen deze, ten gevolge van oneenigheden met — en vermeend onregt hun door die van Brugge aangedaan, hunnen stapel in den jare 1358 werkelijk naar Dordrecht hadden overgebragt (3). Immers in alle oorkonden, daarop

---

(1) Zie MARCHANTII *Flandria*, *p.* 51.

(2) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. n.* 165.

(3) Volgens M. VOSSIUS, *annales Hollandiae*, *ad ann.* 1354,

betrekkelijk, komen de Steden *Gent* en *Yperen*, alstoen met *Brugge* de drie Steden van Vlaanderen uitmakende, gelijkelijk voor (1). Het bevreemdt ons nogtans, dat wij, in onze nasporingen omtrent de betrekkingen der Vlaamsche Koopsteden met het Hanseverbond, nergens opzettelijke melding hebben ontmoet van de Stad *Damme* of *Hondsdamme* (2), welke daarin echter bui-

---

pag. 349, alwaar door *mercatores Lubecensium* waarschijnlijk de kooplieden der Duitsche Hanse bedoeld worden; en naar Custis, *Jaerboeken der Stad Brugge*, *D. I. bl.* 394 *seq.*, zoude deze verplaatsing gebeurd zijn in den jare 1354; maar uit het omstandig verslag van de in den tekst vermelde oneenigheden, bij Sartorius, *A. W. Th. I. S.* 240 *seqq.*, is ons gebleken, dat zulks eene dwaling is. Dit wordt ook bevestigd door de dagteekening (9e Mei 1358) van den door ons reeds aangehaalden voorregtsbrief, welken Hertog Albrecht van Beijeren, toen Ruwaard van Henegouwen, Holland, Zeeland en Vriesland, den gemeenen kooplieden van Almanje der Duitsche Hanse, bij deze gelegenheid, toestond, vermeld in eene oorkonde van den 23en Mei daaropvolgenden, bij van de Wall, *Handvesten der Stad Dordrecht*, *D. II. bl.* 257, en welken deze Schrijver aldaar getuigt niet gekend te hebben, even als uit zijne aanmerkingen te dier plaatse blijkt, dat hij er de ware strekking, om daarop, namelijk, den stapel van den Duitschen handel te Dordrecht te vestigen, niet van vermoed heeft. Hoogstwaarschijnlijk heeft dezelfde verplaatsing diens stapels mede aanleiding gegeven tot het verdrag van Vrouwe Machteld van Voorne met de bovengenoemde kooplieden, op 8 September 1358 aangegaan, om tot beveiliging van de scheepvaart vier tonnen te leggen in het gat van de Maas, bij van Mieris, *Groot Charterb. der Graven van Holland*, *D. III. bl.* 53; Alkemade en van der Schelling, *Beschrijving van den Briel*, *D. II. bl.* 37, en elders.

(1) Zie dezelve bij Sartorius, *A. W. Th. II. n*o. 183, 196, 197 en *Uv.* 1360, 1, 2, 3.

(2) » Honsdamum initio hoc oppidum dicebatur, *canemque* pro in-

ten twijfel heeft gedeeld, daar de Stad Sluis zoowel aan Damme als aan Brugge tot Zeehaven verstrekte en het vervoer der waren van Sluis naar Brugge, en omgekeerd, steeds over Damme ging. Men leest dan ook, dat er in den jare 1242 reeds groote hallen en pakhuizen werden gebouwd voor uitlandsche kooplieden (1); ook dat er in den jare 1331 nog een aanzienlijke stapel werd gehouden van Fransche wijnen, welke zij ontvingen of afhaalden van Rochelle (2). De zeeregten, van welken oorsprong dan ook (3), onder den naam van *Vonnissen van Damme*, door geheel Europa bekend, zouden daarenboven alleen genoegzaam zijn, om de oudheid en uitgestrektheid van den handel dier Stad, ware het noodig, te bewijzen; maar de aangevoerde reden veroorlooft ons niet hierover

---

signi praefert: quod inexplebilis ibi oceani inundantis vorago, ululante molestoque cane, in foramen cavernae per fossores Hollandos ludibriumque injecto, cespitibusque statim cooperto, ad annum 1179 obturata sit." MARCHANTII *Flandria*, *p.* 53.

(1) VERWER, *Nederlants Seerechten*, *Voorrede*, *initio*.

(2) MARCHANTII *Flandria*, *p.* 53, en verg. DEPPING, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe*, *Tom. I. p.* 324 en verg. HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalters*, *Th. I. S.* 180 *seq.* en *Chronijk van Vlaanderen*, *D.* 1. *bl.* 510 *enz.*

(3) Zie daarover PARDESSUS, *Collection de Lois maritimes*, *Tom. I. Ch.* 9, en de *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving* van de Hoogleeraren DEN TEX en VAN HALL, *D. III. n°.* 2 *en* 3, verg. *D. V. n°.* 1. De Schrijver van het *Zeeregt van vroegeren en lateren tijd*, onlangs (*Augustus* 1831 *in 's Gravenhage bij G. Vervloet*) uitgekomen, laat zich aan deze quaestie niet veel gelegen zijn. Zie *aldaar bl.* 164.

thans breeder uit te weiden. Welligt bepaalde zich de Stad Damme meer bijzonder bij den handel op Frankrijk, met name den bovenvermelden wijnhandel, welke in dat Rijk reeds in de veertiende eeuw eenen buitengemeenen omvang moet hebben gehad (1).

De betrekkingen van *Braband* en de overige Zuid-Nederlandsche Gewesten met de kooplieden en Steden van de Duitsche Hanse, gedurende dit tijdvak, zijn van denzelfden aard geweest, als die der in het algemeen vermelde Vlaamsche Koopsteden. Slechts ééne Stad uit die Gewesten schijnt in de vereeniging der Noord-Duitsche Steden opgenomen te zijn geweest, te weten de Brabandsche Stad *'s Hertogenbosch*, welke als deelgenoot van de Keulsche Confederatie van den jare 1367 voorkomt, en eenen aanzienlijken handel op Schoonen schijnt te hebben gedreven. Daar deze Stad zich echter in de twisten van dien tijd met de Noordsche Vorsten geheel aan de Noord-Nederlandsche Steden had aangesloten, zullen wij, ten einde herhalingen te vermijden, hetgeen wegens hare betrekking tot de vereeniging der Duitsche Steden ter onzer kennis is gekomen, in de eerstvolgende Afdeeling mededeelen. Dit kan te beter geschieden, dewijl 's Hertogenbosch thans tot ons Koningrijk behoort. Dat geene andere of meerdere Brabandsche of Zuid-Nederlandsche Steden tot de Duitsche Hanse werden geteld, kan ons geen won-

---

(1) Verg. Depping, *t. a. p. pag.* 317 *seqq.*

der baren, indien wij ons derzelver vroeger vermelden grondregel herinneren, waarbij, namelijk, alle gemeenschap van handelsbelang met Steden of kooplieden uit Vlaanderen en Braband ten strengste werd verboden. Maar er was ook in geene derzelve een algemeene stapel, eene factorij of een hoofdkantoor der Duitsche Hanse gevestigd, en het is met genoegzame zekerheid bekend, dat de Duitsche kooplieden, welke zich door deze Gewesten verspreid, er zich nedergezet hadden en er van de verworven voorregten gebruik maakten, onder de bescherming en het oppertoezigt stonden van de factorij, doorgaans gevestigd te Brugge (1).

Het handelsverkeer der Duitsche kooplieden in deze Gewesten was nogtans even oud als levendig. Na Vlaanderen en Brugge vooral, komt aan Braband, in de geschiedenis van de handelsbetrekkingen der Zuid-Nederlandsche Gewesten met het Hanseverbond, voorzeker de eerste plaats toe; of liever, wij kunnen van de overige streken, te dezen opzigte, genoegzaam geene berigten mededeelen, omdat dezelve ons niet bekend zijn. Dat zij reeds vroegtijdig ook met Duitsche kooplieden handel hebben gedreven, is wel aan geenen twijfel onderhevig; want, bij voorbeeld, in eene tollijst van Coblentz, van 5 Junij des jaars 1104 (2), vinden wij niet alleen *Leuven* en *Antwerpen*, maar ook *Huy*,

---

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 258.

(2) Bij BONDAM, *Charterboek van Gelderland*, *Afd. II*, *n.* 13 *A.* *coll. ibid. n.* 13 *B.*

Antwerpen, maar ook van den handel met *Mechelen* en met andere *ver verwijderde Steden* in gewaagd wordt, en dat de brief besloten wordt door eene tollijst, waarin de hoofdvoorwerpen van den gedachten handel bij name voorkomen. Uit deze lijst is echter ook hier wederom weinig nuts te trekken, uit hoofde van de meermalen vermelde toenmalige vermenging der voorwerpen van in-, uit- en doorvoer; maar de gunstbrief in het algemeen verdient onze aandacht zeer. Nergens in de Nederlanden, ook zelfs in Brugge of in Vlaanderen niet, had de handel ooit zoodanige voorregten, als daarbij werden toegestaan, verworven. Die voorregten werden in denzelven niet voor eenen tijd, maar onbepaald verleend. Zij waren niet van de verlegging des stapels uit Brugge naar Antwerpen afhankelijk; maar noodigden slechts uit, om het handelsverkeer, vooral op die plaats, te rigten. Om kort te gaan, was Brugge niet reeds vroeger de algemeene marktplaats geweest der kooplieden van geheel Europa, men zoude zich er naauwelijks rekenschap van kunnen geven, hoe de stapel der Steden van de Duitsche Hanse eerst twee eeuwen later van dáár naar Antwerpen is verlegd geworden: ook toen echter werd de gunstbrief van Hertog Jan van den jare 1315 tot grondslag van hare factorij aldaar gelegd, en ook in den jare 1351 was zoodanige verplaatsing reeds voorgenomen geweest, hoezeer dan niet volbragt geworden (1).

(1) Verg. Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 241.

Bij dit weinige bepaalt zich hetgene wegens de handelsbetrekkingen der Brabandsche en andere Zuid-Nederlandsche Steden buiten Vlaanderen, met de Steden van de Duitsche Hanse, gedurende de eerste periode van derzelver geschiedenis, met volledige zekerheid tot onze kennis is gekomen. Hoe schaarsch en weinig zamenhangende deze berigten ook zijn mogen, zij zijn nogtans genoegzaam ter beantwoording van het onderwerpelijke gedeelte der voorgestelde vrage. Immers vinden wij daarin de bevestiging van de bovengeuite meening, dat die betrekking geene andere was, dan van een aanzienlijk en bevoorregt handelsverkeer der Steden en kooplieden van de Duitsche Hanse in de gemelde Gewesten, zonder deelgenootschap dezerzijds, hetzij aan de Hanse zelve, middellijk of onmiddellijk, hetzij aan hetgene deze als een door haar verleend voorregt beschouwde, aan eene factorij in eene der Brabandsche of andere Koopsteden. Pogen wij thans voor de Zuid-Nederlandsche Steden in het algemeen de beantwoording te geven van dat gedeelte der vrage, hetwelk zich bepaalt bij den tijd, gedurende welken die betrekkingen geduurd hebben.

Indien wij ons herinneren, dat wij thans alleen over het eerste tijdvak der Geschiedenis van de Duitsche Hanse handelen, dan blijkt het tevens van zelf, dat ons onderzoek zich hier niet verder uitstrekken moet, dan tot den tijd, waarop die betrekkingen eenen aanvang hebben genomen. Hier komt echter, in de eerste plaats, in aanmerking, omtrent welken tijd men den oorsprong van het

Hanseverbond zelf stelt. Wij hebben bij deze vraag, bij den aanvang onzer Verhandeling, te lang stil gestaan, om er hier wederom op terug te komen; maar zoo men, naar het aldaar door ons betoogde, aanneemt, dat zulks vooral in de laatste helft der dertiende eeuw hebbe plaats gehad (en door het vroegste tijdstip aan te nemen, loopt men hier zeker het minste gevaar te dwalen), dan vinden wij, dat de handelsbetrekkingen van de *Vlaamsche* Koopsteden met de Steden van de Duitsche Hanse, reeds van den oorsprong dier Vereeniging aan, eenen aanvang hebben genomen. Want wij hebben reeds vroeger doen opmerken, dat *de kooplieden van het Roomsche Rijk, die Gothland bezoeken*, aan welke in den jare 1252 zoo belangrijke voorregten door MARGARETHA en GUIDO van Vlaanderen op hun gebied werden toegestaan, geene andere zijn, dan de vertegenwoordigers der kooplieden en Steden, welke naderhand den stapel of de factorij der Duitsche Hanse te Brugge hebben gevestigd en hunnen handel van dáár over geheel Vlaanderen hebben uitgebreid. Erkent men echter eerst dán eene Duitsche Hanse in Vlaanderen, toen de factorij der Duitsche kooplieden aldaar zich in den jare 1347 schriftelijk geregeld en gevestigd had, dan is de aanvang der meergedachte betrekkingen ongeveer eene eeuw later te stellen. Meent men eindelijk in de vereeniging der Noord-Duitsche Koopsteden geen Hanseverbond te mogen zien, vóór dat dezelve zich, na het aangaan der Keulsche Confederatie in 1367, met de wapenen in de vuist,

voor geheel Europa had gehandhaafd, zoo kan men ze tot op het einde van dit tijdvak terugbrengen. Het eerstgestelde geval bevat onze meening, maar zij is niet van dien aard, dat men ze stellig voor waarheid kan verklaren. Hoe het zij: wij hebben althans, voor zoo verre zij ons bekend waren, de bestaande daadzaken opgegeven, zoowel wegens den oorsprong van het Hanseverbond, als wegens het vroegste handelsverkeer der Noord-Duitsche steden in Vlaanderen.

Wat *Braband* en de overige Zuid-Nederlandsche Gewesten aangaat, het is hoogstwaarschijnlijk, dat de Noord-Duitsche kooplieden dáár al zeer spoedig, na de vestiging van hunnen stapel en factorij te Brugge, zullen verkeerd hebben. In zoo verre is dus het pas gezegde, wegens den tijd der betrekking van het Hanseverbond in *Vlaanderen*, ook geheel op *Braband*, en het verdere grondgebied der Hertogen van dat Gewest, toepasselijk. Laat men echter alleen oorkonden als grondslagen onzer meening toe, dan hebben wij gezien, dat de vroegste gunstbrief, waarin wij van de Duitsche kooplieden *gemeenschappelijk* gewaagd vinden, valt in den jare 1315. De privilegiën aan *enkele* Steden klimmen op tot den aanvang der tweede helft van de dertiende eeuw. Van het verkeer *van kooplieden der Duitsche Hanse* in Braband, gedurende dit tijdvak, en onder deze uitdrukkelijke benaming, vinden wij in geene oorkonde van Brabandschen oorsprong melding gemaakt. Maar men ontmoet die in eene Lubecksche oorkonde van den

jare 1358 meer dan ééns. Deze behoort, namelijk, tot den tijd der oneenigheden van de factorij te Brugge met Vlaanderen, ten gevolge waarvan de Steden Lubeck, Goslar, Hamburg, Rostock, Straalsund, Wismar en Brunswijk, voor het Lubecksch-Saksische derdendeel der Duitsche Hanse, besloten alle handelsbetrekkingen, van welken aard ook, zoo als in die oorkonden meermalen gezegd wordt, »*met Vlaanderen*, *Mechelen*, *Antwerpen of* »*Braband*," of met kooplieden uit die Steden en Gewesten, geheel af te snijden, en hare factorij naar Dordrecht te verplaatsen, gelijk dan ook toen voor een' korten tijd geschied is (1). In het laatst gestelde geval zouden wij dus, voor den tijd des aanvangs van de handelsbetrekkingen der Duitsche Hanse in Braband, niet hooger kunnen opklimmen dan tot het begin der tweede helft van de veertiende eeuw.

§ 2.

Invloed van de Duitsche Hanse op den voortgang of de vertraging van den Zuid-Nederlandschen handel.

De invloed, door de Duitsche Hanse uitgeoefend, op den handel der Zuid-Nederlandsche Gewesten (want ieder gevoelt, dat wij dit gedeelte der vraag uit een ruimer oogpunt moeten beschouwen en dezelve hier niet landschapsgewijze kunnen beantwoorden), schijnt ons toe, gedurende dit tijdvak, *voordeelig* te zijn geweest, en wij meenen mitsdien,

---

(1) Men zie deze oorkonde bij SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II.* n°. 183.

dat de Zuid-Nederlandsche en vooral de Vlaamsche handel daardoor is *vooruitgegaan*. Wij hebben vroeger kortelijk doen opmerken, hoe de eerste beginselen van handel en zeevaart der Nederlandsche Gewesten in derzelver ligging, natuurlijke hulpmiddelen en behoeften te zoeken zijn; hoe de kruistogten ook hier vooral bijdroegen, om dien handel te ontwikkelen, uit te breiden en met Italië in betrekking te brengen; hoe de kooplieden van Venetië, Florence, Pisa, Genua, Barcelona en andere Spaansche plaatsen eindelijk met hunne waren derwaarts werden gelokt, en hoe er derzelver handelsverkeer omtrent het midden der dertiende eeuw reeds gevestigd was, terwijl nijverheid en fabrijkarbeid mede welig bloeiden. Het is omtrent dezen tijd, dat wij de eerste berigten krijgen wegens het verkeer in Vlaanderen der kooplieden van sommige Noord-Duitsche Steden, uit wier vereenigingen de factorij te Brugge en het Hanseverbond zelf zich naderhand gevormd hebben. Maar het is juist ook sedert de tweede helft der dertiende eeuw, dat wij in Vlaanderen en Braband handel en nijverheid tot dien *hoogen graad* van bloei zien stijgen, waarvan de geheugenis ons nog heden ten dage van verwondering houdt opgetogen. Hierin meenen wij den invloed van het handelsverkeer der kooplieden en Steden van de Duitsche Hanse te erkennen. De oorsprong en eerste ontwikkeling van hunne scheepvaart, zeehandel en fabrijkwezen hadden de Zuid-Nederlandsche Gewesten aan andere door ons aangeduide oorzaken dank te weten.

Den uitnemenden bloei van dezelve; in Brugge eene marktplaats te bezitten, welke het vereënigingspunt was der kooplieden van geheel het handeldrijvend Europa, dit bragt hunne gemeenschap aan het verkeer der Steden van de Duitsche Hanse te weeg.

De aardrijkskundige gesteldheid van Europa verdeelt deszelfs scheepvaart en groothandel in twee aanzienlijke hoofddeelen, waarvan het eene de streken en Gewesten aan de Oostzee, de Noordzee en gedeeltelijk ook den Atlantischen Oceaan, en het andere hoofdzakelijk de Landen, welke de Middellandsche Zee omringen, bevat. Onder het eerste deel mogen wij Scandinavië, Duitschland, Engeland, de Kusten van Frankrijk en de Nederlanden rangschikken. Tot het tweede behooren geheel Italië, van Frankrijk de Gewesten Provence en Languedoc, en van Spanje, Valencië en Catalonië. In de middeleeuwen, vooral in de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw, en in het algemeen vóór de ontdekking van Amerika, was de afscheiding tusschen deze twee hoofdafdeelingen, met betrekking tot het handelsverkeer te land, maar vooral ter zee, veel scherper en merkbaarder, dan thans. Wanneer men eenen ruimen blik werpt op den toenmaligen handelstoestand van Europa, ontdekt men duidelijk deze twee geheel afgescheidene deelen en den verschillenden invloed, waaronder zij stonden. In het Zuiden zien wij Venetië, Florence, Pisa, Genua, Marseille, Barcelona, met den invloed op scheepvaart, handel en nijverheid der Arabieren en kruistogten, zoo voortreffelijk

door geleerde tijdgenooten ontwikkeld (1). Het Noorden toont ons Wisby, Bremen, Hamburg, Lubeck, Dantzig, Riga met de buitenlandsche handelsvereenigingen der Noord-Duitsche kooplieden en de langzaam werkende pogingen der Christelijke Geestelijkheid, welke het mede niet aan bevoegde Beschrijvers heeft ontbroken (2). Ginds voerde Venetië den handel ten strijde, moesten deszelfs belangen door de wapenen gehandhaafd (3). Hier vinden wij Lubeck steeds aan het hoofd der krijgszuchtige Koopsteden. Eindelijk de hoofdmarkt van den Zuid-Oostelijken tusschenhandel was Konstantinopel, die van den Noord-Westelijken Brugge.

Het vereischt geen betoog, dat, bij eene toenemende beschaving, de uiterste streken van de twee geschetste handelsafdeelingen van Europa het gemis van elkanders voortbrengselen van grond en nijverheid al meer en meer begonnen te gevoelen, ja dat het Noorden vooral aan sommige waren uit meer Westelijk en Zuidelijk gelegen Landen eene onontbeerlijke behoefte kreeg. Zóó is de wijze be-

---

(1) Zie daarover Heeren, in zijn algemeen bekend Werk *over den invloed der kruistogten*, Hüllmann, *Städtewesen des Mittelalters, Th. I. Hst. 2 n. I.*, Depping, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe, Tom. I. ens.*

(2) Boven allen Sartorius, in zijne twee dikwerf aangehaalde Werken, en de Schrijvers bij hem aangehaald. Verg: mede Hallam, *Europe during the middle ages, Tom. III. Ch. IX. part. II.*, Hüllmann, *t. a. p. n. II.* en Lusac, *Hollands Rijkdom, D. III. bl.* 89.

(3) Fanucci, *Storia dei tre celebri popoli Maritimi dell' Italia etc. Lib. I. p.* 123.

schikking geweest der Goddelijke Voorzienigheid, welke daardoor in den mensch de neiging heeft doen ontstaan, om, bij terzijdestelling van anders schijnbaar onoverkomelijke zwarigheden, het verkeer van zijne verstverwijderde natuurgenooten te zoeken, en alzoo, ook zonder opzettelijke bedoeling, tot ontwikkeling en verspreiding van zedelijke en godsdienstige gevoelens over de wereld mede te werken. De aangeduide behoefte deed zich in de Zuidelijke Landen van ons werelddeel, als de vroegst beschaafde, ook het eerst gevoelen, en zoo waren het derzelver bewoners, die het eerst, onder meer onmiddellijke aanleiding en begunstiging van vroeger door ons ontwikkelde omstandigheden, de vaart naar de meer noordelijk gelegen Gewesten ondernamen.

Bij den toenmaligen toestand van de zeevaartkunde en den nog achterlijken staat van scheepsbouw, aardrijkskunde en al wat tot het volbrengen van eenen zeetogt vereischt wordt, leverde echter reeds de afstand van de Steden aan de Middellandsche Zee tot aan de Nederlandsche Gewesten aanmerkelijke zwarigheden op, want men moet niet uit het oog verliezen, dat het de Italianen en Spanjaarden zelve waren, welke zich herwaarts met hunne schepen en waren begaven. De Venetianen hadden acht maanden noodig, om den togt derwaarts met de terugreize te volbrengen; die van Genua en Pisa zes tot zeven maanden; die van Catalonië vijf tot zes (1). Bij zoodanig tijdsverloop was het hun

(1) Depping, *Hist. du Commerce enz.*, *Tom. I. p.* 329.

onmogelijk, hunne scheepstogten uit de Nederlanden verder naar het Noorden voort te zetten. Van deze Gewesten bood hun het zuidelijke gedeelte, bij grooteren rijkdom van bodem, meer gevorderde beschaving, mindere verwijdering en de bekende betrekkingen in het Oosten, eene landingsplaats aan, verkieslijk boven de Noord-Nederlanden (1). Zoo werd Vlaanderen gekozen tot het uiterste doel hunner reizen. In het Zwin vonden zij de voordeeligste haven en ligplaats voor de vaartuigen. Zij ontscheepten er hunne waren, sloegen ze te Damme of te Brugge in pakhuizen op, en poogden er in eenen voordeeligen ruilhandel, met de vervulling hunner behoeften, tevens eene ruime schadeloosstelling te vinden voor de opofferingen en moeite, zonder welke in dien tijd zoodanige reize niet was te ondernemen noch te volbrengen.

De Noordsche Volken hadden de behoefte aan de voortbrengselen van het Oosten en aan de waren uit de Levant reeds van de vroegste tijden gevoeld; maar vóór de ontwikkeling van zeehandel en scheepvaart in dat gedeelte van Europa, hetwelk zij bewoonden, was het de landhandel, welke aan die behoefte poogde te gemoet te komen. Er bestáan genoegzame bewijzen van den toenmaligen handel der Arabieren en Persen met Rusland, waarvan het

(1) Verg. echter de belangrijke *sententie van den Grooten Rade van Mechelen, over het heffen van een Congié-geld op den uitvoer der Granen, van* 13 *October* 1548, bij Lusac, *Hollands Rijkdom, D. I. Bijl. A.* vooral *bl.* 10 *volgg.*

Zuiden vooral hun zeer wel bekend was. Van dáár verspreidden zich de Oostersche waren door al die Gewesten, welke thans dat uitgestrekte Rijk uitmaken. Kiew en Novogorod vooral waren beroemd wegens den handel, welke er in de voortbrengselen van het Oosten gedreven werd (1). De handelsweg naar de laatstgenoemde Stad ging uit China en de Indiën over Buchara, Samarkande en de Caspische Zee naar Derbent en Astrakan, en van dáár langs de Wolga naar Moskau en Novogorod. Een andere weg liep over Konstantinopel en de Zwarte Zee naar Kaffa, en langs de Dnieper naar Kiew, waar bij den aanvang der dertiende eeuw reeds Armeniërs, Duitschers, Venetianen en Joden woonden (2). De waren uit de Levant en het Zui-

(1) Zie Depping, *Hist. du Commerce, Tom. I. pag.* 13, 197, *passim*, welke over dit onderwerp zelf, onder anderen, aanhaalt Rasmussen, *Essai Histor. et Géogr. sur le Commerce et les relations des Arabes et des Persans avec la Russie et la Scandinavie au moyen âge* (*dans le Journal d'Athènes de Molbech*, 1814, *Tom. II.*), eene verhandeling, zoo wij meenen, oorspronkelijk in het Duitsch uitgegeven, en waarvan men belangrijke uittreksels vindt bij Behrman, *de Skra van Nougarden*, *S.* 36 *seqq.*, die *S.* 45 *seqq.* over hetzelfde onderwerp mede lezenswaardige berigten mededeelt. Verg. ook Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 112 *seqq. en* 345; vooral Strahl, *Geschichte des Russischen Staates, Hamburg* 1832, *B. I. S.* 123 *seq. en S.* 447 *seqq.* en de aldaar aangehaalde Schrijvers. De Ségur, *Histoire de Russie et de Pierre le Grand, pag.* 18, 59, 86 *etc.* vervalt in eene voor den Schrijver der Russische Geschiedenis bijna onvergeeflijke dwaling, wanneer hij op de laatstaangeh. bladzijde verhaalt, dat *Novogorod* tot de Steden van het Hanseverbond behoorde.

(2) Stenzel, *Geschichte des Preussischen Staats, Hamburg* 1830.

den van Europa ontvingen de Scandinavische Volken uit Konstantinopel en Venetië, door Duitschland, vooral over Weenen en Regensburg, en voorts uit de havens van de Oostzee (1). Wisby, op het eiland Gothland, was in dien tijd de hoofdmarkt voor de Levantsche waren (2). Zoodra echter de Lombardiërs en verdere kustbewoners van de Middellandsche Zee geheel het Westelijk Europa en Engeland, maar vooral de Nederlanden van hunne waren ter scheep begonnen te voorzien, en de Russische Land- en Karavanenhandel daarenboven, door de invallen en verwoestingen der Mongolen en Tartaren in dat Rijk, geheel en al was vernietigd (3), ontstond er in deze betrekkingen spoedig

---

Th. I. S. 85. Coll. Hallam, *Europe during the middle ages, Tom. III. ch.* 9. *part. II. pag.* 392 *in nota.*

(1) Verg. Leo, *Geschichte der Italienischen Staaten, Th. III. S.* 26 *seqq. und S.* 30. Strahl, *A. W. S* 448 en Hüllmann, *A. W. Th. IV.* § 1. — C. A. Marin, *Storia civile e politica del Commercio de' Venetiani, Tom. IV. pag.* 202, legt eene voortreffelijke getuigenis af van het toenmalige verkeer der Duitschers in Venetië. » Il commercio con la Germania in quei tempi altamente fioriva. Cosi grande era il concorso de' mercadanti Tedeschi in Venezia e tante erano le merci che di Germania seco traevano, che e per loro commodo e per pubblico decoro venne assegnato ad essi un alloggio, che fu detto come ora: *fondaco dei Tedeschi.*" Marinus Sanuto, *Secreta Fidelium crucis, Lib. II. P. IV. c.* 18 *p.* 72, 73, zegt daaromtrent: » Et si aliquae gentes debent simul benefacere, debent Alamanni cum Venetis, cum multi eorum Venetiis conversentur et in armatis Venetorum sumantur et bene se habeant, multique Venetiis cum uxoribus et filiis commorentur."

(2) Depping, *t. a. p. p.* 25, 335 *seqq.*

(3) Sartorius, *Gesch. d. Hans. Bundes, Th. I. S.* 201. Verg.

eene volslagene verandering. Van dien tijd af verdwijnen alle sporen van den uitvoer uit Rusland of de havens aan de Oostzee, van Oostersche koopwaren (1). De kooplieden uit het Noorden van Duitschland, met welke de Noordelijke Gewesten der Nederlanden, zoo als wij nader zullen ontwikkelen, een steeds toenemend en wederkeerig handelsverkeer hadden aangeknoopt, en de Noord-Nederlandsche kooplieden zelve, maakten zich de gewijzigde omstandigheden ten nutte. Hunnen schranderen handelsgeest ontgingen de uitnemende voordeelen niet, welke de overvloedige markt van Oostersche en Levantsche waren, van Spaansche vruchten en verfwaren en van Fransche wijnen, in Vlaanderen hun aanbood. Vlaanderen zelf leverde lakens en linnens in onuitputbaren voorraad en van de voortreffelijkste hoedanigheid; eene waar, door het geheele Noorden gezocht. Bij dit alles vonden zij er den ruimsten en zekersten uitweg voor de voortbrengselen, door hen uit Rusland, geheel Scandinavië en Engeland aangebragt. Wat wonder, dat ook de Steden der Duitsche Hanse de Zuidelijke Nederlanden tot het hoofddoel van hunne scheepvaart op het westelijke deel van Europa maakten, en dat bij de gevorderde kennis van den handel, die er heerschte, en de doelmatige bescherming, welke er die handel genoot, Vlaanderen,

---

Roth, *Geschichte des Nürnbergischen Handels, Th. I. S.* 108. en Behrman, *de Skra van Nougarden, S.* 45.

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 164.

en Brugge inzonderheid, de geschiktste plaats werd geacht voor den stapel en de factorij ook van de Noordelijke handelsafdeeling van Europa.

Het is vooral nadat zich dit handelsverkeer der Noord-Duitsche Steden en kooplieden in deze Gewesten had gevestigd, dat wij handel en fabrijken in Vlaanderen tot dien hoogen graad van bloei zien opstijgen; dat wij er de algemeene verspreiding dier ontzettende weelde zien, welke den Aartsbisschop van Keulen, naar een oud geloofwaardig Chronijkschrijver, van een' eenvoudigen Vlaamschen koopman in bewondering deed uitroepen: »*C'est le plus riche homme d'or et d'argent qu'on sache en nul pays*" (1); die er de Koninginne van het schitterende Fransche hof voor de pracht der Vlaamsche vrouwen deed terugdeinzen (2); die eindelijk het gezegde van MEIJERUS volkomen bewaarheidt: »*Erat nempe Flandria totius prope* » *orbis stabile emporium*" (3).

Het schijnt gewis, dat, zoo men tot de eerste oorzaak der grootheid van Vlaanderen in de dertiende, veertiende en vijftiende eeuw wil opklimmen, dezelve moet gezocht worden in de ligging

---

(1) Zie FROISSART over FLORIS BERTHAUT, in zijne *Chronique*, *Tom. III. fol. 67 verso.*

(2) CUSTIS, *Jaerb. der Stad Brugge, D. I. p.* 263, en MEIJERUS, *Ann. Flandr. fol.* 89.

(3) *Annales Flandrici, fol.* 205, *ad ann.* 1385. Men zie over den bloei van Vlaanderen gedurende de laatste helft der veertiende eeuw ook DE BARANTE, *Hist. des Ducs de Bourgogne, Tom. I. p.* 164 *seqq.*

van dat Gewest, waardoor het een middelpunt uitmaakte, in hetwelk de groothandel der twee geschetste deelen van Europa zich konde ontmoeten, en tevens de uiterste grens, welke bij de toenmalige beperkte ontwikkeling van scheepvaart en zeehandel door de wederzijdsche kooplieden konde bereikt worden. De noeste vlijt der inwoners, hunne nijverheid, hunne volharding, hun handelsgeest bragt daarenboven oneindig veel toe, om dit natuurlijk voordeel te doen gedijen, en daarvan de rijkste vruchten in te oogsten. Maar zoekt men naar de meer onmiddellijke aanleiding tot den bloei, welken Vlaanderen op het laatst der veertiende eeuw bereikt had; naar den krachtigen arm, welke de kostbare raderen van den grooten zeehandel, die er voorhanden waren, in betrekking stelde en in beweging bragt; naar den onvermoeiden tusschenhandelaar, die de schepen uit de Middellandsche Zee steeds van terugvracht voorzag, terwijl hij het grootste deel harer ladingen afvoerde; naar het aanzienlijkste kanaal, waardoor de Vlaamsche fabrijken voor hare overvloedige voortbrengselen den ruimsten uitweg vonden; naar de kooplieden, wier nimmer rustend handelsverkeer geheel Vlaanderen als in eene uitgestrekte levendige markt herschiep, en zich van dáár over geheel Zuid-Nederland uitstrekte, — wij meenen, op de aangeduide gronden, de kooplieden en Steden der Duitsche Hanse te moeten aanwijzen, wier verkeer juist dáárom voor Vlaanderen zelf zulke welige vruchten voortbragt, dewijl de voorregten, die zij er bezaten, hen nim-

mer in staat stelden tot die uitsluitende handelheerschappij, welke zij in Scandinavië en elders uitoefenden, en die, ja, tijdelijk, den uitnemenden bloei der Hanse bevorderde, maar daarentegen der rust en welvaart dier Volken zelve, op de jammerlijkste wijze, den bodem insloeg.

§ 3.

Invloed van de Duitsche Hanse op de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel.

Er blijft ons nog over, over den invloed van het Hanseverbond op de *voorwerpen* van den Zuid-Nederlandschen handel te spreken.

Wij meenen hier eene onderscheiding te moeten maken tusschen de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen eigenhandel en fabrijkarbeid, en tusschen de voorwerpen van den ruilhandel, in de Zuid-Nederlandsche Koopsteden of Gewesten, door vreemde kooplieden gedreven.

De voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen eigenhandel en fabrijken, waarop de kooplieden en Steden der Duitsche Hanse, gedurende deze periode, hunnen invloed en wel eenen *gunstigen* invloed hebben uitgeoefend, zijn, onzes inziens, de *Fransche wijnen* en bovenal de *Vlaamsche linnen en wollen stoffen.*

Wij hebben reeds vroeger van den zwaren handel in Fransche wijnen gesproken, waarvan de pakhuizen voor een deel te Damme waren gelegen. La Rochelle was van dien handel de hoofdmarkt

en de haven, van waar de groote uitvoer van Fransche wijnen op dien tijd plaats had. De Vlaamsche Schrijvers verhalen, dat de Vlamingen destijds jaarlijks meer dan veertig duizend stukken of okshoofden wijn te Rochelle kwamen inschepen. In een enkel Vlaamsch transport in 1386, van Rochelle terug komende, en door de Engelschen aangerand, zouden zich negen duizend stukken wijn hebben bevonden (1). Beide opgaven zijn welligt overdreven, maar zij mogen de uitgebreidheid van dien handelstak in Vlaanderen omtrent dien tijd bewijzen; eenen handel, die ons te minder bevreemden kan, indien wij bedenken, dat de Koningen van Frankrijk destijds ook opperste Leenheeren van Vlaanderen waren. Het was onbetwistbaar aan de kooplieden en Steden der Duitsche Hanse, dat de Vlaamsche kooplieden het aanzienlijkste deel dier wijnen sleten, en het behoeft geen betoog, dat zoodanig eene aanzienlijke hoeveelheid wijnen in de Zuidelijke Nederlanden zelve niet konde worden verbruikt. Dat de Italiaansche of Spaansche kooplieden zich daarvan te Brugge of in Vlaanderen zouden hebben voorzien, is ons niet gebleken en is zelfs niet waarschijnlijk. Daarentegen is het bekend, dat de Fransche en Duitsche wijnen een hoofdvoorwerp van den invoer der kooplieden en Steden van de Duitsche Hanse in Rusland en door geheel Scandinavië geweest zijn. Uit Frankrijk

---

(1) Meijerus, *Ann. Flandr. ad ann.* 1386. *p.* 207. *b.*, Goutهoeven, *Chronijk van Holland enz. D. I. bl.* 415., enz.

zelf haalden zij de wijnen echter niet af, althans niet in eene noemenswaardige hoeveelheid. Hun handel op Frankrijk, in het algemeen, schijnt zelfs ten hoogste onbeduidend geweest te zijn (1). Zoo schijnt het duidelijk, dat de Duitsche kooplieden hunne ladingen Fransche wijnen uit de pakhuizen te Damme en te Brugge innamen, waardoor de handel in die waar in Vlaanderen eenen zoo aanzienlijken graad van uitgebreidheid heeft verkregen.

De invloed van de handelsbetrekkingen der Vlaamsche Koopsteden met de Duitsche Hanse op het hoofdvoorwerp der Zuid-Nederlandsche en vooral der Vlaamsche nijverheid, de linnen en wollen stoffen, was vooral niet minder gunstig en aanmerkelijk. Hoe voordeelig het handelsverkeer met de Italianen, ook voor de Vlaamsche fabrijken, ware, het was vooral na de vestiging van den Duitschen handel te Brugge, dat die fabrijken haren hoogsten bloei en uitgebreidheid bereikten. De handel der Hansesteden op Rusland en de factorij te Novogorod berustte bijna uitsluitend op de Vlaamsche linnen en wollen stoffen, en terwijl van de overige voorwerpen van haren invoer omtrent dezen tijd in Rusland slechts weinig bekend is, kent men juist deze met de meeste zekerheid (2). Even sterk gebruik maakten zij van die

---

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 271—274.

(2) Sartorius, *Gesch. des Hans. Bundes, Th. I. S.* 197 *seq. Urkundl. Gesch. Th. I. S.* 164.

stoffen bij hunnen handel op Schonen. De tollijst van den Deenschen Koning ERICH MENVED, van den jare 1304, noemt reeds lakenen van Gent, Yperen, Poperingen, Nivelles, Antwerpen, Tournay (Doornik), Aardenburg, Brugge en andere Zuid-Nederlandsche plaatsen (1). De handel der Hansesteden op Noorwegen werd mede voor een aanzienlijk deel met Vlaamsch linnen en laken gevoerd (2). In één woord, geen schip eens Duitschen koopmans verliet welligt, gedurende deze periode, de Vlaamsche of Brabandsche havens, of het was voor een aanzienlijk deel met deze stoffen geladen; en dat dit geen' anderen dan eenen allergunstigsten invloed op den bloei der fabrijken dier Gewesten en op de welvaart van derzelver kooplieden uitoefenen konde, vereischt geen verder betoog. Wij vergenoegen ons dus daaromtrent alleen nog dit op te merken, dat de wollen stoffen in Vlaanderen vervaardigd, en van dáár uitgevoerd, van allerlei aard waren. Brugge was beroemd wegens hare lakenen en fluweelen. Gent had veertig duizend weefgetouwen voor linnens en lakens; het vervaardigde sergie, allerlei gekeperde stoffen en tapijtwerk. Kortrijk en Yperen leverden mede allerlei soorten van laken, de laatste plaats vooral in de fijne soorten, en scharlaken. Oudenaarden gaf uitnemend tapijtwerk; Poperingen fluweel en zijde; Doornik sergie; Leuven en Mechelen laken;

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 190 *n.* 2.
(2) SARTORIUS, *ald. S.* 211.

zoo ook Lier en Verviers. Brussel eindelijk droeg roem op de schoonste weefsels van wolle (1). Het volgt wel van zelf, dat alle neringen en hanteringen, welke met dezen handel in linnen en wollen stoffen in verband stonden, aan den gunstigen invloed op denzelven, van de Duitsche Hanse deelden. Dit behoort echter niet tot ons onderwerp, en is ook onmogelijk bepaaldelijk aan te wijzen. De verwerijen der Vlamingen, bovenal, waren buitenslands zeer beroemd. Zij schijnen zich met hunne kunst zelfs naar elders begeven te hebben; althans werden de verwers omtrent dien tijd in Weenen *Fläminger* genoemd (2). Er mogen, behalve de genoemde, nog eenige andere voorwerpen van de Zuid-Nederlandsche nijverheid geweest zijn, waarop het handelsverkeer met de Steden der Duitsche Hanse eenigen invloed hebbe uitgeoefend, zij zijn gewis niet van groot belang, of die invloed zoowel als de voorwerpen zelve zijn ons althans niet gebleken.

De aanzienlijke menigte waren, uit alle oorden van Europa, waarin in Vlaanderen en Braband een zoo uitgebreide ruilhandel werd gedreven, schijnen ons niet toe, voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel genoemd te kunnen worden. Immers waren het niet zoo zeer de Zuid-Nederlandsche kooplieden of Koopsteden, welke dien handel dreven, maar Vlaanderen en Braband,

---

(1) Depping, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe*, *Tom. I. pag.* 325 *seqq.*

(2) Hüllmann, *Städtewesen des Mittelalters, Th. I. S.* 247, 248.

en in die Gewesten vooral Brugge en Antwerpen, waren de marktplaatsen, waarop de vreemde kooplieden, de aanbrengers dier waren, elkander ontmoetten, en hunnen eigen' ruilhandel uitoefenden. De voorwerpen van dien ruilhandel bestonden in de voortbrengselen niet alleen van den grond en de nijverheid van geheel Europa, maar ook van Arabië en het Oosten. De Italianen en Spanjaarden bragten hier *peper*, *kaneel*, *gember*, *muscaatnoten*, *saffraan*, *lak*, *anijs*, *dadels*, kortom *allerlei specerijen*, *droogerijen en reukwerken*, *vruchten*, *ruw en gesponnen katoen*, *verfhout*, *verfwaren*, *ijzer en wapentuig*, *zijden*, *gouden en zilveren lakenen en stoffen*, *aluin*, *allerlei olieën*, *paarlen*, *suiker*, *allerlei medicinale kruiden* en wat de handel van de Levant en Spanje al verder kostbaars opleverde, in ruimen voorraad (1). De kooplieden der Duitsche Hanse leverden daarentegen *ruwe wolle*, *was*, *leder*, *allerlei pelterijen*, *graan*, *bier*, *Duitsche wijnen*, *koper*, *tin en andere metalen*, *hout*, *allerlei scheeps- en huisgerij*, *visch*, *haring* vooral, *vette waren*, als *boter*, *kaas en dergelijke*, ook *ossen en paarden;* kortom, alle voortbrengselen van het Noorden, hetzij van natuur of kunst, en van den Duitschen fabrijkarbeid (2). Hiervan

---

(1) DEPPING, *Histoire du Commerce*, *Tom. I. pag.* 324. 327. 333 *enz.* HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalters*, *Th. I. Hauptst.* 2 *n.* 1.

(2) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. Abth. II. Absch.* 6. HÜLLMANN, *Städtew. des Mittelalt. Th. I. S.* 160. 161. 262. 263 en 273 *enz.* en de privilegiën en tollijsten vroeger door ons aangehaald.

voorzag zich de handel uit het Westen en het Zuiden, even als de kooplieden der Duitsche Hanse de eerstgenoemde voorwerpen vlijtig naar het Noorden terugbragten. En hierbij bepaalt zich alles, wat wij van dezen ruilhandel in de Zuid-Nederlandsche Gewesten met zekerheid kunnen in het midden brengen, ook al wil men de opgenoemde waren tot de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel brengen. Alle verdere berigten ontbreken. Wij bezitten namelijk wel onderscheidene tollijsten uit dien tijd en deze Gewesten, waarop eene menigte van allerlei waren wordt opgegeven; maar invoer, uitvoer en doorvoer zijn daarop, gelijk wij reeds vroeger hebben opgemerkt, geenszins afzonderlijk vermeld. Men kan daaruit zelfs nog veel minder dan uit gelijktijdige tollijsten van andere Landen opmaken, welke der daarin voorkomende waren van Duitschen oorsprong waren, welke goederen door de Duitsche kooplieden uit hun Vaderland, welke van elders werden ingevoerd. Men leert er evenmin stellig uit kennen, welke waren zij uit de Zuidelijke Nederlanden uitvoerden, en van welke Volken zij dezelve aldaar gekocht hadden. De eigendommelijke inrigting dezer tollijsten laat derhalve niet toe, soortgelijke vragen te beantwoorden; en zoo de weetlust hier onbevredigd blijft, het moet aan den aard der tot ons gekomene berigten en aan derzelver schaarschheid worden toegeschreven. Zóó veel schijnt zeker, dat de laatstgenoemde voorwerpen alhier aangebragt en verhandeld werden door

de kooplieden en Steden der Duitsche Hanse. De volgende afdeeling zal ons doen zien, dat wij daaronder mede bijna alle Noord-Nederlandsche Koopsteden te verstaan hebben. De invloed van het Hanseverbond op de voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel zal dus waarschijnlijk, zoo niet gewigtiger, althans van ruimeren omvang bevonden worden, en welligt een meer gebijzonderd onderzoek toelaten.

AFDEELING II.

DE NOORDELIJKE NEDERLANDEN.

By Heaven! it is a splendid sight.....
BYRON.

§ 1.

Oorsprong, aard, aanvangstijd en uitgestrektheid der betrekkingen van de Noord-Nederlandsche Kooplieden en Steden met de Kooplieden en Steden der Duitsche Hanse.

De Noordelijke Nederlandsche Gewesten hadden, van de vroegste tijden aan, met Duitschland eene aanmerkelijke overeenkomst in spraak, zeden en instellingen, waarvan het hier wel de plaats niet is, de oorzaken op te sporen, maar die ons echter zal oplossen, waarom hunne betrekkingen met de Duitsche Hanse zoo geheel verschillen van diegene, welke wij gevonden hebben in Vlaanderen, Bra-

band en de Zuid-Nederlandsche Gewesten, waar de Waalsche taal en Frankische zeden de overhand hadden; het Rijksverband, dat de Noordelijke Nederlanden zoo getrouwelijk in acht namen, geheel verwaarloosd, en de hoogheid van het Duitsche Rijk ontkend of betwist werd. In de Noord-Nederlandsche Gewesten zijn de meeste Koopsteden deelgenooten geweest van de algemeene Duitsche Hanse.

Hetgene wij in het voorgaande Hoofddeel gezegd hebben over den oorsprong en de vorming van het Hanseverbond in het algemeen, is ook in den ruimsten omvang op de Noord-Nederlandsche Handelsteden toepasselijk en ontslaat ons van het betoog der redenen, waarom het onmogelijk zij, de wijze en den juisten tijd te bepalen, waarop derzelver betrekkingen met de handelsvereeniging der Duitsche kooplieden en Steden een' aanvang hebben genomen, terwijl ons daarenboven geene oorkonde bekend is, welke ons in staat zoude stellen, op te geven, hetzij wanneer en op welke voorwaarde deze of gene der Nederlandsche Steden tot die vereeniging is toegetreden, hetzij wanneer dat verbond in deze Gewesten voor het eerst handelsbetrekkingen heeft aangeknoopt. Sporen van onderling handelsverkeer ontmoeten wij echter reeds van de vroegste tijden; en daar wij meenen, de voorgestelde vrage in eenen onbekrompen' zin te mogen en te moeten opvatten, zullen wij, zoo veel de algemeen toegankelijke en ons bekende bronnen toelaten, van de vroegste tijden aan, de handelsbe-

trekkingen pogen aan te wijzen van de Nederlandsche Koopsteden, met de Steden, welke tot de oudste deelgenooten van het Hanseverbond behoord hebben, of met de Landen, waarmede dit Verbond het naauwste verkeer onderhield, ten einde daaruit, zoo veel mogelijk, den aard en het verschil, en den tijd van den oorsprong dier betrekkingen met het Hanseverbond zelf, af te leiden, en voorts na te gaan, welken invloed zij geacht kunnen worden op den Nederlandschen handel en deszelfs voorwerpen te hebben uitgeoefend.

Ten einde in ons voorgenomen onderzoek zoo veel mogelijk orde en duidelijkheid te betrachten, zullen wij landschapsgewijze de wederkeerige handelsbetrekkingen opsporen der Noord-Nederlandsche Gewesten, eerst met Engeland, daarna langs den Rijn en met Noord-Duitschland in het algemeen, vervolgens met de Oostzee en op het Eiland Gothland, met Rusland en eindelijk met de Scandinavische Rijken: zoo zullen wij kortelijk de voorstelling erlangen van nagenoeg al hetgene wij van den Noord-Nederlandschen handel met die Gewesten tot op het midden der veertiende eeuw hebben kunnen opsporen; een' arbeid, welke ons te aangenamer is geweest, omdat het ons niet gebleken is, dat dezelve tot dus verre door anderen in die uitgestrektheid is ondernomen, of althans bekend gemaakt.

Onder de Noordelijke Gewesten schijnen de bewoners van *Gelderland* en *Utrecht* het eerst gebruik

te hebben gemaakt van de schoone gelegenheid des Lands voor den buitenlandschen handel, aan de eene zijde langs den Rijn, en aan de andere over de Zuiderzee. SLICHTENHORST meldt ons (1), dat Thiel reeds in den jare 454 en 460 eene haven van Gallië was; doch dit is geheel onbewezen. Wij vinden die plaats echter reeds op het jaar 618 *portus* genoemd (2). Zeker is het, dat Thiel met Utrecht, Duurstede (3) en Nijmegen in 779 reeds bloeijende handelplaatsen waren (4), en dat aldaar tollen werden geheven. Dorestad wordt als in 834 reeds rijk door den handel vermeld (5). Deventer heet in 882 *portus* (6). De Engelsche handel der Keulenaars werd reeds in de tiende eeuw, uit den Rijn in de Waal, over Thiel gedreven (7). ALPERTUS getuigt van de weelde en slechte zeden in

(1) *Geldersse Geschiedenissen, Boek I.* § 74. *bl.* 42.

(2) *Auctoris incerti Chronicon Tilense, edente* JOH. DID. VAN LEEUWEN, *pag.* 7.

(3) HUYDECOPER (*op Melis Stoke, bl.* 172—204) zoekt uitvoerig te bewijzen, dat *Duurstede* of *Dorestadus* aan de Elve gelegen hebbe; doch wij zijn met den Hoogleeraar VAN KAMPEN, *Verk. Geschied. der Nederl. D. I. bl.* 46 *in not.* van gevoelen, dat de gewone opvatting, op de aldaar aangehaalde gronden, de voorkeur verdient.

(4) BONDAM, *Charterb. van Gelderland, Afd. I. n°* 5. *coll. n°.* 42, 47, 48 *seqq.*

(5) WAGENAAR, *Vaderl. Geschied, D. II. bl.* 52.

(6) Zie BELPAIRE, *mémoire sur les changemens de la Côte d'Anvers à Boulogne,* in de *Mémoires de l'Académie de Bruxelles en* 1826, 1827. *pag.* 124.

(7) HÜLLMANN, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 158.

het begin der elfde eeuw aldaar door de schatten der inwoners ontstaan (1). Omtrent dezen tijd moet Thiel zelve ook reeds eenen aanzienlijken handel op *Engeland* hebben gehad. Dit zoude men althans opmaken uit de klagten, waarmede de inwoners dier plaats in den jare 1018 den Keizer verzochten, dat hij zijn gezag zoude gebruiken, om hen te ontslaan van de lastige tollen, welke Graaf Dirk III van Holland gewoon was van hen te Dordrecht te heffen, verklarende, dat zij anders zelve niet naar Engeland zouden kunnen oversteken, noch de Engelschen bewegen om herwaarts te komen handelen, en dat zij alzoo door den tijd buiten staat zouden geraken, om den Keizer de gewone schattingen op te brengen (2). In een' vrijbrief van Keizer FREDERIK II, voor die van Lubeck, van den jare 1226, wordt dan ook gewag gemaakt van de Thielenaars, als in Engeland reeds gevestigd in het bezit van eenen aanzienlijken invloed op den handel, met die van Keulen en andere handelaars aldaar in naauwe betrekking staande, en op de kooplieden van Lubeck een drukkend overwigt uitoefenende (3). Het huwelijk van

(1) *De diversitate temporum, Lib. II. cap.* 20, apud ECCARDUM, *Corpus historicum medii aevi, tom I. pag.* 118.

(2) ALPERTUS, *de diversitate temporum, t. a. p.* en verg. LUSAC, *Hollands Rijkdom, D. I. bl.* 173.

(3) SARTORIUS, *Urkundl. Gesch. Th. II. U. B. Jah.* 1226 (2). De opmerkelijke woorden zijn: » insuper burgenses Lubicenses predicti euntes quandoque in Angliam, ab illo pravo abusu et actionis onere, quod *Colonienses et Thelenses* et eorum socii contra ipsos invenisse

Graaf REINALD II van Gelderland met ALIANORA, de zuster des Konings van Engeland, EDUARD III, in het jaar 1331 voltrokken, bragt veel toe, om de handelsbetrekkingen van het eerstgenoemde Gewest op diens Rijk al meer en meer te bevestigen. Een stuk van het jaar 1338, bij RIJMER bewaard (1), gewaagt van eene menigte Geldersche koopvaardijschepen, geladen naar Engeland stevenende, welke, in de nabijheid der Vlaamsche kust, door Engelsche zeeroovers overvallen en uitgeplunderd werden. Een jaar later werd hetzelfde misdrijf aan een Gelderseh schip, op dezelfde hoogte, mede door Engelschen gepleegd (2). Ook werd in het jaar 1340 aan die van Harderwijk het voorregt vergund, dat zij in Engeland om hunner landslieden schulden niet konden gevangen gehouden, noch hunne goederen in beslag genomen worden (3). Eindelijk getuigen eene menigte Charters van dien tijd de naauwe toenmalige betrekkingen tusschen Reinald en zijnen broeder Eduard, welke natuurlijker wijze niet anders dan voordeelig op de wederzijdsche handelsbetrekkingen konden terugwerken. Als bewijs van het vertrouwen door Eduard

---

dicuntur, omnino absolvimus etc., sed illò jure et condicione utantur, quibus *Colonienses et Thelenses et eorum socii uti noscuntur.*"

(1) *Act. Public. tom. III. part.* 4. *pag.* 32.

(2) NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland, D. I. oork. n°.* 357. Deze Schrijver vermoedt, dat de geplunderde schepen te Harderwijk zullen hebben te huis behoord *Ald. Inleiding bl.* 25.

(3) SCHRASSERT, *Hardervicum Antiquum, D.* I. *bl.* 163.

van Engeland in den Graaf van Gelder gesteld, zullen wij hier alleen de volmagten aanvoeren, door den eersten op laatstgenoemden, den 10^{en} en 12^{en} November 1338 verstrekt, omdat daaruit tevens de zorg van Eduard blijkt, om op nieuw handelsbetrekkingen met Vlaanderen aan te knoopen. Immers magtigt hij den Graaf daarin, om in zijnen naam met den Graaf en de Steden van dat Gewest te onderhandelen, onder anderen aangaande vrijheden en voorregten aan die van Vlaanderen in Engeland en aan de Engelschen in Vlaanderen te verleenen, en wordt daarin vooral aangedrongen op het vestigen in laatstgenoemd Gewest van eenen stapel van Engelsche wolle en huiden (1).

Wat den handel op Engeland van *Holland* en *Zeeland* betreft, uit een Arabisch Schrijver der twaalfde eeuw, aangehaald door HUIG DE GROOT (2), blijkt, dat men in het begin der elfde eeuw van 's Gravezande, uit Texel, van Goedereede, van Schouwen en van Walcheren naar Engeland overstak. Den koophandel tusschen Holland en dat eiland vinden wij in de tweede helft der dertiende eeuw reeds volkomen gevestigd. Ten gevolge der vriendschapsbetrekkingen tusschen Graaf Floris V en Koning Eduard I en het verdrag tusschen deze Vorsten

(1) NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden*, *D. I. oork.* n°. 342 en 343.

(2) *App. Epist.* 494, *verv. van zijn leven*, *bl.* 277. Over de bekendheid der Arabische Schrijvers en Aardrijkskundigen van de 10de, 11de en 12de eeuw met de Rijken, Landen en Steden van het Noordelijke Europa, zie men BEHRMAN, *de Skra van Nougarden*, *S.* 45 *seqq.*

aangegaan, had Eduard den stapel der Engelsche wolle gelegd te Dordrecht (1). De lakenweverij toch, het drapieren of maken van laken, wordt onder de oudste hoofdmanufacturen dezer Gewesten geteld. Karel de Groote reeds zond somtijds witte, grijze en purpere Friesche mantels aan vreemde Vorsten als kostbare geschenken (2), en men weet, dat destijds, onder den naam van Friezen, ook Holland, Zeeland en Gelderland begrepen werden. Reeds in den jare 1200 bestond te Dordrecht een gild van lakenkoopers, welke door den toen regerenden Vorst DIRK VII reeds merkelijk werd begunstigd, blijkens het hun verleende voorregt, dat niemand binnen de Stad geschoren lakenen mogt verkoopen, dan die er door dit Gilde toe benoemd of een van de Broederschap was (3). Ook vinden wij den Dordschen lakenhandel reeds vermeld in de tolvrijheid door Koning WILLEM, den 17en Februarij 1249 aan die van Dordrecht verleend (4): een stuk, door VAN DE WALL het oudste bekende eigenlijk gezegde privilegie der Stad Dordrecht genoemd, en waarin als de voornaamste voorwerpen van den toenmaligen Dordschen handel worden vermeld, behalve zout, granen en vruchten, en de boven reeds genoemde lakenen, ook wijn, staal en

(1) Zie MELIS STOKE, *in Florens V. bl.* 111.

(2) WAGENAAR, *Vaderl. Geschied. D. II. bl.* 8.

(3) VAN DE WALL, *Handvesten der stad Dordrecht, D. II. bl.* 295.

(4) *Aldaar D. I. bl.* 18.

sche Steden, maar vooral Dordrecht, Middelburg, Zierikzee en Brielle, deel. Immers lezen wij, dat, toen er omtrent dezen tijd tusschen de Engelsche en Hollandsche kooplieden menigvuldige geschillen waren gerezen, in den jare 1308, door Graaf WILLEM, naar Engeland een gezantschap werd gezonden, om die geschillen bij te leggen, zamengesteld uit CHRISTIAAN VAN RAAPHORST, Ridder, en eenige afgevaardigden uit Dordrecht, Middelburg, Zierikzee, Briel en andere Steden, en dat de Koning aanstonds regters benoemde, om met hen in onderhandeling te treden (1). Men vindt later menigmalen van dergelijke oneenigheden en bezendingen gewag gemaakt.

Ook *Groningen* genoot omtrent 1257 in Engeland reeds voorregten voor den handel, blijkens een bevelschrift van Koning HENDRIK III van Engeland, houdende kennisgeving, dat hij, ten verzoeke van den Roomsch Koning RICHARD, die van Groningen onder zijne bescherming had genomen, en denzelven had vergund, om onder zijn vrijgeleide, gedurende het leven van gemelden RICHARD, koophandel in zijn Rijk te drijven, zonder met arrest op hunne personen en goederen, dan in uitgedrukte gevallen, te mogen worden bezwaard (2).

---

(1) Naar onderscheidene charters bij VAN MIERIS, *Charterboek, D. II. bl.* 68 *seq.* 75, 85—88, 91, 93, 140.

(2) Dit bevelschrift, d. d. 16 Maart 1257, is te vinden bij DRIESSEN, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita*, *Groningen*, 1822—1830, *Stuk I. bl.* 29, en verg. *aldaar bl.* 31. *n. a.* Ver-

Wij vinden Groningen reeds bij het begin der negende eeuw (800–810) als eene plaats vermeld, waar veel koophandel werd gedreven (1). Geloofwaardige Fransche Kronijken noemen haar onder de Koopsteden, in den jare 837 door de Noormannen onder hunnen Koning REGNERUS verwoest (2). Reeds zeer vroeg moet Groningen eene vrij aanzienlijke Koopstad, *emporium*, of markt en stapelplaats, voornamelijk in Granen, geweest zijn. Behalve de hoogere ligging van Groningen, welke noodzakelijk eene veilige bergplaats moest opleveren, en de ligging tusschen twee rivieren, de A en de Hunse, welke haar voor den koophandel zoo bijzonder geschikt maakte, strekt ook hiervan ten bewijze de hooge oudheid van de Groninger korenmaat en van de Groninger munt en muntslag. De geleerde DRIESSEN berigt ons, dat, volgens de *Charta Werdensis*, welke door sommigen tot 1166 wordt gebragt, doch waarschijnlijk veel ouder is, de haver toen reeds naar de Groninger maat moest worden geleverd, en dat men mede reeds in de twaalfde eeuw gewag gemaakt vindt van *libre* of *uncie*, of ook wel *marce Groningensis monete* (3). Hoe aanmerkelijk de vroegste handel

---

gel. ook *Tegenwoordige Staat van Stad en Lande*, *D. I. bl.* 100 en *D. II. bl.* 95.

(1) WESTENDORP, *Jaarboek der Provincie Groningen*, *D. I. bl.* 105.

(2) *Ald. bl.* 114.

(3) DRIESSEN, *A. W. St. IV. bl.* 667. *n. C. coll. St. I. bl.* 28. *n. F.*

van Groningen op Engeland moet geweest zijn, blijkt ook hieruit, dat men slechts één jaar, nadat, volgens den boven aangehaalden brief, in 1257 die handel was opengesteld, de boeten en breuken in die Stad, reeds naar de Engelsche munt, ofschoon ook nog gedeeltelijk naar Groninger ponden en marken, berekend vindt, en dat deze munt onder den naam van *Marcae*, *solidi et denarii sterlingorum*, in het verdere gedeelte van de dertiende en in het grootste gedeelte van de veertiende eeuw, ook in de Provincie Groningen in algemeen gebruik is geweest (1).

Voor den handel der Noord-Nederlandsche Gewesten langs *den Rijn*, moeten wij ook de *Geldersche* en *Utrechtsche* Steden in de eerste plaats noemen. Deze schijnen aldaar reeds bij den aanvang der twaalfde eeuw een vrij aanzienlijk handelsverkeer onderhouden te hebben. In de tollijst van Coblentz van 5 Junij 1104 (2), reeds in onze vorige afdeeling vermeld, worden ook Bommel, Herwerden, Thiel, Deventer, Duurstede en Utrecht als tolschuldig opgegeven, terwijl een privilegie van

---

(1) Zie het *verbond tusschen het Landschap Fivelingo en de Stad Groningen*, van 9 Junij 1258, bij Driessen, *A. W. St. I. bl.* 36, 37, en onderscheidene brieven door denzelven aangehaald, *St. IV. bl.* 670 *n. C.*

(2) Bij Bondam, *Charterb. Afd. II. n°.* 13 *A. coll. ibid. n°.* 13 *B*, welke opmerkt, dat *Hertwerde*, in den brief, tusschen *Bommel* en *Thiel* geplaatst, waarschijnlijk is het tegenwoordige, in den Bommelerwaard gelegen, dorp *Herwerden*, daar deszelfs ligging voor de scheepvaart even geschikt is als die van andere plaatsen.

Keizer FREDERIK, de dato 3 Jan. 1180 (1), aan die van Worms en Nijmegen in hunne wederzijdsche Steden onderscheidene voorregten, en onder anderen ook de tolvrijheid, verleent. In den jare 1206, den 8en Maart, verkregen die van Zutphen, van den Roomsch Koning PHILIPS, hetzelfde voorregt te Keizerswaard aan den Rijn, en het werd hun op 20 Mei 1282 en 14 Februarij 1299 telkens op nieuw bevestigd (2). Wij hebben gezien, dat de Zee reeds vroeger door de Utrechtsche en Geldersche koopvaardijschepen bebouwd werd. Die van Utrecht en Duurstede waren in 1104 aan den tol te Coblentz niet vrij, wanneer zij van eenen zeetogt kwamen, terwijl ook Keizer FREDERIK, in den jare 1174 den burgers van Utrecht vrijdom van tol te Keizerswaard verleenende, alleen den zeetol uitzonderde (3).

Tusschen Nijmegen en Keulen vooral bestonden de naauwste handelsbetrekkingen, gelijk uit het verdrag tusschen deze twee Steden van den 12en December 1278 is af te leiden (4), en in het algemeen schijnt de handel der Gelderschen op den

(1) BONDAM, *A. W. Afd. II. n.* 61.

(2) Zie de brieven respectivelijk, de twee eersten bij BONDAM, *A. W. n°.* 98 en *Afd. IV. n°.* 47; en de laatste opgegeven bij NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden, D. I. n°.* 58.

(3) »Ab omni excepto marino theloneo, quod vulgo dicitur *Zee-* »*tolle.*" Zie den brief van 2 August. 1124 bij BONDAM, *A. W. Afd. II. n°.* 54, en vergelijk J. DE BEKA et G. HEDA, *de Episcopis Ultrajectinis*, ed. BUCHELIO, *Hist. Hedae, fol.* 212.

(4) BONDAM, *Chart. Afd. IV. n.* 20.

namelijk geladen met granen, als rogge, spelt, haver en garst, met appelen en peren, wijn, zout, haring en anderen visch, molensteenen, cement, planken of balken en aardewerk. Voorts vijf en zeventig schepen, die, krachtens eene bijzondere vergunning van den Graaf, voor die reize vrijgesteld waren, geladen met wijn, granen en steenen. Het getal der schepen, die in het genoemde jaar werkelijk den tol betaalden, bedroeg omstreeks zeventien honderd en vijftig. Onder deze waren er van Nijmegen, geladen met wijn en cement; van Zaltbommel met wijn; van Harderwijk met wijn, noten, molensteenen, haring en anderen visch; van Doesburg, vooral met bier, en wel in eene verbazende hoeveelheid, maar ook met wijn; voorts buitenlanders, als van Nuis, Buderik, Wesel, Orsooi, Keizersweerd, Dusseldorf, Keulen en andere plaatsen langs den Rijn, met granen, vruchten, boter, kaas, hout, wijn, zout, ijzer, steenen, aardewerk, enz. Het schijnt hieruit, dat de Gelderschen met de voortbrengselen van hunnen landbouw en hunne visscherijën, ook met van elders bekomen waren, den Rijn opvoeren, om tegen dezelve dáár die noodwendigheden in te ruilen, welke op den eigen' bodem niet werden gevonden. Hetzelfde zal ook wederkeerig met de bovenlanders hebben plaats gehad. In die tollijsten vindt men niet aangeteekend, welke schepen den stroom op-, en welke denzelven afvoeren, hetgene belet, hieromtrent meerdere bijzonderheden op te geven; maar het wordt intusschen door den bovengenoem-

den schrijver (1) overtuigend aangetoond, dat onder de wijnen zoowel uitgevoerde Fransche, als ingevoerde Duitsche wijnen zullen geweest zijn.

Ook de *Hollandsche* en *Zeeuwsche* steden onderhielden reeds zeer vroeg betrekkingen aan den Rijn. De oude landhandel der Hollanders op Italië en de Levant, over Duitschland, welke later voornamelijk door de steden Haarlem, Leyden en Amsterdam gedreven werd, liep in de eerste plaats op Keulen en Frankfort, en van dáár op Augsburg en door Tirol (2). Van de vroegste tijden werden deze gewesten ook wederkeerig door de Keulenaars bezocht. Reeds in de elfde eeuw vertoonden zich Keulsche schepen in de Hollandsche havens, vooral te Dordrecht (3). Wij lezen bij WAGENAAR (4), op grond van oude handschriften, dat Graaf DIRK IV, in zekeren twist met den Bisschop van Keulen, in den jare 1048, de Keulsche en Luiksche koopvaardijschepen, die te Dordrecht lagen, in den brand deed steken, en den kooplieden dezer twee bisdommen, welke zich in die stad bevonden, hunne waren, niet dan na het betalen eener zware geldboete, volgen liet. Hoezeer de Rijnhandel der Hollanders naderhand gansch niet schijnt afgenomen te zijn, zoo zijn echter, indien wij de echte stukken der twaalfde en dertiende eeuw raadplegen, de bewijzen voor den Gelderschen en Utrechtschen

(1) *T. a. pl. bl.* 23.
(2) Zie de *Handvesten van Amsterdam, D. I. bl.* 65.
(3) HÜLLMANN, *Städtewesen des Mittelalters, Th. I. S.* 158.
(4) *Vaderlandsche Geschiedenis, D. II. bl.* 163

handel ook hier menigvuldiger dan voor den Hollandschen. Men moet ook bekennen, dat de middelen door Graaf DIRK gebezigd, juist niet konden strekken, om den handel daarhenen te lokken. In den jare 1293 werd aan die. van Dordrecht, door SIGFRIED, Aartsbisschop van Keulen, de vrijheid verleend, om den Rijn op en neder te varen, mits zekere tolregten betalende (1). De stadsbeschrijvers van Gorcum leeren ons, dat ook deze stad vroegtijdig met Keulen in handelsbetrekkingen geraakte, en dat zich aldaar in den jare 1365 eenige rijke kooplieden van Luik en Keulen kwamen vestigen, die er aanzienlijke huizen deden bouwen en schepen hadden, waarmede vele koopwaren, als granen, steenen, kalk enz., van boven naar die stad werden afgevoerd (2). Van den sterken handel in zout, oudtijds door de Zeeuwsche steden met Keulen en Venlo gedreven, vindt men een merkwaardig bewijs in eene handvest van Hertog WILLEM V, d. d. 15 Mei 1355 (3). Zierikzee en Middelburg worden daarbij echter alleen bij het opwaarts varen naar de genoemde steden, en voor den zouthandel, vrijgesteld van den stapel te Dordrecht, waaraan bij dezelfde handvest alle goed onderworpen werd, hetwelk de Rijn, Maas, Waal IJssel, Lek of Merwede werd op- of afgevoerd. »*Met corne of met anderen goede*" geladen, van boven

(1) VAN MIERIS, *Charterboek, D. I. bl.* 555.

(2) VAN ZOMEREN, *beschrijving van Gorinchem, bl.* 288.

(3) Bij VAN DER WALL, *Handvesten der stad Dordrecht, D. I. bl.* 235 en volg.

afkomende, waren zij, even als die van Dordrecht, welke in beide voorregten deelden, mede van den stapel bevrijd. Waarschijnlijk werd hier, terwijl de drie gemelde steden met alle andere goederen, welke zij naar boven wilden voeren, ter stapel moesten komen, alleen het zout uitgezonderd, omdat de zouthandel en de zoutziederij of zelbarning, gelijk men destijds sprak, toen eene hoofdnering zoowel van Middelburg en Zierikzee als van Dordrecht uitmaakten (1). Het zoude aan dien tak van handel eene allernadeeligste stremming hebben toegebragt, indien de Zeeuwen hun zout, dat zij naar boven wilden brengen, eerst te Dordrecht hadden moeten verstapelen.

Groningen nam mede reeds vroegtijdig aan den Rijnhandel deel, blijkens eenen brief van Jan I., Graaf van Holland en Zeeland, van den jare 1298, waarbij voor de burgers en kooplieden dier stad, deszelfs havens op de Maas en elders in zijne landen, alsmede in Dordrecht worden opengesteld, en waarin voorkomt, dat de Groningers, zich van Dordrecht naar Keulen begevende, of van boven, te Dordrecht terugkomende, ten opzigte van den tol, met vreemden zullen gelijk staan (2). Hoezeer dit de oudste oorkonde is wegens den vroegeren handel te water van Groningen op de Rijnsteden, welke wij kennen, zoo is het niettemin ontwijfelbaar, dat

---

(1) *Aldaar, t. a. pl.*

(2) Driessen, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita, St. III. Oork. CXXXVI.*

die handel oneindig ouder is. Immers bestond er reeds gedurende de eerste helft der negende eeuw een handelweg tusschen Nederduitschland en Venetië, welke toen ten drokste bezocht werd. Keulen was de groote stapelplaats dezes handels, van waar de Keulsche elle en het Keulsche gewigt zoo oud in de Ommelanden. Groningen lag aan eenen zijtak van dien weg, en vermoedelijk liep dus de handel- en Landweg, van de Lauwerzee en de Hunse langs, of wel door deze stad (1), welke wij reeds vroeger als eene van ouds aanzienlijke markt- en handelplaats hebben leeren kennen.

Voor vroege handelsbetrekkingen onzer landgenooten met *Bremen*, *Hamburg* en de verdere koopsteden aan de *Weser* en de *Elve* en van *Noord-Duitschland* in het algemeen, maar vooral voor eene vroege vaart op de Kustlanden der *Oostzee* bestond de natuurlijkste aanleiding. Deze gewesten waren te klein en de grond te onvruchtbaar, om de menigte menschen, die hij droeg, te voeden en te onderhouden. Door ligging en behoefte gemeenzaam met de zee en de scheepvaart, moeten zij al spoedig naar streken hebben gezocht, welke aan hunne nooddruft konden te gemoet komen. Men vindt dan ook reeds eene oorkonde van den jare 1106, waarbij FREDERIK, Bisschop van Hamburg, »*aan eenige over den Rhijn wonende lieden, die Hollanders genoemd werden*," eene onbebouwde en moerassige streek lands, in zijn bisdom, op zekere voorwaarden te bezitten

(1) WESTENDORP, *Jaarboek van Groningen, D. I. bl.* 115 *seq.* en verg. HÜLLMANN, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 157 *seqq.*

geeft (1). Later, in de tweede helft der twaalfde en bij den aanvang der dertiende eeuw, werden de kustlanden der Oostzee, vroeger bewoond door de Slaven en Wenden, na derzelver verwoesting door HENDRIK den Leeuw, hoofdzakelijk wederom bevolkt door volkplantingen uit de Nederlanden (2). Op zoodanige wijze leerden onze landgenooten de Oostzee als eene rijke voorraadschuur van granen kennen, en van daar schijnen dan ook onze handelsbetrekkingen met die streken te zijn uitgegaan. De oudste ons bekende oorkonden voor de geschiedenis van den Oostzee-handel klimmen echter mede slechts op tot den aanvang van de twaalfde eeuw. In eenen brief van Keizer HENDRIK V, tot regeling der tolregten, die te Utrecht betaald moesten worden, van den jare 1122, worden verscheidene volkeren opgeteld, aan de Oostzee wonende, die te Utrecht hunne goederen kwamen brengen (3). Het is ten hoogste waarschijnlijk, dat de Hollanders, wier gewest deze schepen moesten doorzeilen, aan dien handel ijverig zullen hebben deel genomen (4), en ook het Bisdom van Utrecht zelf schijnen de koop-

---

(1) Bij VAN MIERIS, *Charterboek*, *D. I. bl.* 79.

(2) Zie over dit onderwerp VON WERSEBE, *Ueber die Niederländischen Coloniën, welche im Nördlichen Teutschlande im XII. Jahrhunderte gestiftet werden*, *Hannover* 1826, 2 *deel. in* 8°. en de aldaar vermelde vroegere Schrijvers. HEEREN, *Folgen der Kreuzzüge*, (*Histor. Werke*, *Band II. S.* 225), HÜLLMANN, *A. W. Th. I. S.* 150 *folgg.* MEIJER, *Instit. Judic. Tom. IV. pag.* 29. n. 3. en verg. VAN KAMPEN, *Geschichte der Niederlande*, *Th. I. S.* 111. *seqq.*

(3) VAN MIERIS, *Groot Charterb. D. I. bl.* 86.

(4) MEERMAN, *Geschied. van Graaf Willem*, *D. I. bl.* 65.

lieden uit de Oostzeesteden destijds meer op hunnen doortogt naar Vlaanderen bezocht, dan wel als het hoofddoel hunner reize beschouwd te hebben. Immers geven de voorregten, door de Bisschoppen van Utrecht zoowel als door de Graven van Holland, op verschillende tijden, van de jaren 1243 tot 1270, aan de kooplieden van Lubeck, Hamburg, Dortmund, Bremen en Stade, en aan de onderdanen der Markgraven van Brandenburg, »*op derzelver* »*doortogt naar Vlaanderen*" in hunne gewesten verleend, en vroeger door ons breeder omschreven (1), aan die vooronderstelling de meeste waarschijnlijkheid. Er bestaan nogtans ook bewijzen van een meer onmiddellijk verkeer der Duitsche steden in deze gewesten. Soest, gedurende de middeleeuwen eene der aanzienlijkste landsteden van Duitschland, maar welke, door hare verdragen met Lubeck, over die stad ook veel zeehandel schijnt gedreven te hebben, had van den Roomsch Koning WILLEM, bij eene oorkonde van den jare 1252, bevrijding van het strandregt aan de Hollandsche kusten verworven. Ook Dortmund vestigde er deszelfs handelsverkeer op privilegiën van denzelfden Vorst (2). Wij hebben vroeger mede reeds gewag gemaakt (3) van eenen brief van den jare 1250—1260 van den Raad der stad Dordrecht, waarin dezelve den Raad van

(1) *Bl.* 66 *volg.* Zie andere soortgelijke oorkonden bij SARTORIUS, *Urkundl. Gesch. Th. II. n°.* 18, 33–34, *en Nachtrag zum J.* 1266.

(2) Zie HÜLLMANN, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 204 *seqq.*

(3) *Bl.* 27 *noot* 1.

Hamburg nader antwoord wegens zekere handelsaangelegenheid toezegt, zoodra de westwaarts heen gevaren burgers en kooplieden teruggekeerd en geraadpleegd zouden zijn. Ook dit stuk schijnt van een meer onmiddellijk verkeer te getuigen; maar al de tot dus verre vermelde gunstbrieven bepalen zich echter nog maar hoofdzakelijk bij *vrijgeleide en bescherming* voor Duitsche kooplieden in deze gewesten. Onder Graaf FLORIS V, in 1277, verkregen de Hamburgers, en onder Graaf JAN van Holland, in den jare 1298, die van Lubeck echter aanzienlijker voorregten, welke later ook buiten twijfel tot andere steden zijn uitgestrekt, en door volgende Graven op onderscheidene tijden, als in 1316, 1317, 1327, 1338 en 1349, bevestigd (1). De oorkonden, waarin ze vervat zijn, bieden echter voor ons onderwerp weinig opmerkelijks aan. Even zoo is het gelegen met het privilegie in den jare 1301, door Graaf GUIDO van Henegouwen, Bisschop van Utrecht, voor zijn Bisdom (2), en voor de stad Dordrecht, aldaar in den jare 1303, beide aan die van Lubeck verleend (3). Graaf WILLEM III deed echter meer. Om Dordrecht meer en meer tot eene koopstad te maken en den vreemden koopman uit te lokken, om met zijne volle lading tot binnen hare havens op te komen, schonk hij, bij eenen brief van

(1) SARTORIUS, *A. W. Th. I. S.* 264—266 en VAN MIERIS, *Charterboek*, *D. II. bl.* 442.

(2) SARTORIUS, *A. W. Th. I. S.* 268.

(3) SARTORIUS, *A. W. Th. II. oork. n°.* 112.

7 Mei 1313, aan alle kooplieden van *Oestlande*, welke dit zouden doen, vrijheid van tollen. VAN DE WALL, die het stuk geeft (1), merkt te regt op, dat men door *Cooplude van Oestlande* en *Oesterlinghen* somwijlen in oude charters alle kooplieden van het Duitsche Rijk bedoeld vindt, daar Duitschland zich, ten aanzien dezer Landen, ten Oosten uitstrekt; maar dat uit de oude handelsbetrekkingen van Dordrecht met de steden van de Oostzee meer dan waarschijnlijk is, dat in den onderwerpelijken brief in het bijzonder de kooplieden van Bremen, Hamburg, Lubeck, Dantzig en andere nabij de Oostzee gelegen steden gemeend zijn. Om volledig te wezen hebben wij ook bij deze gelegenheid nog melding te maken van de bescherming door Graaf WILLEM IV, in 1341, aan de *gemeene kooplieden* van Pruissen en Westphalen toegezegd, en hun door zijne zuster MARGARETHA in 1346 bevestigd (2). De oude voorregten van Lübeck liet deze stad zich, in den jare 1357, toen er onder de steden der Duitsche Hanse te Brugge gehandeld werd over het verleggen van haren stapel van dáár naar Dordrecht, door Hertog WILLEM van Beijeren, op nieuw verzekeren. In het vooruitzigt dier verlegging, werden aan de oude ook nog eenige nieuwe vrij belangrijke, doch daarop betrekkelijke voorregten toegevoegd (3). Maar eerst

---

(1) *Handvesten der stad Dordrecht, D. I. bl.* 137 *volg.* Zie het ook bij LUSAC, *Hollands Rijkdom, D. I. Bijl. K.*

(2) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. U. V.* 1340. 3. *U. B.* 148. 161.

(3) *Aldaar, Th. I. S.* 266.

toen, nadat de Duitsche steden hare factorij in den jare 1358 werkelijk van Brugge naar Dordrecht hadden overgebragt, kan men zeggen, dat zij, ten gevolge van het privilegie, haar door Hertog ALBRECHT van Beijeren, toen Ruwaard van Henegouwen, Holland, Zeeland en Friesland verleend, hier te Lande aanzienlijke voorregten en vrijheden genoten (1). Dit genot was echter niet van langen duur, naardemaal de factorij, gelijk wij in de vorige afdeeling gezien hebben, reeds weder in den jare 1360 naar Brugge werd teruggevoerd. Omtrent dezen tijd werd er ook eene ondergeschikte vereeniging of Hanse te Amsterdam ingerigt. Immers in den jare 1358, toen de factorij van Brugge naar Dordrecht was verlegd geworden en MANEGOLT SOSENDORP aldaar tot Ouderman van het Lubecksche derdedeel was gekozen, verlangde deze »*umme goede jonste ende vrenscap der gheselscap die tot Aemstelredam pleghen te liggen*," dat zijne ambtgenooten hem zouden magtigen, zich naar Amsterdam te begeven, en daar twee ouderlieden (*oldermanne*) te benoemen, ten beste van den handel en volgens de reglementen van de Duitsche kooplieden te Brugge. Tot eerste Ouderlieden te Amsterdam werden diensvolgens gekozen GERBERT GHULSOWE en JAN PAPE (2). De hoofdnering dezer kooplieden schijnt de bierbrouwerij geweest te zijn.

---

(1) Het privilegie vindt men bij SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. U. B.* 185.

(2) *Aldaar, Th. I. S.* 268.

Wij mogen hier niet onopgemerkt laten, dat, hoezeer wij tot dus verre voor den handel met de Oostzeesteden alleen *Holland* genoemd hebben, de vrijheden en de voorregten door ons vermeld ook voor het overige Nederlandsche gebied der Graven, die ze verleenden, golden, daar de uitdrukkingen, in de oorkonde gebezigd, meestal algemeen zijn. Zij behooren dus, zoo ze niet als plaatselijk opgegeven zijn, gewoonlijk ook op *Zeeland*, en grootendeels mede op *Henegouwen* en *Friesland* te worden toegepast. Als bijzondere voorregtsbrieven voor Zeeland hebben wij alleen gewag te maken van twee oorkonden. De eerste is van het jaar 1266 en verleent, namens de regeerders der stad Zierikzee, aan de kooplieden en burgers van Hamburg op hun verzoek, en wijders aan allen, die van de Elve derwaarts zouden komen, (*omnibus ex albea venientibus*), bescherming en vrijgeleide. Bij het andere, mede van den jare 1266, wordt door Albert, Heer van Voorne en Kastellaan van Zeeland, mede aan de kooplieden van Hamburg en die van de Elve, over deszelfs gansche gebied, boven eene dergelijke bescherming, ook nog de vrije regtsspraak toegezegd, in de oneenigheden tusschen hen onderling of met de Vlamingen gerezen (1).

De betrekkingen van *Friesland*, waartoe ook *Groningen* destijds behoorde, met de steden van de Oostzee, zijn mede zeer oud. Wij lezen toch, dat, toen er in den jare 1196, onder de aan-

(1) De oorkonden zijn bij Sartorius, *A. W.*, *Th. II. Nachtrag, bl.* 724.

voering van Keizer HENDRIK VI, een nieuwe kruistogt naar het Oosten ondernomen werd, de Friezen eene vloot uitrustten gemeenschappelijk met de Deenen, Lubeckers en Bremers (1). Die betrekkingen schijnen sedert dien tijd te hebben voortgeduurd. Men vindt bij MENCO (2), dat, toen er omtrent den jare 1272 een hevige hongersnood in Friesland woedde, nergens graan te krijgen was, dan in *Dacia* en *Slavia*, door welke Landen ongetwijfeld Denemarken en de landstreken aan de Oostzee gelegen, te verstaan zijn (3); maar dat dit den Friezen en bewoners van de Ommelanden weinig baatte, omdat de genoemde volken van hun vee, paarden, boter en kaas hoegenaamd geen werk maakten, maar alleen geld wilden aannemen, hetgeen zij niet in staat waren te geven. Zelfs gingen die van *Dacia* en *Slavia* zoo verre, dat zij den uitvoer van het koren verboden. Maar hiervoor strafte hen de Heer, want in het volgende jaar overviel hun zelven een groote hongersnood, zoodat de kooplieden aanvingen, mondkost uit Friesland derwaarts te brengen. Dat Groningen in de dertiende eeuw handel en scheepvaart op Hamburg had, blijkt ook uit eenen brief van HILDEBOLDUS, Aartsbisschop van Bremen, d. d. 4 Oc-

(1) WESTENDORP, *Jaarboek van Groningen, D. I. bl.* 208. Verg. HEEREN, *Folgen der Kreuzzüge, pag. mihi* 54 *folgg.*

(2) MENCONIS *Chronicon, in* MATTHAEI *Analect. Tom. II. p.* 186.

(3) Verg. LAMBECIUS, *Rer. Hamburg. Tom. II.* (*ed.* 1706) *pag.* 24, 36, 37, 72, *enz.* en UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. pag.* 170.

tober 1273, waarbij aan den Abt en het Convent van Adewerd de vrijheid wordt verleend, om onmiddellijk met derzelver schip te Hamburg te komen, zonder Stade aan te doen, alles echter onder voorwaarde van den gestelden tol en eene eerlijke opgave der ingeladen goederen (1). Van dien tol te Stade werd den onzen destijds echter somwijlen vrijdom verleend, blijkens zekere oorkonde van den jare 1270, waarin de Aartsbisschop van Bremen erkent, dat hij geen regt heeft, om denzelven van de burgers van Utrecht te heffen (2). Stavoren geraakte in den jare 1330 met die van Lubeck en Hamburg in eenen hevigen strijd, die eerst in den jare 1335, na vele onderhandelingen, werd bevredigd. Uit eene reeks van oorkonden blijkt, dat Stavoren zich van deze steden inderdaad te beklagen had, en te haren opzigte het regt van wedervergelding uitoefende. Door de bemiddeling van Graaf Willem van Holland en de uitspraak van drie Vlaamsche en drie Hollandsche steden, daartoe mede gekozen, werd de zaak bijgelegd. Lubeck en Hamburg reinigden zich van den haar ten laste gelegden zeeroof, door eenen zuiveringseed (3). Na dien tijd schijnt zich te Stavoren eene afzonderlijke vereeniging van Hamburgsche kooplieden gevestigd te hebben, welke zich hoofd-

---

(1) Driessen, *Monumenta Groningana, St. I. oork. n°. 21*, en Westendorp, *Jaarboek, D. I. bl. 361.*

(2) Bij van Mieris, *Charterboek, D. I. bl. 355.*

(3) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S. 269.*

zakelijk met den handel in bieren afgaf, en onmiddellijk onder de stad Hamburg stond. Toen namelijk in den jare 1365 nieuwe Ouderlieden voor de Hanse te Amsterdam waren gekozen, kwamen HEIJNE BEKERHOLT, die Ouderman voor Stavoren was geworden, en GOTTFRIED HOIJER hun een afschrift verzoeken der boeken, waarin hunne privilegiën, regts-ordonnantiën en kostumen waren opgeteekend, omdat hunne Heeren van Hamburg wenschten, dat zij te Stavoren hunne Hanse zouden inrigten, even als die van Amsterdam (1). Uit een Reglement dezer Staversche Hanse, van den jare 1380, blijkt, dat de Hamburgsche kooplieden, welke zich te Wolderkum en te Bodelswert (vermoedelijk Bolswert) ophielden, mede onder het ressort der Hanse van Stavoren behoorden. Ook moet er in de veertiende eeuw eene Hamburgsche Hanse te Dokkum geweest zijn (2).

De betrekkingen der *Geldersche* steden met Noord-Duitschland en de Oostzee leeren wij het eerst uit hare onderlinge oneenigheden kennen. Er waren namelijk omtrent den jare 1280 over den opkoop van het graan in de omstreken van Hamburg hevige twisten tusschen deze stad en de Geldersche koopsteden gerezen, zóó zelfs, dat zij daarover in eenen oorlog geraakten, welke vermoedelijk gevoerd werd aan de eene zijde door Hamburg, Rendsburg of

(1) *Aldaar*, *Th. II. U. B.* 220.
(2) *Aldaar*, *Th. I. S.* 268 *n.* 2.

Reynoldsburg, Stendhal en eenige andere kleine steden aan de Elve, en aan de andere door Harderwijk en Zutphen (1). Tot een bewijs van den invloed, welken de Geldersche steden destijds reeds in die streken moeten hebben gehad, kan strekken, dat de beslissing der vermelde twisten door de partijen werd overgelaten aan de Schepenen van de steden Deventer, Kampen en Zwolle. Dit blijkt uit de vredeverdragen zelve, terwijl bij dat van Hamburg met Harderwijk, door deze stad aan eerstgenoemde eene schadevergoeding van 255 mark sterling toegezegd, en het oude verdrag tusschen de beide steden hernieuwd werd (2). Onze Inlandsche verzamelingen van oorkonden bevatten onderscheidene stukken op deze bevrediging betrekkelijk, als vooreerst drie verklaringen wegens de uitlevering der gevangenen, de bepaalde schadeloosstelling, enz., tusschen die van Harderwijk en de steden Hamburg, Reynoldsburg en Stendhal, gedagteekend paaschweek en pinksteravond 1280 (3); een brief van 8 Junij 1280, waarbij de stad Hamburg aan de burgers van Harderwijk bij zich bescherming belooft, en hun belangrijke beloften vóor den handel doet (4);

(1) Verg. SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 269, en SCHRASSERT, *Hardervicum antiquum, D. II. bl.* 3. *volgg.*

(2) Zie de oorkonden bij SCHRASSERT, *t. a. p.* en verg. DUMBAR, *Kerkel. en Wereldl. Deventer, B. I. Hoofdst.* 10. *bl.* 485, VAN SPAEN, *Geschied. van Gelderland, D. I. bl.* 428 en SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. Nachtrag Z. Jahr.* 1280.

(3) Bij SCHRASSERT, *t. a. p. bl.* 3, 4, 5.

(4) BONDAM, *Charterb. Afd. IV. n°.* 33.

een verdrag tusschen deze steden van 23 Augustus 1280, waarbij aan die van Harderwijk wordt toegestaan, ten allen tijde, wanneer zij met hunne schepen te Hamburg mogten zijn aangekomen vóór een verbod van uitvoer voor het koren, hetzelve aldaar alsdan vrijelijk op te koopen en uit te voeren (1); en eene laatste verklaring van de regeerders van Hamburg, omtrent de volledige beslechting der Harderwijksche twisten, van 1 September deszelfden jaars (2). Ook met de steden Lubeck en Thorn schijnen die van Harderwijk vroegtijdig handelsbetrekkingen onderhouden te hebben, blijkens eene volmagt, den 8en Augustus 1307, door burgers uit beide steden gezamenlijk verleend op vier Schepenen van Harderwijk, tot het aanvaarden en te regt brengen hunner bij Ameland gestrande goederen (3).

Met *Gothland* klimmen onze handelsbetrekkingen mede tot eenen aanmerkelijken ouderdom. Op het eiland Gothland had zich reeds zeer vroeg eene vereeniging van kooplieden uit Noordduitschland gevestigd, welke, gedurende de twaalfde en tot aan het einde der dertiende eeuw, den geheelen handel van Nederduitschland en de Oostzee schijnt te hebben beheerscht, en welke zich in het bezit daarvan handhaafde, tot dat Lubeck en naderhand de Hansesteden haar de kroon afsta-

(1) *Aldaar* nº. 35.
(2) Schrassert, *t. a. p. bl.* 5.
(3) Nijhoff, *Gedenkwaardigheden*, *D. I. Inleiding*, *bl.* 25.

ken (1). De gelukkige ligging van dat eiland maakt hetgene de oude Chronijkschrijvers verhalen wegens de uitgebreidheid van den handel, welke op Gothland werd gedreven, niet onwaarschijnlijk. Zij vermelden het verkeer aldaar, in de vroegste tijden, van kooplieden uit Oost en West, van den omgang der inboorlingen met andere oude steden, met de Russen, met Griekenland en met Azië (2), middellijk of onmiddelbaar. Zóó veel is zeker, dat de Nederlandsche kooplieden aan dien handel zeer vroegtijdig hebben deel genomen; immers vindt men in een handelsverdrag, in den jare 1229 te Wisby, tusschen MISTISLAW DAVIDOWITSCH, Vorst van Smolensk, de stad Riga en de kooplieden op Gothland aangegaan (3), deze laatsten ook gedeeltelijk vertegenwoordigd door kooplieden uit Groningen, welke men niet vooronderstellen kan, dat zoodanig aanzien op Gothland zouden genoten hebben, indien zij aldaar de éénigsten van hunnen landaard geweest waren. Dit is te minder waarschijnlijk, daar tot het sluiten van het verdrag alleen de kooplieden van die steden benoemd werden, welke den aanzienlijksten handel op Gothland dreven, en welke als oudsten (*altermänner*) of als koopmansraad aan het hoofd stonden, hetzij der afzonderlijke

---

(1) SARTORIUS, *Urkundl. Geschichte*, *Th. I. S.* 12. *seqq.* Verg. ook BEHRMAN, *de Skra van Nougarden*, *S.* 12, 40.

(2) Vergelijk boven *bl.* 99—101. HÜLLMANN, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 180 *seq.*, en STRAHL, *Geschichte des Russischen Staates*, *B. I. S.* 447.

(3) SARTORIUS, *A. W. Th. II. Urk. J.* 1229.

hansen of der gezamenlijke vereeniging. Wanneer men hier nu nog bijvoegt, dat vele steden of hansen slechts door éénen burger vertegenwoordigd werden, maar dat Groningen twee burgers zond, zoo behoeft men den toenmaligen handel van meer Nederlandsche steden, behalve Groningen, op Gothland wel niet te betwijfelen. Ja, dat die handel aldaar destijds zelfs veel aanzienlijker was dan die van de steden aan de Oostzee, schijnt dááruit te blijken, dat van deze alleen Lubeck in het meergemelde verdrag genoemd wordt, en dat Lubeck slechts éénen vertegenwoordiger zond. De magt van deze koopmansvereeniging te Wisby of op Gothland (want aldaar was Wisby de éénige Stad) was alleraanzienlijkst en geheel onafhankelijk van de steden of stedelijke regeringen. Gewis rust echter het Hanseverbond, voor zoo verre het uit koopmansvereenigingen is uitgegaan, voor een groot gedeelte ook op die van Gothland. Ook de benamingen *gemeine Kaufleuten*, *ghemeene coopman*, *communis mercator*, *communes*, *universi mercatores*, welke de groote koopmansvereeniging op Gothland lang hebben overleefd, stammen allerwaarschijnlijkst daarvan af (1). Van het eiland Gothland is waarschijnlijk de eerste onmiddellijke handel en vaart op de Lijflandsche kusten en op Rusland gedreven, maar de naam of het bestaan van Duitsche Hansesteden, van de Hanse in de later gewone beteekenis van het woord, of van een

---

(1) Sartorius, *A. W. Th. I. S.* 17 en 19.

Hanseverbond, komt in dezen tijd noch op Gothland, noch in Rusland, noch in Denemarken, Schonen, Zweden of Noorwegen voor.

Het blijkt overvloedig uit de Geschiedenis, dat de *Scandinavische* Volken, meer bekend onder de algemeene benaming van Noormannen, reeds van de allervroegste tijden onzer geschiedkundige geheugenis, de kusten dezer Landen, vooral van *Friesland*, hebben afgeloopen en verwoest (1). De Friezen daarentegen oefenden mede de zeerooverij uit, even als alle aan Zee gevestigde Noordsche Volken (2). Zij spaarden ook van hunnen kant de Eilanden en kusten van Scandinavië niet, maar poogden zich veel meer voor het geleden onregt, zoo veel mogelijk, te wreken (3). Op deze betrekkingen van eenen allervijandelijksten aard is gewis het latere meer vredelievende handelsverkeer dezer Landen met de Noordsche Volken gevestigd geworden. Dit had echter waarschijnlijk geen plaats vóór de regering van KAREL den Groote. Hij was het, die het eerst den teugelloozen overmoed der Noormannen en Saksers eenigermate wist te breidelen. Ter bescherming der kusten van Vlaanderen, rustte hij eene vloot uit (4), en reisde zelf

(1) LUZAC, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 90 *seqq.* en verg. VAN KAMPEN, *Geschichte der Niederl. B. I. S.* 82 *seqq.*

(2) DEPPING, *Histoire des expéditions maritimes des Normans*, *Tom. I. pag.* 92 *seq.*

(3) WESTENDORP, *Jaarboek der Provincie Groningen*, *B. I. bl.* 102.

(4) DEPPING, *A. W. Tom. I. pag.* 99 *suiv. et pag.* 102.

naar Gent, om aldaar den aanbouw der schepen gade te slaan (1). Ook in Friesland werd de Noordsche heermagt meer dan ééns door het Keizerlijke leger te Lande vernield (2). En schoon de Scandinavische Volken nog lang daarna de Friesche kusten vooral tot het doel hunner stroop- en rooftogten bleven houden en er nog dikwerf de grootste verwoestingen aanrigtten, zoo worden toch de voorbeelden van den krachtdadigen wederstand der Friezen en de mislukte ondernemingen der Nooren, van KARELS tijd af, al minder en minder zeldzaam.

Stavoren, buiten twijfel eene der oudste en weleer de grootste en vermogendste Stad van Friesland, moet onder de eersten de vrijheid en veiligheid van dat Gewest tegen deze invallen hebben verdedigd. Wij lezen, dat, toen zich omtrent het einde der achtste eeuw Noordsche zeeroovers vertoonden op de Lauwers en de Eems, dezelve door de oorlogsvaartuigen van Stavoren spoedig werden verjaagd en, kort daarop, terugkomende, veroverd (3). En schoon wij het berigt van WINSEMIUS (4) in twijfel mogen trekken, dat de inwoners dier Stad reeds in den jare 876 van de Deensche Vorsten privilegiën zouden hebben ontvangen

(1) BELPAIRE, *mémoire sur les changemens de la Côte d'Anvers à Boulogne*, in de *Mémoires de l'Académie de Bruxelles en* 1826, 1827. *pag.* 123.

(2) WESTENDORP, *A. W. D. I. bl.* 105, 107.

(3) WESTENDORP, *aldaar*, *D. I. bl.* 70 en 102.

(4) Verg. de *op- en nedergank van Stavoren*, bij SOET, *te Haarlem* 1647. *bl.* 141.

of bezeten, zoo bestaat er, onzes inziens, hoegenaamd geene reden, om te ontkennen, dat zij destijds reeds door de Sont zouden zijn gevaren, en dat, met de zeevaart, ook de koophandel van Stavoren zich reeds op het laatst der negende eeuw aanmerkelijk ontwikkeld had. Hoe dit zij; het is bekend, welke buitensporige verhalen bij de oude Chronijkschrijvers wegens den alouden bloei des handels en wegens de weelde der inwoners van Stavoren worden aangetroffen (1). Hoeveel men daarvan afneme, die verhalen hebben gewis eenen geschiedkundigen grond, en de omstandigheid, dat die Stad op het einde der veertiende eeuw reeds haren hoogsten bloei bereikt had, ja aan het afnemen was, bewijst genoegzaam, welken ouden oorsprong haar handel moet gehad hebben.

De oudste op oorkonden gevestigde vermelding en stellige opgave der handelsbetrekkingen van *Friesche* Steden met *Denemarken* is echter eerst van den jare 1241. Omtrent dat jaar moeten door den Koning van Denemarken aanmerkelijke voorregten aan die van Stavoren verleend zijn. De brief zelf, waarbij die verleening geschied is, schijnt niet bekend te zijn; maar wij vinden eene bevestiging derzelve, door CHRISTOFFEL II, van den jare 1326, in eenen brief, welke door onze Schrijvers

(1) Zie daarover UBBO EMMIUS, *de Frisiorum republica*, *pag.* 63. FOCKE SJOERDS, *Jaarboeken van Friesland*, *D. II. bl.* 473 *seqq.* en *Beschrijving van Oud en Nieuw Friesland*, *D. I. bl.* 94. *Op- en nedergank van Stavoren*, *bl.* 176 *seqq.*

nogtans slechts gebrekkig wordt opgegeven (1), doch aan welks bestaan echter niet te twijfelen is. Het is meer bijzonder in de laatste helft der dertiende eeuw, dat de handelsbetrekkingen der Nederlandsche Steden met de Scandinavische Volken van hoog belang werden, en ook op grond van oorkonden kunnen worden aangewezen. Hetgeen daarvan bij de Nederlandsche Schrijvers gevonden wordt, is echter ten hoogste gebrekkig en onvolmaakt, en geeft meestal eene volslagene onwetendheid van derzelver waren aard te kennen. De verkregene voorregten, althans van de veertiende eeuw, worden, wel is waar, vermeld; maar nergens, althans voor zoo verre ons bekend is, vindt men met eenige juistheid de aanleiding tot dezelve opgegeven. Die aanleiding zullen wij, voor zoo verre zulks ter bereiking van het hoofddoel onzes onderzoeks dienstig kan geacht worden, pogen mede te deelen, zoo veel mogelijk dáár latende al wat daarvan voor de nasporing der betrekkingen van de Nederlandsche Steden met de Steden, welke naderhand tot het Hanseverbond behoord hebben, van geen onmiddellijk nut kan zijn.

Verscheidene Duitsche Zeesteden van de Noord- en Oostzee waren omtrent de tweede helft der dertiende eeuw reeds in het bezit van eenige handelsvrijheden bij de Scandinavische Volken, waar hare betrekkingen en invloed jaarlijks in voordeel en ge-

(1) Zie de Schrijvers opgenoemd bij F. Sjoerds, *Jaarboeken van Friesland, D. III. bl.* 322.

wigt toenamen. Men leest, dat de *Hollanders* reeds in den jare 1236 of 1237 te *Bergen* oneenigheden hadden met de inboorlingen (1). Gewis kunnen geene andere dan handelsbetrekkingen onze landgenooten destijds naar zoo verwijderde streken hebben henen gevoerd. Met den inwendigen toestand dier Staten was het echter destijds even treurig gelegen als met dien van het Roomsche Rijk. Zij werden door innerlijke verdeeldheden verscheurd. Het oppergezag miste alle klem, en waar het eenige tijdelijke magt in handen had, ondervonden de vreemde kooplieden dikwerf, in stede eener gewenschte bescherming, de willekeurigste mishandelingen (2). De ondervinding deed hen spoedig inzien, dat hun handel, aan welken de betrekking met de Noordsche Rijken de schoonste voordeelen opleverde, aldaar zonder staatkundigen invloed nimmer zekerheid en vastheid konde verkrijgen, noch zoude gedijen. Zij maakten dus van de voordeelige omstandigheden, waarin zij zich ten opzigte der Noordsche Vorsten door hunnen rijkdom en welgewapende schepen bevonden, een schrander gebruik, boden in de binnenlandsche twisten nu aan deze, dan aan de andere partij hunnen bijstand, verdeelden en regeerden, en verkregen eindelijk eenen invloed, waarvan ons straks de treffendste blijken zullen te voren komen.

---

(1) Bij Holberg, *Beschreib. der Stadt Bergen*, *I.* 28; aangehaald bij Sartorius, *Gesch. d. Hans. Bund. Th. II. S.* 276. *n°.* 12.

(2) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 32—35.

Koning ERICH MAGNUSSEN van *Noorwegen* was, zoo het schijnt, de eerste onder de Noordsche Vorsten, die de werking en magt ondervond der vereenigingen van Zeesteden, waarvan wij bij den aanvang dezer Verhandeling hebben gesproken, en welke zich toen reeds tot zekere uitgebreidheid hadden gevormd. De Duitsche Steden, die in den jare 1284 op zijn Rijk handel dreven, hadden in de twisten, waarin deze Vorst destijds met Koning ERICH van Denemarken was gewikkeld, de zijde der Deenen gekozen, uit hoofde van zekere schade, welke hij haar had toegebragt. Hierdoor werd de Koning te rade, zich zoo veel mogelijk van de schepen der Steden meester te maken, ze te verkoopen en derzelver handel te Lande geheel te vernietigen. Hoezeer hij echter spoedig daarna op dit voornemen terug kwam en schadevergoeding aanbood, namen de Slavische Steden, Lubeck, Rostock, Wismar, Straalsond, Greifswald, Riga en de Duitschers op Wisby, hiermede geen genoegen. Zij verbonden zich tegen hem, en dwongen hem weldra, zoowel door het verwoesten zijner kusten, als door een algemeen onderling verbod, om geen koorn, brood noch bier naar Noorwegen te brengen, onder de bemiddeling van Koning MAGNUS van Zweden, tot den vrede (1). Deze werd in den jare 1285 te Calmar getroffen, en daarbij werden, onder anderen, aan de verbonde-

(1) Zie GEIJER, *Geschichte Schwedens, Hamburg*, 1832, *Th. I. S.* 170.

ne Steden niet alleen hare oude voorregten hernieuwd, maar ook onschatbare nieuwe vrijheden verzekerd, waaronder het regt, om in Noorwegen met vreemden, inboorlingen en landlieden, zonder de tusschenhand der burgers van de Noorweegsche Steden, onmiddellijk te verkeeren en handel te drijven, in de allereerste plaats verdient genoemd te worden. Tevens werden bij hetzelfde verdrag deze voorregten uitgestrekt tot *Kampen*, *Stavoren* en *Groningen*, onder zekere voorwaarden, waaruit blijkt, dat ook deze Steden destijds eenen aanzienlijken handel in Noorwegen dreven, en dat zij aan de toegebragte schade, welke tot dezen strijd onmiddellijke aanleiding had gegeven, mede hadden geleden (1). De naam dezer Nederlandsche Steden is ons echter in geene andere oorkonden, op het begin dezer twisten betrekkelijk, voorgekomen; maar de zaak zelve kan ons niet bevreemden, daar wij van het verkeer van *Groningen* en *Stavoren* in deze streken reeds in andere oudere stukken hebben gewag gemaakt gevonden.

De Stad Bremen had in deze twisten de zijde van Koning Erich van Noorwegen gehouden. Zij bleef diens zaak ook naderhand, vooral tegen de andere Steden van de Oostzee, behartigen, waaruit duidelijk blijkt, dat alle Zeesteden op dat tijdstip nog geenszins vereenigd, veel minder omtrent het wenschelijke eener algemeene verbindtenis van éénerlei meening waren. Toen

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. s.* 37. 195 *seqq. Th. II. J.* 1285.

nu de Koning, om de Stad Bremen voor hare trouw te beloonen, haar in handel, tolvrijheden en haringvisscherij verre boven de andere Steden begunstigd had, en, zoo het schijnt, daarenboven ook de voorregten, aan deze verleend, niet ten trouwste was nagekomen, kon het niet missen, of er moesten op nieuw oneenigheden uitbreken. Eenige aanmatigingen, der Steden Kampen en Stavoren door den Koning ten laste gelegd, leverden daartoe het voorwendsel. De reeds genoemde Steden vereenigden zich spoedig op nieuw. En niet alleen werd den Koning, in den jare 1294, de bevestiging van het verdrag te Calmar afgedwongen, maar er werden ook nieuwe voorregten daarbij gevoegd. Het aandeel, dat onze Steden Kampen en Stavoren aan deze twisten gehad hebben, kan men leeren kennen uit onderscheidene oorkonden van de belangrijke verzameling van SARTORIUS (1), waarin ook het verdrag wordt gevonden, hetwelk onze Geschiedschrijvers vermoedelijk op het oog hebben gehad, wanneer zij verhalen van eene verbindtenis, reeds twee jaren vroeger door de Stad Stavoren met Lubeck aangegaan ter wering van alle schaden des gemeenen koophandels, door middel van zeker getal wèl gewapende schepen, en tot voldoening waaraan zij in den jare 1331 door Lubeck zoude zijn aangemaand geworden (2).

---

(1) SARTORIUS, *Th. I. S.* 38 en 197.

(2) F. SJOERDS, *Jaarboek van Friesland, D. III. bl.* 323. *Op- en nedergank van Stavoren, bl.* 203.

De geschiedenis van *Denemarken*, *Zweden* en *Noorwegen*, sedert den dood van ERICH V tot aan de regering van WALDEMAR III (1286—1340), levert een onafgebroken tafereel op van onrust, geweld, verraad en innerlijke verdeeldheden, niet weinig aangevuurd door den wederkeerigen haat en het eigendommelijke verschil tusschen den landaard der Noormannen en der Zweden, sedert den jare 1319 onder éénen Koning vereenigd. Gedurende deze troebele tijden, waarvan het verslag voor ons onderwerp geen genoegzaam belang heeft, wisten de kooplieden en Steden, wier handelsbelangen hen met de Noordsche Rijken in betrekking bragten, in het algemeen, maar inzonderheid ook de Nederlandsche Steden, de verkrijging, vestiging of uitbreiding van de kostbaarste vrijheden en voorregten voor haren handel op het voortreffelijkst te bevorderen. Van dien aard waren de voorregten, welke de Steden *Kampen*, *Harderwijk*, *Zutphen*, *Deventer* en *Stavoren* in de jaren 1298, 1316 en 1326 zich van de Deensche Koningen ERICH en WALDEMAR wisten te verwerven. De kusten van Schonen, het zuidelijkste gedeelte van het Scandinavische schiereiland, destijds tot Denemarken behoorende, leverden reeds omtrent het einde der twaalfde eeuw eenen overvloed van haring op, die er de visschers en kooplieden van allerlei natiën henen trok (1). De naastbijgelegene Duitsche kooplieden en Steden maakten daarvan natuurlijk het

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 183.

vroegste gebruik; maar spoedig zullen er ook wel menigvuldige Steden van de Noord- en Oostzee tot de Friesche en Geldersche kusten met hare schepen verschenen zijn, al bestaan daarvan geene oorkonden, of al hebben die onzen tijd niet bereikt. In den jare 1294 veroorloofde Koning ERICH MENWED *aan alle kooplieden der Zeesteden, welke de Oostzee bevaren*, vrijen handel door geheel zijn Rijk, en in 1298 vinden wij der Stad Kampen toegestaan, in gevalle van schipbreuk op de Deensche kusten, hare goederen te bergen, en zulks bij afwijking van de toenmaals geldende gewoonte, dat alle gestrande goederen van schipbreukelingen beschouwd werden als wettiglijk aan de kroon vervallen te zijn (1). In hetzelfde jaar werd aan Deventer handelsvrijheid op de markten van Schonen verleend (2). Ja in den jare 1302 leverde de Stad Zutphen bij denzelfden Koning haar beklag in, dat de gemeene kooplieden van het Graafschap Gelder en van het Bisdom Utrecht ondragelijke bezwaren in zijn Rijk te lijden hadden, zoodat zij er al hunne regten en vrijheden in de Zeesteden Skanoer en Falsterbode en andere havens van zijn Rijk bij moesten inschieten, en dat zij beroofd werden van hunne eigene regtspraak en regtsbedeeling (Gerichtsbarkeit), *welke zij onder zijne voorvaderen bezeten hadden* (3). Het blijkt voor het overige

(1) Verg. PARDESSUS, *Collection des lois maritimes, Tom. I. pag.* 315 *seqq.*

(2) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 170.

(3) *Aldaar Th. I. S.* 171.

duidelijk uit de voorregtsbrieven van dien tijd, welke ons bereikt hebben, dat Koning ERICH de Nederlandsche Steden merkbaar boven de andere Koopsteden, wier inwoners zijn Rijk bezochten, begunstigde. Zoo stond hij aan de Steden Kampen in den jare 1307 (1), Harderwijk en Zutphen in 1316 (2), alsmede aan Deventer toe (3), hare vischrakken of *vitten* (4) te Skanoer en op de schoonsche markten ten eeuwigen tijde te bezitten, met andere aanzienlijke voorregten daarenboven, wier uitdrukkelijke vermelding alhier ons te verre weg zoude leiden, en ook minder noodzakelijk schijnt te zijn, alzoo men zich door vergelijking

---

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 172.

(2) VAN SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen, bl.* 588 *seq.* en SCHRASSERT, *Hardervicum Antiquum, D. I. bl.* 145.

(3) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. S.* 294.

(4) Dit woord wordt bij de Nederlandsche Schrijvers verschillend gelezen. In de *Handvesten van Amsterdam* leest men bijna overal *victen.* SCHOTANUS, *Chronijk van Friesland, bl.* 191, heeft *witten.* VAN SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen, bl.* 588, *Fijt.* Sommigen hebben *vestingen* en *vesten*, als VAN MIERIS, *Groot Charterboek, D. III. bl.* 251 *enz.* Andere *vieten*, zie VERHOEVEN, *over den Staat van de Handw. enz. bl.* 162. De beteekenis van dit woord achten zij onzeker te zijn. Thans kan daaromtrent echter geen twijfel meer blijven bestaan. De ware lezing is *vitten* en de beteekenis *visschersleger, visschersdorp, vischrak.* Verg. SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. S.* 13. *n°.* 3 *et passim.* Men leest dan ook *vitten* in de *privilegiën van den Briel, bl.* 42, 52, bij VAN HEURN, *Historie der Stad en Meijerije van 's Hertogenbosch, D. I. bl.* 219 en 220. DUMBAR, *Kerkel. en Wereldl. Deventer, bl.* 540, en elders. Verg. ook WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam, D. II. bl.* 156 *n°.* 3 en *bl.* 160.

der oorkonden, bij de verschillende aangehaalde Schrijvers aanwezig, overtuigen kan, dat zij zoo uitgestrekt zijn, als het Hanseverbond die in lateren tijd immer op Schonen heeft bezeten, hetgeen voor ons doel voor als nog genoegzaam is.

In de burgertwisten tusschen ERICHS opvolger, den zwakken Koning CHRISTOFFEL II en WALDEMAR, die hem, door zijne vijanden ondersteund, het Rijk betwistte, eenige jaren later gevoerd, kozen meest alle vreemde Koopsteden de partij van den laatsten. Er bestaat dan ook eene reeks van oorkonden, waarbij hij haar de oude voorregten en vrijheden in Schonen en in alle andere deelen des Rijks bevestigt, maar zij waren voor haar van geen wezenlijk belang, dewijl Koning CHRISTOFFEL zich ten laatste staande hield (1). Voor ons hebben zij echter eene groote waarde, dewijl daaruit het toenmalig aanzienlijk en werkdadig aandeel der Nederlandsche Steden aan de haringvangst op Schonen en aan den handel aldaar, alsmede de voorwerpen van dien handel niet onduidelijk blijken. Uit de voorregtsbrieven toch door Koning WALDEMAR in den jare 1326 aan die van Harderwijk, Zutphen, Kampen en Stavoren verleend (2), leeren wij, on-

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 173.

(2) Zie de twee eerstgenoemde bij VAN SLICHTENHORST, *Geld. Gesch. bl.* 590, 591, en SCHRASSERT, *Hardervicum Antiquum, D. I. bl.* 149—154; en de laatste bij VAN MIERIS, *groot Charterboek, D. II. p.* 399. Verg. F. SJOERDS, *Jaarboeken van Friesland, D. III. bl.* 465. SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 176, gewaagt van de derde, leert ons *aldaar Th. II. S.* 314, dat de afdrukken dier brieven bij de

der anderen, dat de burgers van die Steden, met hunne koggen, in Denemarken voornamelijk *wijn*, *zout*, *wollen en linnen lakenen*, *was en fabrijkwaren* aanbragten. Voorts dat zij *scheepstimmeren* ander *hout* van meer verwijderde kusten afhaalden. en daarmede gewoonlijk te Skanoer landden. Vonden zij dan gelegenheid, hunne vaartuigen op eene voordeeliger wijze te bevrachten, dan sloegen zij hun hout aldaar op, namen andere waren in, en kwamen na geëindigden togt hunne Noordsche houtwaren wederom afhalen, om daarmede naar het Vaderland terug te keeren. *Paarden* behoorden mede onder de uitgevoerde koopmanschappen; maar *haring* schijnt het hoofdvoorwerp van hunnen ruilhandel geweest te zijn. In de meergemelde privilegiën toch wordt uitdrukkelijk gezegd, dat, zoo het ongeluk wilde, dat er in het Deensche Rijk geen haring gevangen noch gezouten werd, zij hunne aangebragte koopgoederen wederom vrij zouden mogen uitvoeren, onder betaling slechts van zeker vastgesteld havengeld. Uit hetzelfde stuk blijkt wijders, op nieuw, dat de handel onzer landgenooten zich toen mede reeds naar meer verwijder-

---

twee laatstgenoemde Schrijvers onnaauwkeurig zijn, en noemt twee uitheemsche Schrijvers op, bij welke verschillende lezingen van het Harderwijksche privilegie voorkomen. De ware zoude intusschen niet moeijelijk te verkrijgen zijn, alzoo NIJHOFF, *Gedenkwaard. uit de Geschied. van Gelderl. D. I. Inl. bl.* 28 *n°.* 1, verklaart, van de brieven, ten behoeve der burgers van *Zutphen* verleend, de oorspronkelijke in het archief dier Stad gezien te hebben, terwijl de andere brieven met dezen gelijkluidend zijn.

de kusten dan Schonen plagt uit te strekken, en dat zij van hunne handelsinrigting op Skanoer gebruik maakten als van eene stapel-, landings- en ververschingsplaats op hunnen handel derwaarts, waar ook andere kooplieden verkeerden, waardoor hun de gelegenheid tot eene dubbele ruiling en eene dubbele winst openstond: eene handelwijze, welke ons evenzeer het handelsverkeer der Phoeniciërs op Gades en Carteia als het onze in lateren tijd op Java en elders herinnert (1). Eindelijk ontleenen wij van elders (2) de belangrijke opmerking, dat wij in de meermaal genoemde privilegiën de oplossing vinden van het raadsel, hoe jaarlijks zoo veel honderden vaartuigen, alleen met wijnen bevracht, onze stroomen bevoeren, zoodat vaak de rekeningen der tolontvangers geheele bladzijden bevatten, op welke schaars iets anders dan vertolde ladingen wijn voorkomen; hoe, naast deze, de ladingen zout en haring het grootste aantal uitmaken, en verder hoe de haring hier, het gansche jaar door, het gewone voedsel van alle standen kon zijn, en tevens in zoo groote hoeveelheden naar Duitschland en het Overkwartier kon worden verzonden. Te Skånoer namelijk was de groote marktplaats, waar die aanzienlijke hoeveelheid wijnen, door de onzen uit Duitschland, Braband of Frankrijk getrokken, te-

---

(1) Zie onze *vergelijking tusschen de Phoeniciërs en de Hollanders*, in het *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren; verzameld door* N. G. van Kampen, *D. VII. St. III. bl.* 349 *volgg.*

(2) Nijhoff, *Gedenkw. D. I. Inl. bl.* 18.

gen rijke ladingen haring werd ingeruild, nadat deze vooraf in dat Gewest zelf met het zout, dat de onzen daartoe in zoo groote hoeveelheid derwaarts moesten voeren, tot verzending was toebereid (1). Doch nemen wij den draad van ons verhaal wederom op.

---

(1) De haringvisscherij op de Noordsche kusten klimt op tot de vroegste tijden. De Geschiedenis maakt reeds op den jare 888 melding van de verzending eener scheepslading van dien visch van dáár naar Engeland. DEPPING, *Histoire des expéd. maritimes des Normans, Tom. II. p.* 243. De vroege handel der *Noord-Nederlanders* met den haring, blijkt uit de reeds aangehaalde *tollijst van Coblentz van* 1104, bij BONDAM, *Charterb. v. Gelderl. Afd. II. n°.* 13 *A. coll. ibid. n°.* 13 *B.*, waarin gewag gemaakt wordt van aldaar door *Bommel, Herwerden, Thiel, Deventer* en *Utrecht* vertolden haring (*halecia*). Of die visch van elders afkomstig, dan op onze eigene kusten gevangen geweest zij, blijkt niet; (verg. echter HÜLLMANN, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 37). Men vindt, dat die van *Zierikzee* of van *den Briel* omtrent het jaar 1163 haringvisscherij hadden. Zie VELIUS en CENTEN, *Chronijk van Hoorn, bl.* 32. *n.* 43; en een overtuigend bewijs van haringvisscherij in dat zelfde jaar op de kusten van *Vlaanderen*, levert eene oorkonde van de Stad Nieupoort van den jare 1163, *Placaatboek van Vlaanderen, IV. p.* 427, »*mille halecia recentia unum denarium; de Busâ* (haring»buis) *adducente recens allec, octo denarios ens.*," ten zij men hier onder RECENS *allec* niet *pas gevangen, ongezouten*, maar *pas uit Zee aangebragten* haring zoude willen verstaan, dien men ook heden ten dage *nieuwen haring* noemt, in welk geval zeer wel elders gevangen visch zoude kunnen bedoeld geworden zijn. Uit deze oorkonde blijkt al verder, dat de haringvaart met grootere schepen, *buizen* genaamd, hier te Lande vrij wat ouder is, dan WAGENAAR, *Vad. Hist. D. III. bl.* 499, schijnt gemeend te hebben. Buiten eenigen twijfel had er eene aanzienlijke haringvisscherij op de *Vlaamsche* kusten plaats op het laatst der dertiende eeuw. Dit blijkt uit een *arrest van het Parlement van Parijs van den jare* 1280, aange-

Toen Koning CHRISTOFFEL de teugels van het bewind wederom in handen had gekregen, dron-

haald in de tweede memorie van den Heer RAEPSAET, hieronder nader omschreven, en waarvan aldaar gezegd wordt: » Cet arrêt rendu sur la requête des mayeurs et échevins de St. Omer, lève la défense, faite aux habitans de St. Omer, par le comte de Flandre, de *prendre, acheter* et *saler* en *un jour* plus de vingt cinq mille harengs *dans le port de Gravelines*, et déclare qu'ils pourront en faire acheter et saler autant que bon leur semblera." — Deze ons onbekende oorkonde moet te vinden zijn bij SAINT-GÉNOIS, *Monumens anciens, Tom. I. pag.* 682. — Vermoedelijk kon men met den haring, hier te Lande gevangen, juist dáárom ook anderen gerijven, dewijl die visch hier mede in zoo aanzienlijke hoeveelheid van elders werd aangebragt, gelijk er dan ook geene bewijzen bestaan, dat onze binnenlandsche visscherij zoo uitgestrekt zoude geweest zijn, dat zij aan de aanmerkelijke behoeften van onzen toen reeds zoo aanzienlijken vischhandel zoude hebben kunnen voldoen. — Over de uitvinding der kunst om den haring te zouten en te kaken, verdient inzonderheid gelezen te worden de letterstrijd tusschen onzen gewezen' landgenoot J. J. RAEPSAET en den geleerden NOEL DE LA MORINIÈRE, *Inspecteur des pêches maritimes de France*, welke daartoe aanleiding had gegeven, door in zijne *Histoire générale des pêches anciennes et modernes* de eer dier uitvinding aan WILLEM BEUKELSZ *van Biervliet* te betwisten. De *Note sur la découverte de caquer le hareng enz.* van RAEPSAET, en zijne *Réponse* op de daarop gevolgde *Observations de* Mr. NOEL *sur la note enz.* zijn te Gent 1816 en 1819 afzonderlijk gedrukt. Deze *observations* en de *dernières observations de* Mr. NOEL vindt men in de *Annales maritimes et coloniales de* 1817 *et* 1819, alsmede het laatste in de *Annales Belgiques, Gand, Août* 1819, waarin eindelijk ook het laatste woord van den Heer RAEPSAET, in eenen brief aan de redactie van dat tijdschrift, voorkomt. Jammer inderdaad, en het zij zonder eenige partijdigheid gezegd! dat het onderwerp in de Nederlanden is verdedigd geworden door eenen geleerde, welke eene zoo diepe onkunde aan het algemeen bekende omtrent de geschiedenis der vroegere scheepvaart, visscherij en zeehandel van de destijds Noorde-

gen hem echter de voortdurende binnenlandsche verdeeldheden en de begeerte om zich staande te houden, met de steden, welke der partij van zijnen mededinger WALDEMAR waren toegedaan geweest, vooral met de voornaamste derzelve, eene goede verstandhouding aan te kweeken. Zoo bevestigde hij van de Nederlandsche steden aan de stad Kampen, in den jare 1328, haar oude voorregt, om te Skanoer op Schonen gedurende den tijd, dat aldaar de markten werden gehouden, zekere aangeduide uitgestrektheid gronds te bewonen (1). Maar niet lang daarna werd hij door zijnen kommervollen toestand gedrongen, én Schonen én Halland én Bleckingen aan MAGNUS SMÄK, Koning van Zweden en Noorwegen, af te staan. Deze Vorst nam daarop den titel van Koning of Heer van Schonen aan en bevestigde de steden Kampen, Harderwijk en Zutphen in de vrijheden, haar in dat gewest, door WALDEMAR verleend (2), met afgifte van een bijzonder privilegie aan de eerste

---

lijke Gewesten aan den dag legt, en dezelve, ten toon gesteld, door het verkrachten der historische waarheid poogt te bedekken. Men zie daarvan vooral een bewijs in de aangehaalde *Annal. Belgiques*, *bl.* 119.

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. I. S.* 175.

(2) *Aldaar S.* 176. en SLICHTENHORST, *Geldersse Geschieden. bl.* 591. NIJHOFF, *Gedenkw. D. I. oork. n°.* 308. In deze oorkonde vergeeft Koning MAGNUS aan die van *Zutphen*, wat zij op de markt te Skanoer in den jare 1334 tegen hem misdreven hadden, zoo hij zegt: »*ob amorem et instancias uxoris suae.*" Deze Vorstin was BLANCHE, dochter van JAN, Markgraaf van Namen. Zie GEIJER, *Geschichte Schwedens*, *Th. I. S.* 183.

dezer steden, voor het behoud harer oude marktplaats op Skanoer, waarvan wij zoo even hebben melding gemaakt (1). Metterdaad konde MAGNUS der steden, vooral der Wendsche Zeesteden, niets weigeren; want van hare deelneming in zijne twisten met WALDEMAR, en in de binnenlandsche onlusten van Zweden en Noorwegen, was de beslissing derzelve en het bezit van Schonen zelf geheel en al afhankelijk (2). Men weet, dat hij gedwongen was geworden, zijne beide zonen, HAKO en ERICH, in Noorwegen en Zweden als zijne mederegenten aan te stellen (3).

Intusschen was CHRISTOFFEL II van Denemarken in den jare 1333 gestorven, en het Deensche Rijk gedurende eenige jaren aan eene volslagene regeringloosheid ter prooi geworden, tot dat eindelijk WALDEMAR III deszelfs zoo lang begeerden troon beklom. Met dezen Vorst kregen de zaken in het Noorden een geheel ander aanzien. Hij poogde de vroeger van zijn Rijk afgescheurde gewesten daaraan op nieuw te vereenigen, en, de bezittingen van de kroon door ruil, koop of geweld zoo veel mogelijk tot elkander brengende, door vastheid en éénheid van binnen, zijne magt en aanzien naar buiten te bevorderen. Over het algemeen slaagde hij hierin voortreffelijk. Hij verkreeg van Koning MAGNUS van Zweden en Noor-

(1) SARTORIUS, *A. W. Th. II. Uv.* 1336. 3.
(2) SARTORIUS, *A. W. Th. I. S.* 179.
(3) Zie GEIJER, *A. W. Th. I. S.* 184.

wegen niet alleen de teruggave van Schonen, Halland en Bleckingen, maar ook den afstand van de eilanden Oeland en Gothland, welke tot de oudste bezittingen van het Zweedsche Rijk behoorden. Het bezit daarvan verschafte hij zich in den jare 1361 gewapenderhand (1).

De Duitsche steden, bezorgd door den voorspoed van WALDEMAR, hadden zich bij den aanvang zijner regering naauwer aan Zweden en Noorwegen aangesloten en niet stil gezeten in het beramen van allerlei middelen, om eenen al te uitsluitenden invloed van den gevreesden nabuur op de zaken van het Noorden te voorkomen. Later echter schijnen zij eenigermate van staatkunde veranderd te zijn en voor het behoud van hare voorregten meerdere zekerheid te hebben gezien in de hernieuwing der vroegere vriendschapsbetrekkingen met Koning WALDEMAR, welke haar dan ook, zoodra hij tot het bezit van Schonen geraakt was, zijne bescherming voor haar verkeer en voor haren handel in dat gewest verzekerde (2). De steden Kampen en Zutphen had hij reeds, kort na het beklimmen van den troon, in al hare vroegere voorregten bevestigd, en een gedeelte daarvan, van Schonen ook uitgestrekt tot Coppenhage, Dragoer (op het eiland Amak) en Radesholt, eene thans onbekende plaats (3). Deze goede verstandhouding was

(1) GEIJER, *Gesch. Schwedens, Th. I. S.* 187 *seq.*
(2) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 180.
(3) *Aldaar S.* 176, en SLICHTENHORST, *Geldersse Geschied. bl.* 591.

echter niet van langen duur. Het schijnt der Steden reeds mishaagd te hebben, dat WALDEMAR steeds den krijg tegen MAGNUS bleef doorzetten. Maar toen hij, bij de verovering van Gothland, voor de muren van Wisby, honderden harer stad- en landgenooten, aldaar aan de inboorlingen in regten en invloed volkomen gelijk geworden, in éénen bloedigen strijd had doen sneuvelen; toen Wisby met eenen onmetelijken buit het leger van WALDEMAR was in handen gevallen en de muren geslecht; toen hare Duitsche bewoners in hunne duurste regten gekrenkt en in hunne eigendommen zoo aanzienlijk waren aangetast, kende de verontwaardiging der Duitsche steden geene palen meer. En zoo werd de naaste aanleiding geboren tot eene vereeniging en eenen kampstrijd, hoedanige zij nog nimmer hadden gewaagd. De lotgevallen van den oorlog tegen WALDEMAR te beschrijven ligt buiten ons bestek. Deszelfs glänsrijke uitslag is bekend. Wij bepalen ons dus alleen bij hetgene onmiddellijk op ons onderwerp betrekking heeft.

Ten gevolge der naauwere verbindtenis der Steden met WALDEMARS vijanden, de Koningen MAGNUS en HAKON van Zweden en Noorwegen, in 1361, verkregen al de kooplieden en steden der Duitsche Hanse in derzelver Rijken de aanzienlijkste handelsvrijheden. Daarop sloten zij ook met Denemarken, in den jare 1362, eenen wapenstilstand of vrede, welke in 1363 en 1364 vernieuwd werd, en uit krachte waarvan WALDEMAR, voor den tijd

van zes jaren, te beginnen met den jare 1365, aan al de steden der Hanse menigvuldige vrijheden toestond (1). Onze bekende geschiedbronnen bevatten uit dezen tijd enkel de afzonderlijke privilegiën aan Stavoren (2) en 's Hertogenbosch (3)

---

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 181.

(2) *Tegenw. staat van Friesland, D. III. bl.* 312. F. SJOERDS, *Jaarboek van Friesland, D. III. bl.* 465, *ens.* De oorspronkelijke brief van 21 Herfstmaand 1363 berust in de stadsarchieven van Stavoren, en is daaruit gedrukt in het *Groot Charterboek van Friesland, D. I. bl.* 227—229.

(3) De oorspronkelijke brief van de *feria tertia intra octavam beatae Virginis* 1363 berust in de archieven van 's Hertogenbosch, alwaar mede gevonden worden twee *acten van Consent van Wenselaus van Boheme en zijne gemalin Johanna, Hertogin van Braband, d. d.* 28 *Julij* 1361, *en* 6 *Februarij* 1365, waarbij zij aan de regering dier stad toestaan, eene *Vitte* in het land van Schonen te koopen, en daar eenen Voogd te stellen, »*die rechten soude in der Vitte van alle* » *saaken, na der stads rechte van den Bossche, gelijk andere steden,* » *die daar ook vitten hebben, naar hunnen rechte doen.*" Zie VAN HEURN, *Historie der stad en Meijerije van 's Hertogenbosch, D. I. bl.* 219, 220. Dit zijn de oudste ons bekende bewijzen van den buitenlandschen handel van 's Hertogenbosch, en stukken van hoog belang, daar deze stad, behalve in eene *tollijst van den jare* 1369 bij SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. Uk.* 241, in geene andere oorkonde als deelgenoot der steden van de Keulsche Confederatie voorkomt. Ook schijnen noch SARTORIUS noch LAPPENBERG van de bovengenoemde brieven eenige kennis gedragen te hebben (Zie SARTORIUS, *t. a. p.* n°. 2), evenmin als van de *bevestiging van* WALDEMARS *privilegie door* CHRISTOFFEL III *van Denemarken, die Calixti* 1442, welke mede in de archieven van 's Hertogenbosch aanwezig is. Zie VAN HEURN, *t. a. p.* Het is zelfs niet vermoedelijk, dat wegens den vroegeren handel dier stad, of haar aandeel aan het Hanseverbond, hier te Lande veel meer van dien aard zal gevonden worden, omdat VAN HEURN, die in 1776 schreef, zoo het schijnt vrij volledig, de vroegere be-

verleend. Intusschen had er op het onverwachtst eene volslagene verandering plaats gegrepen in de betrekkingen der Noordsche Rijken. Koning HAKO van Noorwegen had, namelijk, WALDEMARS dochter, de Deensche Prinses MARGARETHA, tot gemalin verkregen. Het gevaar hieruit voor haar op nieuw ontstaan, was der verbondene steden niet ontgaan; weshalve zij het door hare kuiperijen en geheime overeenkomsten weldra zoo verre hadden weten te brengen, dat de Zweden hunne Koningen MAGNUS en HAKO, vader en zoon, van den troon vervallen verklaard, en dezen in den jare 1363 opgedragen hadden aan ALBRECHT, zoon van den vriend en bondgenoot der Duitsche steden, Hertog ALBRECHT van Mecklenburg (1). Deze gebeurtenis had de vernieuwing der vijandelijkheden tusschen de vereenigde steden en den Koning van Denemarken ten gevolge. WALDEMAR mengde zich met goed gevolg in den krijg, welke toen door de afgezette Koningen van Zweden, MAGNUS en HAKO van Noorwegen, met hunnen opvolger ALBRECHT gevoerd werd; en de nieuwe Vorst bleef

---

kende werken over zijn onderwerp, en zelfs de bestaande oorspronkelijke bronnen geraadpleegd heeft, terwijl de meeste oude en belangrijke oorkonden voor de Geschiedenis van 's Bosch, door den geweldigen brand aldaar, in de jaren 1419 en 1463, waarbij, onder vele publieke gebouwen, ook het stadhuis in de assche werd gelegd, zijn verloren gegaan. VAN HEURN, *A. W. voorrede bl.* 28.

(1) Deze gebeurtenissen vindt men breeder uiteengezet bij VON LÜTZOW, *pragmatische Geschichte von Mecklenburg, Berlin*, 1831. *Th. II. S.* 198, 199. Verg. ook WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam, D. II. bl.* 155.

wel in het bezit van de kroon, maar werd gedwongen, Schonen, benevens de eilanden Gothland en Oeland, welke de Steden Koning WALDEMAR ontrukt hadden, wederom aan dezen af te staan (1).

De Steden, welke te regt inzagen, dat van den uitslag van dezen strijd haar handel, haar aanzien en hare vrijheid afhingen, verbonden zich hierop in den jare 1367, te Keulen, op nieuw, en zulks in zoodanigen omvang, als tot dus verre nog niet geschied was. Al de steden van de Lijflandsche en Pruissische tot aan de Hollandsche en Zeeuwsche kusten, schijnen aan deze vereeniging te hebben deelgenomen. Zij gingen in dit alles te werk met eene eendragt en veerkracht, welke den schoonen uitslag harer pogingen verdienden. Denemarken vooral was het gemeenschappelijke doel. Noorwegen werd slechts in den krijg betrokken, om Koning HAKO af te schrikken van zijne verbindtenis met WALDEMAR en van de bestrijding van ALBRECHT van Mecklenburg, den nieuwen Koning van Zweden, van wien de Steden zich reeds, ingevalle van eenen gunstigen uitslag des oorlogs, zoowel met betrekking tot Denemarken als tot Schonen, de onschatbaarste voorregten voor haren handel hadden doen verzekeren. De uitslag overtrof hare schoonste verwachtingen. Daar Koning HAKO van de beoorloging van ALBRECHT van Mecklenburg, den bondgenoot der Steden, niet was af te brengen,

---

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 82 *en* 183, en GEIJER, *Geschichte Schwedens, Th. I. S.* 188 *seqq.*

werden de kusten van Noorwegen te vuur en te zwaard geplunderd en verwoest, en de Koning reeds in den jare 1369 en 1370 tot den vrede gedwongen, met afstand van zijne aanspraak op de Zweedsche kroon, met erkenning van ALBRECHT als Koning van dat Rijk en met bevestiging van al de vrijheden, welke de Steden in Noorwegen bezaten. In den oorlog tegen Denemarken slaagden deze niet minder. WALDEMAR was bij den naderenden storm naar Duitschland geweken, om denzelven, ware het mogelijk, van dáár door vreemde hulp te bezweren. Hij werd in zijne verwachtingen teleur gesteld, en ook de achtergelaten Rijksraad was niet in staat het onweêr af te wenden. De vloot der Steden vermeesterde in 1368 het grootste gedeelte der Deensche kusten, vooral ook Schonen. Zij maakten zich meester van de Sont, en verkregen aldus voor haren handel de gewigtigste plaatsen van het Noorden. De Zweden werden daarop tot onderhandelingen gedwongen, en Koning WALDEMAR bevestigde den vernederendsten vrede, welke op het einde van het jaar 1369 en in 1370 werd gesloten. Men gevoelt, dat handelsbelang daarbij, van den kant der Steden, de hoofdvoorwaarde uitmaakte. Behalve de ruimste schadeloosstelling voor de kosten van den oorlog en de vijftienjarige verpanding der sterkten op Schonen, verkregen de Steden, hetzij gezamenlijk, hetzij afzonderlijk, onderscheidene voorregtsbrieven voor haren handel met de Deensche bezittingen, waarbij niet alleen de oude voorregten en vrijheden bevestigd, maar

ook aanzienlijke nieuwe daaraan werden toegevoegd. Ja zelfs zoude niemand in het vervolg tot regtmatig Koning van Denemarken kunnen worden erkend, ten zij hij de regten en de vrijheden, door WALDEMAR aan de Steden bewilligd, zoude hebben bevestigd.

Niets is natuurlijker, dan dat eene vereeniging, welke dergelijke bewijzen van hare magt had gegeven, zich, van nu af, ook voor het vervolg op het naauwst aaneensloot en het genot harer krachten hoe langs hoe meer zocht uit te breiden. Haar bestaan niet alleen, maar ook haar naam en haar vermogen waren nu voor geheel Europa gehandhaafd. De volkeren van Scandinavië, werwaarts de aanzienlijkste en meest algemeene vaart der Hanseteden henen strekte, hadden nu óf ondervonden óf van nabij gezien, wat het ware, zich met de vereeniging in strijd te begeven. Europa had hare verrigtingen met belangstelling gadegeslagen. Wijd en zijd, naar het Westen en naar het Oosten, door geheel Duitschland had zich haar roem verbreid. Wat wonder, dat haar naam werd geëerd en gevreesd, dat alle handelsteden om het ijverigste poogden, naar hare ligging of belangen, óf in het bondgenootschap opgenomen te worden, óf in handelsbetrekkingen met hetzelve te geraken (1)! Van dat oogenblik dagteekent dan ook het schoonste tijdperk der geschiedenis van het Hanseverbond.

Gelijk de Nederlandsche steden tot den geluk-

---

(1) SARTORIUS, *A. W. Th. I. S.* 56—66.

kigen uitslag van den strijd tegen WALDEMAR en HAKO krachtdadig hadden medegewerkt, zoo droegen zij ook ruimschoots haar aandeel weg uit deszelfs kostbare vruchten. De privilegiën, waarvan bij onze geschiedschrijvers de menigvuldigste melding voorkomt, zijn die, welke aan onze steden in den jare 1368 verleend zijn door den Zweedschen Koning, Hertog ALBRECHT van Mecklenburg, hetzij dezelve in hun geheel zijn aangevoerd, of het deelgenootschap onzer steden aan het Hanseverbond daaruit worde afgeleid (1). Als bronnen van onderzoek nopens den toenmaligen staat van onzen handel in de Scandinavische gewesten, de steden, welke daaraan hebben deel genomen, deszelfs voorwerpen en dergelijke, zijn deze brieven geenszins van belang verstoken; maar als voorregtsbrieven missen zij dat geheel en al, daar ALBRECHT van

---

(1) Men vindt *Elburg* in den jare 1368 onder de Hansesteden geteld in den *Tegenwoord. staat van Gelderland bl.* 484; het privilegie van *Amsterdam* in de *Stadshandvesten*, *bl.* 51 *en* 80, bij LUZAC, *Holl. Rijkdom. D. I. Bijl. C.* en gedeeltelijk bij WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, *D. II. bl.* 155 *seqq.* ook met die voor *Enkhuizen*, *Wieringen*, en al derzelver medegenooten, bij LUZAC, *t. a. p.* en bij VAN MIERIS, *Groot Charterb. D. III. bl.* 227–233, die aanwijzing doet van andere Schrijvers. De privilegiën voor de *Zeeuwsche steden*, bij BOXHORN, *Chronijck van Zeelandt*, *D. II. bl.* 164; dat van *Zierikzee*, vermeld in den *Tegenw. staat van Zeeland*, *bl.* 282 *noot* 9; die van *Stavoren* en *Hindelopen*, vermeld bij F. SJOERDS, *Jaarb. van Friesland*, *D. III. bl.* 465, welke, getroffen door de bijzonderheid, dat ALBRECHT, Koning van *Zweden*, in *Denemarken* en *Schonen* voorregten verleende, daaromtrent verkeerde gissingen maakt, *ald. bl.* 466 *sq.*; en voorts vermeld met den hoofdinhoud in den *Tegenw. staat*

Schonen en Denemarken, waarin hij die voorregten zoo ruimschoots toestond, nimmer bezit erlangde (1). De meeste onzer Schrijvers dwalen dus in de waarde, welke zij daaraan als zoodanig hechten. Van groot belang zijn daarentegen, uit den aard der zake, de privilegiën, welke onzer steden door den Deenschen Rijksraad, na het sluiten van den vrede, in de jaren 1369 en 1370, namens WALDEMAR III verleend, door den Koning zelven in 1371, en door zijnen dochterszoon en opvolger OLÀUS IV, in 1376 bevestigd werden, alsmede die, welke zij den Koning HAKO van Noorwegen in 1370 en volgende jaren gewapenderhand hadden afgedwongen. De vrijheden en de voorregten van

---

van Vriesland, D. III. bl. 345, en medegedeeld *groot Charterb. van Friesland, D. I. bl.* 230, 232, en bij VAN MIERIS, *groot Charterb. t. a. p. Kampen*, vermeld bij DUMBAR, *Analecta, Tom. II. pag.* 305. Het privilegie voor die van *Harderwijk* en al hunne medehelpers, bij SLICHTENHORST, *Gelders. Geschied. bl.* 593, en bij SCHRASSERT, *Harderv. Antiq. D. I. bl.* 155 *seqq.* De privilegiën van *Brielle* en van het land van *Voorne* bij ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, *Beschrijving der stad Brielle, D. II. n°.* 43 *en* 44, en VAN MIERIS, *groot Charterb. D. III. bl.* 229. Al deze brieven zijn nagenoeg van gelijkluidenden inhoud. De naam der verschillende steden is bijna het eenigste, hetwelk daarin veranderd is. Bij BOXHORN, *Chronijck van Zeelandt, D. II. bl.* 164, komt een algemeene bevestigingsbrief voor der steden, de dat. *Straalsond, postridie Ascens.* 1368, voor bovenstaande verdragen; daarin worden genoemd van de onzen *Kampen, Deventer, Utrecht, Zwolle, Hasselt, Groningen, Zutphen, Briel, Middelburg, Arnemuiden, Harderwijk, Zieriksee, Elburg, Stavoren, Dordrecht* en *Amsterdam.*

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 183, en verg. VON LÜTZOW, *pragmat. Geschichte von Mecklenburg, Th. II. S.* 203 *en ald. n°.* 3.

Waldemar voor *Denemarken* en *Schonen* zijn aan de Steden gezamenlijk of bij afzonderlijke brieven toegezegd. In de algemeene privilegiën komen, behalve de Wendsche, Pruissische, Lijflandsche en andere Duitsche steden, uit de Nederlanden voor: »*de steden aan de Zuiderzee gelegen, Kampen, Deventer, Utrecht, Zwolle, Hasselt, Groningen, Zierikzee, Briel, Middelburg, Arnemuiden, Harderwijk, Zutphen, Elburg; Stavoren, Dordrecht, Amsterdam, en al de steden, burgers, kooplieden en derzelver gezinnen, die in den oorlog begrepen geweest zijn, of daartoe het regt verkregen hebben* (1)." Deze brieven hielden niet alleen al de vroeger verkregene vrijheden in, maar stonden ook aanzienlijke nieuwe voorregten toe. Wij vinden het aandeel der Noord-Nederlandsche steden aan deze verdragen en voorregten wel bij sommigen onzer Schrijvers vermeld (2), maar afzonderlijke haar afgegevene brieven hebben wij nergens ontmoet. Het algemeen vredesverdrag en privilegie komen meermalen voor, doch zeer gebrekkig (3).

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 183, en deszelfs *Gesch. d. Hans. Bund. Th. II. Beyl. I. n°.* 2. *S.* 756, en vergelijk Wagenaar, *Beschrijving van Amsterdam, D. II. bl.* 159.

(2) Wegens de *Zeeuwsche* steden in den *Tegenw. staat van Zeeland, D. XIX. bl.* 149. Wegens de *Overijsselsche* bij Dumbar, *Analecta, Tom. II. pag.* 137. Van de *Nederlandsche* steden in het algemeen, bij van Slichtenhorst, *Geldersse Geschiedenissen, bl.* 146, Wagenaar, *t. a. pl.* en Schrassert, *Harderv. Antiq. bl.* 136.

(3) Bij Dumbar, in zijn *Kerkel. en Wereldlijk Deventer, bl.* 540—543, naar een afschrift in de archieven dier stad voorhanden; Schrassert, *Harderv. Antiq. D. I. bl.* 137 en van Mieris, *Charter-*

Wat de vrijheden betreft, welke de vereenigde steden den Koning van *Noorwegen*, MAGNUS met zijnen zoon HAKO, of dezen alleen, hadden afgedwongen, ook dáárin hebben al de bovengenoemde Nederlandsche plaatsen gedeeld. Zoowel in den wapenstilstand of vierjarigen vrede, welke de vereenigde steden, na het verwoesten der kusten van Noorwegen, in den jare 1370 met dezen Vorst sloten, als in het altijd durend vredesverdrag, waarin dat bestand in 1376 werd veranderd, werden de aanzienlijkste derzelve met name genoemd, en de kracht dier overeenkomsten tot allen uitgestrekt. Een deel der stukken op deze vredesonderhandelingen betrekkelijk, treffen wij ook in eene Nederlandsche verzameling van oorkonden aan (1). De naamlijst onzer steden in het oor-

---

boek, D. III. bl. 251 *seqq.* Eene verklaring van al de bovengenoemde steden op het verdrag, in den tekst genoemd, betrekkelijk, en afgelegd in de vooronderstelling, dat Koning WALDEMAR het spoedig bekrachtigen zoude, wordt mede bij de eerst- en laatstgenoemde schrijvers, t. a. p., en bij REVIUS, *Daventria Illustrata, pag.* 80 *seqq.* gevonden. Eene naauwkeurige en gezuiverde lezing van de bovengenoemde stukken geeft SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. II. Uk.* 247.

(1) Bij DRIESSEN, *Monumenta Groningana, Stuk III. oork. n°.* 127 *en* 128. Deze schrijver deelt ons naar afschriften uit de archiven der stad *Groningen*, volgens zijn oordeel, van het einde der zestiende, of het begin der zeventiende eeuw, twee verdragen mede, tusschen de meermalen vermelde vereeniging van steden en den Koning HAKO van Noorwegen en Zweden aangegaan, en gedagteekend van 30 September 1272 en 15 Augustus 1276. Over de echtheid derzelve onzeker, ruimde hij daaraan nogtans eene plaats in, omdat hij meende, dat van dezelve bij de Nederlandsche schrijvers nog geen

spronkelijk bestand voorkomende, luidt aldus; » *de steden van de Zuiderzee, als Kampen en de an-*

---

gewag was gemaakt, en ze alzoo aanleiding konden geven tot onderzoek. Zijne landgenooten zijn hem voor die mededeeling dank verschuldigd, en wij verheugen ons in staat te zijn, de verlangde opheldering wegens deze stukken te geven. Blijkens derzelver inhoud behooren zij buiten eenigen twijfel tot de vredesonderhandelingen en den tijd in onzen tekst vermeld, en zijn zij alzoo juist honderd jaren jonger, dan de Groningsche afschriften schijnen te houden. De eerste oorkonde, gedagteekend 30 Sept. 1272, bepaalt eene verlenging, gedurende twee jaren, van het oorspronkelijke bestand, in 1370 voor vier jaren gesloten, waardoor het de partijen bragt tot den jare 1376, als wanneer een duurzaam vredesverdrag werd getroffen. Hier zal men dus voor 1272 moeten lezen 1374; doch kan ook 1372 zijn. Deze oorkonde is zeer belangrijk, en, zoo verre wij weten, nergens afgedrukt. Men vindt alleen een uittreksel van derzelver ontwerp of concept bij Sartorius, *Gesch. d. H. B. Th. II. Beyl. I. n°.* 2. Het laatste stuk van 15 Augustus 1276 is het altijddurend vredesverdrag in den tekst vermeld, en dus mede juist honderd jaren jonger, of van den jare 1376. Daarvan zijn afdrukken bij Willebrandt, *Hansische Chronik, Th. III. S.* 32, Torfaeus, *Histor. Norveg. L.* 10. *C.* 6. *p.* 500 en anderen. De vredesonderhandelingen en verdragen met Noorwegen van 1370 en volgende jaren, zijn echter bij de Nederlandsche Schrijvers niet onvermeld gebleven. Men vindt daarvan onder anderen gewag gemaakt bij Revius, *Daventria Illustrata, pag.* 82, en bij Slichtenhorst, *Geldersse Gesch. bl.* 146. *seq.* die zelfs, met de kleine afwijking van *Jan* voor *Hanss*, de namen opgeeft van de Gevolmagtigden van sommige Nederlandsche steden bij dezelve, even als ze bij Driessen voorkomen, *Everard Bosen*, Burgemeester van Kampen en *Hanss Meinardessen*, Raad van Amsterdam. Deze vertegenwoordigers worden ook als zoodanig in de Noordsche twisten van den jare 1370 vermeld bij Dumbar, *Analecta, Tom. II. pag.* 137. — Boxhorn, *Chronijck van Zeelandt, D. I. bl.* 262, verhaalt, dat Haquin, Koning van Noorwegen, in den jare 1370 vele bijzondere privilegiën had verleend aan die van *Arnemuiden*, en dat de brieven daarvan nog voorhanden waren ter griffie der stad *Harderwijk.* Verg. ook Schrassert,

dere steden in het Bisdom Utrecht gelegen; ook de Zeeuwsche, als: Zierikzee, Brielle, Middelburg en Arnemuiden. Ook de Hollandsche steden, als Dordrecht, Amsterdam, Enkhuizen en Wieringen, en de andere steden in de Graafschappen Holland en Zeeland gelegen; ook de Geldersche steden, als: Harderwijk, Zutphen, Elburg, Deventer; ook de steden Stavoren en Hindelopen, en alle welke in haar regt en de vereeniging der genoemde steden begrepen, hare bondgenooten of medehelpers zijn" (1).

De voorstelling van hetgene wij wegens de handelsgeschiedenis der Noord-Nederlandsche Gewesten, met betrekking tot de steden van de Duitsche Hanse, hebben kunnen opsporen, moge ter bevestiging verstrekt hebben van de aanmerking omtrent den aard en den aanvangstijd der betrekkingen van de Noord-Nederlandsche Koopsteden met het Hanseverbond, waarmede deze paragraaf is begonnen. Geen der door ons gebruikte of aangehaalde stukken kenschetst dezelve stellig of bepaaldelijk, en dit heeft niet alleen met de Noord-Nederlandsche Handelsteden plaats, maar zelfs verklaart SARTORIUS (2) in de geheele geschiedenis van

---

Harderv. Antiq. Tom. I. pag. 136. Men vindt van de bovengemelde verdragen, naar de genoemde bronnen, ook gewag gemaakt in den *Tegenw. staat van Overijssel, D. I. bl.* 101. en elders.

(1) Zie SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 207. Coll. *Th. II. S.* 684—703, en *aldaar Uk.* 249, en denzelfden schrijver in zijne *Gesch. d. H. B. Th. II. Beyl. I. n°.* 2. *S.* 755.

(2) *Urk. Gesch. Th. I. S.* 79.

het Hanseverbond niet één éénig voorbeeld te kennen eener eerste opname, gedurende dit geheele tijdvak, van eene enkele stad in deze groote Vereeniging. Er zijn wel voorbeelden voorhanden van uitsluiting uit en wederopname in dezelve, te weten van twee zeer aanzienlijke steden, Brunswijk en Bremen; maar dit was niets anders dan hetgene ook de groote oude handelsvereeniging der Duitschers op Gothland reeds voor lang gedaan had. Zij sloot weêrbarstige, onwillige of onbuigzame medegenooten uit; een regt, hetwelk aan geene Vereeniging kan ontzegd worden. De oorspronkelijke opname en de juiste aard der betrekking blijkt daaruit echter geenszins. Dat er belangrijke handelsbetrekkingen tusschen de Noord-Nederlandsche en de Noord-Duitsche kooplieden en koopsteden bestaan hebben, dat die bestaan hebben van de allervroegste tijden af, en niet alleen in de Noordelijke Nederlanden, maar ook in Duitschland, en zelfs in al die Gewesten, waarop de steden van de Duitsche Hanse later haren aanzienlijken handel dreven, kan, na het gegeven geschiedverhaal, wel niet twijfelachtig blijven. Het verslag dier betrekkingen behoorde, onzes inziens, eigendommelijk tot onze taak, dewijl het Hanseverbond van de onderlinge handelsbetrekkingen en vereenigingen der Duitsche kooplieden buitenslands is uitgegaan, en omdat uit dit verslag ten duidelijkste konde blijken, hoe het deelgenootschap aan dezelve, ook der Noord-Nederlandsche kooplieden en handelssteden, zich van lieverlede heeft gevormd

en ontwikkeld; maar betrekkingen van onze Koopsteden tot het Hanseverbond kunnen wij ze echter nog geenszins noemen, omdat er, gelijk wij vroeger gezien hebben, vóór de tweede helft der veertiende eeuw, in de Noord-Nederlandsche Gewesten nog aan geen Hanseverbond gedacht werd, en dat Verbond vóór dien tijd ook elders nog niet dan daadzakelijk bestond. Om dezelfde reden kunnen wij, tot dien tijd toe, ook den juisten aard der betrekkingen onzer Koopsteden tot de Duitsche Hanse niet kenschetsen of althans onderscheiden, noch, omdat wij deze of gene onzer steden vroeger met de steden, uit welke de Hanse later bestaan heeft, in gemeenschap zien, zulks als den juisten tijd opgeven, waarop zoodanige steden tot de Vereeniging zouden zijn toegelaten. In den beginne plagten alle kooplieden van Noord-Duitschland, en daarmede ook de Noord-Nederlandsche, aan de handelsvereenigingen en voorregten der Duitsche kooplieden, buitenslands, deel te mogen nemen. Wèl waren en bleven enkele steden in het bezit van bijzondere voorregten bij vreemde natiën, maar daaronder bevonden zich zoowel Nederlandsche als Duitsche, en daarbij werd aan de Duitsche Hanse geheel niet gedacht. Eerst later, toen zich bij de vereenigingen der kooplieden buitenslands ook de verbindtenissen tusschen de steden begonnen te vormen, en deze zich meer en meer aaneensloten; toen de heerschappij over de handelsinrigtingen buitenslands meer en meer in handen der vereenigde Steden kwam, eerst toen is

men gestrenger geworden in de toelating tot het genot der verkregene vrijheden. Mettertijd kwamen de meer aanzienlijke en magtige, inzonderheid de aan Zee en digt bij elkander gelegene steden, die zich menigvuldiger door afgezanten met elkander verstonden en op de dagvaarten vergaderden, tot eene soort van oppergezag. Zij sloten den kring naauwer toe, gelijk zij dan ook tot handhaving en uitbreiding der verworvene handelsvoorregten grootere offers hadden gebragt. Nadat alles meerdere vastheid, éénheid en regelmaat had verkregen (maar dit ligt verder dan dit tijdvak), eerst toen ontstonden er werkelijke en als zoodanig gekenmerkte opnamen in deze handelsvereeniging der Steden. Wij worden daarin bevestigd, wanneer wij de kooplieden zelfs uit de minstbeduidende steden of plaatsen, naderhand, toen zich het Hanseverbond reeds geheel gevormd had, hare bevoegdheid tot of haar regt op het lidmaatschap dikwerf enkel op oude overlevering en oude gewoonte zien vestigen (1).

Alhoewel het alzoo met geene zekerheid op te geven zij, wanneer gedurende dit tijdvak deze of gene Noord-Nederlandsche Koopstad tot het Hanseverbond is toegetreden, kan men nogtans de vraag doen: »*Welke Noord-Nederlandsche Steden* OP HET EINDE *van hetzelve tot de vereeniging behoorden, en welke Noord-Nederlandsche Steden op dat tijdstip inderdaad voor* HANSESTEDEN *te houden zijn?* Het antwoord verschilt naar den zin der vrage.

---

(1) SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 79, 80.

Is die zin, »*welke Noord-Nederlandsche Steden aan de algemeene, buitenslands, hetzij door gebruik of voorregtsbrieven, verworven voorregten deel konden nemen?*" zoo bestaat er geene reden, om daarvan eene der toen bestaande *Geldersche, Utrechtsche, Hollandsche, Zeeuwsche* of *Vriesche* Zeesteden uit te sluiten. Immers konden deze allé worden begrepen onder den algemeenen en veelomvattenden naam, waaronder destijds de voorregten werden verleend, te weten aan het *Gezelschap van alle kooplieden, der Duitschers* of van *alle kooplieden op Gothland,* of ook wel, gelijk in zoo vele onzer eigene oorkonden voorkomt, aan *den Gemeenen Koopman.* Wij vinden alleen de *Engelschen, Vlamingen, Brabanders* en *Walen* van middellijke of onmiddellijke deelneming aan de buitenslands verleende handelsvoorregten uitgesloten. Formeele opname in de Vereeniging werd eerst na dit tijdvak gevorderd.

Verkeert men in het denkbeeld, dat alleen die steden voor Hansesteden te houden zijn, welke door *afgevaardigden ter dagvaart verschenen, of in de verdragen der Hansesteden met name worden vermeld,* en doet men deze vraag alzoo ten opzigte der Noord-Nederlandsche steden voor dit tijdvak, zoo moeten wij in de eerste plaats antwoorden, dat niet alleen die steden, welke zich op de dagvaarten door afgezanten deden vertegenwoordigen, de Vereeniging uitmaakten, maar dat al de steden van het Noordelijk deel des Duitschen Rijks daartoe allerwaarschijnlijkst de bevoegdheid had-

den, hoezeer zij daarvan slechts zeldzaam gebruik maakten, zoowel uit hoofde der kosten, als dewijl hetgeen op die dagvaarten verhandeld werd, in den beginne meestal slechts alleen of althans inzonderheid voor de Wendische steden van belang was. Eerst dán, wanneer er over algemeene belangen moest geraadpleegd worden, schijnen alle bevoegde steden middellijk of onmiddellijk ter dagvaart genoodigd te zijn geworden, terwijl er bij de tegenwoordigen werd besloten. Men moet echter ook in de tweede plaats niet uit het oog verliezen, dat de Hansesteden, van den beginne harer vereeniging aan, er steeds een groot belang in stelden, niet alleen in hare verdragen met vreemde Vorsten, maar ook in de oorkonden, welke van haar zelve uitgingen, en in hare protocollen, ten opzigte harer onderlinge deelgenooten en betrekkingen, en de uitgebreidheid harer vereeniging, zoo veel mogelijk algemeene uitdrukkingen te verwerven of te bezigen. Men ziet daarvan de duidelijkste bewijzen, bij voorbeeld, in de vroeger vermelde overeenkomsten en verdragen met WALDEMAR van de jaren 1363 en 1364; in de voorregtsbrieven van Koning ALBRECHT van Zweden van 1368, en inzonderheid in de vredesverdragen met HAKO van Noorwegen en met WALDEMAR van Denemarken van den jare 1370, waarin niet alleen de voornaamste steden van iedere streek met name worden vermeld, maar daarbij telkens uitdrukkelijk bijgevoegd *und alle andere, ihnen benachbarte, die in ihrem Sprengel belegen sind; alle welke in haar*

regt en de vereeniging der genoemde Steden begrepen, hare bondgenooten of medehelpers zijn; allen, die in den oorlog begrepen zijn, of daartoe het regt verkregen hebben, en dergelijke meer. De voordeelen in deze algemeene uitdrukkingen voor de Vereeniging gelegen, kunnen niemand ontgaan: te meermalen wekten zij bij de Vorsten, welke ze gebezigd of toegelaten hadden, een ontijdig berouw; maar het volgt daaruit duidelijk, dat de vermelding met name van eenige steden in de protocollen of verdragen der Hanse geen bewijs oplevert, dat deze alleen, en met uitsluiting van andere, deelgenooten van het Verbond waren. Welligt zoude men echter in die betrekking zelve eene onderscheiding kunnen maken, en die steden, welke bij de Vergaderingen der Hanse, gedurende deze periode, door afgezanten tegenwoordig waren, of welke in hare verdragen met vreemde magten en in de buitenlandsche factorijen met name worden vermeld, als *volle en eigenlijk gezegde*, de andere, door haar vertegenwoordigde of in de algemeene uitdrukking begrepene, als *minder aanzienlijke of meer afhankelijke* Hansesteden kunnen beschouwen. In dit geval zoude het getal onzer eigenlijke Hansesteden geringer zijn; maar er bestaat geene authentieke opgave of lijst daarvan, uit dezen tijd afkomende, en men kan die steden slechts opgeven, naar dat ze in deze of gene oorkonde voorkomen. Deze onderscheiding is dan ook geenszins zonder zwarigheid, daar het eene uitgemaakte daadzaak is, dat zelfs vele kleine steden, gedurende dit

tijdvak, tot de dagvaarten althans zijn uitgenoodigd geweest, welke naderhand en op de lijsten van deelgenooten, die in het volgende tijdvak, na de meer volkomene ontwikkeling en vestiging van het Hanseverbond, ambtshalve, werden opgemaakt, nimmer voorkomen (1). Deze minder aanzienlijke steden hadden ongetwijfeld het regt, om ter dagvaart te verschijnen; maar zij maakten er geen gebruik van. Vele van dezelve hebben zich langzamerhand aan hare meer aanzienlijke naburen aangesloten, en zich door deze op de Vergaderingen doen vertegenwoordigen, waarvoor zij dan ook zeker aandeel vergoedden voor de kosten der gezantschappen en andere algemeene bijdragen; eene betrekking, die in de volgende periode wel sterker gekenschetst en uitgedrukt is geworden, maar die echter gewis ook reeds, gedurende dit tijdvak, heeft bestaan. Het ontbreekt echter niet aan voorbeelden van verandering in deze en soortgelijke betrekkingen van de Steden; want sommige, die in de eerste periode niet anders dan weinig en middellijk aan het Verbond hebben deel genomen, komen later als volkomene en onmiddellijke Hansesteden voor (2).

De toepassing dezer onderscheiding op de Noord-Nederlandsche Steden zoude ons *Kampen*, *Deventer*, *Zwol*, *Zutphen*, *Harderwijk*, *Elburg*, *Hasselt*, *Utrecht*, *Groningen*, *Arnemuiden*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Briel*, *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Enkhui-*

---

(1) Verg. SARTORIUS, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 84, 85.

(2) *Aldaar S.* 86, 87.

zen, *Wieringen*, *Stavoren* en *Hindelopen* als *volle Hansesteden* doen kennen, terwijl de, in algemeene uitdrukkingen begrepen, niet opzettelijk genoemde Noord-Nederlandsche steden, *middelbare of vertegenwoordigde Steden* zouden geweest zijn. Gaan wij echter diegene na, welke alsdan overblijven, zoo zouden wij niet alleen *Doesburg*, *Hattem*, *Wageningen*, *Bommel*, *Herwerden*, *Arnhem*, *Workum*, *Bolswert* en *Dokkum*, wier namen wij van de vroegste tijden in de buitenlandsche Hansesche handelsbetrekkingen hebben ontmoet, maar ook *Thiel*, *Nijmegen* en *'s Hertogenbosch* onder de laatstgemelde klasse moeten rangschikken. Dit doet ons in de geopperde onderscheiding eene tweede aanmerkelijke zwarigheid zien. Immers kan men naauwelijks vooronderstellen, dat plaatsen, gelijk Hasselt, Wieringen en dergelijke, bij de Duitsche Hanse eene aanzienlijker plaats bekleed of meerder invloed zullen hebben uitgeoefend, dan, bij voorbeeld, Thiel en Nijmegen, welke wij reeds van de allervroegste tijden met de voornaamste der latere Hansesteden in de naauwste handelsbetrekkingen hebben gevonden, en die wij onder onze bloeijendste Koopsteden van dien tijd mogen tellen; of dan 's Hertogenbosch, welke stad zich in de twisten met Denemarken, gedurende de tweede helft der veertiende eeuw, afzonderlijke en zeer aanzienlijke voorregten in dat Rijk had weten te verwerven. Wij achten het wel zeker, dat er reeds, gedurende dit tijdvak, een dergelijk onderscheid in de betrekkingen der Noord-Nederlandsche Koopsteden, als

deelgenooten van het Hanseverbond, bestaan heeft; maar wij kennen hoegenaamd geene gronden, waarop wij dezelve met zekerheid naar zoodanig verschil zouden kunnen afdeelen of rangschikken. Zoo veel althans is bij ons zeker; niet alleen, dat het gemis aan uitdrukkelijke vermelding, hetzij in de protocollen der dagvaarten, of in de getroffen verdragen en verkregene voorregtsbrieven, geenszins het bewijs kan leveren, dat de niet genoemde Noord-Nederlandsche steden niet tot de Hanse zouden behoord hebben: maar ook dat eene uitdrukkelijke vermelding, althans gedurende dit tijdvak, geenszins in zich sluit, dat de niet met name genoemde steden voor de genoemde in aanzien of invloed bij het Hanseverbond zouden hebben achtergestaan.

Andere Noord-Nederlandsche Steden dan de zoo even door ons met name opgegevene, hebben wij in geene oorkonde tot dit tijdvak betrekkelijk vermeld gevonden: maar wanneer men de uitdrukkingen raadpleegt, voorkomende in de bovengegevene naamlijst onzer steden, welke aan het oorspronkelijk bestand met de Koningen Magnus en Hako van Noorwegen hebben deel gehad, verkrijgt men spoedig de overtuiging, dat wij geene Geldersche, Stichtsche, Hollandsche, Zeeuwsche of Vriesche Koopstad van het deelgenootschap aan de Duitsche Hanse in het algemeen kunnen uitsluiten; maar dat wij ook niet kunnen verzekeren, dat allen het regt hebben gehad, daarop aanspraak te maken. Immers zijn de uitdrukkingen van dien

aard, dat de Hansesteden er het regt in konden vinden, om alle Noord-Nederlandsche steden in hare Vereeniging op te nemen, en haar aan de verkregene vrijheden deel te geven, terwijl zij daarentegen aan de Nederlandsche steden zelve geen regt verleenden, om die toelating en deelhebbing te vorderen.

Uit de indeeling der Vereeniging van de Gemeene Kooplieden van het Roomsche Rijk van Almanje, in Kreitsen of derdedeelen, in den jare 1347, in de factorij te Brugge schriftelijk opgemaakt, laten zich omtrent de Noord-Nederlandsche steden, welke daartoe behoorden, ook geene bijzonderheden afleiden, dewijl dezelve slechts in zeer algemeene bewoordingen vervat is. Zij geeft namelijk op: voor het tweede derdedeel, waaronder de Nederlandsche steden steeds gerangschikt zijn geweest, de steden » *van Westphalen en die van Pruissen, en wat daartoe behoort* (1)." Uit deze woorden kan men alleen met zekerheid stellen, dat alle Nederlandsche steden, *die de Hoogheid van het Duitsche Rijk erkenden*, tot de meergemelde Vereeniging *hebben kunnen* behooren: welke van haar daartoe *werkelijk behoord hebben*, blijft daarbij echter steeds onzeker.

Eindelijk is het uit het naauwkeurigste onderzoek der inrigting van het Hanseverbond gebleken, dat er, behalve de betrekkingen van *volle* en van *ter dagvaart vertegenwoordigde* Hansesteden, nog eene derde

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. II. U. B.* n°. 164.

betrekking tot de Duitsche Hanse bestond. De grootere en magtiger steden, die hare Visscherij-inrigting op Schonen hadden, schijnen namelijk het regt bezeten te hebben, om andere steden daarin toe te laten, ze aan hare voorregten te doen deel hebben, en onder hare bescherming te nemen. Deze toegelaten steden waren dus in zoo verre geene Hansesteden, dat zij geenszins bevoegd waren, zich, hetzij middellijk of onmiddellijk, ter dagvaart te doen vertegenwoordigen; maar zij namen echter aan de voorregten der Hansesteden een werkelijk deel. Ook soortgelijke steden zijn later als wezenlijke deelgenooten in het Verbond opgenomen (1). Hierbij bepaalt zich echter al wat wij daarvan weten, en de ons toegankelijke Nederlandsche of andere bronnen hebben ons niet in staat gesteld, zoodanige betrekking bij de Noord-Nederlandsche Zeesteden aan te wijzen. Wij gelooven, dat het bezwaarlijk is, wil men de historische waarheid in acht-nemen, en zich niet in bloote gissingen begeven, dat gedeelte der voorgestelde vraag, hetwelk naar den oorsprong, aard, aanvangstijd en uitgestrektheid van de betrekkingen der Noord-Nederlandsche Koopsteden met het Hanseverbond onderzoek doet, meer volledig te beantwoorden, dan wij het voor dit onderwerpelijke tijdvak gepoogd hebben. Gaan wij dus thans over tot het onderzoek naar den Invloed, welken die betrekkingen op den Nederland-

---

(1) SARTORIUS, *A. W. Th. I. S.* 87.

schen Handel en deszelfs Voorwerpen gedurende dit tijdvak hebben uitgeoefend.

§ 2.

Invloed van de Duitsche Hanse op den voortgang of de vertraging van den Noord-Nederlandschen handel.

Vertraging heeft de Noord-Nederlandsche handel door onze betrekkingen met het Hanseverbond gedurende dit tijdvak gewis niet ondergaan; maar wij vinden ook geene reden, om te stellen, dat deszelfs toenmalige toenemende bloei en uitgebreidheid aan het deelgenootschap der Nederlandsche Koopsteden aan het Hanseverbond, als zoodanig, bij uitsluiting of zelfs voor het grootste gedeelte zij dank te weten; veel minder, dat de Noord-Nederlandsche handel zich gedurende dit tijdvak, als het ware onder de bescherming van de Vereeniging der Duitsche steden, zoude hebben ontwikkeld. Het gegeven geschiedkundig verslag schijnt ons deze meening volkomen te billijken. Lang voor dat er zelfs feitelijk eene algemeene vereeniging van Duitsche Koopsteden bestond, hadden onze kooplieden en handelsteden reeds met of in al die Landen en streken, waarop het Hanseverbond in later' tijd deszelfs aanzienlijksten handel dreef, een gestadig handelsverkeer en meestal aanzienlijke voorregten. Die voorregten aan den Nederlandschen handel, uit welk landschap ook, bij vreemde natiën verleend, luiden daarenboven uitdrukkelijk aan Nederlandsche koop-

lieden of aan afzonderlijke steden. Zij genoten die geenszins als deelgenooten der groote Vereeniging, en het zoude naauwelijks voor verdediging vatbaar zijn, dat men zoodanige vrijheden, die niet aan de met elkander verbondene steden gezamenlijk, maar geheel alleen aan enkele en afzonderlijke steden verleend werden, tot de privilegiën van het Hanseverbond zoude willen tellen of voor voorregten, als Hansestad verkregen, zoude willen doen gelden, alleen omdat eene dus begunstigde stad later tot het Hanseverbond behoord heeft. Op de meeste plaatsen worden de Noord-Nederlandsche kooplieden zelfs vroeger dan de Duitschers gevonden, en het kan geen wonder baren, wanneer wij bedenken, dat beschaving, scheepvaart en kennis van den handel zich niet alleen in de Zuidelijke, maar ook in de Noordelijke Gewesten van Nederland, veel vroeger tot zekeren trap van volmaaktheid verhieven, dan de steden van Neder-Duitschland, van waar het Hanseverbond vooral is uitgegaan. Hetgene het meeste heeft bijgedragen tot de ontwikkeling en den bloei van de Noord-Nederlandsche Koopsteden en van den Noord-Nederlandschen handel, te weten derzelver oudste uitgebreide buitenlandsche handelsbetrekkingen, deze hadden zij dus niet oorspronkelijk aan de Duitsche Hanse, maar geheel aan zich zelve of, zoo men wil, aan hare ligging, aan de omstandigheden, waarin de Voorzienigheid deze Landen geplaatst had, aan het volkskarakter der inwoners en aan het doorgaans verstandige bestier harer Vorsten te dan-

ken. Zoo hebben wij, bij voorbeeld, de Geldersche kooplieden reeds bij den aanvang van de elfde eeuw in een belangrijk handelsverkeer met Engeland gevonden, terwijl de oudste bekende voorregten, aldaar aan Duitsche kooplieden verleend, niet verder reiken dan de tweede helft der twaalfde eeuw (1), en dus nagenoeg anderhalve eeuw jonger zijn dan de onze. Zelfs in de dertiende eeuw (zoo hadden zich deze betrekkingen gevestigd) oefenden de Thielenaars in Engeland nog een drukkend overwigt uit op die van Lubeck, welke stad, sedert den oorsprong der meer algemeene vereeniging van de Duitsche steden, aan derzelver hoofd stond en door hare rijksvrijheid, den rijkdom, de nijverheid en bedrijvigheid harer burgers, de kloekmoedigheid en welberadenheid harer regering, boven alle andere Duitsche Zeesteden uitmuntte (2). Wij mogen deze voorbeelden niet vermeerderen, om niet in herhalingen te vervallen; maar wie de vroeger door ons aangevoerde daadzaken raadpleegt, kan zich overtuigen, dat het even zoo met den handel der Hollandsche, Zeeuwsche en Vriesche steden op Engeland, en van de genoemde landschappen op den Rijn en met de Rijnsteden gelegen was. Het is ons niet mogelijk, in hare toenmalige handelsbetrekkingen met die Gewesten de sporen van den invloed der Duitsche Hanse te ontdekken, eene vereeniging, die, gelijk wij vroe-

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 275.
(2) *Aldaar*, *S.* 80, 81.

ger gezien hebben, destijds dan ook eigenlijk nog niet bestond, en dáár althans niet als zoodanig erkend werd. Ook de Oostzeelanden bezochten onze kooplieden en koopsteden van de vroegste tijden. Zij genoten er vrijheden en voorregten en onderhielden er een ijverig verkeer, even als de Oostzeesteden de Nederlandsche havens later al meer en meer begonnen te bevaren. De Oostzee was voor al de Volken, welke tot de vroeger door ons gekenmerkte Noordelijke handelsafdeeling van Europa behoorden, evenzeer van een onschatbaar belang. Bij de eerste ontwikkeling der beschaving in dat gedeelte van ons werelddeel, dreef aller behoefte, aller nooddruft, als een heilzaam door de Voorzienigheid gekozen dwangmiddel, hen derwaarts, tot een middelpunt, dat hen allen in onderlinge betrekking zoude stellen. En dat ons Vaderland dien nooddwang niet minder dan Rusland of de Volken van Scandinavië of de bewoners van Engeland en Noord-Duitschland gevoelde, hebben wij in ons voorafgegaan geschiedkundig onderzoek duidelijk gezien. Veel vroeger en sterker nog, dan de zich in dit tijdvak meer en meer openbarende behoefte aan de voortbrengselen van het meer Westelijk en het Zuidelijk Europa de kustbewoners der Oostzee tot het bezoeken der Zuidelijke Nederlanden noopte, zagen wij de bewoners van de Noord-Nederlandsche Gewesten, bij den aanwas der bevolking, door gebrek aan leeftogt en aan zoo vele onmisbare voortbrengselen, waarvan de voorraadschuren zich aan

de Oostzee bevonden, als door de natuurlijkste aanleiding derwaarts gedreven. Wij meenen dus gerustelijk te mogen vooronderstellen, bijaldien zoodanige vooronderstelling geoorloofd is, dat al ware het Hanseverbond nimmer ontstaan, de betrekkingen van onzen handel met de Oostzee daarom destijds geenszins minder zouden geweest zijn, even gelijk ze thans, nu er van het oude Hanseverbond niets meer dan de naam over is, naar evenredigheid even levendig blijven voortduren. De Oostzee was voor de nieuwere Germaansche Volken wat de Middellandsche Zee voor de oudere en Zuidelijke geweest is. Gelijk van Venetië en Italië de handelsverbroedering der Zuidelijke natiën uitging, zoo waren de Oostzeelanden de bakermat van de vereeniging der Noordelijke Volken. Ook ons Vaderland behoorde daartoe, en deszelfs aloude handelsbetrekkingen met de Oostzee waren dus geenszins aan den wisselvalligen invloed eener nog niet gevestigde Duitsche Hanse, maar aan de ligging en de beperktheid des Lands, aan den aard van onzen bodem toe te schrijven. Deze waren natuurlijke oorzaken, die van de vroegste tijden bestonden. Wij zullen zich dezelve ook gedurende het tijdvak onzer geschiedenis, in het volgende Hoofddeel behandeld, meer en meer zien ontwikkelen. Zij bestaan nog heden ten dage; ja zij stellen, voor zoo verre het menschelijke oog zien kan, een' onverbreekbaren Handelsband tusschen ons Vaderland en de Oostzeelanden daar. De betrachting dezer opmerking mag ook uit een staatkundig oogpunt van hoog

belang geacht worden, dewijl zij ons Vaderland, gelijk het thans begrensd is, van deszelfs materieele en industriëele zijde, ook in het nieuw Europesche statenstelsel plaatst, waar het behoort.

Op het handelsverkeer der Noord-Nederlandsche kooplieden en steden in de Scandinavische Rijken, waarvan ons nog te spreken overig blijft, willen wij echter aan derzelver betrekkingen met de Duitsche Hanse, op het laatst van dit tijdvak, gaarne een' meer aanzienlijken invloed toekennen.

De eerste voorregten, welke onze kooplieden en handelsteden bij de Scandinavische Volken verworven hadden, en vooral haar eerste handelsverkeer bij dezelve, waren zij, evenmin als hare handelsbetrekkingen met de overige reeds genoemde natiën, aan haar deelgenootschap aan het Hanse-verband verschuldigd. Immers vinden wij die voorregten reeds betoogd door oorkonden uit de eerste helft van de dertiende eeuw, aan afzonderlijke Noord-Nederlandsche steden verleend. Maar het is nogtans in de Scandinavische Rijken, dat wij de Noord-Nederlandsche koopsteden met de Noord-Duitsche steden het eerst in verbindtenis hebben gevonden ter gezamenlijke bereiking van een gemeenschappelijk doel. Het is dáár, dat wij ze het eerst gemeenschappelijk hebben zien handelen; gemeenschappelijk hare belangen voorstaan en verdedigen; gemeenschappelijk de vruchten plukken van hare inspanning en volharding in de twisten met de Noordsche Magten. Het is dáár, dat haar het eerst bij dezelfde privilegiën en oorkonden ge-

lijke vrijheden worden toegestaan; kortom, het is dáár, dat wij het eerst zamenspanning, vereeniging van krachten, gemeenschap en deelgenootschap zien, terwijl wij in alle andere Gewesten iedere onzer koopsteden op haar zelve en buiten eenige verbindtenis met Noord-Duitsche steden vinden handelen. Wij hebben op grond der Geschiedenis aangetoond, dat zoodanige zamenspanning in het Noorden inderdaad onmisbaar was, om er dien uitsluitenden invloed te verkrijgen, die voortreffelijke uitkomsten te bereiken, die uitgestrekte voorregten te handhaven, welke de Duitsche en Nederlandsche koopsteden er den regerenden Vorsten hadden weten af te dwingen. Daarin hadden de Noord-Nederlandsche steden, zonder de medewerking der Duitsche, vooral der Wendische of Slavische steden, nimmer kunnen slagen, en zoo schijnt het wel onbetwistbaar te zijn, dat het deelgenootschap der Noord-Nederlandsche Koopsteden aan de algemeene Duitsche Hanse, op derzelver handelsbetrekkingen met de Scandinavische Rijken, eenen zeer gunstigen invloed heeft uitgeoefend, en dat de Noord-Nederlandsche handel, voor welken de vaart op die Gewesten eene zoo rijke bron van welvaren werd, door dat deelgenootschap alzoo werkelijk is *vooruitgegaan.* Men lette hier echter wèl! De Noord-Nederlandsche koopsteden waren geenszins in het Hanseverbond, zoo als het zich op het laatst van dit tijdvak in de Scandinavische Rijken voordoet, als ware het opgenomen geworden, of genoten alzoo de ons bekende handelsvoor-

deelen onder de bescherming van dat Verbond. Dat Verbond werd voor een aanzienlijk deel door de medewerking der Nederlandsche steden in het Noorden tot stand gebragt. Maar het voordeel bestond in de vereeniging van krachten, in den steun, dien zoowel de Nederlandsche aan de Duitsche, als de Duitsche aan de Nederlandsche koopsteden verleenden. De menigvuldige voorregtsbrieven, door onderscheidene Noordsche Vorsten, op onderscheidene tijden, aan de Nederlandsche steden afzonderlijk en buiten de algemeene privilegiën, vóór de vereeniging, vóór de Duitsche Hanse, verleend, getuigen van den aanzienlijken invloed, welken onze koopsteden destijds reeds door hare eigene magt en aanzien, en ook buiten vreemde medewerking, in die Gewesten bezaten.

§ 3.

Invloed van de Duitsche Hanse op de voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel.

Uit het bovenstaande volgt, dat wij ons, tot nasporing van den invloed van het Hanseverbond, op de voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel gedurende dit tijdvak, ook hoofdzakelijk tot de betrekkingen met Scandinavië zullen hebben te bepalen.

In het algemeen is over dit onderwerp zeer weinig met stellige zekerheid, of op grond van

oorkonden in het midden te brengen, niet alleen met betrekking tot het Hanseverbond in het algemeen, maar inzonderheid ook met betrekking tot deszelfs afzonderlijke deelen, gelijk hier de Noord-Nederlandsche koopsteden. De oorzaken hebben wij meer dan ééns vermeld. Uitvoer en invoer worden in de oorkonden niet onderscheiden, veel minder de voorwerpen van den uit- en invoer der verschillende natiën. Zelfs de privilegiën aan onze afzonderlijke steden verleend, baten ons hier weinig, omdat zij doorgaans bij dezelfde gelegenheid afgegeven, met de privilegiën der Duitsche steden meestal van volkomen gelijkluidenden inhoud zijn. In het algemeen blijkt uit de gezamenlijke bekende oorkonden het volgende:

Uit *Rusland*, vooral uit *Novogorod*, werden uitgevoerd allerlei ruwe pelterijën, vellen, leder- en haarwerk, was, vetwaren en talk, somwijlen, zoo het schijnt, ook goud, zilver en honig. Gewis waren de voorwerpen van uitvoer grooter in getal; maar de genoemde waren de voornaamste, de stapelwaren. De uitvoer van andere goederen schijnt minder aanzienlijk en regelmatig te zijn geweest.

De invoer bestond in graan, meel, gerookt vleesch, haring, en bovenal in laken, meestal uit de Nederlanden en Engeland, en voor een groot gedeelte uit Duitschland. Linnen, garens, zilver en zilvergeld, koper, tin, blik en waarschijnlijk van metalen vervaardigde waren, wijn en bier, bewerkt leder en bontwerk; eindelijk allerlei kramerijën,

als naalden, zwavel, paternosters, perkament en handschoenen (1).

De hoofdvoorwerpen van den uitvoer uit *Zweden* waren koper en ijzer, hout voor den Scheepsbouw, pelterijën, visch, rundvee, paarden, meestal uit Oeland, en somwijlen, uit de Zuidelijkste Gewesten, ook graan; eindelijk hop, hazelnoten en Gothlandsche kalk. Aangevoerd werden er fijne en grove lakens uit de Nederlanden, Engeland en Duitschland, linnen, zijde en fluweel, droogerijën, specerijën en andere soortgelijke voorwerpen van weelde of smaak, in de Nederlanden, vooral in Vlaanderen, ingeruild; verder, wijnen, bier en andere drinkwaren, goederen vervaardigd uit metalen, visch, meestal uit Schonen en Noorwegen, en zout (2).

De uitvoer uit *Denemarken*, vooral uit *Schonen*, bestond in paarden, rundvee, gezouten vleesch, boter en andere vette waren, en vermoedelijk in nog eenige andere voortbrengselen dier Gewesten. Voorwerpen van Inlandschen kunstarbeid zullen er wel niet uitgevoerd zijn; daarvan is althans niets bekend. Minder nog voorwerpen door de Deenen bij andere volken ingeruild; want ook in dit opzigt waren hen de Duitsche steden verre vooruit. De Hansesteden waren daarenboven, gelijk men weet, de grootste tusschenhandelaars van dien tijd; haar nimmer

---

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 154. en vergl. von Lützow, *Pragmatische Geschichte von Mecklenburg, Th. II. S.* 390. n°. 3 *en* 4.

(2) Sartorius, *t. a. p. S.* 162 *seq.* von Lützow, *t. a. p. S.* 391, n°. 4.

uit het oog verloren doel was als zoodanig de éénigste te zijn en te blijven. Daarmede streed het dus geheel en al, anderen volken de door hen ingeruilde waren af te koopen. Het allergewigtigste voorwerp van den Deenschen handel was buiten kijf de haring, gevangen op de kusten van Schonen, en welke door de Hansesteden niet alleen voor eigen gebruik, maar ook ter verhandeling op al hare buitenlandsche factorijën werd uitgevoerd. Ook daarom legden zij zich bijzonder, met ter zijde stelling van alle andere goederen, op den haring toe, omdat die visch door haar tolvrij uit de Sont mogt worden uitgevoerd (1). Ingevoerd werden laken, linnen, was, honig, pelterijën, matten, bedden en kleeden. Dit weet men naar oorkonden. Gewis bepaalden zij zich echter bij deze waren niet. Daar de invoer van geladen kisten bijna geheel tolvrij was, is het waarschijnlijk, dat eene menigte andere voorwerpen, kramerijën, kruiderijën en dergelijke, voor zoodanig vervoer vatbaar, in die kisten zullen zijn binnen gebragt. Op de tollijsten vindt men echter alleen van de kisten zelve en niet van derzelver inhoud gewag gemaakt. Gewis is ook zout, ter pakking van den haring, in groote hoeveelheid in Denemarken aangevoerd (2).

Wat eindelijk de waren aangaat, welke tusschen

---

(1) SARTORIUS, *t. a. p. S.* 190, *seq.* en verg. VON LÜTZOW, *t. a. p. S.* 393, n°. 2.

(2) *De aangeh. Schrijvers*, *t. a. p.*

Noorwegen en de Hanzesteden werden verhandeld, deze bestonden hoofdzakelijk in de volgende uitgevoerde: vellen van huisdieren, van bokken, geiten, lammeren en schapen, huiden van wilde dieren, beeren, wolven, vossen, losschen, dassen en wezels; van otters, bevers en zeehonden; allerlei soort van visch, haring in groote hoeveelheid, hoezeer dan niet zoo goed als de Schoonsche; stokvisch en walvisschen; boter, talk en andere vetwaren, pek, hars, teer en voorzeker onderscheidene soorten van hout, voor scheepsbouw en ander gebruik. De invoer bestond voornamelijk in meel, graan van allerlei soort, rogge, spelt, boonen, erwten, grutten, bier, wijn, mede, honig, zout, linnen, laken, specerijën, kruiderijën en allerlei kramerijën, Engelsch scharlaken, waren bewerkt uit metaal, en meer andere voortbrengselen van Duitsche, Engelsche of Nederlandsche fabrijk-arbeid. Somwijlen schijnen er ook wel waren in Noorwegen te zijn ingevoerd, die men er gewoonlijk in ruime hoeveelheid vond, en die er zelfs werden uitgevoerd, gelijk haring en boter. Maar het ingevoerde was dan allerwaarschijnlijkst van eene betere hoedanigheid, dan hetgene van dien aard gewoonlijk in die Gewesten voorhanden was (1).

Het is hoogstwaarschijnlijk, dat de Noord-Nederlandsche Koopsteden, door hare betrekkingen als Hansesteden en door haar aanzienlijk aandeel in den handel met de Noordsche Rijken, de opge-

(1) Sartorius, *Urk. Gesch. Th. I. S.* 210 *seq.*

noemde waren en koopgoederen, zoowel van invoer als uitvoer, voor een groot gedeelte tot voorwerpen van haren eigen' ruilhandel zullen hebben gemaakt, hetzij dezelve door haar uit Engeland, aan den Rijn, uit de Duitsche steden aan de Oostzee, aan de factorij te Brugge of elders in de Zuidelijke Nederlanden, waar zij gelijke voorregten met de overige Duitsche kooplieden hadden en somwijlen nog meer begunstigd waren, werden afgehaald; hetzij die waren door die Hansesteden, welke op deze Gewesten scheepvaart onderhielden, hier te Lande werden aangebragt. Dit alles heeft eene waarschijnlijkheid, welke, uit den aard der zake voortgevloeid, aan zekerheid grenst; maar wij kunnen het niet anders dan in het algemeen bevestigen. Opzettelijke, te dien opzigte alleen op de Noord-Nederlandsche Koopsteden toepasselijke, oorkonden bezitten wij niet. *Gunstig* is de invloed van het deelgenootschap der Noord-Nederlandsche Steden aan het Hanseverbond op de voorwerpen van haren handel echter onbetwistbaar geweest, in zoo verre, dat dezelve daardoor merkelijk zijn vermeerderd; dat onze Koopsteden een' veel aanzienlijker uitweg hebben gekregen voor de voortbrengselen van hunnen eigen' bodem, en voor de waren, die zij inruilden bij hunnen handel met Engeland, langs den Rijn en elders, en dat ook enkele takken van nijverheid daardoor aanzienlijk zijn uitgebreid. Uit ons hierboven medegedeeld geschiedkundig onderzoek wegens den Noord-Nederlandschen handel blijkt ook hieromtrent echter

niet zeer veel. Het bevat weinig meer dan algemeene berigten. Daaruit hebben wij als de hoofdvoorwerpen van den handel van *Dordrecht*, destijds de aanzienlijkste Koopstad van Holland, omtrent het midden van de dertiende eeuw, *zout*, *granen*, *vruchten*, *lakenen*, *wijn*, *staal* en *ijzer* leeren kennen. Uit een verdrag tusschen JAN, Heer van Kuik, en die van Dordrecht, van den 9en December 1285, ziet men, dat de Dordtenaren te Kuik tol moesten betalen en handel dreven in: »*Sout, harinc*, *kooren*, *wijn*, *vijgen*, *hout*, *olie*, *huiden*, *molensteenen*, *quarensteenen*, *stoer*, *ijzer en stael*, *lijnwaet*, *merseriën*, *wolle lakens*" (1). De *Gelderschen* dreven bij den aanvang van de veertiende eeuw op den Rijn reeds handel in *rogge*, *spelt*, *haver*, *garst*, *appelen en peren*, *noten*, *wijn*, *zout*, *haring en anderen visch*, *molensteenen*, *cement*, *planken* of *balken*, *ijzer* en *aardewerk*. Uit oorkonden van het midden dier eeuw hebben wij de toenmalige aanzienlijke uitgebreidheid van de *Zeeuwsche* en *Dordsche zoutziederijen* en *zouthandel* leeren kennen, en opgemerkt, dat de schepen, welke die koopwaar den Rijn hadden opgevoerd, grootendeels met *koorn* geladen terugkwamen. Uit de Oostzee werd van de vroegste tijden ongetwijfeld hoofdzakelijk *graan* getrokken, doch ook eene zeer aanzienlijke hoeveelheid *bier* aangebragt; het laatste

---

(1) VAN DE WALL, *Handv. v. Dordrecht*, *bl.* 74 *en volgg. Bijl. I.* en verg. *de tollijst van de tolregten van 's Graven tol te Dordrecht*, *van den* 10en *Octob.* 1287, *ald.*

vooral te *Amsterdam* en te *Stavoren*. In Denemarken werd almede bij den aanvang der veertiende eeuw door de Noord-Nederlandsche, vooral *Geldersche* en *Friesche*, Koopsteden handel gedreven in *wijn*, *zout*, *wollen stoffen*, *laken*, *linnen*, *was* en *fabrijkwaren*, *scheepstimmer-* en *ander hout*, *paarden*, maar bovenal in *haring*. En hierbij bepaalt zich hetgeen onze algemeene en bijzondere nasporingen omtrent de Voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel in betrekking tot het Hanseverbond, gedurende dit tijdvak, met zekerheid hebben opgeleverd. Gewis zijn zij bij de uitbreiding en vestiging van onzen invloed en handelsbetrekkingen met Scandinavië, door de vroeger opgegevene en van dáár gewoonlijk uitgevoerde waren, aanzienlijk vermeerderd. Dit blijkt in allen gevalle uit den aard der laatst door ons opgenoemde waren en door de meer omstandige, vroeger door ons medegedeelde en met bewijzen gestaafde, berigten stellig, dat de hoofdvoorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel in Scandinavië voor den invoer bestonden in *wijnen*, *zout*, *laken* en *andere wollen en linnen stoffen* (1); de wijnen, zoo Fransche

(1) Henricus Brumanus, *Res Transisalanae*, bij Dumbar, *Analecta*, *Tom. II. pag.* 117 *seq.* en ook door dezen Schrijver aangehaald in zijn *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*, *bl.* 487, verhaalt, dat die van *Deventer* omtrent het begin der veertiende eeuw eenen aanvang maakten met het vervoer naar *Noorwegen*, *Denemarken* en *Zweden* der reukwerken en andere waren, welke door de *Venetianen*, *Genuezen* en andere Volken, uit *Indië*, *Perzië* en *Arabië* in Europa werden ingebragt, en in deze Landen *den Rijn af* waren aangekomen.

als Duitsche, voor het gebruik van dien landaard zelven; het zout tot toebereiding van den haring en anderen visch, welke onze kooplieden van dáár over geheel Europa verspreidden; de lakens, linnens en wollen stoffen, welke niet alleen uit Vlaanderen werden afgehaald, maar ook in onze eigene Gewesten in vrij aanzienlijke hoeveelheid werden vervaardigd. Eindelijk moet hierbij waarschijnlijk ook wel het *bier* gevoegd worden, waarin hier te Lande op dien tijd zulk een aanzienlijke handel werd gedreven (1). Ten slotte: hoe weinig van den uitvoer met oorkonden heeft kunnen bevestigd worden, dit althans is onbetwijfeld, dat de *visch*, dat de *haring* vooral, daarvan het hoofdvoorwerp, dat de haring het hoofddoel van de Noord-Nederlandsche scheepvaart op Scandinavië, en zulks van den beginne aan, geweest is. Zoo moeten wij met de visscherij, die wij bij den aanvang onzer voor-

Bewijzen hiervan, op oorkonden gevestigd, zijn ons niet bekend; maar hetgeen wij vroeger van het handelsverkeer der Italianen en Spanjaarden in Vlaanderen hebben bijgebragt, mag ons den invoer hier te Lande dier waren *langs den Rijn*, althans toen ter tijd, zoo dan al niet geheel doen betwijfelen, althans voor eene zeldzaamheid doen aanzien. Zij waren op de markt te Brugge in overvloed voorhanden, en gewis hebben niet alleen die van Deventer, maar alle kooplieden, welke deze streken bezochten, ze dáár kunnen vinden. Verg. echter *Richesse de la Hollande*, *Tom. I. pag.* 27.

(1) Behalve de reeds vroeger opgegevene, vindt men daarvan nog andere bewijzen bij van Mieris, *Charterboek*, *D. II. bl.* 321 en 391, Wagenaar, *Beschrijving van Amsterdam*, *D. I. bl.* 101, Lusac, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 227, en bij Hüllmann, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 271.

stelling als de bakermat van Hollands scheepvaart en handel leerden kennen, als met het krachtigste steunsel van deszelfs steeds toenemenden bloei, ook eindigen (1).

---

(1) Uit onze voorstelling blijkt echter genoegzaam, hoe onwaar en overdreven het gezegde is van HALLAM, *Europe during the middle ages, Vol. III. bl.* 377, dat vóór de zestiende eeuw de Hollandsche en Zeeuwsche Steden naauwelijks bekend waren, en dat zij eerst in de vijftiende eeuw zich met de wollenweverij begonnen af te geven.

HOOFDDEEL III.

DE BETREKKINGEN VAN DE NEDERLANDEN MET HET HANSEVERBOND EN DESZELFS INVLOED OP DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL, VAN DEN VREDE MET DEN KONING VAN DENEMARKEN, WALDEMAR III, IN DEN JARE 1370, TOT OP HET VERVAL DES VERBONDS BIJ DEN AANVANG DER ZEVENTIENDE EEUW.

Ships, ships, I will descrie you
Amidst the main,
I will come and try you,
What you are protecting
And projecting,
What 's your end and aim.
One goes abroad for merchandise and trading,
Another stays to keep his country from invading,
A third is coming home with rich and wealthy lading,
Hallo! my fancie, whither wilt thou go?

OLD POEM.

Het Hanseverbond had Europa op het einde der veertiende eeuw reeds ten duurste aan zich verpligt. Schoon enkel van het beginsel van eigenbelang uitgegaan, en waar ze door dat beginsel niet werden gedreven, dikwerf eene geheel tegenovergestelde rigting aannemende, begonnen de bemoeijenissen der Duitsche Hanse, vooral in het Noordelijk en Noordoostelijk gedeelte van ons wereld-

deel, de handhaving en vestiging van orde, bezitregt en persoonlijke veiligheid, al meer en meer te weeg te brengen. Overal stelde deze Vereeniging onvermoeid hare pogingen te werk, om de afschaffing van strand- en grondregten in te voeren; en voor hare medeleden althans slaagde zij daarin bijna in alle Landen, waarmede zij handelsbetrekkingen had aangeknoopt. De bevrijding van tollen, welke zij zich wist te verwerven, stelde eene eerste schrede daar tot betooming en beperking van willekeur en knevelarij. Hare onafgebroken zorg en krachtdadige maatregelen ter beteugeling der rooverij, te water en te lande, maakten zeeën en landwegen al meer en meer voor alle reizigers en kooplieden veilig. Overal, waar de kooplieden der Duitsche Hanse verkeerden, of zich vestigden, drongen zij op zekerheid van personen en goederen, op eene snellere en betere regtsbedeeling aan. Zij wisten te bewerken, dat geen burger uit eene Verbondsstad wegens schulden van zijne hem vreemde landslieden konde worden vervolgd of aangetast, maar dat alleen de werkelijke schuldenaar of zijn vrijwillige borg mogten worden gegrepen; dat in vele gevallen persoonsvrijheid tegen voldoenden borgtogt moest worden toegestaan; dat de bezittingen van Duitschers, in vreemde Landen overleden, aan hunne regtmatige erven werden uitgekeerd, en dat gestolen goed tot den wettigen eigenaar terugkeerde, maar niet meer verviel aan de schatkist. De Duitsche kooplieden bragten overal, waar zij zich henen begaven, het beginsel in

werking van een Volkenregt op wederkeerigheid van regten en verpligtingen berustende. De eerste algemeene invoering van zekere grondslagen van zeeregt werd alleen door den invloed der Hanse te weeg gebragt. Eindelijk heeft de handel zijne beste en doelmatigste inrigtingen oorspronkelijk aan de Duitsche Hanse te danken. Zoo heeft die Vereeniging het goede wel allereerst voor zich zelve gesticht; maar door hare aanzienlijke uitgestrektheid, door haar verkeer in bijna geheel het Westelijke, Noordoostelijke en Noordelijke gedeelte van Europa, door hare handelsbetrekkingen met de kooplieden van alle natiën, werd dat goede wijd en zijd bekend, verspreid en nagevolgd. De handelsgeest, welke op dien tijd allerwegen begon te ontluiken, deed zijn voordeel met het goede, van waar dan ook ontleend. En te dezen opzigte heeft ons Vaderland gewis niet het minste in den weldadigen invloed van het Hanseverbond op de beschaving en den handel van Europa gedeeld.

Het Hanseverbond had met het einde van den strijd tegen Waldemar III den aanvang bereikt van het tijdperk zijns hoogsten bloeis. Het had een Europeschen roem aan zijnen naam gehecht, eenen magtigen invloed in het Noordoosten van ons werelddeel verworven, zijne handelsbetrekkingen heinde en verre gevestigd en uitgebreid, en het wist van zijn gebleken overwigt gebruik te maken, om de heerschappij in den handel alomme aan zich te trekken. Spoedig na den vrede met Denemarken boden zoowel de Hansesteden zelve, als hare bui-

tenlandsche factorijen te Novogorod, te Bergen, te Londen en te Brugge een schitterend tafereel aan van ongemeenen voorspoed. Aanzien, welvaren en rijkdom vloeiden de leden der Vereeniging van toen af allerwegen toe. Het Verbond wist zich meer dan eene eeuw op die hoogte te handhaven. Maar ook deze Vereeniging moest eindelijk den invloed ondergaan van de allesverwoestende hand des tijds. Zelfs de gewrochten van vooroverleg en wijsheid dragen in zich de zaden van verval en vernietiging. Eene Vereeniging, die, ongemerkt tot stand gekomen, het uitvloeisel was van den toestand van Europa en van de omstandigheden des tijds, moest dus nog veel meer, bij verandering van dien toestand en wijziging dier omstandigheden, noodzakelijk in hare grondvesten geschokt worden, haren invloed verliezen en eindelijk ontbonden worden, gelijk zij geboren werd. Bij den aanvang der zestiende eeuw vertoonden zich reeds de eerste sporen van het verval des Hanseverbonds. Bij de oorspronkelijke innerlijke gebreken dezer Vereeniging was op dat tijdstip reeds eene geheele wijziging van haren uiterlijken toestand gekomen, en zelfs het goede, door haar gesticht, droeg in lateren tijd tot hare vernietiging bij. De Hanse had er ijverig het hare toe bijgedragen, om overal de magt des adels te fnuiken; maar daardoor was het aanzien der Vorsten aanmerkelijk geklommen. De magt der Vorsten had na eenen langen strijd met de Aristocratie zegepralend de overhand behouden; doch nu begonnen de Vorsten het voordeel ook in te zien van meerder

evenwigt tusschen de Volksstanden. Om dit daar te stellen, poogden zij het overwigt te vernietigen, dat de burgerstand door den invloed der Hanse verkregen had. De uitvinding van het geschut, schoon het eerst door de steden zelve gebezigd, beroofde haar van hare zekerste tegenweer tegen de Vorsten, want van toen af waren de versterkte en bemuurde steden niet meer onverwinnelijk. De Vorsten hadden de middelen verkregen, om staande legers te onderhouden. Daardoor overtroffen zij spoedig de krijgsmagt der steden, en deze geraakten buiten staat, als voormaals den Vorsten wet en regel voor te schrijven. Het noodzakelijk gevolg van dit alles was, dat de handelsheerschappij der Hanse ook gevoelige slagen ontving. Gedurende de veertiende en vijftiende eeuwen hadden de Duitschers in het Noordoosten, Noorden en Westen van Europa alleen den schepter gezwaaid. Maar bij toegenomene algemeene beschaving hadden ook andere Volken aan derzelver voorregten deel gekregen, en de grootheid van het Hanseverbond, op den alleenhandel gegrondvest, kon nu niet blijven bestaan. Daarenboven werd Amerika ontdekt, de zeeweg naar Oost-Indië geopend. Beide bragten in den gang van den Europeschen handel eene geheele verandering te weeg. De edele metalen, uit Amerika aangevoerd, stelden eene aanzienlijke vermeerdering der betalingsmiddelen daar. Eindelijk kwam bij dit alles in Duitschland nog de Eeuwige Landvrede, die de betrekkingen der steden tot de Vorsten geheel veranderde, en aan het Hanseverbond

de laatste overblijfselen van deszelfs staatkundigen invloed ontrukte. Tegen zoodanige aanvallen was dat Verbond niet bestand. De buitenlandsche factorijen verminderden in gewigt en invloed, of vervielen. De Vereeniging verloor langzamerhand hare magtigste medeleden, en op het midden der zeventiende eeuw had zij zich reeds opgelost in kleine onderlinge verbindtenissen van enkele steden, even als zij daarvan was uitgegaan. De latere Vereeniging der drie nieuwere Hansesteden, Lubeck, Hamburg en Bremen, kan men naauwelijks een overblijfsel noemen van het oude prachtige Gothisch gebouw.

De twee afdeelingen, waarin wij ook dit Hoofddeel naar de door ons aangenomen orde verdeelen, zullen ons bekend maken met de betrekkingen der Zuid- en Noord-Nederlandsche Koopsteden tot het Hanseverbond, en met deszelfs invloed op den handel dezer Gewesten, gedurende de twee tijdvakken van den hoogsten bloei en van het toenemend verval dier Vereeniging. Deze twee tijdvakken waren, met betrekking tot de Nederlanden, niet wel afzonderlijk te behandelen. Wij vleijen ons, dat zulks uit onze voorstelling zelve blijken zal, en dat zij door het gegeven korte overzigt, in verband met hetgeen verder volgen zal, nogtans genoegzaam gebijzonderd zullen worden.

AFDEELING I.

ZUIDELIJKE NEDERLANDEN.

.....Feriuntque summos
Fulgura montes.

HORATIUS.

§ 1.

Ontwikkeling, aard, bloei en verval der betrekkingen van de Zuid-Nederlandsche Gewesten tot het Hanseverbond.

In belangrijkheid voor den handel overtrof Vlaanderen, op het laatst der veertiende en bij het begin der vijftiende eeuw, alle andere Landen in het Westen van Europa. Geen ander Gewest wekte dan ook zoo aanhoudend de angstvallige bezorgdheid der Hansesteden. Geen van derzelver overige hoofdkantoren kon met de factorij te Brugge in voortreffelijkheid van inrigting, uitgebreidheid en luister worden vergeleken.

Wij zouden in eene noodelooze wijdloopigheid vervallen, bijaldien wij hier eene naauwkeurige opgave wilden doen van de geschillen en oneenigheden, welke tusschen de Hansesteden en die van Brugge, zoo lang hare wederzijdsche handelsbetrekkingen voortduurden, bijna jaarlijks voorvielen, en van de verplaatsing en den terugkeer der factorij, welke daarvan meestal het gevolg was. Eenige treffende voorbeelden zullen genoegzaam zijn, om ons den waren aard dier betrekkingen en der-

zelver invloed op den bloei van den handel in Vlaanderen, gedurende het eerste gedeelte van dit tijdvak, kennelijk te maken.

Het werkelijk verleggen van den Brugschen stapel naar Dordrecht in den jare 1358, en de moeite, welke het gekost had, om denzelven in den jare 1360 wederom naar Brugge te doen terugkeeren, schijnt op de wederzijdsche inschikkelijkheid en het rustig verkeer der kooplieden van de Duitsche Hanse in die Stad een' voordeeligen invloed te hebben uitgeoefend. Immers vinden wij, gedurende een aantal jaren, geene melding gemaakt van onderlinge oneenigheden, althans niet van zoodanigen aard, dat zij eene ernstige bedreiging met het verleggen der factorij naar elders ten gevolge hadden. Klagten werden er geuit, maar dit schijnt den handelaars van alle Landen, op alle tijden, eigen, en de kooplieden der Hanse deden dit althans stelselmatig, daar zij bij grooten en meestal gegronden dunk van het belang hunner factorijen voor de plaats, waar ze gevestigd waren, daardoor de vrees voor verplaatsing wekten of levendig hielden, en alzoo steeds gereede aanleiding vonden tot aanspraak op uitbreiding of vermeerdering hunner voorregten.

Nadat Vlaanderen, gedurende het laatst van het voorgaande en het begin van het tegenwoordige tijdvak, onder Lodewijk van Male, eene betrekkelijk vrij lange rust had genoten, brak op het einde van diens regering, in den jare 1379, wederom een burgerkrijg uit, die ook na zijnen dood voortduurde en dit reeds zoo bloeijende Gewest weldra

ten gronde dreigde te keeren (1). De Stad Brugge, welke een levendig aandeel in deze verdeeldheden nam, werd de schouwplaats van de oproerigste en bloedigste tooneelen. Hoe zoude het verkeer der vreemde kooplieden aldaar ongestoord hebben kunnen voortduren? Ook de Hansesteden werden in hare dierbaarste voorregten gekrenkt; velen harer in Brugge gevestigde landslieden werden aan de smadelijkste bejegening onderworpen, in ketenen geklonken, op schatting gesteld, en op allerlei wijzen onderdrukt. Men had zich wel aan Grave LODEWIJK, en, na diens dood, aan Hertog PHILIPS gewend, om het genot der oude voorregten, om schadeloosstelling en genoegdoening; maar beiden hadden werks genoeg, om hun geschokt gezag in Vlaanderen te vestigen, dan dat zij op dat tijdstip, met goed gevolg, het oor zouden hebben kunnen leenen aan vorderingen, aan wier voldoening vóór de herstelde rust niet te denken viel (2). Geen andere weg stond er dus open, dan met de factorij op nieuw Brugge te verlaten en ze over te brengen, niet naar Aardenburg, Antwerpen of eenige andere plaats op Vlaamsch of Brabandsch grondgebied: dáár toch was evenmin rust of veiligheid te vinden; maar naar eene andere Stad, waar een rustiger landaard meerderen

(1) Verg. LEO, *Niederländische Geschichten*, *Halle* 1832, *Th. I. S.* 291, en DE BARANTE, *Hist. des Ducs de Bourgogne*, *Tom. I. p.* 164 *seqq. mult. et pag.* 228 *ad fin.*

(2) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 494 *seqq.*

eerbied toonde voor de personen en goederen dergenen, die zoo krachtdadig medewerkten tot den bloei des Lands. Terwijl dit voornemen bij de kooplieden der Duitsche Hanse tot meerdere rijpheid kwam, schijnen zij intusschen niet geschroomd te hebben, waar de gelegenheid zich voordeed, zich in de twisten der Vlamingen met hunnen Graaf te mengen. Immers verhaalt ons MEIJERUS (1), dat, toen in den jare 1385 eene vloot van honderd zeilen door den Koning van Engeland, welke, gelijk men weet, op dat zelfde tijdstip met Hertog PHILIPS in oorlog was, en dus de zijde der opstandelingen hield, was afgezonden, om Cadsant te verwoesten, op hetzelfde oogenblik eene handelsvloot der Oosterlingen op de kusten verscheen, welke dadelijk de zeilen streek en zich bij de Engelschen en Gentenaars voegde, hetwelk die van Sluis en van Normandye (2), door den Hertog, met het bewaken der haven belast, zoodanig in toorn deed ontsteken, dat zij zich aanstonds van een der Duitsche schepen meester maakten en er de manschap van ombragten of in ketenen sloegen. De Engelschen bleven daarvan echter geene werkelooze aanschouwers, maar namen het schip terug, stelden het in vrijheid en oefenden bloedige weerwraak uit, waarop zij zich van de Vlaamsche kusten verwijderden

---

(1) *Annal. Flandr. ad ann.* 1385. *p.* 203 *a.*

(2) *Sluis* behoorde toen aan den Hertog van Bourgondië, die het met den Graaf van Namen geruild had tegen *Béthune*; zie MARCHANTII *Flandria*, *p.* 51.

en aan den mond van de Somme op eene Fransche koopmansvloot, die den steven naar Vlaanderen wendde, gestooten hebbende, nog een' aanzienlijken buit maakten aan wijn en granen.

Men bevat ligtelijk, welke gevoelige nepen der Vlaamsche welvaart door zoodanigen staat van zaken werden toegebragt. Ook zag men dagelijks bij de Vlamingen den afkeer toenemen van eenen oorlog, welke hunnen handel dreigde ten gronde te rigten (1). Door geheel Europa niet alleen, maar zelfs bij de Turken, bij de Saracenen en bij andere verafgelegene Volken deed zich de terugwerking van den Vlaamschen oorlog gevoelen; want op dat tijdstip was Vlaanderen, naar de woorden van eenen reeds aangehaalden Kronijkschrijver, de marktplaats geworden van geheel Europa (2). Deszelfs handelsbetrekkingen omvatteden niet alleen al de kusten van de Noord- en Oostzee, maar ook het Westen van Europa en zelfs de Volken, die de uiterste grenzen der Middellandsche Zee bewoonden, waren daarin begrepen.

Zoodra de innerlijke onlusten in Vlaanderen bevredigd waren, verschenen dan ook in den jare 1386 op den Hansedag te Lubeck afgezanten van den Hertog van Bourgondië, van de drie groote Vlaamsche Steden en van het Vrije van Brugge (3), ten

(1) De Barante, *Histoire des Ducs de Bourgogne, Tom. I. p.* 344.

(2) Meijerus, *Annal. Flandr. ad ann.* 1385, *p.* 205 *a.*

(3) „Le pays appelé *le Franc de Bruges,* était un canton de l'étendue de sept lieues, dans lesquelles étaient comprises les villes

einde de goede verstandhouding tusschen de wederzijdsche partijen te herstellen (1). Het was hun, zeiden zij, niet onbekend gebleven, dat de Duitsche Steden reeds het voornemen koesterden, om de factorij van Brugge te verleggen naar Dordrecht; maar zij hoopten, men zoude de voorgevallen ongeregeldheden wegens den bekenden toestand des Lands verontschuldigen. Wijders stelden zij der Hansesteden voor, gevolmagtigden naar Vlaanderen te zenden, om wegens de bestaande geschilpunten een vergelijk te treffen en hunne twisten bij te leggen.

Tot zoodanig vergelijk echter moest eene plaats bepaald, waar de wederzijdsche gevolmagtigden zouden te zamen komen, om de onderhandelingen te voeren, en daarin was eene groote zwarigheid gelegen. De Hansesteden onderhandelden liefst op Duitsch of Hanseesch grondgebied; maar de Vlamingen wilden zich daartoe moeijelijk laten vinden. Nu eens zoude die plaats Keulen wezen, dan wederom Dordrecht; eindelijk schijnt men zelfs te

---

d'Ostende, Nieuport, l'Ecluse, Dixmude et Dam. Ce territoire, selon Marchant, avait obtenu le privilège d'être séparé des jurisdictions de Gand et Bruges, pour les sacrifices, qu'avaient fait ses habitans dans une grande cherté de vivres. Le nom de *Franc* lui a été donné probablement pour cette raison. C'est à dire parce qu'ayant été affranchi des Jurisdictions, auxquelles il avait été soumis, il avait obtenu l'avantage d'être administré par des privilèges et des coutumes particulières." Dewéz, *Histoire particulière des Provinces Belgiques, tom. III. p.* 162.

(1) Zie Hermanni Cornerі *Chronicon, ad ann.* 1387, apud Eccardum, *Corpus Historicum medii aevi, tom. II. pag.* 1155.

Antwerpen bijeengekomen te zijn; maar de zaak kreeg haar beslag niet (1). Intusschen leed de handel der Hansesteden aanhoudend onder de vijandelijkheden tusschen de Hertogen van Bourgondië en Engeland, welke nog steeds bleven voortduren. Toen hare schepen in den jare 1386 in gezelschap der kooplieden van Vlaanderen, Leuven, Braband, Henegouwen en andere, rijk geladen, uit Rochelle naar Brugge terug keerden, werden ze door de Engelschen overvallen, die, onder anderen, eene aanzienlijke hoeveelheid wijn buit maakten (2). Dit zal de verbittering bij de Hansesteden niet weinig hebben vermeerderd. Na dien tijd althans begonnen zij ernstig werk te maken van het verleggen der factorij naar Dordrecht. Hertog ALBRECHT verleende daartoe de verlangde privilegiën (3), en

---

(1) SARTORIUS, *Gesch. des H. B. Th. II. S.* 495.

(2) MEYERUS, *Ann. Fland. ad ann.* 1386: *p.* 207 *b.*, GOUTHOEVEN, *Chronijk van Holland, enz. D. I. bl.* 415, en M. VOSSIUS, *Annales Hollandiae, ad. ann.* 1387, *pag.* 403 *seq.*

(3) Bij VAN DE WALL vindt men van zoodanige oorkonden geen gewag gemaakt, maar bij SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. D. II. S.* 499 *nota b.*, en op zijne lijst van gedrukte en geschrevene oorkonden, tot de tweede periode der Geschiedenis van het Hanseverbond betrekkelijk, *ald. p.* 789 *sqq.*, vindt men, als aangehaald in *Invent. M. S.*, melding van twee acten, één van den jare 1388, *Haag*, *up aller Seelen. Privilegium von Herzog Albrecht*, *Pfalzgrafen am Rhein*, *Grafen von Holland*, *u. s. w. und seinem Bruder Wilhelm*, *enthaltend die Bestätigung der frühern von Jahr* 1363; en een van den jare 1389, *Haag.* 7 *Mai. Privilegium Herzog Alberts von Beyern*, *Grafen von Hennegau und Holland*, in het archief van Brunswijk voorhanden, welke beide stukken de in den tekst bedoelde vrijheden en voorregten inhouden. Men leest dan ook in de zoo even

nadat de Duitsche kooplieden, welke den Vlaamschen handel dreven, in tijds heimelijk waren gewaarschuwd geworden, om op hunne hoede te zijn, vaardigden de Hansesteden eindelijk in den jare 1388 een Statuut uit, waarbij zij het kantoor te Brugge ophieven en alle handelsbetrekkingen met Vlaanderen niet alleen, maar ook met Mechelen en Antwerpen, als denzelfden meester huldigende, ontzeiden (1). De factorij werd dan ook in het volgende jaar 1389 werkelijk naar Dordrecht overgebragt (2).

Van het oogenblik af, waarop het Statuut van 1388 was uitgevaardigd en bekend gemaakt, mogt nu geen Hansegenoot zich in de uitgesloten landschappen ophouden, denzelven eenigerhande goederen verkoopen of toevoeren hetzij over Zee of te Lande, met hen eenigerlei handelsbetrekkingen onderhouden of aanknoopen, middellijk of onmiddellijk, ja zelfs geene goederen afstaan aan iemand, door wien men konde berekenen, dat zij in handen zouden komen der Vlamingen, Antwerpenaren of Mechelaars. De doelmatigste maatregelen werden bij dat Statuut voorgeschreven, om

---

aangehaalde Chronijk van HERMANNUS CORNERUS, *t. a. p.* dat de stad Dordrecht, tot de bijeenkomst der leden van het Hanseverbond, in den jare 1387, te Lubeck gehouden, een' van hare Regeerderen had afgevaardigd.

(1) Zie H. CORNERI, *Chronicon ad ann.* 1388, *A. W. bl.* 1156 en verg. SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 495 *seq.*

(2) Verg. GOUTHOEVEN, *Chronijk van Holland, enz. D. I. bl.* 76; welke plaats door het verhaalde in den tekst wordt opgehelderd.

de volstrektste afscheiding strengelijk te handhaven. Even zoo weinig mogt een koopman, tot de Duitsche Hanse behoorende, Vlaamsche, Mechelsche of Antwerpsche lakens of linnens hetzij in of buiten die Gewesten koopen; en voerde een koopman, welke niet tot dat Verbond behoorde, die waren aan in eene Hansestad, zoo werden ze dadelijk door de Stads overigheid, ten beste der gemeenschap, in beslag genomen. Zelfs werd in het volgende jaar dit handelsverbod tot Frankrijk uitgestrekt, daar men de goede verstandhouding van dat Land met den Hertog van Bourgondië kende, en om den Vlamingen en derzelver bondgenooten alle mogelijke kans op winst, uit middellijke of onmiddellijke betrekkingen met de Duitsche Hanse, te ontnemen. Alle koopwaar, ten Westen van de Maas gekocht, werd verboden; alleen was de inkoop van wolle, te Calais, geoorloofd, daar die plaats onder Engelsche heerschappij stond en men door den meest mogelijken opkoop dier waar de Vlamingen natuurlijk ten hoogste in het naauw bragt. Ook de wijn uit Poitou (*Wein von Peitowe*) en zout van de Baai (*Baijessolt*) (1) waren uit-

---

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 499. *n.* 7. meent, dat men onder de uitdrukking *Bayessolt* eene zoutsoort van eene bepaalde plaats op de kusten van Frankrijk te verstaan hebbe. In dat geval is het welligt *zout van Bayonne*, daar wij bij BRUMANUS, *Res Transis.*, *apud* DUMBAR, *Analect. Tom. II. p.* 183, en bij UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Histor. pag.* 356 lezen, dat men veel zout naar de Oostzee bragt: »*e Bajonensi portu, qui est in Galitiis Salinis celebris.*" Ook spreken ALBERTUS CRANTZIUS en MEIJERUS, (*Ann.*

gezonderd. Beide waren voor de Hansesteden zelve onmisbaar; gene in haren ruilhandel met Scandinavië en elders, het zout voor hare groote en kleine visscherij. Zij wilden, om Vlaanderen te krenken, natuurlijker wijze de hoofdtakken van haren eigenen handel niet ten gronde rigten.

Het was dan ook reeds genoeg. Handel en fabrijken sloegen in Vlaanderen geheel aan het kwijnen, en in hetzelfde jaar reeds, op Michaëlis 1389, verschenen op den Hansedag op nieuw afgezanten van den Hertog van Bourgondie, der drie Steden en van het Vrije, van wier ernstig verlangen om de bestaande twisten bij te leggen, de voorwaarden, door de Hanse bedongen, genoegzaam getuigen. Tot boete voor den smaad, den Duitschen, gelijk wij vroeger gezien hebben, door den moord of de gevangenschap van eenige hunner landslieden aangedaan, beloofden de Vlaamsche afgezanten

---

Flandr. b. v. ad Ann. 1441 *p.* 297 *b.*) van zout, dat de vloot der Oosterlingen afhaalde »*e Baia*." Daar wij echter geene plaats van dien naam op de Fransche kusten kennen, en *Baia* daarenboven ook *baai* beteekent, meenen wij, dat de Oosterlingen *Bayessolt* in het algemeen genoemd zullen hebben het zout, dat zij uit de *baai van Biscaye*, of de zoogenoemde *bogt van Frankrijk*, op welke plaats dan ook, afhaalden. — Hüllmann, *Städtew. d. Mittelalt. Th. I. S.* 283, zegt, dat men thans de uitdrukking *Baij-Salz* (in Duitschland?) bezigt voor zout in het algemeen, doch dat hij vermoedt, dat daaronder oudtijds zal verstaan zijn zout uit zekere Portugesche baai, wellígt de *Baai van Setuval*, of *St.-Ubes*, dewijl het zeezout toen ter tijd hoofdzakelijk uit Portugal werd afgehaald. Zijne meening is gegrond op eene oorkonde van d. j. 1452, waarin men leest: » *Uthe der Baije, und anderen Havenen van Westen.*"

het vestigen van drie vicariën met eenwige renten en van drie altaren met den vereischten toestel voor de miskelken, boeken en betamelijke sieraden, welke zij den Hansebroeders als Leenheeren zouden overgeven, na de verworven toestemming van hunnen Bisschop. Verder zouden tien eerbare mannen uit de drie Steden en het Vrije van Brugge, aldaar, bij het klooster der Carmelieten, waar de Hansegenooten hunne groote vergaderingen plagten te houden, verschijnen, om er, in naam des Lands, voor het gepleegde geweld verschooning te vragen. Eene schadeloosstelling van 11000 ponden groots, het pond tegen vijf franken gerekend, werd toegezegd. Bijzondere en persoonlijke vorderingen zouden worden aangenomen en voldaan. Eindelijk overhandigden de Duitschers den Vlaamschen afgezanten het ontwerp van een nieuw privilegie, dat hunne wenschen bevatte en hetwelk zij verlangden, dat hun door den Hertog en de drie Steden zoude worden toegestaan.

Hoe verlangend naar toenadering, schijnt men echter in Vlaanderen niet te hebben kunnen besluiten, om zoodanige voorwaarden, althans om het verlangde nieuwe privilegie te bevestigen. Maar de Hansesteden hielden hare eischen vol, wèl overtuigd van de doelmatigheid der getroffen maatregelen. Zij bleven te Dordrecht, handhaafden de uitsluiting ten allerstrengste, en in den jare 1391 zag men de Vlaamsche afgezanten op nieuw op de dagvaart te Hamburg verschijnen. Aan de vorderingen der Hansesteden werd nu meeren-

deels voldaan, de oude privilegiën zouden worden bevestigd en verscheiden nieuwe toegestaan. In enkele punten gaven ook deze toe, maar daarentegen werd wederom het getal der eerbare mannen, die bij de Carmelieten verschooning zouden komen vragen voor den aangedanen hoon, van tien gebragt op honderd, en daarenboven bepaald, dat zestien eerbare mannen, met hetzelfde doel, eene bedevaart zouden doen naar St. Jacob van Compostelle, en vier naar het heilige graf. Ook beloofden de Vlaamsche afgezanten, dat de ketenen, welke de Hertog van Bourgondië voor de palen van de haven van Sluis had doen spannen, te allen tijde, zoowel bij nacht als over dag, voor de Hansesteden kosteloos zouden worden geopend, en dat de drie Vlaamsche Steden daarvoor zouden borg staan. Hiermede zou dan nu ook alles bijgelegd zijn.

Het gezantschap keerde huiswaarts, en op den Hansedag, het volgende jaar te Lubeck gehouden, overreikte het de ratificatie dezer overeenkomst door den Hertog van Bourgondië en de drie groote Vlaamsche Steden (1). De eerste helft der beloofde schadeloosstelling was reeds te Amsterdam, aan een' gevolmagtigde der Duitsche steden, uitbetaald geworden. Nu drongen ook de Vlaamsche afgevaardigden op het wederkeeren der factorij in hun Land ten sterkste aan. Hoe verlangend de Duit-

(1) Dit is vermoedelijk de overeenkomst, waarvan gewag wordt gemaakt bij Sanderus, *Flandria Illustrata. Tom. I. p.* 190.

sche kooplieden zelve waren, om aan die uitnoodiging te voldoen, mag uit den spoed blijken, waarmede zij hunnen terugkeer naar Brugge bewerkstelligden. De winter was reeds nabij. De toestemming van onderscheidene steden moest nog door boden worden afgevraagd. Men weet, aan hoe vele moeijelijkheden de onderlinge gemeenschap der steden in dien tijd nog onderhevig was, hoe langzaam alle handelingen van het Hanseverbond uit deszelfs aard en inrigting steeds, en toen vooral nog, waren; en echter had de plegtige terugkeer uit Dordrecht en de statige intogt der kooplieden van de Duitsche Hanse te Brugge reeds in de laatste dagen van hetzelfde jaar plaats. De optogt bestond uit honderd en vijftig mannen; aan het hoofd bevonden zich HENDRIK WESTHOFF van Lubeck en JOHANN HOIJER uit Hamburg, daartoe door het Bondgenootschap afgevaardigd. Een aantal der aanzienlijkste inwoners van Brugge was hen te gemoet gereden, en groot was de vreugde van beide partijen over de op nieuw aangebonden vriendschapsbetrekkingen. Spoedig daarna werd aan de getroffen punten van overeenkomst voldaan, en weldra zag men de Duitsche factorij tot wederzijdsch genoegen als te voren weder geheel te Brugge gevestigd (1).

---

(1) Men vindt van de vermelde onderhandeling en derzelver uitslag een breed verslag bij SARTORIUS, *A. W. Th. II. S.* 494—509, naar handschriften door hem gebruikt. CUSTIS, *Jaerboeken der stad Brugge, D. I. bl.* 469, verhaalt, dat de Duitsche kooplieden reeds ten jare

Het gegeven verhaal kan tot een voorbeeld strekken der geschiedenis van het verkeer der Hansesteden in Vlaanderen en Brugge gedurende het grootste gedeelte der vijftiende eeuw. Dikwerf leden de Duitsche kooplieden onder de bijna nimmer rustende onlusten in Vlaanderen zelf of met andere Natiën; dikwerf ook braken hunne twisten met die van Brugge weder uit; en zagen de Hanseaten dan geen ander middel om hunnen wil te verkrijgen, dan braken zij hunne factorij op en bragten die elders over. Bij de Nederlandsche ons bekende geschiedschrijvers of geschiedbronnen vindt men van een en ander, echter slechts hoogst zeldzaam en dan nog met zeer weinig naauwkeurigheid, gewag gemaakt. Wij vinden echter, dat de Duitsche kooplieden, in de maand Junij van het jaar 1404 met hunne vloot naar Vlaanderen stevenende, op de kusten van dat Gewest geweldig van de Engelschen, met welke Vlaanderen destijds wederom in onmin verkeerde, geteisterd werden (1). Ook schijnen er in den jare 1409 wederom oneenigheden met die van Brugge bestaan te hebben; althans verwierven zich de Hansesteden omtrent dien tijd een privilegie van Hertog An-

---

1382 die stad verlaten hadden. Van enkele personen is dit zeer mogelijk, maar de verplaatsing der factorij had stellig, volgens onze opgave, zeven jaren later plaats. Even zoo behoort het verhaal van dien schrijver, dat de Vlamingen reeds in den jare 1390 aan de Duitschers eene som van 11,100 ponden grooten van schadeloosstelling zouden uitbetaald hebben, naar onzen tekst gewijzigd te worden.

(1) Meijerus, *Ann. Flandr. ad. ann.* 1404, *p.* 219 *b.*

TON van Braband tot vestiging eener factorij te Antwerpen (1), waarvan zij echter geen gebruik maakten. Hetzelfde moet in den jare 1425 hebben plaats gehad, dewijl men vindt, dat de Vlamingen der Hansesteden destijds eene schadeloosstelling toestonden van 3000 ponden groot (2). In het jaar 1437 had er werkelijk wederom eene verlegging der Hanseasche factorij van Brugge naar Antwerpen plaats. Men herinnert zich, dat in den jare 1431 op nieuw binnenlandsche onlusten in Vlaanderen waren uitgebarsten, en dat in het jaar 1436 Brugge wederom in vollen opstand tegen PHILIPS den Goede was geraakt (3). Dit schijnt echter nog geene onmiddellijke aanleiding tot het afbreken der goede verstandhouding gegeven te hebben; immers vinden wij onder de afgevaardigden der kooplieden, die het gezantschap uit de Regering van Brugge naar Gent vergezelden, om 's Hertogs goedertierenheid voor die stad af te smeeken, ook de Duitsche kooplieden vermeld. Maar wat later

(1) Men vindt het, onder anderen, bij LÜNIG, *R. Arch. T. XIV. P. spec. Cont. IV. Th. 2. forts. Abth. 9. n°. 5. S.* 12. Dit privilegie, zoowel als het vroeger gemelde van Hertog ALBRECHT van *Beijeren* van den jare 1389 voor Dordrecht, en het straks op te geven van PHILIPS van Bourgondië, van den jare 1437 voor Antwerpen, was echter alleen dán van kracht, wanneer de Hansesteden hare factorij werkelijk naar die steden overbragten. Verlieten zij dezelve wederom, dan werden de vrijbrieven dadelijk buiten werking gesteld. Verg. SARTORIUS, *t. a. p. S.* 557. *n.* 51.

(2) Zie SARTORIUS, *t. a. p. S.* 510.

(3) Zie daarover DE BARANTE, *Hist. des Ducs de Bourg. Tom. VI.* vooral *p.* 360 *seqq.* en 412 *seqq.*

had er bij Sluis, waarschijnlijk tijdens den inval der Engelschen in Vlaanderen en de hevige twisten van de Bruggenaars met de bewoners van die stad, welke de zijde des Hertogs hield, een bloedig geschil plaats tusschen de Oosterlingen en eenige burgers. Meer dan veertig der eerstgenoemden moesten het met wonden of met den dood bekoopen (1). Deze hoon kon niet worden verduwd, en in het volgende jaar reeds verwierven zij van Hertog PHILIPS van Bourgondië (2), tegen wien de stad Brugge op nieuw in vollen opstand was, de noodige privilegiën, om hunne factorij naar Antwerpen over te brengen en legden dit voornemen werkelijk ten uitvoer. Ook nu echter bragt wederzijdsche behoefte de partijen wederom spoedig tot elkander. Want toen PHILIPS de stad Brugge tot rede gebragt en den vrede hersteld had, volgde ook in hetzelfde jaar (1438) de terugkeer der kooplieden van de Duitsche Hanse in die stad, als steeds, met bevestiging der oude en het verleenen van nieuwe privilegiën door Brugge en de vier Leden van Vlaanderen vergezeld (3).

---

(1) Zie MEIJER, *Ann. Flandr. ad. ann.* 1436. *p.* 284 *b.* Coll. *pp.* 285 *b. et aliq. seqq.* en MARCHANTII *Flandria*, *p.* 53.

(2) Braband, Limburg, Leuven en Antwerpen waren in den jare 1430, na den dood van PHILIPS van Braband, aan Hertog PHILIPS van Bourgondië overgegaan. Zie DE BARANTE, *Hist. des Ducs de Bourg. Tom. VI. p.* 92 *seqq.*

(3) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. Beylage II. ad ann.* 1437 en 1438, haalt deze privilegiën aan, zoowel van Hertog PHILIPS, van den jare 1437, als van de stad Brugge, en van de drie Vlaamsche

Nu ging het wederom eenige jaren goed. De Hansesteden bleven nog wel steeds lijden onder den voortdurenden oorlog tusschen Frankrijk en Engeland (1), maar zij schijnen dit, gelijk het inderdaad was, als een onvermijdelijk kwaad beschouwd te hebben en troostten zich met de uitbreiding harer privilegiën, welke haar van tijd tot tijd door den Heer des Lands werden toegestaan (2). In den jare 1450 schijnen echter de bezwaren tot zoodanige hoogte gestegen te zijn, dat eene verplaatsing der factorij wederom onvermijdelijk voorkwam; maar de keuze werwaarts was moeijelijker geworden dan te voren, dewijl de magt van het Huis van Bourgondië zich al meer en meer over al de Nederlanden had uitgebreid. Men dacht aan Deventer en vooral ook aan Utrecht, dewijl deze stad nog niet aan 's Hertogen opperheerschappij onderworpen was (3); maar eindelijk bepaalde men zich wederom tot Antwerpen, dewijl dit, na Brugge, de meest algemeen bezochte marktplaats was. Derwaarts werd dan ook in den jare 1451 de stapel der kostbaarste waren overgebragt, terwijl die der goederen van mindere waarde, als assche, pek, hout- en vetwaren, te Middelburg

---

Steden met het Vrije, beiden van 20 September 1438, doch naar handschriften.

(1) Zie b. v. Meijerus, *O. C. ad. ann.* 1439, *p.* 295 *a.*

(2) B. v. op 13 Dec. 1449 door Philips den Goede; men vindt het bij Dreijer, *specim. jur. publ. Lubecens. S.* 259.

(3) Eerst in 1455 werd David van Bourgondië tot Bisschop van Utrecht benoemd. Zie Leo, *Niederl. Geschicht. Th. I. S.* 951.

werd gevestigd. Maar het overbrengen der factorij naar Antwerpen voldeed echter aan het oogmerk niet. Die stad was jegens de Hanseaten destijds niet welgezind, dewijl de stad Bremen in oneenigheid met den Hertog verkeerde. Ook bij de Duitsche kooplieden zelve ontbrak het aan klagten over die van Antwerpen niet. Eindelijk werd tot eene verplaatsing naar Utrecht besloten. Zij schijnt plaats gehad te hebben: maar de ontknooping was als steeds te voren. In den jare 1456 verschenen er afgevaardigden uit Vlaanderen op den Hansedag te Lubeck. Nieuwe privilegiën werden gevorderd en toegestaan; en spoedig daarna werd de factorij door afgevaardigden uit Hamburg, Lubeck en Wismar, met de gewone plegtigheid, van Utrecht naar Brugge teruggevoerd (1).

Het zoude ons even ondoenlijk zijn, als het weinig ter bereiking van het doel onzes onderzoeks zoude bijdragen, eene opgave te doen van al de voorregten en vrijheden, waarmede de Hansesteden gedurende het overige gedeelte van de vijftiende en het begin der zestiende eeuw, door de Heeren des Lands, in de Zuidelijke Nederlanden zijn begiftigd geworden. Volgens SARTORIUS is het aantal daarvan oneindig groot geweest, te oordeelen naar de hoofden of opschriften in eene M. S. lijst of inventaris van de privilegiën der Hansesteden in Vlaanderen, welke hij onder de oogen heeft gehad; maar die bron is buiten ons bereik, en de Nederland-

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 511 *seqq.*

sche gedrukte verzamelingen van oorkonden bieden hier geene vergoeding aan. Wij kunnen ons dan ook vergenoegen met op te merken, dat de onderlinge twisten, bedreigingen en tijdelijke scheiding tusschen de factorij der Hanseesteden en de stad Brugge slechts dienden, om de partijen in de overtuiging harer wederzijdsche onmisbaarheid voor elkander te versterken, en dat alleen de geheel veranderde toestand van den handel en der Zuidelijke Nederlanden in staat is geweest, de eindelijke verwijdering daar te stellen, welke door het overbrengen omtrent den jare 1549 der factorij naar Antwerpen is bevestigd geworden. Maar daarop zullen wij later terugkomen.

Men ziet uit het gegevene verhaal, dat de betrekking tusschen het Hanseverbond en de Nederlandsche koopstad Brugge, zoo lang dezelve geduurd heeft, steeds van denzelfden aard is gebleven, zoodanig als wij haar in de eerste afdeeling van het voorgaande Hoofddeel hebben beschreven. Omtrent de inrigting der factorij of van het kantoor der Hanse te Brugge en hare betrekkingen met de Nederlandsche kooplieden, gedurende het tijdvak van haren hoogsten bloei, is echter meer met zekerheid bekend, dan in het voorgaande. De inrigting was wel in het algemeen gelijk aan die van de andere factorijën, maar daarin deed zich ook gedurende dit tijdvak de invloed des Lands, waar zij gevestigd was, ten sterkste gevoelen. Gedurende haren hoogsten bloei bestond de factorij, of, gelijk zij destijds nog genoemd werd, de Ge-

meene Koopman te Brugge gevestigd, uit 300 personen, zonder het arbeidsvolk en zonder de menigte van kooplieden, schippers en dienaars, die steeds naar en van het kantoor heen en weder reisden. Zes Overmannen (*Aelterlauten*) en de Achttienmannen maakten den eigen' koopmanstaad uit, welke de stadsregering aan de factorij had toegestaan, en die aan derzelver hoofd stond (1). Het verslag der huisselijke inrigting dezer factorij heeft voor ons onderwerp geen belang, en behoort daartoe eigenlijk ook niet. Genoeg zij het, aan te teekenen, dat al wat onmiddellijk tot haar behoorde, aan eene soort van kloosterlijke tucht was onderworpen, en dat alle betrekkingen met de inwoners, buiten die van den handel, ten allerstrengste verboden waren. De handel daarentegen der Hansesteden werd, zoo het schijnt, uitsluitend gedreven door de bestuurderen der factorij en de koopmansgezellen of knapen (2), waaruit dezelve was zamengesteld. Deze dienden den kooplieden uit de Hansesteden als factoren, en, gelijk wij thans zouden spreken, als expediteurs of commissionairs; de goederen door de Duitsche schepen aangebragt werden door hen verkocht en verhandeld, en ook de inkoop der terugladіng werd door hen bezorgd. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de oud-

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 516.

(2) Zij werden genoemd *Legerknappen*, *Gesinde*, *Socii*, *Nuncii*, *Famuli*, *Servitores*, *Garciones*, *Factores*; men zie tot bewijs onderscheidene Nederlandsche oorkonden, aangehaald bij Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 202 *seq.*

sten onder hen ook wel eenigen eigenhandel zullen hebben gedreven; maar dit kan men echter niet met zekerheid bevestigen (1). Onder geen voorwendsel hoegenaamd mogt een deelgenoot der Hanse aan Vlamingen goederen in kommissie geven, uitgenomen alleen *wijn*, *bier* en *haring*, later ook *koorn*, *teer*, *pek*, *wageschot*, *klaphout* en misschien nog eenige andere goederen, waarmede een vrijer handel werd toegestaan. Geen bondgenoot mogt met de landzaten eenige handelsgemeenschap, deelgenootschap of compagnieschap aangaan, gelijk ook op het kantoor der Hanse geene waren of koopmanschappen voor vreemde rekening geduld werden. Geen Hansegenoot mogt met de privilegiën der Hanse zijn voordeel doen, of hij moest het kapitaal in eigendom bezitten. De gemeene arbeidslieden echter, wier hulp de residenten behoefden, waren inlanders; maar zij stonden onder eede en waren aan de ligtere straffen der Hanseaten onderworpen (2).

De Hanse liet er zich steeds zeer aan gelegen zijn, overal, waar zij hare factorijën had gevestigd, bij plegtige gelegenheden waardiglijk te worden vertegenwoordigd; maar in Vlaanderen vooral vorderden de aldaar zoo algemeen verspreide weelde, de zeden des Lands en de smaak van eene eeuw, die oneindig veel aan uiterlijke pronk hechtte, eene vertooning, die der factorij geene geringe

(1) Sartorius, *t. a. p.*

(2) Sartorius. *Aldaar*, *S.* 520, *seqq.* Coll. *S.* 534.

kosten veroorzaakte. Bij den plegtigen intogt van Philips den Goede, te Brugge, in den jare 1440, waarvan de beschrijving bij Meijerus wordt gevonden (1), en waarbij de vreemde kooplieden eene ongemeene pracht ten toon spreidden, vinden wij onder deze de factoren der Duitsche Hanse in de eerste plaats vermeld. Zij reden den Hertog te gemoet met eenen stoet van 116 paarden, allen ten kostbaarste uitgedost. Zelfs de afgevaardigden van afzonderlijke steden, door de Vereeniging naar Brugge gezonden, verschenen er bij hunnen intogt, in vergelijking, met nog grootere praal. Zoo bestond de stoet der Keulsche gezanten in den jare 1448 uit veertig, en in het volgende jaar uit dertig paarden, welke alle op kosten der factorij moesten worden onderhouden (2).

Om de factorij in deze en de menigvuldige andere aanzienlijke uitgaven, waarmede zij bezwaard was, te gemoet te komen, dienden ook inzonderheid de inkomsten van den dwangstapel (3), die te Brugge door de Hanse gevestigd was. Ieder schip, aan een' deelgenoot der Hanse behoorende, hetwelk westwaarts zeilde, was verpligt dien stapel aan te doen, op straffe van drie mark gouds. Alleen die schepen waren uitgezonderd, welke zich onmid-

---

(1) *Annal. Flandr. ad. ann.* 1440, *p.* 296 *a.*

(2) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 531, *n.* 29.

(3) Haraeus, *Annales Ducum seu Principum Brabantiae, I.* 294. » Stapula id est jus commercii, quo merces, aliquo illatae, transferri non » possunt, nisi prius, statutis loco et tempore, civibus aut mercatori- » bus ejus loci venum expositae fuerint."

delijk naar eene westelijk gelegen Hansestad begaven, of ook naar Schotland of Engeland voeren. Ook waren die vaartuigen vrij, wier lading uit zoogenaamde *Venthe-waren* bestond, dat is uit diegene, waarmede de vrije handel op alle plaatsen geoorloofd was, hoedanige wij zoo even hebben opgenoemd (1).

Deze dwangstapel, die overal bestond, waar de Hansesteden eene factorij hadden gevestigd, en daarom voor de Nederlanden doorgaans te Brugge was, had voor het Hanseverbond zelf, naar den toenmaligen staat en inrigting van handel en regtspleging, onmiskenbare voordeelen; maar hij was ook voor die van Vlaanderen, en voor Brugge vooral, van groot belang, omdat daaruit voor hen aanzienlijke winsten voortvloeiden. Even zoo was het met de Heeren der Landen gelegen, dewijl de invordering der regten, welke zij bij het verleenen der privilegiën nimmer vergaten voor zich te bespreken, daardoor niet alleen bijzonder werd vereenvoudigd, maar ook veel zekerder en gemakkelijker werd gemaakt. Voor de Duitsche kooplieden, eindelijk, was deze inrigting, althans in de Nederlanden, veel minder drukkend, dan zulks thans oppervlakkig zoude kunnen schijnen, dewijl er destijds te Brugge, buiten de factorij der Hansesteden, nog zestien andere factorijën van vreemde Natiën werden gevonden (2); zoodat de kooplieden

---

(1) Sartorius, *t. a. p. S.* 234.

(2) Als zoodanig immers werden destijds beschouwd b. v. de *Engel-*

er steeds op eenen bijna zekeren uitweg voor hunne lading konden rekenen, en er eene marktplaats vonden, ruim van al wat zij noodig hadden voorzien. Konden zij met de aangebragte goederen geene voordeelige zaken doen? de vrije uitvoer was geoorloofd, en zij konden alsdan alle andere Nederlandsche Gewesten, Engeland, Schotland, of welke oorden zij verlangden, bezoeken, zonder nieuwe opbrengst voor het Hanseverbond of deszelfs factorijen. Immers moet men hier bij de factorijen van het Hanseverbond niet denken aan bevoorregte handelsvereenigingen of compagniën van lateren tijd, waarin, met bijeengebragte kapitalen, door gekozen Directeuren, zaken werden verhandeld. Soortgelijke inrigtingen waren aan dien tijd geheel vreemd. Op de factorijen der Duitsche Hanse moesten de kooplieden wel van derzelver leden, als factoren, als commissionairs gebruik maken, maar voor het overige dreef ieder zijnen handel voor zich zelven, voor zich en zijne vrienden, voor eigene rekening. Ieder van hen zocht en had de meest mogelijke vrijheid, zoo er slechts de alleenhandel der gemeenschap niet mede werd op het spel gezet. Hun naam in Vlaanderen was wel de *gemeene koopman*, maar slechts daarom, dewijl zij gebruik maakten van de gemeenschappelijke vrij-

---

schen, *Schotten*, *Franschen*, *Portugezen*; die van *Castilië*, *Arragon*, *Navarre*, *Catalonië* en *Biscayen*, de *Venetianen*, *Florentijnen*, *Genuezen*, *Luccezen* en *Milanezen*. Zie SANDERUS, *Flandr. Illustr. Tom. I. p.* 187.

heden en voorregten, hoezeer dan ieder voor zijne bijzondere rekening en op zijn eigen perijkel (1).

Geen der kantoren van de Duitsche Hanse werd zoo sterk door alle leden des Verbonds uit al de oorden, welke daartoe behoorden, bezocht, als dat in Vlaanderen. Uit Land- en Zeesteden lieten er zich de kooplieden vinden. Men bezit schriftelijke bewijzen van het verkeer aldaar der kooplieden uit Lubeck, Keulen, Soltwedel, Hamburg, Lunenburg, Dortmund, Dörpat, Gothland; van de Pruissische steden, als Dantzig, Koningsberg, enz.; van Brunswijk, Maagdeburg, Straalsund, Bremen, Munster, Wismar, Reval, Colberg, Greifswalde, Osnabruck, Gottingen en Wesel. Ook worden de Lijfland-, Zweedsche en de Nederlandsche Hansesteden vermeld; en hiermede is de opgave gewis nog niet volledig (2). Zoo werden de voortbrengselen van het Zuiden en uit de Levant door de Duitsche kooplieden de Sont door vervoerd naar het Noordoosten, langs den Rijn naar Opper-Duitschland, en per as, zijdwaarts af naar Brunswijk, Lunenburg en andere plaatsen.

Hoe bloeijend de toestand der Brugsche factorij gedurende de tweede periode van de Geschiedenis des Hanseverbonds ware; hoe onverbrekelijk de band scheen, die de Duitsche Hanse sinds meer dan eene eeuw aan Vlaanderen had verbonden, de onverbiddelijke hand des tijds, of, om meer bepaald te

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 539.
(2) Sartorius, *O. C. Th. II. S.* 543 *en aldaar n.* 40.

spreken, de nimmer rustende oproertooneelen in Vlaanderen, en de langzamerhand geheel veranderde inrigting en gang van den grooten handel, stelden echter eindelijk die scheiding daar, welke weldra door beider algeheel verval van nabij werd gevolgd.

Men schijnt de eerste sporen van het verval der Brugsche factorij reeds te moeten zoeken in het midden der tweede helft van de vijftiende eeuw, schoon het Bestuur derzelve eerst bijna eene eeuw later werkelijk en voor goed van Brugge naar *Antwerpen* werd overgebragt.

De oproerigheden onder PHILIPS den Goede hadden den Vlamingen reeds vele hunner aanzienlijkste privilegiën gekost, en men weet, dat de onstuimige regering van KAREL den Stoute inderdaad niet tot den bloei van zijn Graafschap Vlaanderen had bijgedragen. De handel had daarbij geweldig geleden, en zelfs verschenen er op den Hansedag van het jaar 1470 afgezanten van het Bestuur der factorij te Brugge, de Hanse smeekende, hen uit hunne bediening te ontslaan, dewijl zij zich even weinig in staat bevonden, de statuten van het Verbond door de te Brugge aanwezige Duitschers te doen eerbiedigen, als hen bij de verworven privilegiën te handhaven (1). Deze klagten waren destijds gewis nog overdreven en de Hanse schijnt aan dit verzoek dan ook geen gehoor verleend te hebben, maar zij vond er nogtans aanleiding in

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 545.

tot eene nieuwe overeenkomst, welke in het volgende jaar met Brugge getroffen werd. Volgens deze verbonden zich de Hansesteden op nieuw, op verbeurte van al hare privilegiën, den Brugschen stapel getrouwelijk aan te doen, terwijl die van Brugge haar daarentegen vermindering toezeiden van het loon voor de handwerkslieden en van de havengelden te Sluis, maar vooral een naauwkeurig toezigt, om de haven dier stad op hare behoorlijke diepte en breedte te onderhouden, daar zij door aanslibbing hoe langer hoe moeijelijker te bevaren werd. Ook werden daarbij maatregelen vastgesteld tot beveiliging van de wederzijdsche handel en scheepvaart (1). Het blijkt echter niet, dat deze door dit verdrag veel zijn bevorderd (2). Integendeel ontdekt men reeds, van dien tijd aan, al meer en meer de afneming van den bloei der Duitsche factorij te Brugge.

Men zoude zich dan ook bedriegen, wanneer men meende, dat het handelsverkeer der Hansesteden te Brugge werkelijk tot aan de tweede helft der zes-

---

(1) Dit verdrag wordt vermeld en de zakelijke inhoud daarvan opgegeven door MEIJERUS, *Ann. Flandr. ad ann.* 1471 *p.* 354 *a.* SARTORIUS schijnt hetzelve niet gekend te hebben; wij vinden daarvan althans in zijn Werk geen gewag gemaakt.

(2) De Baron DE REIFFENBERG, *du Commerce au* 15 en 16 *siècl. p.* 39, zegt, dat de Brugsche handel aan deze overeenkomst groote voordeelen ontleende, en dat Brugge er den stapel door bekwam der koopwaren van de Duitsche Hanse. Dit laatste wordt door ons verhaal weêrlegd. Die stapel was er bijna twee eeuwen geweest. Van het eerste ontbreekt, onzes inziens, alle bewijs.

tiende eeuw had voortgeduurd. De overplaatsing der factorij van Brugge naar Antwerpen gaf geene aanleiding tot wijziging van het verkeer der Duitsche kooplieden, maar zij was van dat gewijzigde verkeer veeleer het gevolg. Toen de bestuurderen der factorij zich omtrent den jare 1549 naar Antwerpen begaven, was er te Brugge reeds bijna geen Duitsche handel meer. Reeds sedert den aanvang der zestiende eeuw was er de factorij hoe langer hoe meer in verval geraakt, tot dat er ten laatste slechts eene ijdele schaduw van was overgebleven. De omstandige opgave der oorzaken van dat verval, als voor het grootste gedeelte geheel buiten den invloed liggende der gebeurtenissen of der geschiedenis van Vlaanderen of Brugge, behoort tot de geschiedenis van het Hanseverbond, en ligt buiten onze taak. Maar omtrent de gevolgen met betrekking tot de verplaatsing der factorij van Brugge naar Antwerpen hebben wij echter eenige aanmerkingen te maken, die bij eene volledige behandeling van ons onderwerp niet achterwege mogen blijven.

Reeds gedurende en spoedig na de onlusten in Vlaanderen, op het einde der vijftiende eeuw, hadden de vreemde kooplieden buiten de Hanse, maar vooral de Portugezen en Italianen, Brugge voor Antwerpen en de Noordelijke Nederlandsche Gewesten, maar hoofdzakelijk voor Antwerpen, van lieverlede verlaten. Behalve de vermelde oorzaken, waardoor hun de toegang tot Brugge hoogst moeijelijk en het verblijf aldaar steeds wisselvallig

was geworden, maakten hun de langzamerhand geheel gewijzigde, ja veranderde gang en inrigting van den Europeschen handel deze verandering niet alleen doenlijk, maar zelfs voordeelig. Gedurende het grootste gedeelte van de vijftiende eeuw was de bloei van het handelsverkeer der kooplieden uit het Zuiden van Europa in de Nederlanden, ja hun geheele handel nog afhankelijk geweest van de Duitsche Hanse, om de handelsheerschappij, welke deze in het Noordoosten van Europa en op den geheelen Westerschen handel uitsluitend uitoefende. Maar deze alleenheersching was langzamerhand aanzienlijk afgenomen. In de Noordelijke Nederlandsche Gewesten vooral had zich sedert een' geruimen tijd een geheel verschillende handelsgeest geopenbaard. De verwijdering reeds bij den aanvang der vijftiende eeuw tusschen sommige Noord-Nederlandsche Hansesteden en de Hanse, en de volslagene scheuring, welke dezelve eindelijk ten gevolge had, had begonnen den handel los te maken van de banden, welke hem zoo vele jaren hadden geklemd. De Noord-Nederlandsche Koopsteden hadden een aanzienlijk aandeel gekregen in de vaart op de Oostzee. Daarbij was in den handel aanmerkelijke vrijheid ontstaan. De bloei van de Noord-Nederlandsche steden; de grootere orde en rust, die er heerschten, sedert de vereeniging dier Gewesten onder éénen Vorst een einde had gemaakt aan de innerlijke twisten en binnenlandsche veeten, die zoo lang aan derzelver welvaart hadden geknaagd; het crediet daardoor bij de Koopsteden

ontstaan en bevestigd; al deze oorzaken hadden het mechanismus van den handel in de Nederlanden geheel veranderd. De reden had opgehouden te bestaan, die Brugge, gedurende meer dan twee eeuwen, tot de verpligte marktplaats had gemaakt van geheel Europa. De goederen, die de Italianen, Portugezen en Spanjaarden te voren in de Nederlanden alleen dáár konden slijten of inslaan, waar de Hansesteden hare factorij hadden gevestigd, waren na de bepaalde afscheuring van de meeste Noord-Nederlandsche steden, en na de uitbreiding van de eigenhandel en scheepvaart der Engelschen, thans ook in vele andere Nederlandsche steden te verkrijgen of af te zetten. Met één woord: het handelsdespotismus der Hanse was een doodelijke slag toegebragt, en de val van Brugge was de aanleiding, waardoor dit wereldkundig werd.

Zoo lang andere Volken de stad Brugge mede tot de gemeenschappelijke marktplaats hadden gekozen, en de Duitsche kooplieden in derzelver handelsverkeer zoowel als in de privilegiën, die er de Hanse genoot, eene ruime schadeloosstelling hadden gevonden voor den last des stapeldwangs en de betaling der regten daaraan verbonden, zoo lang hadden zij zich aan dien stapel onderworpen, en die regten zonder tegenspraak voldaan. Maar bij den geschetsten veranderden gang van den handel, vooral nadat de andere handeldrijvende natiën zich bij de Vlaamsche onlusten, op het laatst der vijftiende eeuw, langzamerhand naar Antwerpen hadden begeven, begon de Duitsche koopman het druk-

kende van opbrengsten en dwangstapel al meer en meer te gevoelen. Vele steden begonnen die opbrengst onder allerlei voorwendselen te weigeren; andere poogden dezelve te ontduiken, en zoo ontstond er weldra tweedragt en oneenigheid tusschen de Hansesteden zelve. Er werden wel nieuwe statuten gemaakt, om de kooplieden te dwingen; maar deze misten hunne klem, dewijl derzelver voordeel ze elders riep. Brugge werd nu hoe langer hoe minder bezocht. De factorij bleef er gevestigd, maar de voornaamste bron van haar inkomen en bestaan was gestopt. Weldra werd zij nu ook van de aanzienlijkste harer residenten of factoren verlaten, die zich van lieverlede almede meestal naar Antwerpen of Amsterdam begaven. De factorij verviel zoodanig, dat haar bestuur in den jare 1535 nog slechts bestond uit zes personen. In den jare 1539 waren van deze nog slechts drie over (1). Wij herhalen het dus, toen de factorij naar Antwerpen werd overgebragt, bestond er te Brugge reeds bijna geen Duitsche handel meer.

Men ziet hieruit, dat de Hansesteden hare oude vrienden en handelgenooten van Brugge niet ligtvaardig verlieten. Veeleer kostte het besluit, om daartoe over te gaan, haar de grootste moeite, of liever, de factorij werd niet, gelijk steeds vroeger, wanneer men met de stad Brugge in oneenigheid verkeerde, na een daartoe uitgevaardigd statuut, op ééns en geheel naar eene andere plaats overge-

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. III. S.* 261, 263.

bragt, maar de Hansesteden poogden eerst toen eenen nieuwen bevoorregten dwangstapel te Antwerpen op te rigten, toen het handelsverkeer der Duitsche kooplieden van Brugge reeds bijna geheel naar elders, vooral naar Antwerpen, was verloopen; toen hare factorij er, om zoo te spreken, uitgedroogd en eene ijdele schaduw geworden was; toen zij als handelaars te Brugge bijna geheel alleen waren gebleven. De toenmalige weerzin der Hansesteden, om Brugge te verlaten, schijnt echter geenszins te moeten bevreemden. Vroeger hadden zij dit dikwerf gedaan met het kennelijk oogmerk, om bij ontstane verschillen Brugge tot haren wil te dwingen, om vermeerdering van privilegiën te verwerven en daarna terug te keeren. Hare verwijdering was nimmer ter goeder trouw, nimmer gemeend geweest. Nu werden zij daartoe gebragt, niet door begeerte naar nieuwe voorregten, niet door ongenoegen op die van Brugge; deze gevoelden de behoefte aan het handelsverkeer van den vreemden koopman meer dan ooit, en lieten niets onbeproefd, om hem te Brugge te behouden en tevreden te stellen: maar zij werden er toe aangespoord door den geheel veranderden gang en inrigting van den handel: door den dwang der tijdsomstandigheden. Zij gevoelden dus, dat eene verwijdering van de factorij uit Brugge, werd die bewerkstelligd, thans onherroepelijk zijn moest, en zoo zij die stad vaarwel zeiden, dat het wezen zoude, om aldaar althans nimmer terug te keeren. Want hoe vele vreemde kooplieden Brugge reeds

verlaten hadden, velen werden er nog door de factorij der Duitsche Hanse teruggehouden; maar vertrok ook deze uit die stad, ongetwijfeld zouden dan de anderen mede spoedig volgen, en dan was het met allen handel te Brugge onherroepelijk gedaan. Intusschen was de roem en welvaart der Hanse, gedurende meer dan twee eeuwen, aan de Brugsche factorij verbonden geweest. Zij was er in het bezit der voortreffelijkste privilegiën. Om kort te gaan, de Hanse raadpleegde minder de tijdsomstandigheden dan haar verlangen, wanneer zij nog steeds op het weder opluiken van den Brugschen handel bleef hopen. Welligt oefende de vrees, om aangemaand te zullen worden tot de betaling eener somme van 16,000 gulden, welke de factorij aan de stad Brugge schuldig was, mede haren invloed. Zóó veel is zeker, dat bijna de eerste helft der zestiende eeuw verliep, eer de Brugsche factorij werkelijk naar Antwerpen werd overgebragt.

De Hanse schijnt intusschen nimmer te Antwerpen onvertegenwoordigd te zijn geweest. Wij hebben Hoofdd. II. Afd. 1. §. 1. gezien, dat vele van de Hansesteden vóór hare vereeniging en later ook het Hanseverbond, schoon in de Nederlanden nog niet onder dien naam voorkomende, reeds gedurende de dertiende en veertiende eeuwen veel handel met Antwerpen dreven, en dat zij er aanzienlijke voorregten en vrijheden bezaten. Ook in de vijftiende en zestiende eeuwen schijnt Antwerpen de plaats geweest te zijn, waar de Hansekooplieden, na Brugge, de meeste zaken deden. Van daar, dat ze bij

hunne oneenigheden met laatstgenoemde stad, althans gedurende een groot gedeelte der tegenwoordige periode, steeds en dadelijk met verplaatsing der factorij naar Antwerpen dreigden, en dit ook somwijlen ten uitvoer bragten. Daarenboven vindt men in de geschiedenis van het Hanseverbond dikwijls melding gemaakt van verbod, om de vrije markt van Antwerpen te bezoeken, wanneer de Hansesteden zich in hare privilegiën aldaar gekrenkt meenden. Ook bestaan er vele zoogenaamde bevredigingen (*compositionen*), waarbij de partijen zich weder vereenigd hadden (1). Het kon der Hansesteden niet onverschillig zijn, hoezeer de Brugsche factorij destijds nog bloeide, bij het bezoeken der Antwerpsche jaarmarkten en bij haar verder verkeer aldaar, in het bezit harer vroeger vermelde aanzienlijke privilegiën te blijven. Hoogstwaarschijnlijk zelfs heeft er te Antwerpen, vóór de verplaatsing der Brugsche factorij derwaarts, een aan deze ondergeschikt kantoor, eene bijfactorij, of, om een uitheemsch woord van dezen tijd te gebruiken, eene *succursale* dier factorij bestaan (2).

---

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 560.

(2) Wanneer Prof. de Reiffenberg, in zijn' meer vermelden *Mémoire du commerce dans les Pays-Bas*, *pendant les* 15 *et* 16 *siècles*, *p.* 110, met aanhaling van den *Dict. Univ. d. Géog. Comm. T. II. p.* 569 *b.*, dien wij niet hebben kunnen inzien, verhaalt: » En 1444 la Compagnie connue en ce tems là sous le nom de *marchands de la confraternité*, quitta Middelbourg, où elle résidait, » pour venir s'établir à Anvers; son commerce s'étendait aux laines, » draps, plombs, cuirs, étain et autres marchandises d'Angleterre," dan hebben wij veelligt mede aan zoodanig een ondergeschikt kan-

Zeker is het, dat de Brugsche factorij er op dien tijd twee huizen bezat, te Antwerpen bekend onder den naam van *Hamburg* en *Moriaan*, en, zoo het schijnt, bestemd tot huisvesting voor de reizende Duitsche kooplieden of de factoren, die er de zaken der Brugsche factorij waarnamen of dezelve vertegenwoordigden (1). Omtrent dit alles echter laten de Nederlandsche Geschiedschrijvers en geschiedbronnen, voor zoo verre wij ze hebben kunnen raadplegen, ons geheel in het duister.

Het juiste jaar, waarop de Brugsche factorij zelve of liever haar Bestuur zich voor goed naar *Ant-*

---

toor van de factorij der Hanse, *der ghemene Coepluden*, te denken. Wij mogen nogtans niet voorbij, hier te vermelden, dat er reeds in den jare 1271 te Middelburg eene vereeniging van inlandsche kooplieden uit die stad, onder den naam van *Confraternitas mercatorum Middelburgensium*, of *broederschap der Middelburgsche Kooplieden*, bestond, blijkens hare bevestiging van dat jaar door Graaf Floris, bij van Mieris, *Charterboek*, *D. I. bl.* 356. Ook deze zoude t. a. p. bedoeld kunnen geworden zijn, schoon het onwaarschijnlijk voorkomt, dat eene zoo uitgestrekte vereeniging van Middelburgers zich naar Antwerpen zoude verplaatst hebben. De Reiffenberg meent, dat Antwerpen, tot op de toenmalige aankomst van deze, zoo het schijnt hem onbekende, compagnie, volstrekt geen' zeehandel bezeten had. Hetgeen in dit geschrift is voorgegaan en verder volgen zal, bewijst het tegendeel overvloedig. Dat er, gelijk hij aldaar beweert, in 1444 te Antwerpen maar vier kooplieden en zes schepen, en zulks alleen voor de rivier- of binnenvaart, zouden geweest zijn, is dan ook almede meer dan onwaarschijnlijk. Het heeft ons daarom bevreemd, dat dit beweerde bij Bilderdijk (*Geschiedenis des Vaderlands*, *D. I. Opheld. en Bijv.*, waar hij, *bl.* 282—288, naar het ons voorkomt, een uittreksel van een gedeelte des bovengemelden Werks van Reiffenberg levert) een onvoorwaardelijk geloof schijnt gevonden te hebben.

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. III. S.* 272 *seq.*

werpen begeven hebbe, kunnen wij niet met zekerheid bepalen; maar het heeft waarschijnlijk plaats gehad tusschen de jaren 1545 en 1549. Reeds sedert den aanvang der zestiende eeuw, vooral sedert den jare 1516, was door het Hanseverbond over de verplaatsing dier factorij, deels mondeling, deels schriftelijk, met den Raad en de Schepenen der Stad Antwerpen gehandeld; maar de toen nog bestaande tegenzin van het Bestuur der factorij; de voordeelige aanbiedingen van den Heer van Bergen op Zoom, van Middelburg, Haarlem en andere steden, welke dezelve bij zich verlangden te vestigen; menige andere reden, reeds vermeld of buiten ons bestek liggende; en vooral de gewone traagheid of, wil men, omzigtigheid der Hanse rekten de onderhandelingen tot den jare 1545. Toen werd er eene overeenkomst getroffen tusschen die Vereeniging en de Regering van Antwerpen, waarbij het althans bepaald werd, dat de factorij werkelijk naar deze stad overgebragt zoude worden. Het schijnt, dat het Bestuur derzelve zich dan ook eenigen tijd daarna naar Antwerpen begeven heeft; immers bestaat er een schrijven van het kantoor te Antwerpen aan de Hanse, van 1549; en men weet, dat die van Brugge in hetzelfde jaar bij het Verbond eenen stap deden, om den stapel wederom naar Brugge te doen terugkeeren, waarop hun het weinig afdoend antwoord gegeven werd, dat men de oude verdragen niet zoude vergeten. Eindelijk komen bij den strijd tusschen de corporatiën der kooplieden te Antwerpen over den voor-

rang, tijdens den intogt van Koning PHILIPS II, in den jare 1549, aldaar, ook de Hanseaten voor (1). Men schijnt dus de verplaatsing hunner factorij van Brugge naar *Antwerpen* te mogen stellen omtrent den jare 1549.

Intusschen was het er nog verre af, dat alle zwarigheden toen reeds uit den weg geruimd zouden geweest zijn. Over vele punten was men het met Antwerpen nog oneens. Vele verlangde vrijheden en voorregten waren nog niet toegestaan. Er moest nog een nieuw Residentiehuis, in de plaats der oude zoo even vermelde, maar te kleine, Hansehuizen, Moriaan en Hamburg, te Antwerpen worden opgerigt; maar vooral moesten de fondsen daartoe worden gevonden. De bijdragen en opbrengsten der Hansesteden moesten nog geregeld, de inrigting voor het kantoor of het reglement voor de factorij ontworpen en vastgesteld. Eer dit alles tot stand was gebragt verliepen er nog twintig en meer jaren.

Eerst in den jare 1561 bevestigde Koning PHILIPS de oude, in de veertiende en vijftiende eeuwen, door de Hertogen JAN en ANTONI van Braband, aan de Duitschers en Hanseaten verleende privilegiën. Nu waren zij in het bezit der grondslagen, waarop eene vrije factorij kon worden gevestigd; te weten de oude geringe tollen, de oprigting eener Residentie, en het regt om hunne landslieden, op gezag der bestuurderen van de

---

(1) Zie GUICCIARDINI, *Beschrijvinge der Nederlanden*, *p.* 72 *ed. in folio*, *Amst.* 1612.

factorij door lijfsaantasting te dwingen tot opvolging der voorschriften en reglementen. En nu volgde op den 22^{en} October 1563 een verdrag der Hanse met de stad Antwerpen, waarin deze aan eerstgenoemde al wat in hare magt was tot oprigting en vestiging eener vrije factorij toestond, ja zelfs op zich nam een derde te dragen in de somme van 90,000 Caroliguldens, waarop de kosten van het nieuw op te rigten Residentiehuis waren geschat. Daarentegen verbonden zich de Hansesteden, haar verblijf in Antwerpen te blijven houden, ten zij pest of oorlog ze van dáár mogt verdrijven, als wanneer ze na hare terugkomst hersteld zouden worden in het genot derzelfde privilegiën. Zij veroorloofden den Antwerpers verder een vrij verkeer in de Hansesteden, en gaven hun de toezegging eener spoedige regtspleging.

Den 5^{en} Mei 1564 werd, ten gevolge van dit verdrag, door Burgemeesteren der stad Antwerpen de eerste steen van het nieuwe Residentiehuis gelegd, en vier jaren daarna (1568) gaven zij het aan de Ouderlieden en gemeene kooplieden der Duitsche Hanse te Antwerpen, als vertegenwoordigers van de Vereeniging der Duitsche steden, in eigendom over.

Het nieuwe reglement voor de factorij werd eerst door de Hanse, op hare vergadering van den jare 1572, vastgesteld en bekend gemaakt (1).

Dit alles klinkt schoon; maar intusschen is de

(1) Verg. Sartorius, *G. d. H. B. Th. III. S.* 269—279.

geschiedenis der factorij van het Hanseverbond te Antwerpen, van haren oorsprong af, betreurenswaardig. Zij bevat niets dan klagten en oneenigheden tusschen de Hansesteden zelve en tusschen de Duitsche kooplieden, die te Antwerpen verwijlden, onderling. Van genen poogden de meeste met eene onbeschrijfelijke halsstarrigheid, onder allerlei voorwendsels, het betalen van haar aandeel in de kosten der nieuw opgerigte Residentie te ontduiken. Deze weigerden in grooten getale zich aan de reglementen der factorij te onderwerpen, of zelfs het oppergezag van derzelver Bestuur te erkennen. Ja, men zag, bij betwiste vorderingen, kooplieden van de Duitsche Hanse hunne zaak voor de Antwerpsche regtbanken brengen, aan den Raad van Braband appelleren en, bij klagten deswege van het Bestuur der factorij, door dien Raad bij dit misbruik gehandhaafd. Zoo verloor dat Bestuur niet alleen gezag en waardigheid, maar ook de geldmiddelen der factorij geraakten in eenen zeer benarden toestand. Hare schuld bedroeg in 1572 reeds 82,536 Caroligulden of 13,756 ponden Vlaamsch. In 1578 was zij tot 18,340 ponden, alleen aan Hansesteden en Hansegenooten, en daarenboven nog 13,000 daalders (*thaler*) aan vreemden, geklommen. Ieder oogenblik stond men aan beslag en verkoop van het oude en nieuwe Residentiehuis bloot (1). De duidelijkste sporen vertoonden zich van het verval der Hanse in de Nederlanden. Ook de toen-

(1) Zie SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. III. S.* 288.

malige staatkundige toestand van Europa, maar vooral dier gewesten zelve, droeg daartoe veel bij. Vooreerst hadden de oneenigheden tusschen Koning PHILIPS en ELIZABETH van Engeland reeds in den jare 1564 verbodswetten en belemmeringen van de wederzijdsche handelsbetrekkingen ten gevolge gehad, die nadeelig terugwerkten op het verkeer der Hansesteden in beide Landen. Maar het uitbreken van den opstand tegen Spanje en het begin van den tachtigjarigen oorlog, juist terwijl men bezig was met het oprigten van het nieuwe Residentiehuis, bragten aan hetzelve nog veel gevoeliger slagen toe. Weldra hadden de Hansesteden en de handel in het algemeen, van beide partijen, zoowel van de Spaansch-Nederlandsche Regering als van de opstandelingen, evenveel te lijden. Geene van haar wilde der Hansesteden handelsbetrekkingen met hare tegenpartij toestaan, ja zelfs werd haar in den jare 1571 door den Prins van Oranje alle handel met den vijand ontzegd. Eindelijk volgde de rampzalige *Spaansche Furie* (1576). Antwerpen werd door de Spanjaarden ingenomen, geplunderd en op de vreesselijkste wijze geteisterd (1). Niets werd ontzien. Ook de Residentie der Hansesteden ontging hunne woede niet. Papieren, privilegiën en goederen werden in beslag genomen en een rantsoen van 20,000 Caroliguldens opgelegd. De Koning

---

(1) Over de gevolgen der plundering van Antwerpen zal men met belangstelling lezen BÜSCH, *Handlungsgeschichte Hamburgs*, §§ 9 en 10, in zijne *Schriften über die Handlung*, *Th. IV.*

van Spanje en de Prins van Oranje, beiden, zoo klaagde het Bestuur der factorij op den Hansedag in 1576, namen van de Hansesteden bij hare aankomst in de Nederlanden, naar goeddunken, tien, twintig, dertig, ja veertig procent tol. Alle vrijheid, alle zekerheid ging verloren. Het was met den handel gedaan. Later wist een gezantschap van het Hanseverbond van een' Spaanschen Gouverneur-Generaal der Nederlanden, op den 15^{en} April 1579, tot schadeloosstelling voor de verliezen bij de plundering van Antwerpen geleden, nog geheelen vrijdom van tollen in Holland en Braband, en halven vrijdom in Zeeland, beiden voor twintig jaren, benevens nog eenige andere vrij aanmerkelijke voorregten te verkrijgen; maar de omstandigheden lieten der Hanse niet toe, de vruchten daarvan te plukken. De klagten der factorij, bij SARTORIUS in het breede opgegeven, zouden verscheidene bladzijden hier noodeloos vullen. Genoeg, dat zij door onderlinge tweedragt, zoowel als door de tijdsomstandigheden haren val met rassche schreden te gemoet ging. In den jare 1591 was het bestuur der factorij in handen van eenen zoogenaamden Huismeester en van eenen Secretaris geraakt, welke daarmede hun eigen voordeel het meest schijnen betracht te hebben. In het begin van de zeventiende eeuw werd in het prachtige Residentiehuis koorn gedorscht. In den jare 1624 werden er Spaansche soldaten ingekwartierd, die er twintig tot dertig jaren hun verblijf hielden, alles uitnamen en verkochten, wat te gelde kon gemaakt wor-

den, en het huis geheel verwoestten. Van honderd en zeventig kamers, die het bevatte, was er geene meer bewoonbaar. Men kon zelfs over de vloeren zonder levensgevaar niet meer gaan. De regen stroomde het dak in tot in de kelders. Later, waarschijnlijk omtrent den jare 1656, nadat onze Voorvaderen, bij den Munsterschen vrede in 1648, reeds het sluiten der Schelde bedongen hadden, schijnt Lubeck, om de schande te ontgaan van het weleer zoo trotsche gebouw geheel tot eenen puinhoop in elkander te zien storten, zich eenige moeite gegeven te hebben tot het verzamelen van gelden, om het huis eenigermate te herstellen; maar geene harer bevriende steden wilde daartoe bijdragen (1). Zoo schijnt het gebouw aan zijn noodlot overgelaten te wezen.

Het Hanseverbond zelf bestond dan ook sedert lang niet meer. Sedert de plundering van Antwerpen had alle gemeenschappelijke door zekere statuten geregelde Hansehandel op de Nederlanden een einde genomen. Gewis bleven vele afzonderlijke Steden haren handel op deze Gewesten voortzetten; maar hij berustte niet meer op de oude privilegiën, op vereeniging van krachten, op in het gemeen genomene maatregelen. Iedere stad, ieder koopman handelde voor zich zelven. Het welgelukken hunner pogingen was geheel van eigene ligging en betrekkingen, van eigene hulpmiddelen, van eigen' invloed en vlijt afhankelijk.

---

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. III. S.* 295 *seq.* 304 *seq.*

Gedurende de twee perioden der Geschiedenis van het Hanseverbond, welke wij in dit hoofddeel behandelen, schijnt deszelfs factorij in geene andere *Vlaamsche* stad gevestigd geweest te zijn, dan in *Brugge*. De betrekkingen der overige Vlaamsche steden tot het Hanseverbond schijnen ook niet anders geweest te zijn, dan wij ze in de eerste afdeeling van ons vorige Hoofddeel geschetst hebben. Die steden stelden in het handelsverkeer der Duitsche kooplieden in hun Gewest het grootste belang. De groote Vlaamsche steden en het Vrije van Brugge gaven daarvan door hare deelneming en het zenden van afgevaardigden, telkens als er met de Hansesteden onderhandeld of wanneer de terugkeer der factorij naar Brugge bewerkt moest worden, overvloedige bewijzen. Maar bijzondere betrekkingen schijnen er tusschen deze steden en het Hanseverbond niet bestaan te hebben. Dat ook zij evenwel, dat geheel Vlaanderen in den allergunstigsten invloed van het verkeer der Hansesteden te Brugge en van daar door geheel Vlaanderen, gedurende de vijftiende en zestiende eeuw, deelden, behoeft geene nadere bevestiging. Even zoo zullen zij de nadeelige terugwerking hebben ondervonden van het verloop des Brugschen handels.

Twee Vlaamsche steden schijnen echter gedurende dit tijdvak eene tijdelijke uitzondering te hebben daargesteld. Van *Sluis* hebben wij reeds in ons vorig Hoofddeel gesproken. Het werd, bij het Reces van den jare 1441, van de Hanse uitgesloten, en heeft er dus, althans gedurende een

gedeelte van deze afdeeling, werkelijk toe behoord, schoon wij daarvan bij geenen Vlaamschen of Nederlandschen Geschiedschrijver gewag vinden gemaakt. Maar even zoo moet het met de veel aanzienlijker stad *Rijssel*, in Fransch Vlaanderen, gelegen geweest zijn. Immers komt die stad, met nog twee andere Zuid-Nederlandsche aanzienlijke plaatsen, *Dinant* en *Maastricht*, voor op éene lijst van steden, waarvan WERDENHAGEN getuigt, gevonden te hebben, dat ze voormaals tot de Duitsche Hanse hadden behoord (1). Den juisten tijd, waarop zulks heeft plaats gehad, wordt dâr echter niet opgegeven; vermoedelijk is het geweest op een of ander tijdstip van den hoogsten bloei des Verbonds. Van den meer bijzonderen aard der betrekking dezer steden is mede niets bekend. Te *Rijssel* werd groote handel gedreven. L. GUICCIARDINI, die in 1566 schreef, noemt *Rijssel* de treffelijkste koopstad der Nederlanden, uitgenomen *Antwerpen* en *Amsterdam* (2). Er bloeiden ook uitmuntende fabrijken van lakenen, saaijen, greinen, zijde en van allerlei grove en fijne wollen stoffen (3). Deze laatste besloegen alleen meer dan twee derden der stad. De Rijsselsche verwerijën waren vooral beroemd (4).

---

(1) *De Rebus publicis Hanseaticis*, *Pars IV. Cap.* 16, *p.* 89; een Werk geschreven in het begin der zeventiende eeuw. Men zie over het gezag van dien Schrijver en van den later te noemen WILLEBRANDT, SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. I. Beyl. I.* n°. 1.

(2) GUICCIARDINI, *Beschr. der Nederl. p.* 320 *b.*

(3) GUICCIARDINI, *t. a. p.*

(4) DE REIFFENBERG, *du Commerce dans les Pays-Bas*, *enz. p.* 70.

Wanneer men bij dit alles voegt, dat zij meestal vreemd bleef aan de Vlaamsche burgertwisten, zoo zal het niemand verwonderen, dat de vreemde koopman er gaarne verkeerde (1).

Het deelgenootschap aan de Duitsche Hanse der stad *Dinant*, vroeger tot het *Land van Luik* behoord hebbende, berust op minder losse berigten. Behalve de getuigenis van WERDENHAGEN, blijkt het uit een uittreksel uit de Hanserecessen op den jare 1471, waarin gezegd wordt, dat *Dinant*, vóór hare verwoesting in 1467, eene Hansestad was en deel nam aan den handel op de factorij te Londen (2). Die stad moet voormaals zeer rijk geweest zijn door het vervaardigen van allerlei kopergoed, als ketels, schoppen en dergelijke, waarin zij sterken handel dreef en hetwelk zij verzond door geheel Europa (3).

Omtrent de geschiedenis van den Handel van *Maastricht*, destijds behoorende tot *Braband*, is

---

(1) DE REIFFENBERG, *t. a. p. pag.* 69 zegt van haar: » elle commer»çait avec la Livonie, la Pologne, la Norvège, le Danemarc, la Mos» covie, la Frise, la Hollande, la Zélande, l'Ecosse, l'Angleterre, » l'Irlande, la France, et recevait des marchandises de l'Espagne, des » Indes, de l'Afrique, de la Sicile et de l'Italie; » les mulets de trans» port de la Suisse et de la Savoie, les chariots de l'Allemagne, de » la France, de la Lorraine, de la Bourgogne et du reste de la Bel» gique lui apportaient une foule d'objets de négoce." Maar hij noemt zijne bron niet. Welligt is het BUZELIN, *Gallo-Flandria*, dien hij dikwerf aanhaalt; doch dien wij niet hebben kunnen inzien.

(2) Bij WILLEBRANDT, *Hansische Chronik*, *S.* 229.

(3) REIFFENBERG, *t. a. p. pag.* 151 en de Schrijvers ald. aangehaald.

ons niets, op ons onderwerp betrekkelijk, bekend. Die stad moet echter reeds zeer vroeg aan den Europeschen handel hebben deel genomen, daar uit oorkonden blijkt, dat de markten van Regensburg en Weenen reeds op het laatst der twaalfde eeuw door Maastrichtsche kooplieden bezocht werden (1). Vermoedelijk bragten zij er Vlaamsche linnen en wollen stoffen; maar voor het overige bekennen wij niet te weten, wat aanleiding tot hare opname in het Hanseverbond, al ware het dan ook in eene mindere betrekking, kan gegeven hebben. Dat zaakgelastigden der factorij te Brugge, met hun toevertrouwde of eigene waren, te Maastricht verschenen zijn, kan wel geen twijfel lijden. Zij verspreiden zich over geheel Braband, en van hun handelsverkeer te *Mechelen*, te *Brussel*, te *Bergen op Zoom* bestaan bewijzen. Zij kochten er vooral laken en lijnwaad, en ook andere artikelen, die zij naar Vlaanderen voerden (2). *Mechelen* schijnt zelfs aanzienlijke betrekkingen met de kooplieden der Duitsche Hanse te hebben gehad, daar het bij het bestand, waarbij aan de vijandelijkheden tusschen de Wendische en Noord-Nederlandsche Zeesteden, in den jare 1441, een einde werd gemaakt, door laatstgenoemde mede gekozen werd als eene der steden, wier afgevaardigden eenige nog onbesliste geschillen zouden beslechten (3).

(1) Zie Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 341.
(2) Zie Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 559 *seqq.*
(3) Zie beneden, *dit Hoofddeel*, *Afd. II.* § 1.

Eindelijk hebben wij op het laatst der voorgaande periode ook *'s Hertogenbosch* als deelgenoot van het Hanseverbond, althans van de Keulsche Confederatie, leeren kennen (1). Het bewijs, dat die betrekking ook gedurende de volgende periode is blijven voortduren, ten minste, dat 's Hertogenbosch haren vroegeren handel op Denemarken en Schonen is blijven voortzetten, levert de bevestigingsbrief van WALDEMARS privilegie van den jare 1363, door CHRISTOFFEL III van Denemarken, in den jare 1442 aan die stad verleend en welke in de archieven van 's Hertogenbosch wordt gevonden (2). Omtrent dien tijd hadden er de lakenfabrijken en linnenweverijën een' uitstekenden bloei bereikt. Ook werden er vele messen, spelden en andere soortgelijke waren vervaardigd (3).

Wij ontveinzen niet, dat het bevreemdend is, ondanks de bekende angstvallige en, naar de toenmalige inrigting van den handel, welbegrepene zorg der Hanse, om alle handelsgemeenschap of deelgenootschap met *Walen*, *Brabanders* en *Vlamingen* voor te komen of te weren, nogtans twee Vlaamsche, twee Brabandsche en eene Luiksche stad te vinden, welke aan het Hanseverbond zouden hebben deel gehad; maar wij moeten echter opmerken, dat er, behalve voor *Sluis* en *Dinant*, geene

(1) *Hoofdd. II. Afd. I.* § 1. *bl.* 86. en *Afd. II.* § 1. *bl.* 166.

(2) Zie VAN HEURN, *Historie der Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, *D. I. bl.* 219 *seq.*

(3) GUICCIARDINI, *Beschr. der Nederl. bl.* 105.

eigenlijke zekerheid bestaat. Zelfs is de bevestigingsbrief voor 's Hertogenbosch van haar deelgenootschap aan de Hanse gedurende dit tijdvak geen bewijs, dewijl het oorspronkelijke privilegie van den jare 1363 van WALDEMAR voor die stad een bijzonder en geen algemeen, voor alle Hansesteden of deelgenooten der Keulsche Confederatie geldend, privilegie was. Zeker is het, uit de Recessen der Hansevergaderingen van de jaren 1361—1405 en uit latere handschriften en echte stukken, dat reeds gedurende dien tijd Walen, Brabanders en Vlamingen eenig aandeel aan de haringvisscherij op Schonen gehad of dat althans gezocht hebben, en dat ze later ook dikwerf met hunne schepen in Noorwegen, Pruissen en in de Oostelijke Hansesteden verschenen zijn (1); ja het blijkt zelfs uit de *Skra van Nougarden* (2), dat de Walen en Vlamingen reeds in de twaalfde eeuw, dus vóór dat er nog aan het Hanseverbond gedacht werd, zich somwijlen met de Duitschers tot het drijven van handel op Rusland en Novogorod in gemeenschap vereenigd of hun ook waren als vrachtgoed hebben toevertrouwd. Maar zelfs toen reeds waren soortgelijke handelsvereenigingen of compagnieschappen bij de genoemde wet der Duitsche

(1) Zie SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 290. n°. 26. *S.* 408, 416 en 494 *in nota.*

(2) *Artik.* 31. Zie dezelve bij BEHRMAN, *de Skra van Nougarden*, d. i. *die Handels-, Gerichts- und Polizey-Ordnung des Deutschen Handelshofes zu Nowgorod,* welke door dezen Geleerde tot de twaalfde eeuw wordt teruggebragt.

handelsinrigting te Novogorod (*Naugard*, *Nougarden*, *Austurgard*, *Ostrogard*, *Holmgard* (1)) ten strengste verboden (2), even als naderhand alle Noordoostelijke eigenhandel der Westelijke Volken door de Duitsche Hanse, zoo veel mogelijk, werd gedwarsboomd en onderdrukt. Men kan dus uit het vermelde handelsverkeer wel geene algemeene gemeenschap dier Walen, Brabanders of Vlamingen aan de Hanse afleiden, maar daarin zal hoogstwaarschijnlijk de aanleiding moeten worden gezocht tot de uitzonderingen, welke ten behoeve van *Sluis*, *Rijssel*, *Dinant*, *Maastricht*, *'s Hertogenbosch*, schoon, naar het schijnt, slechts in de vroegere tijden van het Verbond en voor eenen korten tijd, gemaakt zijn.

§ 2.

Invloed van het Hanseverbond op den voortgang of de vertraging van den Zuid-Nederlandschen handel.

Bij den aanvang van de tweede periode der geschiedenis van het Hanseverbond, welke voor een deel het onderwerp van ons tegenwoordig onderzoek uitmaakt, waren die Vereeniging en Vlaanderen elkander wederzijds volmaakt onmisbaar geworden. Eene markt-

(1) Zie Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 177.

(2) Zie de *Skra van Nougarden*, *aangeh. artikel*, en de aanmerkingen op hetzelve van Behrman, *A. W. S.* 149 *seq.*

plaats buiten Duitschland, om daarop de waren, welke zij in de Noord-Oostelijk gelegen Landen inkochten, af te zetten, konden de Hansesteden niet ontberen, dewijl die inkoop de behoeften van Duitschland alleen verre te boven ging. Daarentegen was haar uitsluitende invloed, hare handelsheerschappij in het Noorden geheel afhankelijk van de goederen, waarvan zij die Landen voorzagen, en deze vonden zij destijds nergens dan in Vlaanderen, vooral in Brugge, op één punt vereenigd. Dáár reikte de koopman uit het Noorden en Westen van Europa dien uit het Zuiden en uit het Oosten de hand. Omgekeerd echter behoefden Vlaanderen en Brugge de Hansesteden even zeer, wilden zij de algemeene marktplaats blijven van geheel het handeldrijvend Europa. Zij vonden in derzelver verkeer eenen vasten uitweg voor de rijke voortbrengselen van den nog steeds toenemenden fabrijkarbeid. Met den bloei der fabrijken stond of viel Vlaanderens inwendige welvaart. Vlaanderen en de Hansesteden waren dus door den band van wederzijdsche behoefte aan elkander verbonden. Dit lost ons op, hoe zij, niettegenstaande bijna onafgebroken geschillen, niettegenstaande zelfs de tijdelijke verplaatsing der Brugsche factorij naar een ander gewest, steeds weder tot elkander terugkwamen; hoe, eindelijk, na de verkwijning en eindelijke algeheele opheffing dier factorij, het Hanseverbond evenzeer als de bloei der Vlaamsche steden hunnen val met rassche schreden te gemoet gingen.

Deze wederzijdsche onmisbaarheid van een onderling handelsverkeer tusschen Vlaanderen en de Hansesteden maakt het echter niet minder zeker, dat het Hanseverbond op de Vlaamsche welvaart en koophandel, ook gedurende de vijftiende eeuw, den aanzienlijksten en voordeeligsten invloed heeft uitgeoefend. Wij hebben in het voorgaande Hoofddeel gezien, hoe zeer, door den vasten en aanzienlijken uitweg, welken de afvoer der Hansesteden aan de Vlaamsche linnen- en wollen stoffen verzekerd had, deze tak van volksnijverheid zich van lieverlede had uitgebreid, en tot welke ontzettende hoogte de fabrijken in Vlaanderen en vele andere Gewesten der Zuidelijke Nederlanden reeds op het einde der veertiende eeuw waren gestegen. Deze ongemeene bloei had de bevolking der Vlaamsche steden op het aanzienlijkst doen toenemen, en onder alle, zelfs de geringste, volksklassen, eene welvaart, ja eene weelde verspreid, welke voor dezelve bijna eene behoefte waren geworden, en waarvan het verslag ons nog in bewondering houdt opgetogen. Van de voortbrengselen der Vlaamsche fabrijken werd echter in het Westelijk en Zuidelijk Europa evenredig slechts een gering gebruik gemaakt; het was hoofdzakelijk Duitschland en al de Noordoostelijke Rijken, die er de aanzienlijkste behoefte aan hadden, en derwaarts werden ze destijds nog alleen door de Hansesteden gebragt. Ontstond er nu tusschen deze en de Vlaamsche steden of die van Brugge onmin, dadelijk deden zich de droevige gevolgen, niet alleen

in deze stad, maar door geheel Vlaanderen, gevoelen. Immers bragten de Hansesteden, gedurende deze periode, naar haar welbegrepen eigenbelang, bij eene verplaatsing der factorij, dezelve niet meer naar eene andere Vlaamsche stad, maar naar andere naburige Gewesten over. Hierdoor werkte deze maatregel met dubbele klem. Er werd grooter nadeel toegebragt en de handelsnaijver werd gaande gemaakt. Weldra waren nu de voornaamste bronnen der nationale welvaart gestremd. Niet alleen misten de fabrijken van lakenen en wollen stoffen den voornaamsten uitweg voor hare fabrikaten: want de Hansesteden beletteden zelfs den aanvoer in Duitschland door kooplieden, welke niet tot de Hanse behoorden, van Vlaamsche produkten; maar spoedig ontbrak hun ook de grondstof tot hunnen fabrijkarbeid. De aanvoer der Engelsche wollen was almede hoofdzakelijk in de handen der Hansesteden. Hare factorij te Londen en de voorregten en vrijheden, welke zij er genoten, stelden de Duitsche kooplieden in staat, de wolle, onder geringere lasten dan eenige andere Natie, uit Engeland uit te voeren, en ze even zoo, althans gedurende het grootste gedeelte van dit tijdvak, goedkooper dan anderen, ja, waarschijnlijk dan de Engelschen zelve, aan de Vlaamsche fabrikanten te verkoopen. Werd dus de aanvoer der Hanseaten gestremd, de fabrijken stonden stil, of waren althans niet in staat met voordeel te arbeiden. Om kort te gaan, het fabrijkwezen, dat destijds de kracht en den bloei

van Vlaanderen uitmaakte, was, door het toedoen der Hanse vooral, tot deszelfs toenmalige uitgebreidheid en invloed geklommen; trok zich nu de hand, die het voedde en ondersteunde, terug, even spoedig sloeg het aan het kwijnen en geheel Vlaanderen leed door de terugwerking.

Even zoo was het met betrekking tot den handel gelegen. Het behoeft geen betoog, dat bij het vertrek uit Brugge van eene zoo aanzienlijke factorij als die der Hanse, bij het plotseling wegblijven van eene zoo aanmerkelijke hoeveelheid vaartuigen, die er hunne goederen ontscheepten en eene nieuwe lading innamen, duizende handen van werk bleven verstoken. Maar dit zelfs was nog een van de minste bezwaren. Het verkeer der kooplieden uit Portugal, Spanje en Italië te Brugge was aanzienlijk toegenomen, sedert zij door een' aanhoudenden omgang met de Duitschers al meer en meer bekend waren geworden met de voortbrengselen, door hen uit Duitschland, de Oostzee, Scandinavië en Rusland aangebragt, en die ook door de Vlamingen gedeeltelijk verwerkt, gedeeltelijk, zoo veel mogelijk, tot hunnen handel met andere volken gebruikt werden. Daardoor was dus eindelijk het verkeer der Zuidelijke en Westelijke Natiën, dat te voren geheel onafhankelijk van de vaart der Duitschers op Vlaanderen bestond, daarvan inderdaad afhankelijk geworden; want vele van de Russische, Zweedsche, Deensche, Noorweegsche, Pruissische en Poolsche voortbrengselen, die er alleen door de Hansesteden werden aangebragt, waren

voor haar onmisbare behoeften geworden. Verwijderden zich nu de Hansesteden, zoo konden ook weldra de Franschen, maar vooral de Portugezen, Spanjaarden en Italianen te Brugge de bevrediging dezer behoeften niet meer vinden, even als hun de gelegenheid ontviel, om een aanzienlijk gedeelte hunner eigene ladingen af te zetten. Zij togen dus ook weldra, althans voor een gedeelte, naar de plaats, door de Hansesteden voor haren stapel en hare factorij gekozen, en ieder gevoelt, dat, duurde deze verwijdering lang, Vlaanderen en Brugge vooral haar verval met rassche schreden te gemoet gingen.

Men verlieze bij deze voorstelling vooral niet uit het oog, dat de Hansesteden, althans tot op het einde der vijftiende eeuw, de heerschappij over de voortbrengselen van het Noordoostelijk gedeelte van Europa, den handel en de scheepvaart op die Gewesten bijna uitsluitend in handen hadden, en men herinnere zich den tijd, waarover wij handelen. Somwijlen zag men wel enkele Deensche schepen in de Nederlanden, maar daarbij viel nog aan geene geregelde vaart te denken. De Engelsche scheepvaart op Noorwegen en de Zuidelijke en Oostelijke kusten der Oostzee was nog niet noemenswaardig. En zoo er bewijzen zijn, dat men gedurende deze periode somwijlen Vlaamsche, Waalsche en Brabandsche schepen in Noorwegen, in Schonen, in de Pruissische of andere Oostelijk gelegen Hansesteden gezien heeft, zoo kan men zulks voor werkelijke uitzonderingen op den

regel aannemen (1). De scheepvaart en handel van al deze volken in het Noordoosten was inderdaad nog geheel onbeduidend, en de aanzienlijke voorregten, welke de Hanzesteden er genoten, gevoegd bij hare meerdere nabijheid en grootere overeenkomst in spraak en zeden, maakten het voor haar, althans tot op het einde der vijftiende eeuw, nog eene gemakkelijke zaak, andere Natiën aldaar van allen invloed te weren. Men kan, zoo als SARTORIUS teregt aanmerkt, de toenmalige handelsheerschappij der Hansesteden in het Noordoosten vergelijken met die der Engelschen, in lateren tijd, in de Oostindië. Dáár verschenen ook andere Natiën; maar haar handel kon met den Aziatischen handel der Engelschen in geene vergelijking worden gebragt.

Hoe de Vlamingen zelve over den invloed van het handelsverkeer der Hansesteden op hunnen eigen' handel en welvaart dachten, blijkt overvloedig uit de moeite, welke zich Brugge niet alleen, maar ook de overige Leden van Vlaanderen en de Hertog zelf gaven, om de factorij te Brugge te houden, of dezelve derwaarts terug te voeren, wanneer zij werkelijk naar elders was verlegd geworden. De Vlamingen mogten over de voorwaarden van den terugkeer zwarigheden maken, of de minst nadeelige pogen te verwerven; wanneer de Hansesteden volhielden, eindigden zij steeds met zich naar haren wil te schikken en iedere

(1) SARTORIUS, *G. d. H. B. Th II. S.* 492. *seqq.* et *S.* 493 *n.* 4.

verwijdering der factorij had voor de Hansesteden uitbreiding of vermeerdering van privilegiën ten gevolge. Het geschiedverhaal bij den aanvang dezer afdeeling levert daarvan overtuigende bewijzen. Hadden andere Natiën, hadden de Engelschen, de van het Hanseverbond afgescheiden Hollanders, of de Vlamingen zelve, hunne markt van de noodige voortbrengselen uit het Noordoosten kunnen voorzien en aan de voortbrengselen der Inlandsche nijverheid den vereischten afvoer kunnen verzekeren, zouden dan de zoo trotsche, hoofdige Vlamingen zich steeds op nieuw in alle bogten hebben gewrongen, om den terugkeer der Hansesche factorij te verwerven? Dit zij verre! Maar den ongemeenen spoed, waarmede Vlaanderen, gedurende het grootste gedeelte der vijftiende eeuw, zich steeds van zijne innerlijke verdeeldheden herstelde, meenen wij veeleer te moeten toeschrijven aan de rijkdommen, die er het verkeer der Hansesteden, als uit eenen hoorn des overvloeds, uitstortte.

Het verval der stad Brugge, en de teruggang van den bloei van Vlaanderen in het algemeen, op het einde van de vijftiende eeuw, schijnt ons geenszins te moeten worden toegeschreven aan den invloed van het Hanseverbond of aan het merkbare verval, hetwelk men bij deszelfs factorij te Brugge, van dien tijd aan, gewaar wordt. Veeleer schijnt het verval der stad Brugge het verval der Hansesche factorij aldaar te hebben verhaast.

Wij hebben reeds vroeger van de nadeelige gevolgen gesproken, welke de binnenlandsche onlus-

ten en de burgerkrijg in Vlaanderen, voor den handel en de fabrijken van dat Gewest, onder PHILIPS den Goede en KAREL den Stoute te weeg bragten. Het was echter vooral na den dood van den laatstgenoemden Vorst, voorgevallen in den jare 1477, dat de Vlamingen zelve zich de wonden sloegen, waarvan geheel hun landschap, en Brugge vooral, nimmermeer genezen werd.

Door het huwelijk van KARELS twintigjarige dochter MARIA met MAXIMILIAAN, den zoon van Keizer FREDERIK III, was het bestuur dezer Landen in het huis van Oostenrijk overgegaan. De rustelooze Vlamingen meenden zich deze gelegenheid ten nutte te kunnen maken, om hunne oude, onder de twee laatste Graven verloren, vrijheden te herwinnen. Zij zochten voorwendselen, om den Aartshertog MAXIMILIAAN niet als Voogd van zijn zoontje PHILIPS te erkennen, maakten zich van hunnen jongen Landsheer meester en geraakten weldra in vollen opstand. Gent werd in den jare 1485 door den Aartshertog ten onder gebragt, maar kort daarop begon het oproer op nieuw, en nu stelden zich de Bruggenaars aan het hoofd. MAXIMILIAAN, reeds tot Roomsch Koning verkoren, bevond zich binnen hunne muren. Hij werd gevat, gegijzeld en van de voogdijschap vervallen verklaard. Maar weldra was Keizer FREDERIK III. met een leger van 40,000 man naar de Nederlanden in aantogt, om den smaad, zijnen zoon aangedaan, te wreken; en nu werden al de droevige gevolgen des oorlogs over Vlaanderen verspreid.

Gedurende zes weken werd het grondgebied van Gent en Brugge te vuur en te zwaard vernield. Henegouwen, Braband, Vlaanderen vooral, werden door beide partijen op alle wijzen verwoest en uitgeplunderd. Bij het sluiten van den vrede in den jare 1489 werden aan de Vlaamsche steden zware schattingen in geld opgelegd. Gent en Brugge, welke in den jare 1491 nog eenmaal opstond, maar vreesselijk getuchtigd werd, verloren al hare privilegiën, en de gevolgen van dezen langen, bloedigen oorlog gaven den doodsteek aan de laatstgenoemde stad, welke gedurende meer dan twee honderd jaren de zetel van den wereldhandel was geweest (1).

Onder zoodanige omstandigheden, bij bloedige binnenlandsche onlusten, bij eenen oorlog met eene overmagtige vreemde mogendheid, waarvan het tooneel vooral in Vlaanderen zelf was, bij eene volmaakte regeringloosheid gedurende bijna veertien jaren, behoeft men naar de oorzaken van het verval des handels te Brugge niet te zoeken. Brugge, die onder deze beroerten het meeste leed, was natuurlijk ook de eerste, die er de droevige gevolgen van ondervond. Antwerpen, hetwelk reeds lange met deze stad een' grooten handelsnaijver had onderhouden, bood, bij den toenmaligen toe-

---

(1) Zie Dewéz, *Histoire Générale de la Belgique*, *Tom. V. pag.* 144—199, en dezelfde, *Histoire particulière des Provinces Belgiques*, *Tom. III. p.* 243. Verg. De Barante, *Histoire des Ducs de Bourg. Tom. XI. p.* 198 *seqq. et passim et Tom. XII. pass.*

stand van Vlaanderen, den handel eene nabij gelegene en veilige schuilplaats aan, en lokte den vreemden koopman uit door belofte van bescherming en rijke privilegiën. De gelegenheid langs de Schelde, om de stad te naderen en zich van dáár verder binnenslands te begeven, was voortreffelijk; terwijl Brugges haven, het Swin, daarentegen aangeslijkt en bijna onbevaarbaar geworden was (1). Wat wonder, dat de vreemde kooplieden, die in Vlaanderen, en vooral te Brugge, geene zekerheid voor hunne bezittingen, noch zelfs voor hun leven vonden, van de voorhanden zijnde gelegenheid gebruik maakten en zich naar eene nabij gelegene haven begaven, welke hun, bij dezelfde voordeelen, die Brugge hun weleer had aangeboden, thans ook veiligheid voor personen en goederen waarborgde! Wij zagen echter vroeger, dat, hoe zeer hare factorij eindelijk ook in verval was

---

(1) Zie MARCHANTII *Flandria*, *p.* 127. Hetzelfde wordt getuigd door SANDERUS en anderen; maar wij vermelden ze niet, zoo dikwerf ze, gelijk hier en elders, MARCHANTIUS hebben gevolgd. Verg. ook BELPAIRE, *Mémoire sur les changements de la côte d'Anvers à Boulogne*, in de *Mémoires couronnés de l'Académie de Bruxelles en* 1826 *et* 1827, *p.* 136. Men vindt bij sommige Schrijvers, onder anderen ook bij SCHILLER, *Gesch. des Abf. d. verein. Niederl.*, mijne edit. *Th. I. S.* 55, dat FREDERIK III. deze haven van Sluis opzettelijk in dien onbruikbaren staat zoude hebben gebragt, om die van Brugge te tuchtigen; maar daarvan schijnen geene bewijzen te bestaan. Verg. ook SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 546 *n.* 42. Zoo veel is zeker, dat een geacht Schrijver uit het begin der zeventiende eeuw van Sluis spreekt, als van eene verlaten en onbruikbare haven. Zie REIFFENBERG, *du Commerce aux* 15 *et* 16 *Siècles*, *pag.* 54.

geraakt en hoe sterk de Brugsche handel aan het kwijnen was geslagen, de Hansesteden Brugge nogtans het laatst van alle vreemde Natiën verlieten. Dat deze stad dus eenige jaren langer met haar noodlot worstelde; dat al de bronnen van hare welvaart niet op ééns werden gestopt; dat de handel er niet plotseling bezweek, maar slechts langzaam wegkwijnde, dit had zij ook voor een groot gedeelte aan het Hanseverbond dank te weten (1).

De oorzaken buiten de Vlaamsche onlusten, welke hadden medegewerkt tot het verloopen van den wereldhandel uit Brugge naar Antwerpen en de Noord-Nederlandsche Gewesten, kunnen tevens ten betooge strekken onzer meening, dat aan de

---

(1) Men schijnt echter te dezen opzigte ook eenigen invloed aan de *Spanjaarden* te moeten toekennen. L. GUICCIARDINI, *Beschrijvinge der Nederl. p.* 301. *b.*, zegt, dat toen zich in 1516 de meeste vreemde kooplieden uit Brugge hadden verwijderd, er nogtans vele Spanjaarden bleven om den handel in Spaansche wolle, waarvan die stad den stapel bleef behouden. Ook deze handel echter nam langzaam af. Toen de President DU THOU in 1576 Brugge bezocht, bespeurde hij er de droevigste sporen van haar verval. Het was, zegt hij, alsof de hoon, welken die stad, honderd jaren te voren, den Aartshertog MAXIMILIAAN had aangedaan, maar die toen ongewroken was gebleven, nogtans eene stille, langzaamwerkende wraak had uitgelokt. Zijne krachtige, zinrijke en op den voornaamsten handelstak van Brugge zinspelende woorden zijn: » *quasi laneis pedibus incedente vindicta*". Eenige wolhandel bestond er echter nog in de zeventiende eeuw. Een Schrijver uit dien tijd zegt: » *Non tamen omnis mercatura hic* (te Brugge) *jacet. Lanificium enim et lanae distractionem retinuerunt.*" Wij ontleenen deze plaatsen aan REIFFENBERG, *du Commerce aux* 15 *et* 16 *Siècles, pag.* 40 *et* 90.

Duitsche Hanse, gedurende de vijftiende en zestiende eeuw, ook na het overbrengen harer factorij, slechts weinig, althans geenen buitengemeenen, overwegenden invloed op de welvaart van *Antwerpen* en op den *Brabandschen handel* in het algemeen, moet worden toegekend. De Duitsche Hanse, toen reeds door de Noord-Nederlandsche en Engelsche (1) Koopsteden gezet uit den alleenhandel in de Oostzee; in den Westerschen handel diezelfde steden, maar ook Braband tot mededingster verkregen hebbende: de Duitsche Hanse was geene magt meer, die in het Westen van Europa door het plaatsen eener factorij alleen den wereldhandel kon vestigen. Maar dat dit metterdaad ook te Antwerpen het geval niet geweest is, bewijst, onder anderen, het verslag van den plegtigen intogt in die Stad van Philips II in 1549, dus even nadat de factoren der Hanse zich derwaarts hadden begeven. De Stad zelve, zoowel als bijna alle handeldrijvende steden van Europa, spreidden bij die gelegenheid eene pracht en eenen luister ten toon, die ongeloofelijk zouden schijnen, bijaldien daarvan niet door onbevooroordeelde tijdgenooten en ooggetuigen was verslag gedaan (2); maar op dat tijdstip was de factorij der Hanzesteden, gelijk wij vroeger gezegd hebben, nog niet eens geheel te

---

(1) Verg. Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 123 *seq.*

(2) Deze worden opgenoemd bij Guicciardini, *Beschr. der Nederl. p.* 72 *a.*, die aldaar zelf een vrij omstandig verhaal dier plegtigheid mededeelt.

Antwerpen gevestigd. Zelfs hadden zij van den regerenden Vorst nog de bevestiging niet verworven harer oude privilegiën. Daarenboven waren de Duitschers, zoo als MARCHANTIUS (1) zich uitdrukt, door de Volken uit het Zuiden, maar vooral door de Portugezen van Brugge naar Antwerpen henen getrokken; zij hadden gevolgd, maar waren niet voorgegaan. Nadat de weg naar Oost-Indië over de Kaap de Goede Hoop door de Portugezen ontdekt, en de Indische handel daardoor geheel in hunne handen geraakt was, vestigden deze den stapel der Indische waren in het Westen, te Antwerpen. Reeds in den jare 1503 kon men zich aldaar voorzien van de specerijen en kruiderijen van Calcutta (2). Hierdoor werd der Italiaansche Koopsteden, maar vooral Venetië, hetwelk tot dien tijd toe bijna alleen in het bezit van den Indischen handel over de Levant was geweest, voorzeker een zware slag toegebragt; maar den handel van Antwerpen strekte het daarentegen ten aanzienlijksten voordeele, want nu trok de stapel der Oost-Indische goederen de voornaamste handelshuizen van Florence, Lucca en Genua derwaarts, en reeds omtrent den jare 1516 was ook de stapel der Italiaansche en Levantsche waren geheel te Antwerpen gevestigd (3). Eindelijk bragten er ook

---

(1) *Flandria*, p. 127.

(2) GUICCIARDINI, *Beschr. der Nederl. t. a. p.*

(3) MARCHANTIUS, *Flandria l. c.* en GUICCIARDINI, *Beschr. der Nederl. bl.* 71 *a.* Verg. SCHILLER, *Abfall der Niederl. Th. I. S.* 55 *seqq.*

de Spanjaarden de Amerikaansche goederen aan. Al deze waren nu vonden een' ruimen aftrek, niet alleen bij de Brabanders zelve, maar ook bij de Engelsche, Fransche, Noord-Nederlandsche en Opper-Duitsche, niet-Hansesche, kooplieden, die er destijds reeds in aanzienlijke menigte verkeerden. Bij de Brabanders, waar de weelde toen reeds eene ongekende hoogte begon te bereiken, niet alleen voor binnenlandsch gebruik, maar ook om er hunnen eigen' handel mede te drijven, want zij begonnen hoe langer hoe meer niet alleen op Frankrijk en Engeland, maar zelfs op Hamburg, Riga, Reval en andere Hansesteden te varen (1). De Engelschen en Franschen bedienden zich mede voor den Westerschen handel oneindig minder van den Hanseschen tusschenhandel dan te voren. De Engelschen, welker eigenhandel zoo aanzienlijk begon toe te nemen, kwamen zich nu met hunne eigene schepen te Antwerpen van Levantsche, Italiaansche, Spaansche of Amerikaansche goederen voorzien, en bragten er aan ruwe of verwerkte wolle reeds meer dan voor vijf millioenen 's jaars aan: in dien tijd eene zeer aanzienlijke somme. Met Frankrijk en Noord-Nederland was het even zoo gelegen. SCRIBANIUS, een tijdgenoot en ooggetuige, die te Antwerpen schreef, verzekert, dat hij verscheidene reizen 2500 schepen op de Schelde *gezien heeft*, waarvan de laatste twee en drie weken ten anker moesten blijven liggen, vóór zij de kaaijen konden

(1) SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 551.

genaken om te lossen; dat er geen dag was, waarop in de haven niet ten minste 500 vaartuigen aan- en afgingen; ja, dat men hem verhaald heeft, dat er somwijlen met één getijde 400 schepen zijn aangekomen. De beweging per as en de landhandel waren niet minder aanzienlijk, ja bijna ongeloofelijk. Dezelfde Schrijver verklaart, dat er wekelijks meer dan 1000 vrachtwagens te Antwerpen aankwamen uit Frankrijk, Lotharingen en Duitschland, behalve de boerenwagens met proviand, wier getal wekelijks meer dan 10,000 bedroeg; dat er geen dag verliep, waarop niet twee honderd voerwagens met volk geladen in die Stad aankwamen (1). De Opper-Duitsche kooplieden, welke niet tot de Hanse behoorden, dreven te Antwerpen zoo grooten handel, dat een van hen, genaamd FUGGER, uit Augsburg, aldaar stervende, eene fortuin naliet van meer dan 6 millioenen gouden kroonen (2). Daarenboven hadden ook de nijverheid en de fabrijken den hoogsten top te Antwerpen bereikt. Men maakte er allerlei lakenen en wollen stoffen, tapijtwerk, lederwerk en verfwaren. De Antwerpsche fabrijken van fluweel, satijn en damast evenaarden die van Italië in volkomenheid. Haar borduurwerk, haar goud- en zilverwerk was door geheel Europa beroemd. Er waren omtrent de helft der zestiende eeuw 124 goudsmeden, en eene menigte juweelzetters en gra-

---

(1) Zie GUICCIARDINI, *Beschr. d. Nederl. bl.* 61 *b.*
(2) GUICCIARDINI, *t. a. p. bl.* 93 *a.*

veerders, 300 schilders en beeldhouwers, 594 kleêr- en schoenmakers, en een geëvenredigd getal van allerlei neringen en hanteringen, waarvan de vermelding ons te verre zoude henen voeren (1). Eindelijk droegen nog vele andere oorzaken bij tot den bloei van Antwerpen. De vervolgingen, welke de voorstanders der nieuwe Godsdienstleer in Duitschland onder Keizer KAREL V, in Frankrijk onder HENRIK II, in Engeland onder de regering van MARIA, te ondergaan hadden, noodzaakten eene menigte koop- en handwerkslieden hunne toevlugt te nemen tot België, waar zij, onder de bescherming van de alom beroemde privilegiën der steden, rust en vrijheid hoopten te vinden. Velen van hen zetteden zich te Antwerpen neder (2).

Dit was de staat van handel en fabrijken in Antwerpen, omtrent den tijd, dat de Hansesteden er hare factorij overbragten en het nieuwe Residentiehuis bouwden. Er heerschten eene welvaart, een rijkdom, eene weelde, zoo groot, dat wij er ons in lateren tijd naauwelijks een denkbeeld van kunnen vormen. Nu heeft het geen betoog van noode, dat, waar het zóó geschapen stond, het Hanseverbond geenen invloed meer konde uitoefenen, eenigermate te vergelijken bij dien, welken het vroeger te Brugge bezat. Wij zijn er verre af, te ontkennen, dat het vroeger verkeer der kooplieden van de Duitsche Hanse in Braband,

(1) REIFFENBERG, *du Commerce aux* 15 et 16 *siècles*, *p.* 131.
(2) DEWÉZ, *Hist. Particul. Tom. III. p.* 244.

tot het ontstaan, en, zelfs nog in het begin der zestiende eeuw, tot de vermeerdering en vestiging van den bloei van Antwerpen en Braband, ook het zijne heeft bijgedragen; maar sporen van eenen in het oog vallenden, buitengewonen of overwegenden invloed, vooral sedert de werkelijke vestiging der Hansesche factorij te Antwerpen, zijn ons niet gebleken. De boven medegedeelde geschiedenis dier factorij en derzelver residentiehuis heeft daarvan dan ook inderdaad geene bewijzen geleverd.

Er blijft ons ten slotte dezer afdeeling over, van den invloed van het Hanseverbond op de *voorwerpen* van den Zuid-Nederlandschen handel, gedurende de vijftiende en zestiende eeuwen, te spreken.

§ 3.

Invloed van het Hanseverbond op de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel.

Wij meenen de onderscheiding tusschen de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen fabrijkarbeid en eigenhandel, en die van den ruilhandel, in de Zuid-Nederlandsche Gewesten door de Hansesteden met vreemde kooplieden gedreven, welke wij Hoofdd. II, Afd. 1, § 3, gemaakt hebben, ook hier te moeten handhaven, en wij zijn zelfs verpligt, willen wij in geene herhalingen vervallen, ons, voor het grootste gedeelte, aan hetgene

wij aldaar, wegens dit onderwerp, in het midden hebben gebragt, ook hier te gedragen.

Het hoofdvoortbrengsel der Zuid-Nederlandsche, vooral der Vlaamsche en Brabandsche nijverheid, gedurende het onderhavige tijdvak, bleven de *wollen* en *linnen stoffen* van allerlei aard (1). Dit bleef ook het hoofdvoorwerp van den uitvoer der Hansesteden (2), zoodat het geen verder betoog behoeft, dât de factorij der Hansesteden, zoo lang zij bloeide, op de fabrijken van allerlei linnen en wollen stoffen eenen allergunstigsten invloed bleef uitoefenen. Bij het toenemen van het handelsverkeer der vreemden in deze Gewesten, en vooral bij de algemeene verspreiding eener weergalooze weelde binnenslands, hadden zich er ook eene menigte andere fabrijken gevestigd, zoo als van allerlei zijden, fluweelen en satijnen, met goud en zilver doorwerkte stoffen, van allerlei borduurwerk, van het kostbaarste goud- en zilverwerk, van voortreffelijk wapentuig en, in de zestiende eeuw, van het schoonste Brusselsche kantwerk. Onder de Hertogen van Bourgondië bloeiden ook de beroemde klok- en kanongieterijen te Mechelen (3), en reeds bij den aanvang der vijftiende eeuw werd er in Vlaanderen eene zoo groote hoe-

(1) Verg. Dewéz, *Histoire particulière des Prov. Belgiques*, *Tom. III. pag.* 242.

(2) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 541.

(3) De Reiffenberg, *du Commerce aux* 15 et 16 *siècles*, *pag.* 42, 88, 93 *seq.* 96 *et passim.* Hüllmann, *Städtew. Th. I. S.* 39; en Dewéz, *t. a. p. pag.* 243.

buffels, zijden, goud- en zilverdraad en stoffen daaruit vervaardigd, edelgesteenten, wijn uit Crete, aluin, zwavel, olie, reukwerken, sennebladeren, cassia, rabarber; *Frankrijk* ruw zout, roode en witte wijnen, grof lijnwaad uit Bretagne, olie en papier; *Spanje* en *Portugal* scharlakenverw, goud, zilver, zijde en zijden stoffen, salsaparille, parelen en reukwerken; *Engeland* (van waar het voorzeker meerendeels door de Hansesteden werd aangebragt) wol, lood, tin en bier; *Schotland* schapenvachten, konijnen- en andere huiden en dikke wollige lakenen; *Duitschland*, zoo gaat MARCHANTIUS voort, met *Denemarken*, *Oostland* en *Polen*, honig, was, graan, wolle, glaswerk, kostbare huiden en vachten, kwikzilver, wapenen, rijnschen wijn, onderscheidene houtwaren en vee. — Men ziet, dat deze opgave weinig licht verspreidt. Voor het overige is het uit de geschiedenis van het Hanseverbond bekend, dat de Duitsche Steden tijdens deszelfs hoogsten bloei, dus vooral in de vijftiende eeuw, in het uitsluitend bezit waren der voortbrengselen van het Noordoosten, van de visscherij, van de bergwerken, van den landbouw en van de voorwerpen der nijverheid dier Gewesten. Zweedsche, Deensche, Noorweegsche waren, alles werd door haar vervoerd. Uit die streken van Duitschland, waarin de Hansesteden lagen, verzonden zij bier, wijn, meel, graan, lijnwaad en grove lakenen naar de Nederlanden. De bergwerken van Bohemen en Hongarije hadden vooral de Wendische Zeeste-

den zich voor haren handel ten nutte gemaakt. Deze en de steden, welke zich aan haar aansloten, zullen inzonderheid materialen voor den scheepsbouw, visch, huiden, vellen en vetwaren uit Noorwegen en Denemarken, Zweedsch ijzer en koper en Russische goederen herwaarts gevoerd hebben. Hoogstwaarschijnlijk ook meel. De Pruissische en Lijflandsche schepen bragten scheepsbehoeften aan, vlas, hennip en allerlei soorten van hout; verder, graan, teer, pek, potasch, was, honig en andere artikelen uit Rusland, Polen en Litthauwen. De Saksische en aan den Rijn gelegen Westfaalsche steden hebben hier vooral wijn, lijnwaad en uit metalen vervaardigde waren van het Hartsgebergte ingevoerd (1). Van de door haar aangebragte Engelsche en Schotsche waren hebben wij reeds melding gemaakt.

In het voortreffelijke, meermalen aangehaalde Werk van LUDOVICO GUICCIARDINI (2) vindt men eene allerbelangrijkste, zeer naauwkeurige, omstandige en gebijzonderde opgave der goederen en waren, welke uit de onderscheidene deelen en landen van Europa, gedurende de zestiende eeuw, vooral tijdens Antwerpens hoogsten bloei, aldaar werden aangebragt en van dáár uitgevoerd. Wij onthouden er ons met moeite van, dezelve hier over te nemen, dewijl men er de voorwerpen van den toenmaligen Antwerpschen handel en derzel-

(1) SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 540 *seq.*
(2) *Beschrijv. d. Nederl. bl.* 95 *seqq.*

ver omzetting of verschillende bestemming zoo duidelijk en volledig uit leert kennen. Maar wij moeten ons tot den invloed alleen der Duitsche Hanse op de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel bepalen, en wij vergenoegen ons dus met de opgave der waren, welke uit Duitschland en het Noordoosten te *Antwerpen* werden aangebragt, der voortbrengselen van andere Landen, welke uit die Stad derwaarts werden uitgevoerd, en van de bestemming, welke de Duitsche en Noordsche waren aldaar naar andere Landen erlangden.

Volkomen aan ons doel beantwoordende is deze opgave echter nog niet, dewijl Guicciardini wel opgeeft, *welke* waren en goederen uit ieder Land werden uitgevoerd, maar niet *door wie.* Voor de onderscheidene streken en steden van Italië, voor Spanje, Portugal en zelfs voor Frankrijk, kan dit nu wel geen twijfel doen ontstaan, dewijl ieder Gemeenebest of Stad van Italië, zoowel als de Spanjaarden, Portugezen en grootendeels ook de Franschen, ongetwijfeld zelve de aanvoerders zijn geweest der waren, onder de rubriek van hun Vaderland opgegeven. Maar voor Engeland, Duitschland en het Noordoosten valt hieromtrent wel degelijk te onderscheiden, omdat te voren het Hanseverbond in het uitsluitend bezit van den Westerschen en Noordoostelijken zeehandel was, maar dat die Volken in de zestiende eeuw dien handel voor een groot gedeelte zelve begonnen te drijven. Zoo kunnen wij de Engelsche wol, het lood en het tin, te voren bijna alleen door de Hansesteden

in Brugge aangevoerd, hier naauwelijks meer als zoodanig beschouwen; want de Engelschen dreven in de zestiende eeuw zelve te Antwerpen eenen zeer levendigen handel. Met Denemarken en vele streken uit de straks te noemen Landen begon hetzelfde plaats te hebben. Deze handel werd echter gewis nog voor een aanzienlijk deel door de Hansesteden gedreven.

Van het Hanseverbond dan, als zoodanig, spreekt GUICCIARDINI t. a. p. niet, maar hij noemt de waren op, eerst, die uit *Duitschland*, daarna die uit *Denemarken*, *Oostland*, *Lijfland*, *Zweden*, *Polen*, *en de andere Noordsche Landen*, te Antwerpen ter zee werden aangebragt, en derwaarts verzonden. Uit *Duitschland*, zegt hij, wordt hier te Lande gezonden zilver, geheel en in klompen (1), kwikzilver, ruw en bewerkt koper in ongeloofelijke hoeveelheid, zeer goede Hessische wolle, glas en fustijnen voor groote sommen, pastel, meê, saffraan en andere verfwaren, salpeter, kramerijen en huisraad van alle soorten, verwonderlijk schoon gemaakt. Voor eene zeer aanzienlijke waarde aan alle soorten van metalen, geweren en allerlei wapentuig en wapenrusting, en groote hoeveelheden Rijnschen wijn van verschillende soorten.

---

(1) Reeds onder Keizer OTTO II. (973—983) waren de zilvermijnen te Goslar in de Hartz ontdekt. Deze, en naderhand de Boheemsche bergwerken, maakten dit metaal vrij overvloedig. Zie VAN SPAEN, *Geschied. v. Gelderland, D. I. bl.* 175.

Derwaarts worden gezonden juweelen en paarlen, eene groote menigte van specerijen en droogerijen, saffraan, suiker, Engelsche lakenen, als eene bijzondere zake van grooten prijs; ook eene goede hoeveelheid Inlandsche lakenen; voorts saaijen, ossetten, half-ossetten, tapijtwerk, oneindig veel lijnwaad en kramerijen van alle soorten.

Uit *Denemarken*, *Oostland*, *Lijfland*, *Noorwegen*, *Zweden*, *Polen* en de andere Noordsche Landen wordt hier gebragt ontelbaar veel goeds. Ten eerste granen, koren en rogge voor eene groote somme gelds, veel koper en eerewerk, salpeter, weedt, koperrood, rotte, uitnemende Oostenrijksche wolle, vlas, honig, pek, was, dewelke tot hooge prijzen loopen, sulfer, potasch, welke waren van grooten prijs zijn, zeer schoone pelterijen van alle soorten, als sabels, marters, hermelijnen, lochsen, luipaarden, fluwijnen, zeer schoone witte en ook gemeene vossen, witte en gemeene wolven, vellen van velerlei visschen, vele huiden van allerlei beesten, bijzonder van buffels, beerenhuiden, allerlei schoon en goed houtwerk tot allerlei gebruik, bijzonder voor den scheepsbouw (1), waaronder eene soort is genoemd

(1) De onderscheidene houtsoorten, welke de Hanzesteden gedurende de vijftiende en zestiende eeuwen in het Westen van Europa aanvoerden, worden naar oorkonden opgegeven door Hüllmann, *Städtewesen des Mittelalters, Th. I. S.* 174 *seqq.* Zij bestonden voornamelijk in mastboomen, planken, balken, kromhouten of kniehout, (voor den scheepsbouw), duigen en hoepels voor vaatwerk, deelen of

wagenschot, zeer schoon en gestreept, bijkans gelijk de notenboom, hetwelk overal toe gebruikt wordt, verwonderlijk hard en duurzaam is, en tot in Italië vervoerd wordt. Desgelijks komt van dáár sterk bier, maar duur, veel gezouten vleesch en visch, ook visch gedroogd in den rook, in de zon, in den wind of door de vorst. Ook brengt men dáár voor eene groote waarde aan gelen amber of barnsteen aan (1), eene waar gezocht bij alle Natiën, zoodat zij de gansche wereld door verzonden wordt, inzonderheid naar Venetië. Eindelijk nog zoo vele andere waren, dat onze Schrijver verklaart tijd noch plaats te hebben, om ze op te geven.

Van *Antwerpen*, zegt hij, wordt naar de genoemde Noordsche Landen gezonden eene groote menigte van droogerijen, specerijen, saffraan, suiker, zout, Engelsch en Inlandsch laken, saaijen, ossetten en hálf-ossetten, fustijnen en lijnwaad, juweelen, zijden en gulden lakenen, camelotten en grofgreinen van alle soorten (2), eenig tapijtwerk, Brazilie-

---

vloerplanken, latten, sparren, blokken, enz. Voorts ook *Klapholz*, en het in den tekst genoemde *wagenschot*, omtrent welke laatste houtsoorten wij inzonderheid naar den aangehaalden Schrijver verwijzen.

(1) Guicciardini weidt breed over den barnsteen uit. Verg. daarbij Hüllmann, *Städtew. d. Mitt. Th. I. S.* 38 *seq. S.* 343 *seq.* Hij werd reeds bij de Romeinen in hooge waarde gehouden, zie Tacitus, *de moribus German. sub fin. en Cap.* 45.

(2) Zie over de Grogreinen en Camelotten, Hüllmann, *t. a. p. S.* 41 *seq.*

hout, kramerijen en huisraad in zeer groote hoeveelheid.

Uit hetgeen bij den aangehaalden Schrijver wegens de voorwerpen van den handel der overige te Antwerpen verkeerende Natiën gezegd wordt, blijkt, dat van de uit Duitschland en het Noordoosten aangebragte waren verzonden werden naar *Venetië*, *Napels* en *Sicilië*, naar *Milaan*, *Florence* en *Genua*, en naar *Italië* in het algemeen vele kramerijen van metaal en andere, veel tin, lood, was, gezouten visch, timmer- en ander hout; somtijds ook tarwe, koren en boonen. Naar *Frankrijk* veel zilver, heel en in klompen, kwikzilver, koper, lood en tin, sulfer, salpeter, koperrood, velerlei Engelsche lakenen, Oostenrijksche wolle, leder, pelterijen, was, droog vleesch en gezouten visch.

Veel van dit alles werd ook van Antwerpen naar *Engeland*, *Schotland* en *Ierland* verzonden; maar derwaarts bragten het de Hansesteden gewis zelve in veel grooter hoeveelheid henen.

Aan *Spanje* en *Portugal* leverde men kwikzilver, koper, tin en lood, grof lijnwaad in groote hoeveelheid, vlas, garen, was, pek, meê, sulfer, en dikwijls koren, rogge, gezouten visch en vleesch, allerlei kramerijen van metaal voor aanzienlijke sommen, en eene goede hoeveelheid zilver, allerlei wapenen, geweer en wapenrusting, ontelbaar veel huisraad, zoo klein als groot.

Schoon deze opgave van de voorwerpen des Antwerpschen handels, met betrekking tot Duitschland

en de Oostzeelanden, óp het einde der vijftiende en gedurende de zestiende eeuw, meer omstandig zij dan die, welke wij omtrent Brugge hebben kunnen geven, zoo zien wij echter, dat wij daardoor geenszins in staat worden gesteld, den invloed der Duitsche Hanse op de voorwerpen van den Zuid-Nederlandschen handel, gedurende dit tijdvak, naauwkeuriger te kenschetsen of te waarderen, dan wij het bij den aanvang van deze paragraaf, en over den Brugschen handel sprekende, hebben kunnen doen. Immers worden de invoerders en verhandelaars dier waren, bepaaldelijk de Hansesteden, geenszins door GUICCIARDINI als zoodanig aangewezen, en hierdoor blijft een der belangrijkste punten van onderzoek onbeantwoord. Wij hebben intusschen gemeend ook hier niet te moeten afwijken van het beginsel, dat wij bij onzen geheelen arbeid hebben gehuldigd, om namelijk ons liever te vergenoegen met eene onvolledige opgave van zekere daadzaken, dan onzer voorstelling door gissingen eenen schijn van volledigheid bij te zetten. Onze tijd heeft meer dan eenige andere het ijdele, gewaagde en bedriegelijke van gissingen in het vak der Geschiedenis bewezen.

AFDEELING II.

NOORDELIJKE NEDERLANDEN.

Πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει.
HERACLITUS.

§ 1.

Ontwikkeling, aard, bloei en verval der betrekkingen van de Noord-Nederlandsche Gewesten tot het Hanseverbond.

Het tijdvak, gedurende hetwelk tusschen de Duitsche Hanse en de Noord-Nederlandsche koopsteden de algemeenste, de naauwste en de ongestoordste betrekking en gemeenschap heeft plaats gehad, schijnt bestaan te hebben uit de dertig laatste jaren der veertiende en de twintig eerste der vijftiende eeuw. De gemeenschappelijke krijg tegen Koning WALDEMAR, schoon met den glansrijksten uitslag bekroond, had buitengewone inspanning van krachten, aanzienlijke opofferingen gevorderd. Wat was natuurlijker, dan dat men zich de afgedwongene privilegiën thans zocht ten nutte te maken, dat men in rust het herstel zocht van overspannen krachten, in eenen vreedzamen en ijverigen handel vergoeding voor de geledene verliezen?

De Nederlandsche deelgenooten van het Hanseverbond, die zoo wakker hadden mede gevochten

om WALDEMARS magt te fnuiken, bleven teregt ook niet achterlijk, waar het er op aankwam, van de bevochten zege de vruchten te plukken. Hoezeer hunne handelsbetrekkingen in Noorwegen en op Schonen, gelijk wij in onze vorige afdeeling gezien hebben, reeds zeer oud en vrij aanzienlijk waren, schijnen hunne voornaamste handel en scheepvaart, gedurende de vorige periode, nogtans hoofdzakelijk op de kusten der Noordzee en op het Westelijk gedeelte der Oostzee gerigt te zijn geweest. Maar na haar aandeel in de zege over WALDEMAR, bij vermeerderde krachten en aanzienlijker geldmiddelen, begonnen de Nederlandsche Zeesteden al meer en meer het belang van een' uitgebreider eigenhandel met Noorwegen en met de meer verwijderde Kustlanden der Oostzee in te zien. De onontbeerlijkste scheepsmaterialen, de in het Westen meest gezochte vischsoorten en pelterijen, waren alleen dáár te vinden. De Nederlandsche Zeesteden, door haar deelgenootschap aan de Duitsche Hanse en hare eigene privilegiën daartoe ten volle geregtigd, zochten zich dus zoo veel mogelijk van de tusschenhand der Noord-Oostelijke Hansesteden te ontslaan, en den gemelden handel met eigene schepen te drijven. Zij begonnen de Noordsche, Deensche, Pruissische en andere voortbrengselen van het Noordoosten al meer en meer zelve af te halen, en haar invloed in de Oostzee nam dagelijks toe.

Maar dit strookte niet met de inzigten van de Duitsche, vooral van de Wendsche Zeesteden,

welke steeds, en toen vooral, als de kern moeten beschouwd worden der Duitsche Hanse. Niet tevreden, van op het Hanseverbond eenen overwegenden invloed uit te oefenen, wilden zij hetzelve ook steeds uitsluitend aan haar eigen en bijzonder voordeel dienstbaar maken. In deze zelfzucht liggen de zaden niet alleen van den tegenspoed der Hanse in lateren tijd, maar ook van den vijandelijken naijver tusschen het Hanseverbond en de aanzienlijkste Nederlandsche Zeesteden, welke reeds van het begin der vijftiende eeuw zijnen aanvang nam.

De handelspolitiek der Duitsche Hanse is ons reeds op het einde der voorgaande periode duidelijk genoeg gebleken. Zij bestond in het verkrijgen, bevestigen en handhaven van een uitsluitend handelsverkeer tusschen het Noordoosten en het Westen van Europa. Een volslagen handels-monopolie in de Oostzee, in Scandinavië en in Rusland; eene uitsluitende scheepvaart tusschen die Landen en de meer westelijk gelegene, vooral Engeland en de Nederlanden, ziet daar het hoofddoel harer factorijen, harer privilegiën, harer bloedige oorlogen. Dit doel hadden de Duitsche Zeesteden dan ook op het laatst der veertiende eeuw, reeds voor een aanzienlijk deel, bereikt. De eigen Zeehandel, de eigen scheepvaart der Noordoostelijke volken was bijna geheel tot niet gebragt (1). Maar nu moest ook alle handelsverkeer der Westelijke vol-

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 242.

ken in het Noordoosten geweerd, en de Wendsche Zeesteden zagen, welke hinderpalen de Noord-Nederlandsche steden haar daartegen in den weg leiden. Dit maakte haren naijver al meer en meer gaande. Zij wilden de Oostzee voor de Nederlandsche, vooral voor de Hollandsche en Zeeuwsche steden sluiten. En hierop brak een krijg tusschen haar uit, die de afscheiding voor altijd van verscheidene aanzienlijke Noord-Nederlandsche koopsteden van het Hanseverbond ten gevolge had.

Het is voor ons onderwerp van belang, de meer onmiddellijke aanleiding daartoe wat naauwkeuriger na te gaan.

Denemarken was na den dood van WALDEMAR III onder de regering van OLAUS IV, doch vooral van de voortreffelijke MARGARETHA, die het naderhand met Noorwegen en Zweden bij de Unie van Calmar, in den jare 1397, onder haren schepter vereenigde (1), wederom tot volkomen rust en tot vroegere welvaart terug gekeerd. De wonden, welke wederzijdsche ijverzucht en de bloedige oorlogen, waarvan wij in de laatstvoorgaande afdeeling gewaagd hebben, dezen Landschappen geslagen hadden, werden door het kloeke en zachte bestuur dezer wijze Vorstin geheeld; en de magt, welke MARGARETHA uit de vereeniging der Noordsche Rijken onder éénen schepter ontleende, immers der Hansesteden, bij haren vorigen invloed aldaar, tegenstellen kon, maakte de bezorgdheid

(1) Zie GEIJER, *Geschichte Schwedens, Th. I. S.* 197.

der Hanse, maar vooral der Zeesteden, weldra wederom ten ernstigste gaande.

Onder MARGARETHA viel nogtans aan geene vernieuwing van vroegere vijandelijkheden te denken. Zij had de Hansesteden bij het bezit harer vroeger verkregene voorregten gehandhaafd, en wist derzelver klagten over de zeerooverijen der Deenen, over het krenken harer vrijheden op Schonen, en zoo vele andere, waaraan het nimmer ontbrak, steeds met verwonderlijke scherpzinnigheid te stillen.

MARGARETHA's opvolger ERIK VII, welke in het jaar 1412 tot den troon kwam (1), had echter daarmede het beleid, de wijsheid en de staatkunde zijner pleegmoeder niet aangeërfd. De wapenstilstand, welken deze met den Graaf VAN HOLSTEIN, in bestaande twisten wegens het Hertogdom Sleeswijk, gesloten had, werd al dadelijk door hem verbroken. Vijandelijkheden braken uit, en de voordeelen, welke daaruit, door het verzwakken en verdeelen van ERIKS magt, voor haar konden voortvloeijen, ontgingen het sluwe doorzigt der Hansesche Zeesteden niet. Zij kozen eerst bedektelijk, daarna meer openlijk, de partij van den Hertog VAN HOLSTEIN, en deden weldra, vereenigd met de Holsteinsche kapers, den Koning en den Deenen aanzienlijke afbreuk ter zee ondervinden. Des Konings weêrwraak, door deze handelwijze gaande gemaakt, begon nu de Duitsche Haringvisscherijen

(1) GEIJER, *Aldaar*, *S.* 199.

op Schonen te bedreigen, en, om naijver en tweedragt tusschen zijne tegenpartij te ontsteken, de Hollanders aldaar ten koste der Duitsche Hanzesteden te begunstigen. Hij miste hierin zijn doel niet, schoon de gevolgen hem zelven noodlottig waren. Lubeck, Hamburg, Wismar en Rostock rustten weldra gemeenschappelijk eene vloot uit, en de Jutlandsche kusten met de Deensche eilanden vielen in hare magt. Vergeefs poogde Koning Erik zich tegen het dreigende gevaar te versterken, door het uitrusten en bemannen der Hollandsche schepen op Schonen, tegen de Duitschers. Deze kwamen hem voor. Zij overvielen die schepen, ontnamen hun zeilen, touwwerk en ankers, en maakten ze alzoo tot 's Konings doel onbruikbaar. Dit had plaats in den jare 1422 (1).

Het behoort niet tot onze taak, verslag te doen van het afwisselende geluk, waarmede deze oorlog, hoezeer met weinige tusschenpoozing, gedurende bijna dertig jaren tusschen Koning Erik en de Holsteinsche en Wendsche Zeesteden werd voortgezet. Dat de uitslag ten voordeele dezer laatste was, is gewis niet aan overeenstemming van inzigten, of aan zamenspanning van krachten bij de Hansesteden toe te schrijven, maar aan uiterlijke omstandigheden en gebeurtenissen, geheel buiten haar bereik. Het is er verre af, dat bij haar die eendragt heerschte, welke in den glorierijken strijd tegen Koning Waldemar zoo schoone

(1) Sartorius, *t. a. p. S.* 242—254.

uitkomsten had te weeg gebragt. De krijg met ERIK werd door de overige Hansesteden steeds als eene zaak beschouwd, welke de Wendsche Zeesteden alleen, althans hoofdzakelijk, aanging. Aan de gevolgen voor de geheele vereeniging, bijaldien deze het onderspit eens mogten delven, werd niet gedacht. Van daar, dat de oorlog zoo eindeloos duurde. De Landsteden niet alleen onttrokken zich aan alle geldelijke ondersteuning, maar zelfs nam van de steden, welke aan de Noordzee lagen, geene buiten Hamburg aan den oorlog deel. Ja de bondgenooten aan de Oostzee gingen zelfs niet eendragtelijk te werk. Het zal dus niemand verwonderen, dat de Nederlandsche Hansesteden zich deze omstandigheden ten nutte maakten, om haar eigen voordeel te behartigen. Te vergeefs was het, dat de Wendsche steden van haar tegen den Koning van Denemarken den bijstand vorderden, waartoe ze, uit kracht van haar deelgenootschap, aan het Hanseverbond gehouden waren. Zij ontvingen steeds een ontwijkend antwoord. De onzijdigheid bood der Nederlandsche steden oneindig grootere voordeelen. Deze wisten zij te handhaven, en zoo verkregen zij gedurende den ganschen duur van den Holsteinschen oorlog de vrije vaart op de Noordsche Rijken, die nog steeds door de Unie van Calmar vereenigd waren. De handel daarentegen der steden, welke in den oorlog met ERIK betrokken waren, lag grootendeels ter neder. De kosten van denzelven staken ze diep in schulden. De vaart op neutrale Gewesten was geheel

onzeker: van die op Noorwegen, Zweden en Denemarken waren ze geheel uitgesloten. De Nederlanders grepen dus gretig deze gelegenheid aan, om zich in de Oostzee en den Noordschen handel meer en meer vast te zetten, de Duitsche steden der Oostzee daar zoo veel mogelijk uit te dringen, en den handel tusschen het Noorden en het Westen aan zich te trekken (1). De Deenen, Zweden en Noorwegers, de voordeelen der mededinging leerende kennen, boden de onzen daarin gaarne de hand, en de scheuring tusschen de Duitsche en vele der Nederlandsche Hansesteden werd al grooter en grooter.

Zoo lang de oorlog met Denemarken voortduurde, moesten de Wendsche steden het steeds toenemende handelsverkeer harer mededingsters in de Oostzee, schoon dan met leede oogen, geduldig aanzien. Die oorlog verschafte haar werks genoeg. De onderlinge vijandelijkheden bleven zich bij het berooven der wederzijdsche schepen en bij allerlei kaperijen bepalen, waarin het schijnt, dat onze landgenooten metterdaad niet achterlijk gebleven

(1) Velius, *Chronijk van Hoorn, bl.* 56 *en* 220. Luzac, *Hollands Rijkdom, D. I. bl.* 208 *volg.* en verg. Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 256—279. Uiterlijk schijnt de goede verstandhouding tusschen deze Gewesten en de Hansesteden destijds echter nog steeds in acht genomen te zijn. Van Mieris, *Charterboek, D. IV. bl.* 722, geeft nog een verdrag van 30 April 1424, tusschen Hertog Jan van Beijeren, en de kooplieden van de Duitsche Hanse, over het bergen van goederen, uit laatstgenoemder verongelukte schepen op de Hollandsche en Zeeuwsche kusten.

zijn. Nu en dan werd er een bestand gesloten, en een- en andermaal verlengd (1); maar de handelsnaijver der Wendsche Zeesteden was te hevig ontstoken, om het hierbij te laten berusten. Zoodra was de vrede tusschen Denemarken en de Hansesteden niet getroffen, of deze stelden zich in staat, om den oorlog tegen de Hollanders en Zeeuwen met nadruk voort te zetten. De onzen schijnen zich nogtans daarop zoo spoedig niet verwacht te hebben. Zij bleven hunne vaart op de Oostzee argeloos aanhouden. Maar op ééns werden al de Hollandsche, Zeeuwsche en Overijsselsche schepen, die in de havens van de Oostzee lagen, en alle, welke zij van ons op zee aantroffen, waaronder zeer vele Amsterdamsche waren (2), door de Oosterlingen overvallen en weggenomen, de schepen in den grond geboord, de goederen prijs verklaard, en het bootsvolk gevangen gezet (3).

Ongemeen was de indruk en de verbittering, welke deze handelwijze in onze Gewesten te weeg bragt. Niet alleen ondergingen onze kooplieden daarbij aanzienlijke verliezen, maar ook de tijdsomstandigheden maakten het gebeurde voor onzen geheelen landaard uitermate drukkend. De meeste vernielde of verbeurd verklaarde schepen waren uitgerust geworden om granen te halen, daar eene

---

(1) Wagenaar, *Vaderl. Hist. III. bl.* 530 *seqq.* en verg. Ubbo Emmius, *Rer. Frisicar. Hist. pag.* 343 *seqq.*

(2) Wagenaar, *Amsterdams Geschiedenissen, D. II. bl.* 238.

(3) H. Brumanus, *Res Transisalanae*, bij Dumbar, *Analecta, Tom. II. pag.* 181 *seqq.*

zware overstrooming der rivieren, welke in den jare 1436 den oogst in de Betuwe en in het Sticht geheel vernield had, groot gebrek en, dien ten gevolge, groote duurte had doen ontstaan. Naar de Oostersche vloot werd dus reikhalzend uitgezien, en haar noodlottig verlies bragt algemeen gebrek, ja gevaar van hongersnood te weeg. Een roggebrood moest een' halven gulden gelden, en de schamele gemeente was gedwongen, zich met raapen hennipzaad, boonenbrood en ander ongewoon voedsel te behelpen (1). Zij sloeg daardoor hier en daar, vooral te Rotterdam, met de droevigste gevolgen aan het muiten, en zoo werd men gedwongen den vijand van onzen kant tot onderhandelingen aan te zoeken (2). Afgevaardigden van beide partijen kwamen te Deventer (3) bijeen; er werd een verdrag ontworpen, maar de ratificatie bleef achterwege. Door de Hollandsche en Overijsselsche afgevaardigden werden 50,000 goudguldens tot schadevergoeding gevorderd; maar de Wendsche steden waren daartoe niet te bewegen. Zoo werden de onderhandelingen eerlang gestaakt (4).

Intusschen stond de Oostersche handel stil, en het gebrek aan granen nam hand over hand toe. Men nam zich dus in Nederland voor, den oorlog

(1) Velius en Centen, *Chronijk van Hoorn*, *bl.* 54 *seqq.*

(2) Wagenaar, *Vad. Hist. D. III. bl.* 532 *seq. Goudsche Chronijk*, *bl.* 129.

(3) Brumanus, *apud* Dumbar, *l. c. pag.* 182 en Ubbo Emmius, *Rer. Fris. Hist. pag.* 356.

(4) Velius en Centen, *A. W. bl.* 57 en Brumanus, *t. a. p.*

met allen ernst wederom op te vatten, om aan dezen staat van zaken, zoo spoedig mogelijk, een einde te maken. Er werd in de maand Mei des jaars 1438 onder magtiging van Hertog PHILIPS eene algemeene wapening bevolen. In Overijssel werd een groot aantal schepen ten oorlog uitgerust (1), en in Holland en Zeeland moesten alle groote schepen, als Hulken, Kraaijers, Ballengiers, Buizen, Koggen, Evers en andere, die in het Land gevonden werden, binnen veertien dagen van want, bussen en ander gereedschap voorzien en in staat gesteld worden, om zee te kiezen. Ook moest er binnen eenen bepaalden tijd op stapel gezet en ten spoedigste afgetimmerd worden een getal van omtrent tachtig Baardsen, zijnde eene soort van oorlogsschepen. De opgave van het aandeel, hetwelk door de navolgende Zeeuwsche, Hollandsche en West-Friesche steden en dorpen in die uitrusting moest gedragen worden, kan welligt ten bewijze strekken van derzelver geëvenredigd belang in den Oosterschen handel. Daaruit zoude alsdan blijken, dat de steden en dorpen van het Noordelijk gedeelte van Holland, Haarlem en Amsterdam hieronder begrepen, als zoodanig in de eerste plaats moeten aangemerkt worden (2). In het uitgevaardigde plakkaat (3) is de verdeeling als volgt:

---

(1) BRUMANUS, *t. a. p. pag.* 183.
(2) Verg. LUZAC, *Hollands Rijkdom, D. I. bl.* 207.
(3) Bij DE RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage, D. II. bl.* 409.

Haarlem en Amsterdam moesten leveren ieder vier baardsen; Delft, Leyden, Gouda, Alkmaar, Enkhuizen, Grootebroek, Medenblik, het Land van Texel, Veere, Briel, ieder twee; Naarden, Muiden en Weesp, met de dorpen in Gooiland, te zamen drie; Hoorn met zijn toebehooren vier; al de dorpen, onder het baljuwschap van Kennemerland en Friesland, vijf; Monnikendam en Edam, met de dorpen in Waterland en van den Zeevang, te zamen zeven; de steden Middelburg en Zierikzee ieder een groote; en eindelijk Rotterdam, Vlaardingen, Schoonhoven, Heusden, Oudewater, de Stede en het Land van Woerden, Gorinchem, Purmerende en Purmerland, Schellinkhout en Wijdenesse, Hem, Venhuizen en Zijbekarspel, Hoogtwoude, Spanbroek, Abbekerk, Westwoude, Schagerkogge, Koedijk, met al de dorpen, die op Nieuwburg hoefden, Beverwijk en Wijk op Zee, West-Zaanden en Krommenije, de dorpen van Amstelland, het Land van Wieringen, Reimerswale, Goes, Tholen, Poortvliet, Brouwershaven, Westerschouwe, Vlissingen, Kortgeene, St. Maartensdijk, en Goedereede, alle ieder één baards (1).

---

(1) Wagenaar, *Vad. Hist. D. III. bl.* 536, geeft zijne verwondering te kennen, dat men onder de opgenoemde steden *Dordrecht* niet genoemd vindt. » Veelligt," zegt hij, » heeft de Regering dezer » stad in dezen oorlog niet willen stemmen." Dit meenen wij met hem; en wanneer wij de bijzondere betrekkingen dezer stad met het Hanseverbond, hetwelk er de Brugsche factorij meer dan ééns overbragt, nagaan, kunnen wij voor hare weigering eene zeer voldoende reden vinden, en dezelve niet dan zeer staatkundig noemen. Bij

Terwijl deze plaatsen zich bezig hielden, om hare bijdrage tot de oorlogsvloot uit te rusten, bragten onze landgenooten intusschen een aanmerkelijk getal schepen in zee, tot uitoefening der kaperij, waartoe zij bij een besluit van Hertog PHILIPS gemagtigd en aangemoedigd werden (1). Zoowel op deze wijze als later met de oorlogsvloot, die nog vóór den herfst in zee stak, werd den Oosterlingen aanmerkelijke schade toegebragt. Reeds in den jare 1438 viel eene geheele Oostersche vloot, welke uit Spanje met zout en andere goederen geladen naar huis terugkeerde, den onzen in handen; en bij deze gelegenheid maakten zij zich tevens door eene schandelijke trouweloosheid meester van drie en twintig Pruissische en Lijflandsche schepen, die zich aan de gewapende Wendsche vloot hadden aangesloten, niets kwaads vermoedende, daar Pruissen en Lijfland in den oorlog met Holland geheel niet begrepen waren (2). Daarenbo-

---

VAN GOUTHOEVEN, *Chronijk van Holland*, *D. I. bl.* 461, wordt *Dordrecht* nogtans onder de steden, die in dezen strijd schepen ten oorloge rustten, genoemd.

(1) VELIUS en CENTEN, *Chronijk van Hoorn, bl.* 57.

(2) WAGENAAR, *Vad. Hist. D. III. bl.* 538 *seq.* en VAN KAMPEN, *Geschichte der Niederlande*, *Hamb.* 1831. *B. I. S.* 205, verhalen, dat de Pruissische en Lijflandsche schepen tot de onze overgingen. Dit is ons niet gebleken. ALBERTUS CRANTZIUS, en naar hem MEIJERUS, *Annal. Flandr. ad ann.* 1441. *p.* 297 *b.* en VELIUS, *Chronijk van Hoorn, bl.* 58, berigten, dat de Pruissische steden de Wendsche in den nood lieten en een goed heenkomen zochten, schoon met ongelukkig gevolg. Onze in den tekst gebezigde uitdrukkingen worden in allen gevalle gewettigd, zoowel door de onzijdigheid der Pruissi-

ven werden er in dat zelfde jaar en later nog twintig groote schepen der Oosterlingen bij onderscheidene ontmoetingen genomen. Deze voorspoed schijnt bij onzen landaard zoodanigen euvelmoed veroorzaakt te hebben, dat eindelijk onzijdigen, ja vrienden, evenmin als de vijand gespaard werden. Venetianen, Biscaijers en andere Spaansche schepen werden tot op de Vlaamsche kusten vervolgd en genomen (1), en onderscheidene schepen, te Harderwijk te huis behoorende, door die van Medenblik, Enkhuizen en Hoorn opgebragt en verbeurd verklaard (2). De Friezen, die mede in den Oosterschen oorlog begrepen waren, vooral die van Workum en Hindelopen, begonnen zelfs de schepen der Groningers, die te voren mede den kant der Hollanders gehouden, doch zich daarna met de Hamburgers verzoend hadden (3), te plunderen, en hadden er één van in brand gestoken, hetgeen tot geduchte weerwraak van den kant der

---

sche en Lijflandsche steden, als door een echt stuk, waarin de zaak vermoedelijk in het ware daglicht wordt gesteld, te weten een' *brief van Izabelle, Hertoginne van Bourgondië, waarbij die van Amsterdam, ter oorzake van het opbrengen en verbeurd verklaren van de gemelde schepen, in persoon en goederen bekommerd worden*, *van* 9 *Maart* 1441, bij WAGENAAR, *Amsterdams Geschiedenissen*, *D. II. Bijlagen op het III*e. *Boek* La. *D.* Verg. ook SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 280.

(1) MEIJERUS, *ann. Flandr. ad Ann.* 1439, *p.* 295 *a*, en DE BARANTE, *Hist. des Ducs de Bourgogne*, *Tom. VII. pag.* 16 *seq.*

(2) SCHRASSERT, *Hardervicum Antiquum*, *D. II. bl.* 30 *volgg.*

(3) Zie WESTENDORP, *Jaarboek van Groningen*, *St. II. bl.* 491 *seqq.*

Groningers aanleiding gaf (1). Ja het schijnt, dat de Hollandsche schepen, welke van 's Lands wege bezuiden en beoosten de Maas ter beveiliging der Haringvaart moesten kruisen, zich niet ontzagen, aan deze rooverijen deel te nemen (2). Zoo dus onze landgenooten door den bezem, welken zij destijds, volgens de oude jaarboeken (3), in de mars voerden, inderdaad, gelijk BRUMANUS verhaalt (4), hebben willen te kennen geven, dat zij de zee, als eenen stal van Augias, van zeeroovers en vrijbuiters hadden schoon geveegd, alsdan hebben zij tevens op zich zelve eene bloedige satyre gemaakt.

Hunne zeerooverijen kwamen onzen landgenooten echter duur genoeg te staan. Niet alleen werd de kaperij verboden, en onze scheepvaart jaren lang, daarna, door brieven van represailles of schâverhaling gekweld (5), maar de landzaten werden zelfs bij grafelijk vonnis veroordeeld tot eene schadevergoeding aan de Spanjaarden van 50000 schilden, van dertig grooten ieder, die over het platte Land, zoowel als over de Steden, werd omgeslagen (6). De Koning CHRISTOFFEL van Dene-

---

(1) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. pag.* 350.

(2) WAGENAAR, *Vad. Hist. D. III. bl.* 537 *seq.* en verg. de *Ordonnantie van het Hof van Holland, d. d.* 21 *Augustus* 1440, in de *Handvesten van Vlaardingen*, *bl.* 233.

(3) GOUTHOEVEN, *Chronijk van Holland*, *D. I. bl.* 461.

(4) *Res Transisulanae*, apud DUMBAR, *Analecta, Tom. II. pag.* 183.

(5) VELIUS, *Chronijk van Hoorn, bl.* 57 *seq. en* 71 *seq.*

(6) WAGENAAR, *t. a. p. bl.* 538.

marken en Zweden bekwam voor de verliezen in den Oosterschen oorlog aan de onzen geleden, eene som van vijf duizend Rijnsche guldens (1), en aan de Pruissische en Lijflandsche steden werden negen duizend ponden grooten Vlaamsch, in vier reizen te betalen, toegelegd (2). Het had moeite genoeg in, deze sommen te vinden (3). Later schijnt aan die van Pruissen en Lijfland door de onzen ter betaling van hunne schuld eene zekere heffing of belasting op onze, in derzelver havens binnenloopende, schepen ingewilligd te zijn (4).

Het verbod van de kaperij, de voortdurende stremming van den Oostzeeschen handel, het steeds bestaande gebrek aan granen, de kosten van den oorlog en deszelfs den onzen later vaak nadeelige kansen schijnen echter eindelijk uitgewerkt te hebben, dat men hier te Lande, niet minder dan in de Oostzee, naar vrede begon te verlangen. Zelfs Koning CHRISTOFFEL van Denemarken, tegen wien de onzen den uit zijn rijk verdreven Koning ERIK ondersteund hadden, bood zich tot middelaar tusschen de Nederlandsche en de Wendsche Zeesteden aan. Eene bevrediging, in den jare 1440 te Luneburg tot stand gebragt, hadden de onzen gewei-

---

(1) Zie het traktaat bij AITZEMA, *Saken van Staet en Oorlogh*, *D. I. bl.* 196. *Groot Placaatboek*, *D. IV. bl.* 256.

(2) Zie het traktaat bij AITZEMA, *t. a. p. bl.* 200. *Groot Placaatboek*, *ibid. bl.* 258.

(3) WAGENAAR, *t. a. p. bl.* 544 *seqq.*

(4) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 281.

gerd te bekrachtigen (1); maar nu besloot men te Koppenhagen op nieuw in onderhandeling te treden, werwaarts dan ook door beide partijen gemagtigden werden gezonden. Ook hier echter had het groote zwarigheid in, tot een besluit te komen; want de Wendsche Steden eischten aanzienlijke sommen tot schadevergoeding voor de geledene verliezen, en de onzen weigerden aan deze vorderingen het oor te leenen (2). Zij zetteden intusschen de vijandelijkheden met voordeel voort, en dit schijnt de Wendsche steden handelbaarder gemaakt te hebben (3). Er werd eindelijk in den jare 1441 tusschen de oorlogvoerende partijen een bestand getroffen voor tien jaren, binnen welken tijd de bestaande geschillen, door vijf steden van iedere zijde, beslecht moesten worden. Door de Wendsche steden werden hiertoe *Maagdeburg*, *Brunswijk*, *Göttingen*, *Hanover* en *Kampen*, door de onzen *Utrecht*, *Amersfoort*, *Antwerpen*, *Mechelen* en *Nijmegen* gekozen. *Kampen* zoude de plaats der bijeenkomst zijn (4). Zoo werd nu de vrije

---

(1) Sartorius, *t. a. p. S.* 281. *Coll.* Kluit, *Index Chronol. n°.* 48.

(2) Wagenaar, *t. a. p. bl.* 539 *seq. Coll.* Sartorius, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 271 *seqq.*

(3) Velius, *Chronijk van Hoorn*, *bl.* 60 *seqq.*

(4) Zie het bestand bij Aitzema, *D. I. bl.* 192 en *Groot Placaatboek*, *D. IV. bl.* 254. Sartorius, *t. a. p. bl.* 282 *na.* 19, merkt op, dat Wagenaar van de vermelde vijandelijkheden tusschen de Wendsche en Nederlandsche Steden met zekeren ophef en als van eenen zee-oorlog gewaagt, terwijl dezelve in de Hanseatische berigten veeleer als wederzijdsche kaperijen voorkomen. Dit laatste strookt

vaart op de Oostzée hersteld, en de bestaande schaarschheid van granen maakte weldra voor overvloed plaats.

Men schijnt den Wendschen of, gelijk hij destijds genoemd werd, den Oosterschen oorlog te kunnen beschouwen als het laatste tijdperk der bondgenootschappelijke betrekkingen tusschen de Duitsche en de voornaamste Nederlandsche, te weten de *Hollandsche*, *Zeeuwsche* en *West-Friesche* Hansesteden. De afscheiding dezer Nederlandsche Steden van het Hanseverbond meenen wij alzoo te kunnen stellen omtrent den jare 1439. Wel is waar, was haar wederzijdsche handelsnaijver met de Wendsche Zeesteden reeds veel vroeger ontstaan, en had men zich reeds te voren zoo veel mogelijk afbreuk gedaan; maar omtrent dien tijd kwam het voor de eerste maal tot eene openbare scheuring, door langdurige vijandelijkheden gevolgd (1). Op den jare 1437 vindt men *Amsterdam* nog als Hansestad handelende, in een protest tegen zeker statuut, destijds door het Hanseverbond uitgevaardigd (2). Maar na dien tijd ontmoet men van de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden, als Hansesteden, nergens meer eenige melding.

---

gewis meer met den aard der zaak en de gewoonte der tijden. Van eigenlijke zeegevechten tusschen landsvaartuigen zijn in die oneenigheden inderdaad geene berigten tot ons gekomen; maar de verliezen, welke men zich wederzijds in den handel toebragt, waren daarom echter niet minder gevoelig.

(1) Verg. Ubbo Emmius, *Rer. Fris. Hist. p.* 343.

(2) Zie Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. Beyl. I. n°.* 2 *S.* 262.

Het getroffen bestand bragt wel een' wapenstilstand tusschen de partijen te weeg, en stelde de wederzijdsche havens weder voor elkanders handelsverkeer open; maar eene wezenlijke hereeniging, vernieuwde zamenspanning tot hetzelfde doel, of vereeniging van krachten tot gemeenschappelijk nut, hieraan schijnt zelfs niet gedacht te zijn. De Nederlandsche steden hadden zich reeds gedurende het voeren der vijandelijkheden bevlijtigd, in de Noordsche Rijken afzonderlijke, nieuwe of vernieuwde privilegiën te verwerven, en na het bestand gingen zij daarmede zoo veel mogelijk voort. Zoo vinden wij een privilegie van den Bisschop van Upsal, van den jare 1437, voor Holland en Amsterdam in Zweden (1); in 1443 een vrijgeleide en verlof tot vrijen handel in Noorwegen door Koning CHRISTOFFEL voor de Amsterdammers (2), en soortgelijke privilegiën door denzelfden Vorst van hetzelfde jaar aan den Briel en Schiedam, voor Bergen en Koppenhagen (3) en van 1445 aan Zierikzee voor den handel op Noorwegen (4); eene bevestiging en uitbreiding dezer vrijheden voor die van Amsterdam, van den jare 1452 (5), en een soortgelijk stuk van den jare 1453, onder voor-

---

(1) LUSAC, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 198.

(2) *Handvesten van Amsterdam*, *I. bl.* 53.

(3) Bij ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, *Beschrijving der Stad Brielle*, *D. II. bl.* 69 n°. 75.

(4) Bij BOXHORN, *Chronijck van Zeelandt*, *D. II. bl.* 214.

(5) *Handvesten van Amsterdam*, *D. I. bl.* 53. § 3. *n.* 1, 2. LUSAC, *Hollands Rijkdom*, *D. I. Bijlage C.* 4 *l.*

waarde, dat Amsterdam geene Engelsche waren invoeren en niet door de Belt, maar door de Sont zoude varen (1). In den jare 1454 verwierven de Hollanders en Zeeuwen op nieuw handelsvrijheid in Denemarken (2), en in het jaar 1458 de bevestiging van al hunne privilegiën in Denemarken, Noorwegen en Zweden (3). In 1461 werd de vrije vaart en handel op Flensburg, Husum, enz. door den Koning van Denemarken aan die van Amsterdam verleend (4). Eenige jaren later werden hun al de voorregten der Hansesteden bewilligd, en zelfs het regt toegestaan, om onmiddellijk op IJsland te varen (5): iets, dat den Duitschers altijd ontzegd was (6). Én een gunstbrief van JOHAN, Koning der Unie, van den jare 1498, bevestigt aan die van Amsterdam hunne handelsvrijheid in Noorwegen, vooral te Bergen, op nieuw (7). Men ziet dus, dat

---

(1) Bij LUSAC, *t. a. p. Bijlage C. 5 l. Handvesten van Amsterdam t. a. p. n.* 3.

(2) *Handv. van Amsterdam, t. a. p. n. A.*

(3) *Ald. n°.* 5.

(4) *Ald. n°.* 6 en LUSAC *t. a. p. Bijl. C. 6 l.*

(5) Zie de *Privilegiën* van de jaren 1470, 1490 en 1495 in de *Handv. van Amsterdam t. a. p. n°. 7 en D. I. bl. 55* § 4 *n°.* 1 en 2.

(6) Verg. SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 283 *na.* 20.

(7) *Handvesten van Amsterdam, t. a. p. n°.* 3 en LUSAC, *ald. Bijl. C. 7 l.* Men vindt in die Werken en elders nog onderscheidene andere gunst- en voorregtsbrieven, aan de steden van Holland en Zeeland, en aan Amsterdam in het bijzonder, in de Noordsche Rijken, gedurende de zestiende eeuw verleend; maar daar derzelver afscheiding van het Hanseverbond toen reeds volkomen bevestigd was en de

de Hollanders en Zeeuwen, nadat zij zich eenmaal in den twist met de Wendsche Steden van het Hanseverbond hadden afgezonderd, steeds hun eigen afzonderlijk belang bleven nastreven: een belang, hetwelk met dat der Duitsche Zeesteden geheel niet strookte; dat zij zelve zich niet meer als deelgenooten van het Hanseverbond beschouwden; en dat tusschen hen en de Duitsche Zeesteden geene andere betrekking bleef bestaan, dan die eener steeds blakende handelsnaijver en mededinging, welke zelfs lang daarna nog dikwerf in hernieuwde vijandelijkheden uitbrak. De onzen hadden echter ook met reden hunne handelsbelangen door bijzondere en eigene privilegiën zoeken te waarborgen; want de Hanse droeg haar wederkeerig geene minder vijandelijke gezindheid toe. De Hanse wilde de oude gemeenschap en deelgenootschap aan de verworvene handelsvoorregten den trouweloozen en afvalligen Nederlanders in geenen deele meer toestaan. Verscheidene van hare statuten uit dezen tijd houden uitdrukkelijk in, dat geen van hen op een der kantoren van de Hanse mogt worden toegelaten: niemand in Lijfland mogt hun de Russische taal leeren; geen Hansegenoot hunne schepen naar Lijfland bevrachten. Eindelijk was het ten strengste verboden, Hollandsch lijnwaad in

---

zestiende eeuw zelfs met hernieuwde vijandelijkheden tusschen deze partijen begon (Zie WAGENAAR, *Vaderl. Hist. D. IV. bl.* 362 *seq.*), hebben wij geoordeeld, dat er geene reden bestond, om van al die oorkonden in den tekst opzettelijk gewag te maken.

eenige Hansestad ten verkoop aan te bieden; ja in den jare 1472 werd door de Hanse besloten alle gemeenschap met de Hollanders af te breken (1). Deze en meer andere soortgelijke maatregelen getuigen genoegzaam, dat het Hanseverbond het den onzen in handelsnijd noch vijandschap toegaf. Het is dan ook niet te verwonderen, dat het bestand van den jare 1441 onder zoodanige gezindheden nimmer in een duurzaam vredesverdrag werd veranderd. Reeds in den jare 1442 ontstonden er onlusten met de stad Bremen, welke echter door het verlof van Hertog PHILIPS, onder anderen, aan die van Amsterdam gegeven, om kapers tegen haar uit te zenden, spoedig bijgelegd schijnt geweest te zijn (2). Welligt gaf dit aanleiding tot de klagten der Hanse, in dat zelfde jaar, bij den Hertog van Bourgondië, dat het Koppenhaagsche verdrag van den jare 1441 door de Hollanders niet werd nageleefd. Intusschen werd de wapenstilstand tusschen deze partijën in den jare 1469 verlengd. In den jare 1477 werd er te Lubeck vergeefs over eenen vrede onderhandeld; maar in den jare 1480 werd er te Munster echter op nieuw een bestand voor 20 jaren tusschen haar getroffen (3).

Wij hebben gezien, dat buiten de Hollandsche,

---

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 284 *n*°. 22 en 285.

(2) WAGENAAR, *Vad. Hist. D. III. bl.* 543; en verg. WESTENDORP, *Jaarboek van Groningen, St. II. bl.* 504. BENINGA, *Chronijk van Oost-Friesland, op d. j.* 1444, *bl.* 317—323.

(3) SARTORIUS, *t. a. p. en ald. n*°. 21.

Zeeuwsche en West-Friesche, ook de *Overijsselsche* steden een levendig aandeel aan de Oostersche twisten hadden genomen, en dat de *Friesche* steden er zich mede in hadden gemengd. Het schijnt zelfs, dat ook *Geldersche* steden zich aan de Hollandsche en Zeeuwsche steden hebben aangesloten, en dat uit al deze Gewesten enkele steden zich tegelijk met de Hollandsche en Zeeuwsche voor altijd van het Hanseverbond hebben afgescheiden. Deze laatste vooronderstelling grondt zich echter alleen dáárop, dat wij ze vóór den Wendschen oorlog als Hansesteden opgegeven en naderhand nergens meer vermeld hebben gevonden. Die steden zijn *Harlingen*, *Workum*, *Hattem* en *Wageningen*. Ze komen in de oorkonden der Hanse hoogst zelden voor, en men kan van dezelve met even weinig zekerheid bepalen, wanneer ze daarin opgenomen of er uitgetreden zijn, als in welke betrekking ze tot dezelve gestaan hebben (1).

(1) Voor *Hattem* en *Wageningen* is VAN SLICHTENHORST onze voornaamste autoriteit. Immers verhaalt hij in zijne *Geldersse Geschiedenissen*, *bl.* 144, sprekende van eene bijeenkomst der Hansesteden te Keulen in den jare 1364, dat, *zoo toen als naderhand*, in dat Verbond getreden zijn uit *Gelderland*, behalve de reeds door PONTANUS opgegevene vier Hoofdsteden *Venloe*, *Harderwijk*, HATTEM en *Elburg*, ook *Doesburg* en WAGENINGEN; gelijk hem dit gebleken was uit verscheidene bewijzen en brieven hem door de Heeren leden van den Raad derzelve Steden vertoond. HARLINGEN en WORKUM worden, voor zoo veel wij weten, alleen door WERDENHAGEN als voormalige Hansesteden opgegeven. Zie zijn Werk *de Rebus publicis Hanseaticis*, *Pars IV. c.* 16 *p.* 89. Verg. echter F. SJOERDS, *Jaarboeken van Friesland*, *D. V. bl.* 228.

Van de overige in de Oostersche twisten gemengde *Overijsselsche* en *Geldersche* steden schijnt de afscheiding slechts tijdelijk geweest te zijn. Immers zijn *Arnhem*, *Kampen* en *Roermonde*, van welke het zeker is, dat zij in dezelve zich aan de Hollanders hadden aangesloten, spoedig daarna wederom in het Verbond opgenomen (1). Ze komen reeds weder op den Hansedag van 1447 te Lubeck voor, en uit een reces der Hanse van hetzelfde jaar blijkt, dat Koning CHRISTOFFEL van Denemarken, die der Hansesteden, tot zijnen dood toe, een vijandig hart bleef toedragen, eenigen tijd te voren op de schepen en den wijn van *Kampen* en *Zutphen* (2) beslag had gelegd, en dat hij die van *Zwol*, tegen de privilegiën der Hanse, eenen nobel als tol had afgevorderd (3). Ook die Steden werden destijds dus wederom als Hansesteden beschouwd. De betrekkingen der *Friesche* Hanseste-

(1) Het is vermoedelijk deze wederopname in het Hanseverbond, die den Schrijver van den *Tegenwoord. Staat van Gelderland, bl.* 443, in de dwaling heeft gebragt, wanneer hij zegt, dat *Arnhem* in het jaar 1443 te Lubeck in het Hanseverbond trad.

(2) Deze vijandelijke daad schijnt den handel van die van *Zutphen* op Denemarken eenigen tijd gestremd te hebben. Men zoude dit althans opmaken uit eenen brief van CHRISTOFFELS opvolger, CHRISTIAAN I, aan den Burgemeester en de Raden dier Stad, van den jare 1460, waarbij hij de burgers van Zutphen uitnoodigt om zijne Rijken te bezoeken, en van hunne bezittingen en privilegiën op Schonen en te Skanor gebruik te maken, gelijk zij van ouds, vooral voor de haringvangst, plagten te doen: te vinden bij SLICHTENHORST, *Geldersse Geschied. bl.* 673.

(3) Zie SARTORIUS, *A. W. Th. II. S.* 274 *no.* 11.

den met het Verbond schijnen echter sedert de eerste helft der vijftiende eeuw meer in naam dan metterdaad bestaan te hebben; immers werd, volgens het protocol van den Hansedag van den jare 1518 te Lubeck, aldaar voorgesteld, om *Stavoren* niet meer op de Hansedagen toe te laten, dewijl het sedert 70 jaren niet verschenen was. *Bolswerd*, zoo werd er mede beweerd, behoorde niet tot de Hanse; men zoude die Stad niet meer ter dagvaart beschrijven. Het eindbesluit omtrent een en ander werd tot den naastvolgenden *Hansedag* uitgesteld. Uit hetzelfde protocol blijkt mede, dat *Groningen*, in den jare 1456, met Stavoren, wegens ongehoorzaamheid aan de besluiten des Verbonds, daarvan was uitgesloten, en dat *zij* tot dien tijd (1518) nog niet weêr tot de *handelsvoorregten* der Hanse waren toegelaten, dewijl zij zich nog niet gezuiverd hadden (1). Men vindt die Steden intusschen gevoerd op de lijsten der Hansesteden in de Londensche en Antwerpsche factorijstatuten van de jaren 1554 en 1572; maar dit was, gelijk wij later zien zullen, volstrekt geen bewijs voor haar werkdadig aandeel aan de Hanse. Andere bewijzen daarvan, sedert het eerste bestand met de Wendsche Steden, zijn ons dan ook niet bekend, en wij meenen alzoo veilig te mogen herhalen, dat de handelsbetrekkingen der Friesche Steden met de Hanse, sedert dien tijd, alleen in naam zijn blijven bestaan. In het algemeen kan

---

(1) Zie SARTORIUS, *ald. Beyl. I. n°. 2 in fine.*

men van de overige niet uitdrukkelijk uitgezonderde steden uit de laatstgenoemde Nederlandsche Gewesten, op grond zoowel van Hansesche bescheiden, als van berigten, welke wij deswege hier en daar bij onze Nederlandsche Geschiedschrijvers of verzamelingen vinden, met de meeste waarschijnlijkheid aannemen, dat zij met enkele afwisselingen, en in meerdere of mindere mate, tot op het verval des Hanseverbonds, aan hetzelve zijn blijven deelnemen.

Met name vinden wij, gedurende deze afdeeling, op onderscheidene tijden en in onderscheidene betrekking als deelgenooten aan het Hanseverbond uit de Noord-Nederlandsche Gewesten vermeld, de navolgende Steden: uit Holland, *Amsterdam*, *Dordrecht*, *Enkhuizen*, *Wieringen*, *Brielle*, *Haarlem*, *Rotterdam* (1). Uit Zeeland, *Middelburg*, *Ar-*

---

(1) Wij hebben voor het deelgenootschap van *Rotterdam* aan de Hanse geen onmiddellijk bewijs gevonden. Maar, daar er volstrekt geene reden bestaat, om die stad daarvan uit te sluiten, en SARTORIUS, die zich voorwaar niet in gissingen toegeeft, haar meer dan ééns (b. v. *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 123, 286) als Hansestad opnoemt, meenen wij te mogen vooronderstellen, dat hij daarvoor gegronde redenen zal hebben gehad, en hebben wij aldus niet geschroomd, *Rotterdam* als zoodanig te vermelden. Die Stad nam dan ook, gelijk wij gezien hebben, aan de oorlogstoerusting der Nederlandsche tegen de Wendsche Hansesteden deel, waaruit men schijnt te mogen afleiden, dat zij in de twisten, die dezelve voorafgingen, gemengd is geweest en tot de afvallige Nederlandsche Hansesteden behoord heeft. Zij wordt als Hansestad genoemd door REIFFENBERG in zijne uitgave van de *Mémoires de J. du Clercq, Tom. I. p.* 48; maar dit is hoogstwaarschijnlijk op gezag van SARTORIUS.

nemuiden, *Zierikzee*, *Domburg*. Uit Utrecht *Utrecht*. Uit Overijssel, *Kampen*, *Deventer*, *Zwol*, *Hasselt*, *Oldenzaal*. Uit Gelderland, *Arnhem*, *Nijmegen*, *Harderwijk*, *Roermonde*, *Zutphen*, *Hattem*, *Wageningen*, *Zalt- en Maas-Bommel*, *Deutekem*, *Grol*, *Lochem*, *Venlo*, *Elburg*, *Doesburg*, *Emmerik*, *Thiel*, *Gorkum*. Uit Friesland, *Staveren*, *Bolsward*, *Groningen*, *Harlingen*, *Workum*, *Hindelopen*.

Het is echter boven allen twijfel, dat niet alleen de opgenoemde, maar ook zeer vele andere Nederlandsche steden, dorpen en vlekken, ja, dat geheele landschappen, gedurende dit tijdvak, tot het Hanseverbond in aanzienlijker of meer ondergeschikte betrekking gestaan of aan deszelfs privilegiën in vreemde Landen hebben deel gehad. Behalve de algemeene gronden, welke wij daarvoor, Hoofddeel II. Afdeeling 2, hebben aangevoerd en waarop wij ons ook voor deze afdeeling beroepen, bestaan er nog andere, op deze afdeeling der geschiedenis van het Hanseverbond meer bijzonder toepasselijk; terwijl wij eindelijk voor deze stelling nog eenige belangrijke bewijzen van eenige der Nederlandsche Gewesten in het bijzonder kunnen bijbrengen.

Wat de eerstgenoemde aangaat, zoo worden, gedurende de tweede en derde periode der geschiedenis van het Hanseverbond, met uitzondering van eenige weinige oorkonden, die tot de eerste jaren van deze afdeeling behooren, de steden, welke deelgenooten van dat Verbond waren, veel zeldza-

mer dan gedurende de eerste periode, ja bijna geheel niet meer met name opgenoemd. En, waar het al eens geschiedt, vindt men steeds de oude slotrede er bijgevoegd: »*en al de Steden*, *welke in* »*den omtrek der genoemde gelegen*, *al die*, *welke* »*in haar regt en in hare Vereeniging begrepen* »*zijn*," waaruit volgt, dat men zoodanige opgave niet als volledig beschouwen kan. Hoe aanzienlijker en uitgebreider de privilegiën van het Bondgenootschap in vreemde Landen werden, zoo veel te meer begon het met deszelfs belang overeen te stemmen, in openbare geschriften, verdragen of overeenkomsten, het getal en den naam der bijzondere leden te verzwijgen. Algemeene uitdrukkingen, vooral de algemeene eenigzins duistere of onbepaalde benaming, *Duitsche algemeene Hanse*, was het meeste dienstbaar aan het doel der Vereeniging, welke daaronder begrepen werd, terwijl de opname in en het uitsluiten uit het Bondgenootschap daardoor geheel in deszelfs handen bleef. Dit verzekerde aan de Vereeniging een' uitsluitenden invloed op de afzonderlijke deelgenooten, en gaf haar de magt in handen, dezelve onmiddellijk van alle handelsverkeer op de factorijen in vreemde Landen, van alle gemeenschap aan de privilegiën der Hanse aldaar uit te sluiten. Welken prijs zij op die magt en dat regt stelde, bewijzen de inhoud der tractaten gedurende deze afdeeling door de Hanse met vreemde magten gesloten, hare steeds vernieuwde uitvlugten en langdurige weigering van aan de dringende aanzoeken der Koningen van

Engeland om eene naauwkeurige opgave der Hansesteden, gehoor te geven (1).

Bewijzen voor de Nederlandsche Gewesten in het bijzonder zijn de navolgende.

Omtrent het midden der zestiende eeuw (1554), toen het Hanseverbond zijn verval reeds met rassche schreden te gemoet snelde, werd het echter eindelijk gedrongen, aan de hernieuwde aanzoeken van Engeland, om eene speciale opgave der Hansesteden, te voldoen, wilde het hersteld worden in het bezit der oude privilegiën te Londen, van welker genot het eenigen tijd was verstoken geweest. Dit deed bij vele Hansesteden, die hare betrekkingen tot het Verbond verwaarloosd hadden, op nieuw den wensch ontstaan, om wederom een meer werkdadig aandeel aan die Vereeniging te nemen; te meer, daar men bij de verlangde opgave der leden van het Hanseverbond derzelver namen wilde plaatsen aan het hoofd der statuten van de Londensche factorij. Men gevoelt, dat zulks aanleiding gaf tot vrij wat oneenigheden. Keulen ontving den last, de Steden van het derdedeel, aan welks hoofd het stond, bijeen te roepen en met dezelve te raadplegen, en het verklaarde dan ook in het verslag van deze bijzondere bijeenkomst: »DAT FAST EIN JDTLICHE OHRES DORDENDEILS STEDE *noch etliche kleine bibelegene Stede und Flecke als* VON OLDERS *to ohnen gehorig mede thor Anze Gerechtigkeit genomen und under sick vordedingen wollen.*

---

(1) SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 119 *seq.*

Ihn mathen dan dess eine Vorzeichnuss gelesen wurdt enz.” — »*De Erbaren van Nimwegen en Sutphen*,” heet het verder, »*hebben sick erclert dat sie beide* IHN NAMEN UND ALSE VULMECHTIGE DER ANDEREN HOVEDE UND KLEINEN STEDEN *des Förstendombs Gelderen un des Gravenschop Sütphen, als* ARNEM, RUREMUNDE, VENLO, HARDERWIECK *und* TRELBURG (Elburg) SAMPT ANDEREN ORER HOVETT STEDE UNDERHORIGEN UND UNDER OHNEN GELEGENE STEDEN *und sunderlich gemelter Gesandten als Vulmechtigen der Stad* EMERICK, *welche dan durch die Erbaren van Sütphen* NACH OLDER HERKUMPFT *plegen verdedingt tho werden, erschenen.* — Toen dan ook op eene der volgende zittingen van den Hansedag, welks protocol al deze berigten inhoudt, de statuten voor het kantoor te Londen ontworpen en, bij de inleiding, de leden van het Hanseverbond zouden opgeteld worden, begeerde *Zutphen* dat men het GEHEELE HERTOGDOM *Gelder* en het *Graafschap Zutphen*, als sedert de oudste tijden tot de Hanse behoorende, zoude opteekenen (1). Althans begeerde Zutphen en ook Nijmegen, dat men de kleine, in haren

(1) Zoo lezen wij dan ook bij SCHRASSERT, *Harderv. Antiq. D. I. bl.* 136, van eenen aanslag van duizend daalders in den jare 1615 voor het Hanseverbond »*over Gelderland.*” — Zoo verleende Hertog ALBRECHT van Meckelenburg, in den jare 1368, zijne in het vorige Hoofddeel vermelde privilegiën op Schonen aan de stede van den Briel en het *Land van Voorne*, die wij nog in den jare 1406 onder dezelfde benaming aldaar gevestigd vinden. Zie VAN MIERIS, *Charterboek, D. IV. bl.* 39.

omtrek gelegen, steden ook met name zoude opgeven; te weten: *Tiel, Soltbommel, Maasbommel, Gorcum, Doesburg, Deutichem, Grol, Lochem.* In de oude recessen, zeiden zij, van de jaren 1430, 1450, 1452, 1547 waren niet alleen de Groote, maar ook de onder haar gelegene Kleine Steden, als tot de Hanse behoorende, opgeteekend. Deze Kleine Steden deelden ook in de geldelijke aanslagen, welke de Groote niet in staat waren alleen te dragen. En dit beweerde schijnt geene tegenspraak ondervonden te hebben. Men besloot nogtans de protesten van Nijmegen, Zutphen en verscheidene Duitsche steden in het reces aan te teekenen, maar zich voor het overige aan de oude besluiten te houden (1). Dien ten gevolge werd dan ook wederom bij den aanhef der nieuwe *statuten* van het Londensche kantoor gezegd, dat de na te noemen steden, met al hare bijbehoorende onderworpene en nabijgelegene steden, vlekken en dorpen (*mit samt ihren zugehörigen, unterworfenen und beygelegenen Städten, Flecken und*

---

(1) Zie het uittreksel van het protocol van den Hansedag te Lubeck, van den jare 1554 bij SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. Beyl. I. n°. 2. S. 766 seq.* Volgens SCHRASSERT, *Harderv. Antiq. D. II. p.* 90, zouden de Geldersche en Overijsselsche steden de dagvaart van den jare 1554 te Lubeck niet hebben bijgewoond, uit hoofde van de onveiligheid der wegen, enz. Dit is echter met het verhaalde in den tekst wel overeen te brengen, bijaldien men aanneemt, dat Keulen, als hoofd van het derdedeel, waaronder zij behoorden, de bezwaren en de vorderingen dier Steden, voor haar en uit haren naam, had in het midden gebragt.

Dörffern) in de volgende Vorstendommen, Graafschappen, Landen en Steden, als Riga, Dorpt, enz. enz. het Vorstendom *Gelder*, het Graafschap *Zutphen* en de Landen van *Groningen* en *Overijssel* begrepen, den kreits en cirkel der Hanse zouden vertegenwoordigen (*den Creijsz und Zirck der löblichen Anse praesentiren sollen*). Als zoodanig komen dan voor uit de Nederlanden *Emmerick*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Venlo*, *Elburg*, *Harderwijk*, *Deventer*, *Zwoll*, *Kampen*, *Groningen*, *Stavoren* en *Bolsward*, welke wat later, met nog 52 Duitsche Steden, genoemd worden *Hoofd-Hansesteden*, die op het volle gebruik van het privilegie te Londen aanspraak hebben (1).

Men ziet uit het bovenstaande, niet alleen, dat, buiten de met name vermelde Nederlandsche steden, nog eene menigte andere, maar dat hier te Lande zelfs *geheele Landschappen* tot de Hanse behoorden, of althans van derzelver privilegiën genot hadden. Een ander veel afdoend bewijs hiervan vinden wij in eene oorkonde uit denzelfden tijd, te weten in een *antwoord of verklaring van de Staten van Overijssel van* 21 *Januarij* 1554 *te Zwolle*, *aan de Landvoogdesse Maria*, *Koningin van Hongarije*, wegens het invoeren van zekere plakkaten op de munt (2). Daarin wordt namelijk

(1) Men vindt de statuten der Londensche factorij van den jare 1554 bij Lünig, *Reichs Arch. Tom. XIV. Pars spec. cont. IV, Th.* 2. *forts. N.* 21. *S.* 59 *seqq.* en bij Marquardus, *de Jure Mercatorum*, *Append. Litt. D.* 5 *p.* 209 *seq.*

(2) Bij Revius, *Daventria Illustrata*, *pag.* 287 *seqq.*

gezegd, dat de Steden Deventer, Kampen en Zwolle ten allen tijde geweest waren en nog waren leden van de Duitsche Hanse, en dat onder haar ook ALLE *kleine Steden van het Landschap Overijssel als zoodanig beschouwd en beschermd werden* (1); dat dus *al* deze steden als leden van het Hanseverbond zekere voorregten, vrijheden en regten bezaten, enz. Ook geheel het Landschap Overijssel, althans al deszelfs Steden, behoorden alzoo eenmaal tot de Duitsche Hanse.

Wij mogen niet voorbij, te dezer gelegenheid te doen opmerken, dat de ons uit bovenvermelde oorkonde zoo duidelijk geblekene vertegenwoordiging der kleinere Nederlandsche steden ter algemeene of bijzondere vergaderingen van de *Hanse*steden door de groote, geheel en al in overeenstemming was met de toenmalige instellingen dezer Gewesten. Men weet immers, dat hier te Lande reeds van ouds een onderscheid werd gemaakt tusschen de Groote en Kleine steden en derzelver regten. Toen de grootere steden boven de kleine ver in vermogen waren toegenomen, werden zij derzelver voorstanders en begonnen ze van lieverlede in de Landsvergaderingen te vertegenwoordigen, waarvan ook voor haar natuurlijker wijze een grooter aanzien en invloed het gevolg was. Voor het overige was echter voor de regten der kleinere

---

(1) »Dictas tres civitates ab omni antiquitate fuisse et adhuc esse membra Hanzae Teutonicae, sub quibus omnia quoque minora oppida regionis Transisalanae comprehenduntur ac proteguntur." *pag.* 202.

steden gezorgd. Over gewigtige punten werden zij zelve ten landdage beschreven en hadden aldaar het volle regt van tegenspraak tegen de groote steden (1). Deze gewoonte of instelling vindt men geheel in de betrekkingen onzer grootere en kleinere steden met het Hanseverbond gedurende dit tijdvak weder. Ook dáár kwamen, gelijk wij gezien hebben, de Groote Steden voor de Kleine op, en vertegenwoordigden ze ter dagvaart. Dat echter de belangen dezer laatste door de eerstgenoemde geenszins naar willekeur behandeld, maar vooraf in afzonderlijke vergaderingen gezamenlijk overwogen werden, hiervan kunnen wij een merkwaardig bewijs bijbrengen in eenen brief van de *Burgemeester, Schepenen en Raad van Deventer, Kampen en Zwolle aan die van de stad* OLDENZAAL, van den jare 1540 (2), waarbij laatstgenoemde stad wordt uitgenoodigd tot eene zamenkomst in zeker klooster bij Zwolle, onder anderen, om te beraadslagen over hetgene te behandelen zoude vallen op den aanstaanden algemeenen Hansedag te Lubeck. Men had haar ook verslag te doen over eene bijzondere bijeenkomst van het Keulsche derdedeel te Keulen, dewelke de eerstgenoemde steden hadden » *besandt ende U. Er.* (de regering van Oldenzaal) *soe voel moègelicken daer inne verdediget ende voergestaen.*"

Deze oorkonde is van veel belang, niet alleen,

---

(1) Verg. J. W. RACER, *Overijsselsche Gedenkstukken, Stuk I. voorberigt*; en WAGENAAR, *Vad. Hist. D. III. bl.* 359—361.

(2) Bij RACER, *A. W. St. I. Bewijsstukken*, n°. 5. (bl. 13).

omdat zij ons voor het Landschap *Overijssel* bevestigt, hetgene ons zoo even wegens *Gelderland* en *Zutphen* gebleken is, maar ook dewijl zij ons de stad *Oldensaal*, wier naam ons in geene andere binnen- of buitenlandsche oorkonden of werken als zoodanig uitdrukkelijk is voorgekomen, als eene Hansestad kennen doet. Uit andere echte stukken van denzelfden tijd blijkt voorts, dat de *Overijsselsche* steden niet alleen onderling, maar somwijlen ook met de *Geldersche* steden, als *Zutphen*, *Nijmegen* en *Arnhem*, over de gemeenschappelijke Hansesche belangen raadpleegden (1).

Eindelijk is het hier ook de plaats, om op te merken, dat de stad *Schiedam*, schoon wij haar nergens uitdrukkelijk als Hansestad hebben vermeld gevonden, nogtans hoogstwaarschijnlijk in geene onaanzienlijke betrekking tot het Hanseverbond heeft gestaan. Immers hebben wij gezien, dat haar in den jare 1443, dus na de bevrediging der Wendsche twisten, door Koning CHRISTOFFEL van Denemarken, te zamen met de stad *Brielle*, een privilegie voor den vrijen handel te Bergen en Koppenhagen werd toegestaan. Zij zal dus vermoedelijk reeds vroeger, onder bescherming der privilegiën van de Hanse, handel op die Gewesten

---

(1) Verg. VAN SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen*, *p.* 494; waar „*ex variis quae in curia Vadensi servantur litteris*," melding wordt gemaakt van eene uitnoodiging der stads overigheid van *Deventer*, *Kampen* en *Zwol*, aan de steden in den tekst genoemd, om binnen *Apeldoorn* mondspraak en onderlingen raad te houden, betrekkelijk den aanstaanden Hansedag, op 30 Hooimaand 1559, te Lubeck.

hebben gedreven, doch zich daarna met de Hollandsche en Zeeuwsche steden van de Hanse hebbende afgescheiden, gepoogd hebben, zich van afzonderlijke privilegiën te voorzien.

Men ziet om al deze redenen, dat eene volledige opgave van alle Noord-Nederlandsche steden, dorpen en vlekken, welke tot het Hanseverbond in eenige betrekking hebben gestaan, ook voor deze afdeeling onmogelijk is. Den tijd, welken de betrekkingen der met name bekende Hansesteden tot het Verbond geduurd hebben, naauwkeurig aan te wijzen, derzelver rang en aard te bijzonderen, is eene hoogst moeijelijke en voor sommige steden almede onvervulbare taak.

De ons bekende hulpmiddelen van Nederlandschen bodem schieten hier bijna geheel en al te kort. Buiten het reeds door ons aangevoerde vindt men daarin genoegzaam niets. Sartorius, die den toegang heeft gehad tot de archieven van vele voormalige Hansesteden, en wien het gebruik is verleend geweest van de geschrevene Protocollen der Hansedagen en van andere Handschriften, geeft iets meer. Maar er blijft nogtans veel te wenschen overig. Daarvoor kunnen voldoende redenen worden bijgebragt.

De Protocollen der afzonderlijke Hansedagen of algemeene dagvaarten stellen zelfs geene volledige hulpbron daar, dewijl ook die steden, welke ongetwijfeld het regt bezaten, dezelve door afgevaardigden te doen bijwonen, daarvan geenszins altijd gebruik maakten. Wij zullen daarvan voor de

Nederlandsche steden straks overtuigende bewijzen aanvoeren. De kleinere steden, althans diegene, welke tot de Hanse in eene minder aanzienlijke, middelbare betrekking stonden, de middelbare Hansesteden, worden in de Protocollen der Hansedagen natuurlijker wijze niet vermeld, omdat zij er door de groote steden vertegenwoordigd werden, en zelve genoegzaam nimmer afgevaardigden ter dagvaart zonden. Daarenboven lieten sommige steden hare betrekkingen tot het Hanseverbond dikwijls voor een' tijd lang varen; andere wederom werden gedurende eenigen tijd uitgesloten, nieuwe werden opgenomen. In het getal der Hansesteden was eene bijkans onafgebrokene wisseling. Wat eindelijk den onderscheiden' rang der bekende Hansesteden, wat derzelver betrekking aangaat, deze is niet minder moeijelijk te bepalen, omdat dezelve almede aan verandering en afwisseling onderhevig was. Daarvan bestaan onderscheidene voorbeelden. Sommige stemgeregtigde steden daalden tot middelbare, vertegenwoordigde, ondergeschikte verbondsleden af. Andere uit deze klasse breidden daarentegen hare betrekkingen uit en klommen tot eene hoogere. De oorzaak dezer afwisseling was gelegen in den aan verandering onderhevigen toestand der afzonderlijke steden zelve, of der Landschappen en Gewesten, waartoe zij behoorden, hetzij ze in bloei toenamen of vervielen, hetzij hare staatkundige onafhankelijkheid zich uitbreidde of beperkt werd. Dit alles oefende op de betrekkingen der afzonderlijke steden tot het Hanseverbond een' aan-

merkelijken invloed uit. Die betrekkingen waren aanzienlijker of meer ondergeschikt, naar dat de nooden en bijzondere belangen der steden eene naauwere of ruimere verwantschap tot het Verbond, een' uitgebreider of meer bekrompen' werkkring voor haren handel en scheepvaart behoefden; naar dat hare meerdere of mindere afhankelijkheid en ondergeschiktheid aan de Landsheeren, hare meerdere of mindere vrijheid in het staatkundige, haar veroorloofden den Verbondsband naauwer aan te halen, of ze verpligtten daaraan meerdere ruimte te geven.

Uit onderscheidene Protocollen van Hansedagen en andere authentieke bescheiden, onderzocht en aangevoerd door SARTORIUS, op wien wij ons hier beroepen, ten einde de onvermijdelijke dorheid van dit gedeelte onzes onderwerps niet noodeloos te verlengen, blijkt, dat op verschillende tijden van de tegenwoordige afdeeling werkelijk ter dagvaart van de Hanse, bij afgevaardigden, verschenen zijn, of het regt hebben gehad, zich aldaar aldus te doen vertegenwoordigen: dat alzoo in het bezit van het volle Hanseregt zijn geweest en als Hansesteden van de eerste en voornaamste klasse kunnen beschouwd worden de Noord-Nederlandsche steden *Amsterdam*, *Dordrecht*, *Brielle*, *Zierikzee*, *Kampen*, *Deventer*, *Zwolle*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Harderwijk*, *Roermonde*, *Elburg*, *Arnhem*, *Emmerik*, *Bolsward*, *Stavoren*, *Groningen* (1).

---

(1) In eene verzameling van protocollen der algemeene vergaderin-

de namen van alle steden, welke destijds *stellig* tot de Duitsche Hanse behoorden, inhouden, *en* alzoo schijnen te bewijzen, dat die steden, welke zij werkelijk opgeven, tot de aanzienlijkste leden der Vereeniging behoord hebben. *Haarlem* hebben wij wel in geene oorkonde genoemd gevonden, maar hare vermelding in de kronijk van HERMANNUS CORNERUS (1) onder de steden, welke den Hansedag van den jare 1418 te Lubeck hebben bijgewoond en aldaar tot het nemen van onderscheiden belangrijke besluiten medegewerkt, *doet* ons niet aarzelen Haarlem als Hansestad op te nemen en haar onder de steden, die destijds hoogstwaarschijnlijk het volle Hanseregt uitgeoefend hebben, te rangschikken (2).

Van *Salt-Bommel, Doesburg* en *Tiel* is het mogelijk, dat zij gedurende een gedeelte van dit tijdvak tot de aanzienlijkste klasse van Hansesteden behoord hebben. Boven de laagste klasse, die der

---

(1) *Ad annum* 1418, *in Coll.* ECCARDI, *Tom. II. pag.* 1229, *seq.*

(2) HERMANNUS CORNERUS werd geboren te Lubeck. Hij was in den jare 1406 op de Provinciale Synode te Hamburg tegenwoordig, en wordt op de jaren 1436 en 1437 als *Magister S. Scripturae* of Doctor in de Godgeleerdheid vermeld. Zijne Chronijk loopt tot den jare 1435. Zij is, vooral voor de geschiedenis van zijnen tijd, zeer belangrijk, en omtrent het vermelde in den tekst te geloofwaardiger, daar CORNERUS zich destijds zelf te Lubeck in een klooster van Dominicanen ophield. Zie ECCARDUS, *Corpus Historic. in Praef. ad Tom. II. n°.* 3. De aangehaalde plaats van CORNERUS schijnt SARTORIUS niet bekend geweest te zijn, dewijl hij in zijne werken nergens van *Haarlem*, als van eene stad tot de Hanse behoord hebbende of althans door eenige Schrijvers daartoe gebragt, gewag maakt.

afhankelijke of ondergeschikte steden, waren zij althans op het midden der vijftiende eeuw gewis nog verheven, daar men ze opgenoemd vindt in de Algemeene Confederatie of Verbondsacte van den jare 1450. Dit bewijst, dat zij regt van stem hadden óf op de algemeene óf althans op de districtsvergaderingen (*Kreistagen*) (1). Uit hetgene wij hierboven hebben opgegeven van den inhoud van het Protocol der Hansevergadering in den jare 1554 te Lubeck gehouden, schijnt nogtans te blijken, dat zij ook destijds reeds onder de kleine steden werden geteld. Dezelfde oorkonde leert ons met zekerheid, dat *Venlo* op denzelfden tijd regt van stem op de districtsvergaderingen had. Welligt kon zij zich ook op de algemeene vergadering doen vertegenwoordigen, daar zij tot de Geldersche Hoofdsteden behoorde; maar daarvan is ons geen bewijs bekend. Van *Salt-Bommel* is het niet onwaarschijnlijk, dat zij eene Hansestad van den tweeden rang geweest is, dewijl, behalve dat haar naam slechts éénmaal in de bekende oorkonden, van de Hanse uitgegaan, voorkomt, er ook een brief bestaat van 4 Februarij 1442 (2), waarin de Schepenen en Burgemeesteren der stad *Salt-Bommel* verklaren, dat zij, alzoo zij »*in dir Hanse sijn en onder die stat van Nijmegen' dat eene Hauptstat en onse Hoifftstat is, gehoerende sijn*," te allen tijde hun

(1) Zie een uittreksel dier *Confederatie* bij Sartorius, *Gesch. d. H. B. Th. II. Beyl. I. n°. 2. S.* 758.

(2) *Handvesten van Nijmegen, pag.* 277.

aandeel zullen dragen in de kosten, welke die van Nijmegen op hunne reizen ter zake van het Hanseverbond zouden maken, en zulks: »*nae redeliker taxirunghe, daer wij op geset en getaxiert sullen worden, sonder enigh wederseggen.*" Deze brief is echter zoo beslissend niet als hij bij den eersten opslag schijnt, dewijl, gelijk wij straks nader zullen zien, Nijmegen omtrent dezen tijd eene kwartierstad, of hoofd van eene afdeeling der Hansesteden was, weshalve alle andere Hansesteden uit zoodanig kwartier, schoon voor het overige ten opzigte der Hanseprivilegiën met haar gelijk, in zoo verre onder haar als Hoofdstad behoorden en door haar konden vertegenwoordigd worden, zonder dat daaruit alleen juist een mindere rang als Hansestad valt af te leiden. Meer aanleiding tot zoodanige gevolgtrekking schijnt echter te ontstaan, wanneer men bij het reeds vermelde nog de bewoordingen voegt van het verzoek der afgezanten van Salt-Bommel aan de stad Nijmegen, volgens twee raadsignaten derzelve dd. 28 Julij 1581 en 28 November 1616 (2) » om, namelijk, onder het secreetsegel der stad Nijmegen, toe hebben attestatie en voorschrijvens aen de Magistraet tot Antwerpen, als dat die van Thiel en Bommel *van alts onder die Hooffstat Nijmegen in der Anse vrijheyt* geweest und alnoch sijn." Deze woorden immers schijnen aan te duiden, dat Salt-Bommel en Thiel van het Hanseprivilegie hebben gebruik gemaakt onder

---

(1) *Aldaar bl.* 278 *noot* (2).

bescherming van, of als behoorende tot Nijmegen. Gaarne bekennen wij echter, dat hieromtrent verschil van gevoelen bestaan kan.

Omtrent den rang bij het Hanseverbond, gedurende dit tijdvak, der steden *Domburg*, *Harlingen* en *Wageningen*, kunnen wij geene gegronde gissingen te berde brengen. Van *Domburg* kennen wij slechts de enkele vermelding als Hansestad (1). Waarschijnlijk heeft deze stad zich in de Wendische twisten, in de eerste helft der vijftiende eeuw, met de overige Zeeuwsche steden reeds van de Hanse afgezonderd (2). Op welk gezag de andere genoemde plaatsen, alsmede *Hattem*, onder de Hansesteden worden geteld, hebben wij reeds vroeger opgegeven (3). Daar *Hattem* mede eene Geldersche Hoofdstad was, komt het ons evenwel niet onwaarschijnlijk voor, dat ook zij eenen niet onaanzienlijken rang bij het Hanseverbond zal hebben bekleed.

Eindelijk blijven nog de steden *Oldenzaal*, *Maasbommel*, *Deutichem*, *Grol*, *Lochem*, *Gorkum* en *Workum* over. Deze waren Kleine Steden. Uit

---

(1) Bij WERDENHAGEN, *de Rebus publicis Hanseaticis*, *pars IV. Cap.* 16. *p.* 89, in eene lijst van steden, welke hij zegt, voormaals tot het Hanseverbond behoord te hebben, opgemaakt in het begin der zeventiende eeuw, diens Schrijvers leeftijd. Verg. nogtans SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. Beyl.* 1. *n*°. 2. *S.* 776.

(2) In den *tegenw. staat van Zeeland*, *bl.* 220, wordt gezegd, dat *Domburg* eerst omtrent 1497 zeenering begon te drijven: doch zonder bewijs.

(3) *Bl.* 310 *noot* 1.

het reeds vroeger betoogde blijkt, dat zij *tot* de Hanse behoorden, maar niet in de aanzienlijk*ste* betrekking. Zij waren middelbare, aan andere voorname Hansesteden ondergeschikte deelgenooten. *Oldenzaal* behoorde onder *Deventer*, *Kampen* en *Zwol*; de andere opgenoemde steden onder *Zutphen* en *Nijmegen*.

Omtrent den juisten aard der betrekking tot het Hanseverbond van de kleinere, aan andere groote Hansesteden ondergeschikte plaatsen, of over de middellijke leden van het Verbond gedurende de eerste en tweede periode van deszelfs Geschiedenis, is zeer weinig bekend. Eerst uit oorkonden van lateren tijd, toen het Verbond reeds ten val begon te neigen, zijn ons meer naauwkeurige berigten geworden. Zelfs in de stukken van de tweede periode, dat is van het laatst der veertiende en van de vijftiende eeuw, wordt van de betrekking van zoodanige kleine steden, welke de Hansedagen niet bezochten, wel gewag gemaakt, maar ze wordt niet nader omschreven, even als van die steden geene bijzondere opgave geschiedt. Het schijnt dan ook, dat deze, althans destijds, aan de Hanse zelve niet naauwkeurig bekend zijn geweest; maar dat de grootere steden het regt hebben gehad, de kleinere om haar heen gelegene, zonder bepaalde beperking in getal, in hare privilegiën te doen deelen, of voor het Verbond aan te werven. Deze kleine steden hadden het regt niet, zich op de Hansedagen of ter algemeene dagvaart te doen vertegenwoordigen. Uit oorkonden van lateren tijd blijkt,

dat een gedeelte derzelver regt van stem op de afzonderlijke vergaderingen der bijzondere afdeelingen, of op de kreitsvergadering bezat. Voorts, dat zij in den geldelijken omslag, of in de bijzondere geldelijke bijdragen der groote Hansesteden, waaronder zij ressorteerden, moesten deelen; doch dat haar aandeel in dezelve of de hoegrootheid van hare bijdrage geheel van hare overeenkomsten met de groote steden afhankelijk was. Hiervoor schijnen ze, onder de algemeen geldende verôrdeningen, op de factorijën toegelaten te zijn geworden en aan de privilegiën der Hanse en harer Hoofdsteden te hebben deel gehad (1).

Eindelijk dient hier nog opgemerkt, hetgene van elders en ook uit de Statuten der Londensche en Antwerpsche factorijen van lateren tijd blijkt (2),

---

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. Beyl. II. n°.* 1. *S.* 765 *seqq.* Wanneer de groote steden elkander ter dagvaart vertegenwoordigden, droegen zij de reis- en verteringskosten der gevolmagtigden in het gemeen. Ten opzigte van de Nederlandsche Hansesteden, blijkt dit onder anderen ook uit een voorbeeld bij SCHRASSERT, *Harderv. Antiq. D. II. bl.* 89, waar verhaald wordt, dat *Nijmegen*, Arnhem en Harderwijk ter dagvaart te Lubeck van den jare 1549 zullende vertegenwoordigen, behalve de noodige brieven van volmagt, ratificatie en indemnisatie, ook de overzending begeerde van derzelver aandeel in de vertering en reiskosten, te weten van Arnhem 100, en van Harderwijk 30 rijderguldens. Verg. ook den brief van Salt-Bommel, *Handvesten van Nijmegen*, *bl.* 277.

(2) De Statuten van het kantoor te Londen van 1554 en van dat van Antwerpen van 1572, zijn te vinden bij LÜNIG, *Reichs Arch. Tom. XIV. pars spec. cont. IV. Th.* 2. *forts. n.* 25. *S.* 98 *seqq.* en bij MARQUARDUS, *de Jure mercatorum*, *App. Litt. H.* 2. *p.* 301 *seq.*

dat niet alleen de aan grootere Hanseateden onderworpen of ondergeschikte gemeenten, steden en dorpen, maar ook andere van haar onafhankelijke gemeenten en vlekken, binnen zekeren omtrek gelegen, onder zekere voorwaarden tot eenig meer of min uitgestrekt aandeel aan de privilegiën der Hanse in vreemde Landen konden worden toegelaten, zonder dat ze daarom als Hansesteden werden beschouwd. Wij kunnen wegens deze betrekking omtrènt Nederlandsche plaatsen echter niets bepaalds opgeven.

Van de aanzienlijke plaats, welke de Nederlandsche Hansesteden, ook zelfs na de afscheiding der Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden, bij het Hanseverbond zijn blijven bekleeden, getuigt nog het volgende. Haar onderlinge rang blijkt er mede uit.

Toen de vereeniging der Hansesteden al meer en meer vastheid en uitgebreidheid begon te verkrijgen, zocht zij dezelve te bevestigen door schriftelijke verbindtenissen, die bij den aanvang en gedurende de eerste helft der vijftiende eeuw vrij menigvuldig werden en destijds den naam droegen van *Vorwethinge*, *Vorstreckinge*, *Tohopesate*, *Tozate*, *Vorbunde*, later dien van *Confoederationen*, *Confoederations Noteln* (1). Deze confederatiën, waarin tevens het doel, de inrigting en de werkingsmiddelen der Vereeniging gewoonlijk meer en meer werden bepaald en omschreven, helderen de on-

---

(1) Sartorius, *Gesch. d. H. B. Th. II. S.* 12 *in nota.*

derlinge betrekkingen der Hansesteden somwijlen aanmerkelijk op. Het was bij dezelve, dat de verdeeling der Hansesteden in drie afdeelingen, welke wij reeds in de vorige periode hebben leeren kennen, ook gedurende dit tijdvak meer dan ééns gewijzigd of bevestigd werd. Deze derdedeelen heetten het *Wendische*, hetwelk alle Oostzeesteden bevattede, met Hamburg en Bremen, en aan welks hoofd Lubeck stond; het *Westfaalsche*, waartoe alle Nederlandsche, Westfaalsche en aan den Rijn gelegene Hansesteden behoorden, dat gewoonlijk Keulen als Hoofdstad had, en het *Saksische* derdedeel, met de Saksische Land-Hansesteden, en eerst Maagdeburg, daarna Brunswijk aan het hoofd. De keuze dezer hoofden werd echter, zoowel als de verdeeling in derdedeelen zelve, somwijlen aan wijzigingen en veranderingen onderworpen. Op den Hansedag te Lubeck van den jare 1447 werd eene verdeeling der verbondssteden in vier afdeelingen aangenomen, en aan het hoofd van een dezer kwartieren *Nijmegen* en *Deventer* met Munster, Wezel en Paderborn geplaatst (1). Bij de confederatie van den jare 1450, welke zich, met uitsluiting der Noord-Oostelijke steden, over den geheelen omvang der Vereeniging uitstrekte, werd echter de oude verdeeling in drie deelen wederom hersteld. Deze bevatteden destijds te zamen drie of vier en vijftig steden. Als hoofd van eene derzelve werd echter ook nu, met Munster, Wezel

(1) Sartorius, *t. a. p. S.* 98.

en Paderborn, eene Nederlandsche stad, te weten *Deventer*, gekozen, waaruit men het aanzien kan afleiden, waarin zij destijds nog bij het Hanseverbond stond.

Behalve de bovengemelde hoofdverdeeling des Hanseverbonds, hadden ook de Zeesteden hare bijzondere indeeling. Daarvan maakten de Nederlandsche Zeesteden een afzonderlijk derde uit, onder den naam van *Nederlandsch-Zuiderzeesch Derdedeel.* De twee anderen waren het *Lijf- en Gothlandsche* en het *Wendische*, waartoe de Pruissische Zeesteden schijnen behoord te hebben (1).

De zitting-orde der Hansesteden, in het algemeen, was, gelijk men ligt begrijpt, onder haar eene rijke bron van verschillen. Dezelve werd dan ook menigmaal gewijzigd of veranderd; maar aan de Nederlandsche steden schijnt toch steeds eene voorname plaats te zijn toegewezen. WERDENHAGEN geeft de volgende zittingorde op (2): Boven aan Lubeck, welks afgevaardigden het woord voerden en de plaats van voorzitter vervulden, met Keulen ter regter en Hamburg ter linker zijde. Dit schijnt onveranderlijk geweest te zijn. Op Keulen volgden Bremen, de Wendsche Steden, enz., en op Hamburg, naast Lunenburg, onmiddellijk *Nijmegen*, *Deventer*, *Kampen*, *Zwol*, *Zutphen*, *Arnhem*, *Bommel*, *Tiel*, *Harderwijk*, *Doesburg*, *Groningen*, *Bolsward*, *Roermonde*, *Venlo*

---

(1) SARTORIUS, *t. a. p. pag.* 98. *n.* 46.

(2) *De Rebus publicis Hanseaticis, P. IV. Cap.* 10. *p.* 3'

en *Emmerik*; daarop Soest, enz. en de Westfaalsche steden. Daar WERDENHAGEN de Hansevergaderingen persoonlijk had bijgewoond, heeft deze orde van zitting in het begin der zeventiende eeuw gewis wel plaats gehad; maar in de recessen van Hansedagen uit de vijftiende eeuw vinden wij onze steden, schoon wel in een' voornamen, echter niet in zulken allereersten rang vermeld; waartoe dan de toenmalige onderlinge oneenigheden welligt almede eenige aanleiding mogen hebben gegeven. Zoo werden op den Hansedag te Lubeck van 1430, *Nijmegen*, *Zutphen* en *Harderwijk*, die denzelven uit de Nederlandsche steden bijwoonden, door tien andere steden vooraf gegaan. Te Hamburg in 1447 komen onze steden in de zevende plaats voor: haar onderlinge rang was *Nijmegen*, *Deventer*, *Zwol*, *Groningen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Kampen*. In het Protocol van den jare 1450 komen na Hamburg, en twee andere steden, onmiddellijk *Nijmegen*, *Deventer*, *Zutphen*, *Zwolle*, *Harderwijk*, *Groningen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Kampen* (1). Deze rang van zitting was echter ook in vele opzigten afhankelijk van het aanzienlijker of geringer getal steden, welke de Hansedagen bijwoonden.

De reeds aangehaalde bescheiden hebben ons reeds leeren kennen, welke steden op onderscheidene tijden der vijftiende eeuw met name als Hansesteden vermeld worden. Er bestaan uit de tweede helft der zes-

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. II. Beyl. II. n.* 1. *S.* 752 *seqq.*

tiende en uit het begin der zeventiende eeuw officiëele, door en op last der Vereeniging zelve opgemaakte lijsten, welke geenen twijfel overlaten omtrent de steden, welke op die tijden tot het Hanseverbond werden geteld. De Vorsten der Landen, waar dat Verbond zijne privilegiën bezat en wenschte te behouden of te vernieuwen, hadden de nadeelen leeren kennen, welke voor hen in de te voren steeds door de Hanse gebezigde algemeene of onbepaalde uitdrukkingen wegens hare medeleden en uitgestrektheid gelegen waren. Zij begonnen officiëele en bepaalde opgaven te vorderen, en de Hanse, wier invloed en magt reeds aan het afnemen was, werd gedwongen, wilde zij haar doel bereiken, aan dat verlangen toe te geven. Ook bestonden de voormalige redenen en de mogelijkheid om daaromtrent het geheim te bewaren, niet meer gelijk te voren. Zoo werden in de Statuten voor de factorij te Londen, van den jare 1554, waarvan wij reeds vroeger hebben gewag gemaakt, uit de Nederlanden *Emmerik*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Venlo*, *Elburg* (1), *Harderwijk*, *Deventer*, *Zwol*, *Kampen*, *Groningen*, *Stavoren* en *Bolsward* opgenoemd. Dezelfde steden komen voor in een matrikel van den jare 1564, waarin de geldelijke bijdrage bepaald werd, welke de Hansesteden jaarlijks hadden te

(1) In de Statuten leest men *Elbing;* maar daar die stad daarin vroeger reeds onder de Duitsche steden wordt opgenoemd, en daarna midden onder de Nederlandsche op nieuw voorkomt, schijnt het aan geenen twijfel onderhevig, of daarvoor moet alhier *Elburg* gelezen worden.

betalen (1). In de Statuten van de factorij te Antwerpen van den jare 1572 vindt men daarenboven nog de stad *Doesburg* opgenoemd, en in eene lijst der Hansesteden, welke in den jare 1603 van wege het Verbond aan den Czar BORIS GODUNOW werd ter hand gesteld, toen het de herstelling der voormalige factorij in zijn Rijk kwam verzoeken, behalve de steden in de Londensche Statuten vermeld, nog *Zwol* en *Emmerik*. Het is evenwel opmerkelijk, dat een ander even authentiek stuk van het daarop volgende jaar, te weten een matrikel, als waarvan wij zoo even hebben gesproken, van de Nederlandsche steden hoegenaamd geen gewag maakt (2). Zeker is het, dat het getal der Hansesteden destijds jaarlijks afnam, en dat het Hanseverbond op hare officiëele lijsten vrij wat meer steden voerde, dan werkelijk nog tot hetzelve behoorden; steden, die er zelve niet meer aan dachten, dat zij onder de Vereeniging werden gerekend. Het schijnt dit gedaan te hebben, deels uit medelijden voor enkele vervallen steden, in de hoop, dat het Verbond nog eenmaal deszelfs ouden luister zoude herkrijgen, en dat die steden daaraan dan hernieuwde welvaart zouden kunnen ontleenen; deels om de vreemde magten, door welke zij hare oude privilegiën wenschte vernieuwd of uitgebreid te zien, zand in de oogen te werpen, en, door den schijn van zulke uitgebreide betrekkingen, gezag te verwek-

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. III. S.* 613.
(2) SARTORIUS, *t. a. p.*

ken. Eindelijk hoopte het door zoo vele schoon klinkende namen de laauwere verbondsleden te belezen, om, tot behoud van het nog bestaande, de handen krachtiger in een te slaan. Het schijnt dan ook, dat de Nederlandsche steden, schoon wij ze nog bij den aanvang der zeventiende eeuw onder de Hansesteden vinden opgenoemd en zij daartoe inderdaad het regt nog bezaten, nogtans, ten minste voor het grootste gedeelte, destijds niet meer als werkelijke medeleden des Verbonds *kunnen* beschouwd worden. Immers vinden wij, dat op de dagvaart van den jare 1581 besloten werd, der onvermogende steden eene kleine jaarlijksche bijdrage voor te slaan, ten einde ook de geringere hulp of bijstand niet te verliezen; » *vooral ook, daar de Nederlandsche steden geheel niets meer geven konden en sinds lang niet meer ter dagvaart verschenen.*" Dit wordt ook door een' Nederlandschen Geschiedschrijver bevestigd (1), schoon die ons tevens meldt, dat, in den jare 1591, nogtans, door de Hanse, van *Harderwijk* 1200, en van *Elburg* 480 daalders gevorderd werden, onder bedreiging, bij verdere wanbetaling, met verlies van het deelgenootschap aan het Verbond. De onderhandelingen, over deze geldelijke bijdragen met de Nederlandsche steden in 1581 aangeknoopt, schijnen evenwel niet met eenen gunstigen uitslag te zijn bekroond geworden, daar zij ruim vijf en dertig jaar daarna nog slapende waren, en de zorg voor dezelve

---

(1) SCHRASSERT, *Harderv. Antiq. D. II. bl.* 134.

ter dagvaart van den jare 1617 aan *Nijmegen* werd opgedragen, omdat Keulen zich aan de Hanse geheel niet meer liet gelegen zijn (1). Daar *Nijmegen* echter wegens pest, die er destijds schijnt uitgebroken te zijn, in het volgende jaar niet ter vergadering verscheen, werden *Deventer* en *Bremen* met de zaak belast. Maar in 1621 werden alle onderhandelingen met de Nederlandsche steden, wegens den oorlog, afgebroken (2). *Thiel* en *Bommel* schijnen er in 1581 nog prijs op gesteld te hebben, te Antwerpen als Hansesteden erkend te worden (3). *Nijmegen* bleef tot het laatste toe aan de Hanse getrouw, daar zij nog in den jare 1628 verklaarde, bij de Hanse te willen blijven en het daarbij te houden (4). Maar de Hanse zelve was toen naauwelijks iets meer dan eene ijdele schim. De oorzaken, waarvan wij vroeger reeds verslag hebben gedaan,

(1) Iets schijnen de Nederlandsche Hansesteden, althans de Geldersche, somwijlen nog wel bijgedragen te hebben, daar volgens SCHRASSERT, *Harderv. Antiq. D. I. bl.* 135 *seq.*, de stad *Harderwijk* de dagvaart te Lubeck van d. j. 1615 door hare gevolmagtigden deed bijwonen, en toenmaals in de duizend daalders, over Gelderland omgeslagen, honderd en zeventien guldens heeft gedragen. Dezelfde schrijver voegt daar echter bij, dat Harderwijk, ten jare 1628, nogmaals ter dagvaart verzocht zijnde, toen »zoo om de onveiligheid der wegen, als zware kosten, en vermits het geringe voordeel, dat zij daaruit voor zich te verwachten had, wel eenige andere steden gemagtigd of zich geëxcuseerd had."

(2) SARTORIUS, *A. W. Th. III. S.* 623. *n^{a}*. 50.

(3) Blijkens haar bovengemeld verzoek aan Nijmegen, *Handvesten van Nijmegen*, *bl.* 278, *n^{a}*. 2.

(4) SARTORIUS, *t. a. p. S.* 615. *n.* 42 *in fine.*

hadden het Hanseverbond reeds bij den aanvang der zestiende eeuw in zijne grondvesten geschokt. Reeds op het midden dier eeuw beklaagden zich vele steden, dat haar het bezoeken der algemeene vergaderingen te kostbaar werd, en men werd genoopt, haar te veroorloven, zich door andere steden te doen vertegenwoordigen. In de jaren 1576 tot 1579 werden vele steden van het verschijnen ter dagvaart geheel ontslagen. Hierdoor werden de banden, welke haar aan de Vereeniging verbonden, al losser en losser. Eenigen lieten die betrekking geheel varen, en om nu toch wat te behouden, ging men aan het onderhandelen, en men liet zich met eene kleine geldelijke bijlage tevreden stellen, daar velen verklaarden, dat zij van haar deelgenootschap aan het Verbond geen voordeel trokken en hetzelve zouden verlaten, zoo men haar met groote betalingen wilde bezwaren. Zoo kwam het er toe, dat het Hanseverbond in plaatse der 72 volle medeleden, die het ten tijde van deszelfs bloei bezat, in den jare 1603 slechts veertien stemgeregtigde steden telde. Want de vermelde opgave aan den Russischen Czar prijkte wel met eene lange rij van 58 namen, maar metterdaad waren Brunswijk, Bremen, Dantzig, Grijpswald, Hamburg, Hildesheim, Keulen, Lubeck, Lunenburg, Maagdeburg, Rostock, Stettin, Straalsund en Wismar de éénige toenmalige werkelijke deelgenooten. Ook deze echter werden al meer en meer nalatig in het voldoen harer bijdragen, en weldra konden de onontbeerlijkste beambten des Verbonds niet meer be-

hoorlijk betaald worden. Eindelijk bragt de dertigjarige oorlog der Vereeniging den laatsten slag toe, en toen de gruwelijke verwoesting van Maagdeburg wereldkundig had gemaakt, welken bijstand de Hansesteden voortaan van het Verbond te verwachten hadden, loste het zich eindelijk geheel op in afzonderlijke, onderlinge, kleinere verbindtenissen der deelgenooten, even als het daarvan was uitgegaan. Gedurende den oorlog waren de aangelegenheden des Verbonds aan de zorgen van Lubeck, Hamburg en Bremen verbleven. Na den Westfaalschen vrede, schreven deze wel eenige dagvaarten uit, maar ze werden slechts door drie of vier verbondsleden bezocht. De laatste vergadering werd in het jaar 1669 gehouden. Lubeck, Bremen, Hamburg, Brunswijk, Dantzig en Keulen waren daarop tegenwoordig. Rostock, Minden en Osnabrug deden er zich door den Lubeckschen afgevaardigde vertegenwoordigen. Hare overleggingen bragten echter niet anders te weeg, dan de overtuiging, dat de oude Duitsche Hanse geheel had opgehouden te bestaan (1).

§ 2.

Invloed van het Hanseverbond op de vertraging of den voortgang van den Noord-Nederlandschen handel.

Met betrekking tot den invloed, welken het Hanseverbond op den voortgang of de vertraging van

(1) SARTORIUS, *Gesch. d. H. B. Th. III. S.* 621—648.

den Noord-Nederlandschen handel gehad heeft, behoort men te onderscheiden tusschen de Gewesten, welke zich van dat Verbond hebben afgescheiden, en diegenen, welke daaraan zijn getrouw gebleven. Deze afscheiding en hetgene wij daaromtrent reeds vroeger hebben in het midden gebragt, toont op zich zelve aan, dat een gedeelte der Nederlandsche steden, van eigene krachten bewust, met vrucht tegen het Hanseverbond meende te kunnen wedijveren, terwijl andere begrepen, zich van deszelfs steun nog geenszins te kunnen ontslaan.

Wij hebben de aanleiding tot den handelsnaijver tusschen de Duitsche en de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche Hansesteden vroeger leeren kennen. Dezelve was in den goeden uitslag gelegen, waarmede deze den Noordoostelijken handel zelve begonnen te drijven. Den grondslag van haren aanzienlijken invloed in Scandinavië en de Oostzee hadden de Nederlandsche Gewesten voorzeker aan het deelgenootschap hunner voornaamste Zeesteden aan de Duitsche Hanse te danken; maar zoodra de Wendsche Zeesteden bemerkten, welke milde vruchten hare Nederlandsche medegenooten daarvan, en in vele opzigten tot haar eigen nadeel, begonnen te plukken, ontstond er bij dezelve eene vijandelijkheid en tegenwerking, die zich, tot in de allerlaatste jaren van het bestaan des Hanseverbonds, heeft staande gehouden: eene tegenwerking, die den Hollandschen en Zeeuwschen handel wel niet heeft kunnen belet-

ten, zich al meer en meer te bevestigen en uit te breiden, maar die hem nogtans gedurende bijna eene eeuw heeft teruggehouden van het verkrijgen van dien uitsluitenden invloed, welken hij naderhand, toen het Hanseverbond ten val begon te neigen, in de Oostzee bezeten heeft. Wij meenen, dat de invloed van het Hanseverbond, gedurende het onderwerpelijke tijdvak, den Hollandschen en Zeeuwschen handel wel geenszins heeft kunnen doen teruggaan, maar dat het den uitnemenden lateren bloei van denzelven, door onafgebroken en magtige tegenwerking, een' geruimen tijd vertraagd heeft. De Nederlandsche steden, ook na derzelver afval, uit de Oostzee en den Noordschen handel te verbannen, was der Hanse onmogelijk, dewijl derzelver verkeer aldaar haar door afzonderlijke verdragen was bevestigd geworden. Voor de drie Noordsche Rijken kon de wedijver tusschen de Hanse en de Nederlanders dan ook niet dan voordeelig zijn. Zij zagen dit in, en zetteden dien aan. De wederzijdsche partijen mogten zich dan onderling benadeelen, waar zij konden; maar de Hanse bleef der Nederlandsche steden steeds de vijandelijkste gezindheid toedragen, en deze sloeg dikwerf tot dadelijkheden over. De Nederlanders leden daardoor somwijlen hevig, doch zij hielden den strijd vol. En die strijd is dan ook eindelijk mede eene oorzaak geworden van het verval des Hanseverbonds in lateren tijd.

Dat de Hanse, dat is hier vooral de Zeesteden aan de kusten der Oostzee, ten spijt van het werk-

zame en krachtdadige mededingen der Nederlandsche steden, in Noorwegen en de Oostzee zoo lang een aanzienlijk overwigt heeft behouden, ja er nog, gedurende het grootste gedeelte der vijftiende eeuw, een bijna uitsluitend gezag in den handel heeft gehandhaafd, schijnt vooral aan de ligging dier zeesteden te moeten worden toegeschreven. De Wendsche en de overige Oostelijke Zeesteden van het Hanseverbond waren door hare nabijheid aan de Noordsche Rijken, oneindig meer dan de Nederlandsche steden, in staat, zich de onophoudelijke twisten in de Scandinavische Rijken ten nutte te maken, dezelve, waar het pas gaf, aan te stoken, en de Noordsche Vorsten, ware het nood, door kracht van wapenen tot haren wil te dwingen. Deze mogten dan wederkeerig, naar eene welbegrepene staatkunde, het verkeer van andere natiën in hunne Rijken zoeken aan te moedigen, en nu de Hollanders en Zeeuwen, dan de Engelschen in hunnen handel begunstigen, ten einde de overmagt en den overwegenden invloed der Hansesteden te fnuiken; zij moesten, gedurende een' langen tijd, nog steeds weder eindigen met der Hansesteden te wille te zijn. Vatteden deze, in het tijdvak van haren hoogsten bloei, ernstig de wapenen op, de Noordsche Vorsten waren weldra gedwongen, toe te geven; want de Nederlanders en Engelschen waren te verre af, om hen op den duur tegen de naburige en magtige Duitsche steden met goeden uitslag bij te staan. Maar ook voor haren handel zelven bood de grootere nabij-

heid aan het Noorden der Oostelijke Hansesteden aanmerkelijke voordeelen boven onze landgenooten aan, daar zij haar in staat stelde, die streken in een veel korter tijdsbestek en gedurende alle jaargetijden veel menigvuldiger te bezoeken en de zware goederen tegen geringe vrachtkosten daarhenen te voeren. Eindelijk konden de Privilegiën der Nederlanders in het Noorden dan toch niet opwegen tegen den invloed, dien de factorijen te Bergen en te Novogorod, vooral ook in verband met die van Londen en Brugge, er der Hansesteden verzekerden, en tegen de tolvrijheden, welke deze in de Sont bezaten. Zoo schijnen de Hansesteden in staat geweest te zijn, haar overwigt in den Noordoostelijken handel boven alle mededinging te handhaven, zoo lang gebrek aan rust en éénheid in derzelver Rijken de Noordsche Vorsten belettede tot meerdere magt en zelfstandigheid te geraken, en er het Volk de mogelijkheid tot het uitbreiden van deszelfs eigenhandel benam.

De Hansesteden hebben gewis in geen ander gewest eene zoo aanmerkelijke, drukkende en uitsluitende handelsheerschappij uitgeoefend als in Noorwegen. Zij maakten daarvan, gelijk zich ligt laat gissen, gedurende dit tijdvak in de allereerste plaats tegen de Hollanders en Zeeuwen gebruik, en belemmerden dezen hunnen handel te Bergen dan ook zoodanig, dat hij zeer lang van geringe beteekenis bleef. Zij leiden zich op deze uitsluiting der Nederlanders vooral toe, nadat haar naijver door de wederzijdsche vijandelijkheden sterker ontvorkt

was. Tot de komst op den troon van Noorwegen van CHRISTIAAN I, in den jare 1448, hadden de Nederlandsche steden door de reeds vermelde begunstiging der Noordsche Vorsten en haar vroeger deelgenootschap aan de Hanse, met vrij veel vrucht tegen de Wendsche steden in Noorwegen en te Bergen gedongen; maar onder en na dezen Vorst werd er haar verkeer binnen veel enger grenzen omschreven, waardoor er de invloed der Hanse niet weinig toenam. Wel is waar had Koning CHRISTIAAN, gelijk wij vroeger gezien hebben, aan de Nederlandsche steden en vooral aan Amsterdam, bij den aanvang zijner Regering, aanzienlijke privilegiën verleend, maar hij nam ze naderhand terug, of maakte ze althans dikwerf voor een' geruimen tijd krachteloos, door de voorregten, die hij der Hansesteden schonk. Zoo verklaarde hij, haar ten gevalle, in den jare 1455, alle voorregtsbrieven van andere natiën, welke met den alleenhandel (monopolie) der Hanse strijdig mogten zijn, voor nietig en krachteloos. In den jare 1469 ontzeide hij den Hollanders, op de klagten der Hansesteden, voor het vervolg alle verkeer met en alle vaart op oorden en steden in Noorwegen, die niet gewoonlijk door vreemde handelaars bezocht werden, terwijl hun alleen veroorloofd werd, met een of twee schepen naar Bergen te komen en er hunne waren te lossen, mits zij de lading aldaar in haar geheel en niet stuksgewijze (*en détail*) verkochten. Twee jaren later werden de Hansesteden in den alleenhandel met dezelfde uitdrukkingen bevestigd,

en men gevoelt, dat dit den Nederlandschen handel in Noorwegen, vooral op deszelfs aanzienlijkste marktplaats, Bergen, geheel onbeduidend moest doen worden. Deze afgedwongene vijandelijke gezindheid in Noorwegen tegen de Hollanders duurde tot op het einde der vijftiende eeuw voort. Onder Koning JOHAN, die in 1481 tot den troon kwam, en nogtans waarlijk geen vriend der Hansesteden was, werd in den jare 1490 door Koninklijke Commissarissen, in een verschil tusschen de Hollanders en de Duitschers, eene uitspraak gedaan, waarin gezegd werd, dat de eerste geene privilegiën bezaten, maar dat zij, naar luid van die der Hanse, slechts in twee pakhuizen of kramen hunne waren mogten uitstallen. Opdat zij intusschen niet zonder terugvracht huiswaarts zouden zeilen, werd hun veroorloofd, zich voor deze reize van vier zoodanige gebouwen te bedienen (1).

Voor hunnen handel op Denemarken en Zweden schijnen de afgevallen Nederlanders bij de Hansesteden mede eene magtige tegenwerking gevonden te hebben. Zoo onbepaalde heerschappij als in Noorwegen oefende de Hanse in deze Gewesten wel niet uit, maar de vroeger vermelde algemeene oorzaken verzekerden haar ook hier, gedurende de vijftiende eeuw, eene overmagt, die er de vestiging en uitbreiding der handelsbetrekkingen van de Hollanders en Zeeuwen lang vertraagde. Wij vinden daarvan reeds de sporen bij den aanvang

---

(1) SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. II. S.* 344 *seqq.*

dezer afdeeling. In den jare 1384 werd op eenen Hansedag te Straalsund bepaald, dat men den Hollanders niet zoude veroorloven in de Hansesteden schuiten of vaartuigen (*Schüten*) uit te rusten tot uitoefening der haringvisscherij op Schonen, en dat men hun die ook niet verhuren zoude, noch ook geld voorschieten, ten ware zij burgers waren eener Hansestad (1). In de visscherij en den haringhandel schijnen de Hansesteden dan ook zeer lang, zelfs tot op het einde der vijftiende eeuw, eenen onbetwistbaren voorrang boven hare mededingers gehandhaafd te hebben. Immers, hoe luid ook tegen het midden der vijftiende eeuw hare klagten over de uitbreiding van den handel der Hollanders geworden zijn, van bezwaren over derzelver mededingen in de haringvisscherij en den vischhandel vindt men in dit tijdvak naauwelijks eenige sporen. In latere tijden bij het verloopen van den haring naar de Schotsche en de Iersche kusten, de geheel veranderde inrigting van den handel en de uitbreiding der Hollandsche buitenlandsche visscherij, is echter de voorrang ook in dezen handelstak geheel op de Hollanders overgegaan.

Het is te bejammeren, dat de berigten wegens de vroegere handelsbetrekkingen der Hanse in Denemarken en Zweden zoo algemeen en onvolledig zijn. Het valt daarom moeijelijk, op oorkonden gevestigde en onmiddellijke bewijzen van de tegenwerking der Hanse in die Gewesten tegen de Ne-

---

(1) Sartorius, *t. a. p.* §. 410.

derlandsche steden bij te brengen, schoon daarvan uit den invloed, dien er dat Verbond uitoefende, en deszelfs alleenhandel genoegzaam blijkt. Die tegenwerking verhief zich ook dáár vooral na de Wendsche vijandelijkheden. In den jare 1441 werden de Hansesteden door Koning CHRISTOFFEL in al hare privilegiën bevestigd, terwijl hij daarentegen de Hollanders, die zijnen mededinger tot den troon ondersteund hadden, uit zijn Rijk verbande (1). Kort daarna vindt men echter weder gewag gemaakt van nadeelen, die hij der Hansesteden toebragt. Bij deze ellendige Noordsche Schijnkoningen moet men gelijkheid, éénheid noch regelmaat in staatkundige maatregelen zoeken.

De boven opgenoemde privilegiën, die den Hollanders en Zeeuwen later in Denemarken en Zweden werden verleend, getuigen dan ook, dat de tegenwerking der Hanse, niettegenstaande de vertraging, welke zij den Nederlandschen handel, ook in die Gewesten, deed ondervinden, nogtans niet in staat was, hem te beletten, met gestâgen tred, dien voortreffelijken bloei na te streven, dien hij later metterdaad bereikt heeft.

Van een onmiddellijk handelsverkeer der Noord-Nederlandsche Zeesteden in Rusland, vóór het einde der vijftiende eeuw, schijnen geene bewijzen te bestaan, hetzij dan wegens de onvolledigheid der tot ons gekomen berigten, hetzij dewijl haar die streken te verre afgelegen, of de handel op de-

(1) SARTORIUS, *t. a. p. S.* 395.

zelve ontzegd was. Wij hebben vroeger de maatregelen leeren kennen, welke de Hansesteden te baat namen, om alle mogelijkheid van gemeenschap tusschen de Hollanders en Russen af te snijden of te voorkomen. Het schijnt, dat zij daarin gedurende eenen geruimen tijd niet ongelukkig geslaagd zijn. Later echter, in den jare 1495, verkregen die van Amsterdam van den Bisschop van Lijfland eenen gunstbrief voor hunnen handel op dat Gewest, welke hen in de gelegenheid stelde, hunnen handel tot in Moscovië voort te zetten. In deze oorkonden wordt een vroeger privilegie van den jare 1277 opgenomen en bevestigd, maar dat stuk was ten voordeele *van alle koopluyden* verleend, en van onze landgenooten treft men daarin geene *bijzondere* vermelding aan (1).

De vijftiende eeuw verliep nogtans, zonder dat de handelsnaijver tusschen de Hanse en de van haar afgevallen Nederlandsche steden op nieuw tot dadelijke vijandelijkheden oversloeg. Onze landgenooten hadden zich intusschen dien vredestijd zoodanig ten nutte gemaakt, om zich hoe langer hoe meer in de Oostzee en den Noord-Oostelijken handel in te dringen, dat de Hansesteden bij den aanvang der zestiende eeuw begrepen, krachtdadige middelen in het werk te moeten stellen, om hen daaruit te weren. Haar oorlog met Koning CHRISTIAAN II van Denemarken in den jare 1510 deed daartoe eene geschikte aanleiding aan de hand.

---

(1) Men vindt den brief bij LUZAC, *'Hollands Rijkdom*, *D. I. Byl. B.*

Zoodra de vijandelijkheden waren uitgebroken, deden de Hansesteden hier te Lande alomme bekend maken, dat zij alle vaart op Denemarken verboden op verbeurte van schip en goed. Ook namen die van Lubeck kort daarna acht groote Hollandsche schepen, die voor Grijpswalde lagen. *Amsterdam*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Monnikendam*, waar deze schepen te huis behoorden (1), rustten daarop ten spoedigste vier oorlogsschepen uit, ter beveiliging harer koopvaardijschepen en tot onderstand des Konings van Denemarken; maar met den ongelukkigsten uitslag. Naauwelijks hadden de Hollandsche oorlogsschepen zich in de Oostzee aan de Deensche aangesloten, of zij werden door die van Lubeck met zoo veel woede aangetast, dat de geheele vloot op de vlugt werd gedreven, hetgene men weet aan de lafhartigheid der Deenen, die op het eerste gezigt van den vijand de ruimte kozen en daardoor de vloot in verwarring bragten. Omtrent vijftig marsschepen, zoo Hollanders als Friezen en andere, werden schier zonder tegenweer tot goeden buit gemaakt. Hoorn alleen leed hierdoor wel 20,000 rijnsche gulden schade. En schoon in het volgende jaar, nadat Koning CHRISTIAAN met de Oosterlingen een bestand had gesloten, die van Lubeck in de Nederlanden, met eenige van de genomene schepen komende handelen, bij wege van regten genoodzaakt werden, den eigenaren een deel der schade te vergoeden, zoo leden

(1) GOUTHOEVEN, *Chronijk van Holland*, *D. I. bl.* 571.

echter de handelaren op de Oostzee bij dezen korten oorlog geweldige verliezen (1).

De spoed, waarmede deze verliezen zich schijnen hersteld te hebben, levert een treffend bewijs op van de hulpmiddelen en de veerkracht, welke de Hollandsche handel toen reeds bezat. Slechts zeven jaren later (1518) werden door denzelfden CHRISTIAAN II, dien onze landgenooten vroeger tegen de Hanse hadden bijgestaan, op één tijdstip, meer dan twee honderd Nederlandsche schepen in de Sont in beslag genomen, onder voorgeven, dat hem de bruidschat zijner gemalin, eene zuster van KAREL V, den Heer dezer Landen, nog niet voldaan was. En schoon hij zich binnen weinige dagen bedacht, en de schepen los liet (2), mogen wij echter uit dit voorval opmaken, welke uitgebreidheid hun Oostersche handel destijds had verkregen.

Deze CHRISTIAAN II scheen tot nadeel van den Hollandschen handel geboren. Wegens zijne wreedheid uit zijne rijken verjaagd, kwam hij in deze Landen eene schuilplaats zoeken, waardoor de onlusten met Denemarken en de Oosterlingen op nieuw ontbrandden (3). Immers deed hij omtrent den aanvang des jaars 1525 te Veere eenige sche-

(1) VELIUS, *Chronijk van Hoorn*, *bl.* 179 *seq.* Volgens GOUTHOEVEN, *t. a. p.* zouden die van *Kampen* mede aan dezen oorlog tegen de Wendsche steden hebben deel genomen.

(2) VELIUS, *t. a. p. bl.* 208.

(3) GOUTHOEVEN, *Chronijk*, *bl.* 586. BOXHORN, *Chronijck van Zeelandt*, *bl.* 274, 277. VELIUS, *A. W. bl.* 231.

pen uitrusten, om, naar het beweren van sommigen, met zijne kaperbrieven op de Oosterlingen te kruisen. De Staten van Holland waren hiermede geenszins gediend, want CHRISTIAANS opvolger, Hertog FREDERIK van Holstein, had in het vorige jaar aan Holland, Zeeland, Vlaanderen en Braband den vrijen handel op zijn rijk, inzonderheid op Bergen in Noorwegen, verleend, mits zij zich van alle hulpbetoon aan CHRISTIAAN II onthielden (1). Men vreesde derhalve den argwaan van FREDERIK en het intrekken der privilegiën, maar inzonderheid de Oosterlingen, de bondgenooten des nieuwen Konings. Deze waren dan ook, zoodra CHRISTIAAN in den jare 1523 zijn verblijf in de Nederlanden genomen had, niet in gebreke gebleven, de vroegere vijandelijkheden te hervatten, en hadden zich van verscheidene Hollandsche en Zeeuwsche schepen, die naar de Oostzee wilden, meester gemaakt. Hierom werd de vaart derwaarts verboden, en de Noord-Oostelijke handel op nieuw, tot merkelijke schade van onzen landaard, gestremd. Daarenboven moesten zij werkeloos aanzien, dat de Oosterlingen het zout, hetwelk de Hollanders mede voor een groot gedeelte naar het Noorden voerden, nu geheel alleen uit Frankrijk gingen halen, waardoor een aanzienlijke tak van hunnen handel aan het kwijnen sloeg. Men gaf zich dus in Holland groote moeite, om een verdrag tot stand te brengen; maar de Oosterlin-

---

(1) *Handvesten van Amsterdam, bl. 57.*

gen wilden zich daartoe kwalijk verstaan. Het werd eindelijk te Lubeck nog in 1525 door de Hollandsche gemagtigden voor twee jaren gesloten, maar het liep tot verre in 1526, eer dit bestand in Zeeland behoorlijk bekrachtigd werd (1).

De Hollanders en de Wendsche Zeesteden hadden elkander bij dit bestand beloofd, de wederzijds geleden schade te vergoeden; maar de dagvaart, welke te dien einde in 1528 te Keulen zoude gehouden geworden zijn, had geen' voortgang gehad, zoodat door Lubeck en andere Wendsche steden zelve, in den jare 1530, eene dagvaart te Bremen werd beschreven. Maar ook aldaar kwam men tot geen besluit, en ten laatste werd de onderhandeling ten eenenmale afgebroken door de toen ontstane verschillen met Christiaan II van Denemarken, die hier te Lande een' togt tegen zijnen opvolger, Koning Frederik, poogde in gereedheid te brengen (2).

Hoezeer deze aanslag mislukte en Koning Christiaan zelf in gevangenschap overleed, waren echter de Hollanders zijnenthalve bij Koning Frederik in ongunst vervallen. Zoodra deze de toerusting van Koning Christiaan vernomen had, werden Sont en Belt voor alle Hollandsche schepen gesloten, en de Wendsche steden haastten zich ook van haren kant schepen in Zee te brengen, om den Hollandschen handel te bestoken. Zij namen

(1) Wagenaar, *Vad. Hist. D. IV. bl.* 455 *seqq.*
(2) Wagenaar, *Vad. Hist. D. V. bl.* 33 *seqq.*

verscheidene Hollandsche schepen weg, waarop de vaart naar de Oostzee hier te Lande bij voorraad verboden werd. Ook gaf Koning FREDERIK, om den Hollandschen handel zoo veel te meer te benadeelen, op aanzoek der Hansesteden, den anderen Nederlanderen vrijheid, om in zijn Rijk te komen handelen. Men zocht daarop wel in vergelijk te komen, doch die pogingen bleven onbekroond, en de Oostersche handel werd intusschen geheel gestremd. Uit die stremming ontstond hier te Lande groot gebrek aan granen. In den jare 1532, op het midden van den zomer, gold het last rogge reeds 46 Ggl., dat toen een geweldig hooge prijs was. Daarenboven lagen er 400 koopvaardijschepen stil, en 10,000 bootsgezellen, die met dezelve naar de Oostzee plagten te varen, vervielen tot armoede, hetgeen de Staten van Holland deed bedacht zijn op krachtdadige middelen, om de vaart naar het Oosten te herstellen. Amsterdam en de Watersteden sloegen te dien einde ter Staatsvergadering verscheidene ontwerpen voor, die echter alle meer of minder zwarigheid ontmoetten, om de kosten daaraan verbonden; doch er werd intusschen eene vloot in Zee gebragt, waartoe elke Zeestad haar aandeel leverde; Hoorn, onder anderen, vijf schepen. Ook de vredehandeling te Koppenhagen werd niet verzuimd. De oorlogstoerustingen zetteden daaraan klem bij, en daar die van Lubeck, welke onzen handel het sterkste benadeelden, ten zelfden tijde met de andere Hansesteden in onmin geraakten, slaagde zij eindelijk, hetgene hier te

Lande groote vreugde, maar ook eene zoo aanzienlijke daling in de Oostersche waren te weeg bragt, dat de rogge van zes en veertig op twee en twintig goudgulden, en de teer van vijftig op dertien gulden viel (1)

De vrede met Denemarken en de Hansesteden duurde echter niet lang. De Hollanders hadden naauwelijks hunne vloot onttakeld, of Koning FREDERIK, door de Lubeckers opgehitst, zocht nieuwen twist. Doch alzoo hij den Nederlandschen koophandel niet geheel missen kon, poogde hij met Braband, Vlaanderen en Zeeland vrede te houden, en alleen met Holland te breken; hetgeen men nogtans wist af te weren. Lubeck bragt toen op nieuw negen oorlogsschepen in Zee en maakte nog meer andere gereed, hetgeen hier te Lande het sluiten der Sont en dien ten gevolge opschudding onder de Hollandsche bootsgezellen deed vreezen. Dit gaf tot velerlei overleggingen en maatregelen aanleiding; maar de Staten der genoemde Gewesten en de Landvoogdesse hadden moeite, het daaromtrent eens te worden. Zeeland vooral poogde Holland alleen met den Oosterschen oorlog te belemmeren en ondertusschen den Oosterschen handel, ten nadeele van Holland, naar zich te trekken. Maar ook in Holland zelf bestond te dezer zake geene éénheid, daar de steden, die bij den

(1) GOUTHOEVEN, *Chronijk*, *bl.* 592 *seq.* en *vervolg van de Holl. Chron. bl.* 34. VELIUS *t. a. p. bl.* 231 *seq.* en 238 *seq.* WAGENAAR, *Vad. Hist. D. V. bl.* 40 *seq.*

handel op de Oostzee geen belang hadden, weigerden in de kosten van den oorlog te deelen. Na veel onderhandelens werd er nogtans eindelijk op algemeene kosten eene vloot in zee gebragt, die de Sont een' tijd lang geheel gesloten hield, geene andere dan Nederlandsche schepen naar of uit de Oostzee doorlatende. Dit schijnt het einde der vijandelijkheden krachtdadig bevorderd te hebben; want reeds in het volgende jaar 1534, werd er een bestand gesloten met Lubeck, en met den nieuwen Koning van Denemarken, CHRISTIAAN III, een verbond van koophandel voor den tijd van dertig jaren (1).

Dit Verbond echter verschafte onzen handel weinig rust. Die van Lubeck, verstoord en bevreesd om de voordeelen, welke het den Hollanderen verzekerde, verbonden zich in het volgende jaar met CHRISTOFFEL, Graaf van Oldenburg, om CHRISTIAAN III van den Deenschen troon te stooten. Deze Vorst wendde zich, naar billijkheid, aan zijne bondgenooten om hulp; doch vóór hem die geworden kon, viel Koppenhagen den vijand in handen, en de Sont werd op nieuw voor de Hollanders gesloten. Het gewone gevolg van de stremming des Oosterschen handels, gebrek aan granen, liet zich ook nu wederom dadelijk gevoelen, en dit bragt welligt te weeg, dat onze kooplieden bedektelijk deel begonnen te nemen aan den handel der Hamburgers, Bremers en Gelderschen, die toen

(1) WAGENAAR, *Vad. Hist. D. V. bl.* 46—66.

sterk op de Oostzee voeren, reedende in derzelver schepen, en ontbiedende Oostersche waren op derzelver naam; eene handelwijze hier te Lande, vooral later, wel is waar, meer gezien, maar onbetwistbaar strijdig met de ware belangen van onzen handel.

Het is ongeloofelijk, met hoeveel doorzigt en vasthoudendheid de Oosterlingen, vooral Lubeck, de Hollanders steeds in de Noordsche twisten hebben weten te mengen, ten einde derzelver Noordoostelijken handel te benadeelen. Het aandeel der Hollanders in die twisten viel, men *zoude* haast zeggen, door zekere noodlottigheid, welke partij zij daarin ook voorstonden, steeds tot hun nadeel uit. Want toen zij later door KAREL V. genoodzaakt werden, de partij van hunnen bondgenoot CHRISTIAAN III te verlaten, ten einde den Keizer behulpzaam te zijn in het plaatsen van zijnen neef, den Paltsgraaf FREDERIK, op den Deenschen troon, veroorzaakte het uitrusten van de daartoe benoodigde vloot, schoon het in Zeeland geschiedde, den Hollanderen ook wederom niet weinig nadeels. Om het bootsvolk tot deze vloot te vinden, werd hun niet alleen de vaart naar het Noorden, om hout en stokvisch, waren, welke men niet missen kon, maar ook die naar Engeland, Spanje, Portugal en Andaluzië verboden, tot dat de vloot in Zee zoude zijn. Dat daarenboven de vaart op de Oostzee gestremd bleef, behoeft naauwelijks vermeld. Gelukkig echter voor de Hollanders viel Koppenhagen, terwijl de vloot, gereed zijnde, op krijgsvolk lag te wachten, Koning CHRIS-

TIAAN III in handen. Dit deed Paltsgraaf FREDERIK vooreerst van het bemagtigen van Denemarken afzien, en dien ten gevolge werd de vloot onttakeld en het bootsvolk afgedankt. Hierop volgde, in weerwil der pogingen van FREDERIK aan het hof der Landvoogdesse, in het begin van Bloeimaand 1536, een bestand voor drie jaren met Denemarken; en terstond hierna viel de Rogge in Holland van 32 Ggl. op 18 Ggl. het last. Alle andere Oostersche waren sloegen bijna de helft af. De vaart naar het Oosten raakte wederom open, en de kwijnende koophandel begon, ten minste voor een gedeelte, wederom te herleven (1).

De aangevoerde daadzaken betoogen den vertragenden invloed, welken wij aan het Hanseverbond, vooral aan de Wendsche Zeesteden, op den Hollandschen, Zeeuwschen en West-Frieschen handel hebben toegeschreven, te blijkbaar, dan dat het noodig zoude zijn, dezelve te vermenigvuldigen of met aanmerkingen te begeleiden. Maar de Noordoostelijke handel dier Gewesten had zich echter, niettegenstaande de onafgebroken tegenwerking der Hanse, al meer en meer gevestigd en uitgebreid, en na het tijdstip, dat wij met ons verhaal hebben bereikt, ontwies dezelve dien invloed dan ook weldra zoodanig, dat de handelsheerschappij onzer Landgenooten in de Oostzee de Oosterlingen zelve aldaar geheel in de schaduw stelde. De ongemee-

(1) Deze gebeurtenissen worden breed uiteengezet bij WAGENAAR, *Vad. Hist. D. V. bl.* 102—122.

ne veerkracht, ijver en vrijheidszin, die zich destijds al meer en meer bij onze Landgenooten ontwikkelden, stelden hen weldra in staat, zich tot eenen vrijen burgerstaat te verheffen. De beginselen, die de gebeurtenissen van dien tijd te weeg bragten; de grondslagen, waarop de nieuwe Staat werd gevestigd, en het aanzien, dat hij zich naar buiten wist te verwerven, oefenden den weldadigsten invloed op den Nederlandschen handel uit. Koophandel, zeevaart en nijverheid genoten hier onbepaalde vrijheid en bescherming; zij strekten *zich* daardoor spoedig tot de vier werelddeelen uit. Dit bragt in de gevolgen den ganschen Noordschen handel in onze handen. Door hunnen steeds toenemenden eigenhandel op de Indiën, Afrika en de Levant werden de Hollanders in staat gesteld, om de Noordsche Volken uit de eerste hand van allerlei goederen te voorzien tegen veel lager prijzen, dan deze zich, óf door hunne eigene scheepvaart óf van elders, konden aanschaffen. Ook bragten *zij* menigvuldige nieuwe koopwaren in den handel. De Hansesteden moesten nu weldra zelve, voor de groote meerderheid der voorwerpen van haren handel, bij de Hollanders ter markt komen. Van toen af konden zij zich met deze niet meer op gelijke hoogte staande houden. Dit had op het geheele Verbond den duidelijksten invloed. De Hanse daalde, naarmate de Nederlanden in bloei toenamen. In den jare 1618 reeds was het zóó verre gekomen, dat het Hanseverbond bij de Staten-Generaal meer dan ééns om brieven van voorschrijving en aanbeveling aan

de Koningen van Denemarken, Zweden en Engeland, en aan de Grootvorsten van Rusland, als eene uitstekende gunst aanhield en dezelve verkreeg (1).

De invloed van het Hanseverbond op die Nederlandsche Gewesten of Koopsteden, welke hetzelve zijn getrouw gebleven, of zich althans niet opzettelijk hebben afgescheiden, valt moeijelijk met genoegzame juistheid te waarderen, wegens de schaarschheid en onvolledigheid der berigten, welke wij omtrent dezelve hebben gevonden. Dat echter die invloed geenszins van eenen vertragenden aard is geweest, dit schijnt wel aan geenen twijfel onderhevig. Die der *Friesche*, *Overijsselsche* en *Geldersche Steden*, welke bij het Hanseverbond zijn gebleven, hebben, zoo lang zij die betrekkingen onderhouden hebben en gedurende het tijdvak der hoogste magt en bloei van dat Verbond, voor zoo verre ons bekend is, van hetzelve schaars onmiddellijke, en geene andere dan tijdelijke en voorbijgaande tegenwerking ondervonden. Dat zij den steun der Hanse behoefden, en die behoefte gevoeld hebben, ligt opgesloten in de daadzaak zelve, dat zij daaraan zijn blijven deelnemen.

De voordeelen, welke voor de Nederlandsche steden in het algemeen uit haar deelgenootschap aan het Hanseverbond voortvloeiden, gelijk wij die op het einde van het vorige tijdvak hebben geschetst, kunnen met betrekking tot de Friesche, Overijs-

---

(1) Zie SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. III. S.* 43.

selsche en Geldersche Steden, ook voor den aanvang van het tegenwoordig en meer bepaaldelijk tot aan het uitbreken der vijandelijkheden met de Wendsche steden, gelden. Gedurende die twisten had daaromtrent eenige stremming plaats, omdat sommige der eerstgenoemde steden, gelijk wij gezien hebben, in dezelve tegen de Wendsche steden partij hadden gekozen. Maar al dadelijk na het sluiten van het eerste bestand keerden de meeste derzelve, althans de Overijsselsche en Geldersche Steden, tot het Bondgenootschap terug en bleven *zij* daarbij nog steeds, gelijk wij gezien hebben, eene niet onaanzienlijke plaats bekleeden. Intusschen schijnt het, dat Friesland, Overijssel en Gelderland, vooral het eerste Gewest, destijds voor hunnen buitenlandschen zeehandel reeds het hoogste standpunt van bloei en welvaart bereikt hadden, terwijl daarentegen de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden, althans de eerste, van toen af steeds met ongeloofelijken spoed in aanzien en rijkdom toenamen. Hierin is dan ook waarschijnlijk eene der hoofdoorzaken gelegen van hare latere verschillende betrekkingen tot het Hanseverbond. De Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche Steden, eigener krachten bewust, gevoelden zich in staat, op eigene wieken eene hoogere vlugt te ondernemen, en het Hanseverbond in den handel naar de kroon te steken. Hare ligging, de steeds losser geworden banden, die ze eertijds aan het Duitsche Rijk hechtten, en velerlei staatkundige omstandigheden stelden haar daartoe in staat. De

Friesche, Overijsselsche en Geldersche steden waren in het bezit van al die voordeelen niet. Zij moesten omtrent het midden der vijftiende eeuw in den zeehandel voor de andere Noord-Nederlandsche Gewesten reeds aanmerkelijk achter staan. Zij gevoelden dit en zochten dus eenen steun bij het Hanseverbond, welks luister toen nog in zijne volle kracht schitterde. Eene oorzaak bewerkte boven de andere, dat de laatstgenoemde Gewesten of derzelver Koopsteden met de Duitsche Hanse langer dan de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden in betrekking konden en moesten blijven.

Met den afstand van JAKOBA van Beijeren in den jare 1433 was het Grafelijk bewind over *Holland* en *Zeeland* overgegaan in het huis van Bourgondië, hetwelk reeds in het bezit was van Braband, Vlaanderen en de meeste andere Zuid-Nederlandsche Gewesten. Men weet, dat de Vorsten uit dit huis, welks magt zich al meer en meer vestigde en uitbreidde, van de betrekking, waarin zij wegens de Nederlandsche en andere Gewesten tot het Duitsche rijk stonden, zeer weinig werks maakten, ja die naauwelijks erkenden, en dat de Nederlandsche Gewesten onder hun beheer zoo al in rijkdom en aanzien, althans niet in vrijheid en onafhankelijkheid toenamen. Dit had ten gevolge, eensdeels, dat de banden, welke die Gewesten steeds te voren aan Duitschland gehecht hadden, onder het bestuur der Hertogen van Bourgondië, hoe langer hoe losser werden, en ten

anderen, dat de steden in die Gewesten oneindig minder eigenmagtig en onafhankelijk konden te werk gaan in het nemen van besluiten en maatregelen, het aangaan van verdragen en het voeren van vijandelijkheden, al hetwelk bij het nemen van een werkdadig aandeel aan het Hanseverbond intusschen onvermijdelijk was. Daarenboven waren de Hertogen van Bourgondië, gelijk uit onze voorgaande afdeeling is gebleken, met dat Verbond wegens deszelfs handelsbetrekkingen in Vlaanderen en Brabend dikwijls in oneenigheden en twist. Dikwijls stonden zij als vijanden tegen elkander over. Het voordeel der Hertogen en eene goede Staatkunde gedoogden dus niet, dat zij hunne tegenpartij in de Zuid-Nederlandsche Gewesten door het deelgenootschap der naburige en steeds in bloei en rijkdom toenemende Hollandsche en Zeeuwsche steden sterkten. Veeleer moest derzelver afscheiding het huis van Bourgondië in deszelfs oneenigheden met de Hanse veerkracht en éénheid geven. Zoo werd de naijver en de mededinging tusschen deze en de genoemde steden door de Hertogen van Bourgondië opzettelijk onderhouden en aangezet. Wij meenen, dat deze oorzaken, niet minder dan de vroeger opgegevene, de scheuring tusschen de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche steden en de Duitsche Hanse zullen hebben bevorderd.

Bij de *Friesche*, *Overijsselsche* en *Geldersche* steden begonnen diezelfde oorzaken eerst veel later te werken, omdat zij een' geruimen tijd later onder het gezag kwamen van het Bourgondische

en Oostenrijksch-Bourgondische huis. Dit had voor het Hertogdom *Gelder* en het Graafschap *Zutphen* eerst, en toen nog slechts feitelijk, plaats onder KAREL den Stouten, in 1473, en voor *Friesland, Overijssel* en *Utrecht* onder Keizer KAREL V, in de jaren 1523, 1527 en 1528. Tot dien tijd toe bestond er bij deze Gewesten noch aanleiding, noch noodzakelijkheid, om zich van de Hanse te scheiden, even als deze wederkeerig geene reden had, om ze uit de vereeniging te weren, of in haren handel opzettelijk tegen te werken. Wel is waar, hadden de Friesche, Stichtsche en Geldersche steden een veel grooter belang bij het in stand houden dier betrekking, dan het Hanseverbond. Door hare ligging waren zij voor den handel in de Noord-Nederlandsche Gewesten verre boven de overige Hansesteden begunstigd; het genot der privilegiën en de bescherming van de Hanse in vreemde Landen hadden dus voor onze steden betrekkelijk veel grooter waarde, dan de vrije toegang in Friesland, Overijssel en Gelderland voor de Duitschers. Maar het kon der Hanse nogtans geenszins overschillig zijn, bij de afscheuring der Hollandsche en Zeeuwsche steden en de vijandelijkheden, die dikwerf tusschen haar uitberstten, zoo zeer in derzelver nabijheid bevriende Gewesten te vinden, bij welke zij een vrij verkeer hadden, vooreerst om niet van alle handelsbetrekkingen in de Noordelijke Nederlanden te kunnen worden uitgesloten, en ten anderen, om er bij zoodanige vijandelijkheden ondersteuning te vinden. Dit is dan ook welligt de

reden geweest, waarom de Hanse nimmer in gebreke is gebleven, zelfs in later tijd, toen de Friesche, Overijsselsche en Geldersche steden haar ondersteuning noch bijstand meer konden verleenen (1), dezelve steeds op de lijsten en opgave harer deelgenooten te brengen. Niettemin schijnt het ons, om de reeds opgegeven redenen, zeker, dat de voordeelen van het Bondgenootschap betrekkelijk grooter voor onze steden geweest zijn. Het is ons dan ook niet gebleken, dat zij, buiten de tijdelijke deelneming van eenige harer aan de Wendsche vijandelijkheden, eenige poging tot opzettelijke afscheiding van de Hansesteden hebben in het werk gesteld, of dat zij getracht hebben voor haren Noord-Oostelijken handel afzonderlijke privilegiën te verkrijgen.

Deze Nederlandsche Hansesteden maakten van haar deelgenootschap een oordeelkundig gebruik en wisten de scheuring tusschen de Hanse en de Hollandsche en Zeeuwsche steden schrander te haren nutte te doen strekken. Wij hebben gezien, dat de laatstgenoemde Gewesten, gedurende een' geruimen tijd, door de Hanse met kracht bijna geheel uit Noorwegen geweerd zijn. Op dien handel leiden zich daarentegen de Nederlandsche Hansesteden met inspanning toe. Zelfs onder de Hansesteden in het algemeen, die gedurende deze afdeeling den aanzienlijksten handel op Noorwegen en Bergen dreven, vinden wij *Deventer* en *Kam-*

(1) Verg. Slichtenhorst, *Geldersse Geschiedenissen*, *bl.* 193.

pen opgenoemd (1). Het behoeft geen betoog, dat de bijna uitsluitende invoer, welken zij daardoor bekwamen, der in de Nederlanden zoo onmisbare waren, als hout en Bergsche of stokvisch, haar aanzienlijke voordeelen heeft opgeleverd.

Ook voor hare vaart op de Oostzee hadden onze Hansesteden voordeelen boven de andere Nederlandsche steden. De Hansesteden hadden aan de Sont, destijds den meest gebruikelijken weg voor de vaart uit de Oost- in de Noordzee, en omgekeerd, tolvrijheden boven andere natiën, echter niet allen dezelfde. De zes Wendsche steden waren het meest begunstigd en daarna de Nederlandsche Hansesteden (2). Dit moest, bij de destijds nog bloeijende handelsheerschappij der Hanse in de Oostzee, voor den handel dier steden de voordeeligste uitkomsten opleveren. Zij schijnen aldaar dan ook nog zeer lang eene aanzienlijke plaats bekleed te hebben; want toen, naar eene ingevoerde nuttige gewoonte, op den Hansedag van den jare 1553 commissiën werden benoemd, om de besluiten, door de Vergadering te nemen, voor te bereiden en te overwegen, werden voor de Deensche aangelegenheden ook *Deventer*, *Kampen* en *Zwol* gekozen (3).

Eindelijk lezen wij, dat van de Hansesteden de Nederlandsche diegene waren, welke het vlijtigste gebruik maakten van de privilegiën der Hanse in

---

(1) Zie Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 379.

(2) Sartorius, *aldaar*, *S.* 404.

(3) Sartorius, *A. W. Th. III. S.* 58.

Frankrijk. De handelsbetrekkingen van het Verbond met dat Land schijnen tot aan het begin der zestiende eeuw zeer beperkt en onvolkomen geweest te zijn. Daarvan is althans zeer weinig bekend. Nijverheid en fabrijken stonden destijds in Frankrijk dan ook op eenen zeer lagen trap. Wijn en zout waren er de hoofdvoorwerpen van den ruilhandel met vreemden (1). Die handel werd wel gedeeltelijk in Frankrijk zelf, aan de Noordkust, vooral te Rochelle, gedreven; maar het hoofdvertier der Fransche waren had plaats te Brugge, werwaarts zij uit Frankrijk werden henen gevoerd. In de eerste helft der zestiende eeuw schijnen de onmiddellijke handelsbetrekkingen der Hansesteden met Frankrijk nogtans te zijn toegenomen, en toen schijnen de Nederlandsche Hansesteden, vooral *Kampen*, denzelven hoofdzakelijk aan zich getrokken te hebben. Toen Frans I, in zijne twisten met Keizer Karel V, betrekkingen met de Hanse zocht aan te knoopen, verklaarde *Kampen* op den Hansedag van den jare 1535, dat zij voor ruim 50 jaren de Fransche privilegiën had doen bevestigen, en dat zij de oorspronkelijke brieven in hare bewaring had gehouden, doch de afschriften naar Lubeck gezonden, enz. Later, toen er wederom over de vernieuwing dier privilegiën werd gehandeld, hield de Hanse dan ook op nieuw bij *Stavoren* en *Kampen* om de uitlevering der oorspronkelijke brieven aan; maar die steden waren daar-

(1) Verg. ook Hadrianus Junius, *Batavia*, *pag.* 206.

toe ongenegen en weigerden, op grond, dat zij voor derzelver bevestiging voorheen aanzienlijke sommen uitbetaald en voorgeschoten, maar daarvan uit de algemeene kas nimmer de teruggave gekregen hadden (1).

In Portugal verkreeg de Hanse van EMANUËL den Groote, in 1517, aanzienlijke privilegiën. Het schijnt, dat de *Overijsselsche* steden, vooral *Kampen*, bij dezelve voornamelijk belang hebben gehad; want op den vermelden Hansedag van den jare 1535 werd mede bij die stad om de oorspronkelijke brieven aanvrage gedaan, schoon men ze er niet vond (2).

In Spanje en Portugal dreven de Nederlanders, vóór den afval, een' veel aanzienlijker handel dan de Hanse (3). Hunne ligging en staatkundige betrekkingen met dat Land gaven daartoe eene natuurlijke aanleiding. Tijdens de vijandelijkheden werd er het Hanseverbond begunstigd en de Duitsche steden trokken den tusschenhandel voornamelijk aan zich. Maar de Nederlandsche Hansesteden, voor zoo verre zij toen nog deel aan het Verbond namen, konden daarvan voor de vaart op Spanje weinig voordeel trekken, dewijl zij, als vijanden des Konings, van de voorregten aan de Hanse verleend, uitdrukkelijk werden uitgesloten (4).

---

(1) SARTORIUS, *G. d. H. B. Th. III. S.* 434 en 445.

(2) SARTORIUS, *t. a. p. S.* 455 en verg. BOXHORN, op REIGERSBERG, *Chronijck van Zeelandt, D. II. bl.* 374.

(3) Verg. LUZAC, *Hollands Rijkdom, D. I. bl.* 211 *volgg.*

(4) SARTORIUS, *t. a. p. S.* 456—485.

In het algemeen schijnt men aan het Hanseverbond sedert het laatste der vijftiende eeuw slechts zeer luttel invloeds op den handel der Nederlandsche Hansesteden te kunnen toekennen. De onderwerping eerst van *Gelderland* en *Zutphen*, daarna van *Friesland*, *Overijssel* en *Utrecht* aan de Huizen van Bourgondië en Oostenrijk, en het steeds afnemende handelsgezag van het Hanseverbond, vooral ook in de Zuid-Nederlandsche Gewesten, maakten de banden tusschen dat Verbond en deszelfs Nederlandsche deelgenooten al losser en losser, zoodat zij eindelijk niet meer dan in naam schijnen te zijn blijven bestaan. Zoodra het gezag van het Bourgondische Huis zich ook over de onderwerpelijke Gewesten van Nederland begon uit te breiden, vertoonden zich zelfs de sporen van den handelsnaijver, welken de Hanse steeds niet alleen jegens de Hollandsche en Zeeuwsche steden, maar ook, hoezeer dan meer bedektelijk, jegens hare Nederlandsche zusteren gekoesterd had, al duidelijker en duidelijker. In den jare 1487 verboden de Hanse-, of liever de Wendsche steden allen onderdanen van het Huis van Bourgondië den toegang tot de Duitsche steden (1), en schoon dit gebod niet algemeen werd nagekomen, blijkt het doel, dat er mede beoogd werd, echter duidelijk genoeg. Bij een Statuut der Hanse van den jare 1494 werd aan alle steden van de Zuiderzee, zonder onderscheid, de vaart op de Noordsche eilanden, te we-

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 555, *n.* 49.

ten, de Orkneys, Shetland en Farroë, ontzegd, op verbeurte van haar deelgenootschap aan de Vereeniging (1). En eindelijk sloten de Lijflandsche steden, die zich bijna geheel van het Hanseverbond begonnen af te scheiden, deszelfs geheel westelijk derdedeel van het handelsverkeer in hare havens uit. De klagten van *Kampen*, *Deventer*, *Zwol* en *Nijmegen* daarover werden, omtrent den jare 1540, zeer luid (2). Maar het mogt weinig baten. Het oude Handelsmechanismus was geheel in verval geraakt; voor den handel was eene nieuwe wereld ontstaan; en de voornaamste Nederlandsche Hansesteden hadden dan ook, bij den aanvang der zestiende eeuw, reeds zelve begonnen, zich van hare verpligtingen jegens het Hanseverbond los te maken (3).

§ 3.

Invloed van het Hanseverbond op de voorwerpen van den Noord-Nederlandschen handel.

Bij het onderzoek naar den invloed van het Hanseverbond op de voorwerpen van den Nederlandschen handel, gedurende deze afdeeling, of de tweede en derde periode der geschiedenis van dat Verbond, moet men almede dezelfde onderscheiding in het oog houden, die

---

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 389.
(2) *Aldaar*, *Th. III. S.* 200.
(3) *Aldaar*, *S.* 253 *en n.* 3.

wij reeds met opzigt tot de Gewesten *Holland*, *Zeeland* en *Westfriesland*, en de Landschappen *Gelderland*, *Overijssel* en *Friesland*, te voren gemaakt hebben. Wat de eerste betreft, hebben wij bij het gezegde Hoofdd. II. Afd. II. § 3. weinig bij te voegen. Zij scheidden zich reeds in het midden van de eerste helft der vijftiende eeuw van de Hanse, en het is ons niet gebleken, dat sedert het einde der voorgaande afdeeling tot op dien tijd, door den invloed der Hanse, eenige in het oog vallende vermeerdering of wijziging in de voorwerpen van hunnen handel heeft plaats gevonden. Uit een Vonnis van den Hove van Holland tusschen die van *Amsterdam* en *Hoorn*, uitgesproken in den jare 1563, ziet men, dat er merkelijke handel gedreven werd in het Noorden, met *ossen*, *koeijen*, *paarden*, en dat Hertog ALBRECHT in den jare 1389 aan de stad Hoorn vergund had, » dat de Denen haer markt tot binnen der stede van Hoorn versoecken mochten, met hare *beesten*, als *ossen*, *paerden*, enz." (1). Uit den reeds vroeger aangehaalden vrijdom, in den jare 1437, door den Bisschop van Upsal aan de Amsterdammers en Hollanders in het algemeen verleend, van regten, welke te Wijburg geheven werden, blijkt, dat de *Amsterdamsche* kooplieden destijds in Zweden *zout*, *wijnen*, *specerijen*, *lakenen* en andere stoffen en koopmanschappen invoerden, en van dáár *rogge*, *teer* en andere waren terugbragten. Dit is daar-

---

(1) *Handvesten van Amsterdam*, *D. I. bl.* 31.

enboven zeker, dat het vertier aan de Hansesteden ook later voordeelig op de *lakenfabrijken* in Holland en Zeeland gewerkt heeft; want schoon de steden van dat Gewest niet meer tot de Hanse behoorden, bleven er de Hanseaten de vrije jaarmarkten nogtans bij voortduring bezoeken. De lakens van *Amsterdam*, *Leyden* en *Schiedam* werden inzonderheid door hen gezocht en in aanzienlijke hoeveelheid uitgevoerd, en de lakenfabrijken door geheel Holland en Zeeland schijnen ten gevolge van het vertier der Hansesteden merkelijk te zijn aangewakkerd. Immers vindt men in het Hansereces van den jare 1447, dat de Hanse der steden Amsterdam, Leyden en Schiedam vergund had, laken op zekere wijze te maken en met een teeken te voorzien; doch dat men sedert in alle oorden van Holland en Zeeland, in dorpen en andere steden, begonnen was lakenen te vervaardigen, waarmede de Hanseaten bedrogen werden, daar ze van geen behoorlijk merk waren voorzien; dat de invoer dezer lakenen dus voortaan in alle Hansesteden zoude verboden zijn, tot dat men zich met de Hollanders en Zeelanders deswege zoude hebben verstaan. In den jare 1452 vindt men van een en ander op nieuw melding gemaakt (1).

De steden van de Zuiderzee, inzonderheid *Deventer* en *Kampen*, behoorden, gelijk wij vroeger

(1) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 563, en *ald. n^a^.* 54. en verg. Lusac, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 222 *seqq. en D. III. bl.* 76 *seqq.*

gezien hebben, tot de Hansesteden, die den *aanzienlijksten* handel op Noorwegen dreven. De hoofdvoorwerpen van onzen uitvoer uit dat Land waren *hout* en *bergsche* of *stokvisch*, waarvan in ons Vaderland, vooral bij de meer en meer toenemende scheepvaart, een steeds aanzienlijker gebruik werd gemaakt. De invoer der Hansesteden in het algemeen in dat Land bestond hoofdzakelijk in *levensmiddelen*, *linnen* en *wollen stoffen*, *goud- en zilvergeld*, *waren uit die metalen vervaardigd* en uit *specerijen* en *Oostersche kostbaarheden*, en de Nederlandsche steden schijnen aan den handel van al deze waren, gene meer, en andere minder, deel genomen te hebben. Het blijkt niet, dat haar handel in *levensmiddelen* en *linnen en wollen stoffen*, althans van Nederlandschen oorsprong, zeer aanzienlijk geweest zij. Buiten twijfel werden er, buiten de fijne Vlaamsche, ook wel lakens en linnens uit de Noord-Nederlandsche Gewesten in Noorwegen vertierd; maar dit laatste althans kan niet door bewijzen gestaafd. Ook schijnt bij den lagen trap van beschaving, waarop Noorwegen zelfs nog op dezen tijd stond, het linnen en laken van grovere hoedanigheid, gelijk het in Duitschland werd vervaardigd, aldaar bij voorkeur gezocht te zijn geweest, zoowel om deszelfs hoedanigheid, als om den minderen prijs. Maar de invoer in dat Land van *fluweel*, *zijde*, *specerijen*, *droogerijen* en andere kleine waren of zoogenaamde kramerijen schijnt bijna uitsluitend in handen der steden van de Zuiderzee geweest te zijn. Een geacht

schrijver (1) geeft met name van *Deventer* op, dat het in Noorwegen aanvoerde *fluweel*, *zijde*, *grof en fijn linnen*, *voorwerpen vervaardigd van goud en zilver*, *baar geld*, en vele andere waren; maar men mag niet nalaten, daarbij op te merken, dat de tijd, van welken deze opgave geldt, niet bepaald wordt. Dit is daarentegen zeker, dat de Nederlandsche steden in Noorwegen weinig *ruilhandel* dreven, maar dat zij de Noordsche goederen meestal inkochten tegen betaling *in klinkende munt*. *Kampen* vooral *kocht* aldus alle Noordsche voortbrengselen. Meer dan éèns werden daartegen door de Hanse maatregelen genomen, daar, bij een' verminderden invoer van waren, de geldelijke opbrengsten aan de factorij te Bergen natuurlijker wijze moesten lijden. Ook schijnen onze steden hare aangevoerde goederen even gaarne tegen baar geld *verkocht* te hebben. Dit werd haar nogtans in den jare 1458 voor de hoofdartikelen van den Duitschen invoer, te weten *meel*, *hop* en *bier*, verboden. Deze behoorden voortaan, naar ouder gewoonte, tegen de Noordsche waren te worden ingeruild; doch hierdoor schijnt haar de vrijheid van verkoop en inkoop, tegen geld, van andere goederen gewaarborgd te zijn geworden (2).

De algemeene voorwerpen van in- en uitvoer in Denemarken, Zweden en Rusland hebben wij meer dan éèns opgenoemd. Ongetwijfeld hebben de Ne-

(1) Holberg, *Beschreibung der Stadt Bergen*, *Th. II. S.* 80, 81.

(2) Sartorius, *G. d. H. B. Th. II. S.* 380, 382, 386.

derlandsche Hanzesteden daarin mede naar hare behoeften gehandeld; maar onze nasporingen hebben ons niet in staat gesteld, wegens dezelve eenigerlei bijzonderheden of stellige berigten mede te deelen. De opgaven wegens den handel op die rijken in het algemeen zijn gedurende dit tijdvak zeer schaarsch en onvolkomen. Als voorwerpen van den invoer in Zweden worden ook wel *Amsterdamsche* en *Leydsche* lakenen vermeld; maar wij hebben gezien, dat dezelve in die steden ook door de Duitsche Hanzesteden werden afgehaald *(1)*.

Aldus tot het einde van onzen arbeid genaderd, kunnen wij ons minder dan iemand deszelfs onvolledigheid ontveinzen. De onvolmaaktheid der behandeling in voorstelling en vorm komt voorzeker geheel voor rekening van den schrijver. Veel ook dat tot opheldering van zijn onderwerp konde bijdragen, zal hem door de ongenoegzaamheid zijner kennis en het gebrekkige zijner nasporingen zijn onbekend gebleven. Maar te dien opzigte durft hij zich nogtans ook voor een deel op het gezegde in de Inleiding beroepen. Veel is te wijten aan de armoede der geschiedkundige bronnen, aan het gebrek aan de noodige en geloofwaardige getuigenissen met betrekking tot de voorgestelde vrage. Dit is ons nogtans gebleken, dat tusschen de Duit-

(1) Sartorius, *A. A. O. S.* 431, n. 8.

sche Hanse en de Nederlandsche Gewesten, reeds van den oorsprong des Verbonds, dat is althans sedert de laatste helft der dertiende eeuw, tot op deszelfs ontbinding in het midden der zeventiende eeuw, belangrijke betrekkingen hebben bestaan, in de Zuidelijke en Noordelijke Gewesten wel van geheel verschillenden aard, maar in beide nogtans hoogst gewigtig voor den handel. Al de Zuid-Nederlandsche Gewesten, maar vooral Vlaanderen en Braband, onderhielden met de kooplieden en de steden der Duitsche Hanse een levendig handelsverkeer, zonder echter aan de Hanse, mét enkele en tijdelijke uitzonderingen, eenige gemeenschap te hebben. Brugge was van dat verkeer de hoofdzetel. Aldaar was eene factorij der Hanse gevestigd, met wier verblijf en bloei de welvaart dier stad, ja van geheel Vlaanderen, in het naauwste verband stond. De Duitsche Hanse oefende dan ook steeds, tot op het laatst der vijftiende eeuw, op den Zuid-Nederlandschen, vooral op den Vlaamschen handel en deszelfs voorwerpen, zoo van inlandschen als van vreemden oorsprong, den voordeeligsten invloed uit. Maar toen de veranderde toestand van den Europeschen handel de magt en den invloed der Hanse in hare hartader had aangegrepen, en nadat Vlaanderen door de langdurige bloedige binnenlandsche verdeeldheden eene geheel ongeschikte verblijfplaats van den vreedzamen handelaar was geworden, zag men ook weldra de factorij der Hansesteden in de Zuidelijke Nederlanden verkwijnen, en, schoon ten laatste van Brugge naar Antwerpen

overgebragt, weldra haren val met rassche schreden te gemoet snellen. Te Antwerpen was dan ook op dat tijdstip de invloed des Hanseverbonds slechts zeer beperkt.

Gelijk in de Zuid-Nederlandsche Gewesten doorgaans geene, zoo behoorden in de Noordelijke, gedurende een aanzienlijk tijdvak, genoegzaam alle Koopsteden tot het Hanseverbond. Ook onze betrekkingen met die Vereeniging dagteekenen reeds van derzelver oorsprong, schoon de juiste tijd, waarop zij ontstaan zijn, moeijelijk te bepalen zij. Zij waren het uitgebreidst en het glansrijkst tevens tot op het midden der vijftiende eeuw. Op dat tijdstip scheidden zich de Hollandsche, Zeeuwsche en West-Friesche Steden, door eigene krachten tot een geheel zelfstandig handelsbestaan gevorderd, van de Vereeniging af, en sedert verminderden ook de betrekkingen der overige Noord-Nederlandsche Gewesten, vooral van Friesland, met het Hanseverbond, langzamerhand in uitgestrektheid en gewigt, schoon nog in deszelfs jongste oorkonden, bij den aanvang der zeventiende eeuw, enkele Noord-Nederlandsche steden als deelgenooten voorkomen. In het algemeen was de invloed des Hanseverbonds op den handel der Noord-Nederlandsche Gewesten en deszelfs voorwerpen van oneindig minder belangrijken aard dan in de Zuidelijke. Dezelve deed zich het eerst en het voordeeligst gevoelen in de handelsbetrekkingen met Scandinavië; maar onze landgenooten ondervonden later echter juist aldaar het hevigst de tegenwerking hunner vroegere bond-

genooten, van welke zij, na hunne afscheiding, de gevaarlijkste mededingers waren geworden. Die tegenwerking, ja zelfs de benarde toestand, waarin ons Vaderland op het laatst der zestiende eeuw door den opstand tegen Spanje verkeerde, vermogten echter de hooge vlugt niet tegen te gaan, welke de Noord-Nederlandsche handel van toen af aannam. En na de ontbinding der betrekkingen van al de Noord-Nederlandsche Gewesten met de Duitsche Hanse, en het verval van dat eenmaal zoo magtige Bondgenootschap, leverden ons oude Vaderland en de Zuidelijke Nederlanden een' geheel verschillenden aanblik op.

Nadat bijgeloof, vervolging en gewetensdwang hunnen zetel in de Zuidelijke Nederlanden hadden gevestigd, werd er aan handel en nijverheid spoedig de bodem ingeslagen. De vlammen der brandstapels verslonden door geheel België met hare ongelukkige slagtoffers ook de hoofdbronnen van de welvaart des Lands. Het prachtige, bloeijende, Antwerpen werd eene prooi der roof- en moordzieke Spaansche benden. Later sloot de handelsnaijver onzer Vaderen de Schelde, die voor de Zuid-Nederlandsche Gewesten een tweede Pactolus was geweest. Die Gewesten bleven aan den ijzeren troon van Philips II gekluisterd, en zij vervielen weldra in eenen staat van kwijning en onbeduidendheid, welke meer dan twee eeuwen duurde.

Daarentegen was op het laatst der zestiende eeuw de gulden vrijheidszon over onze Noordelijke Gewesten opgegaan. De welvaart en de rijkdommen uit

onze handelsbetrekkingen met vreemde Volken voortgevloeid, wel verre van den Nederlander te ontzenuwen, hadden hier te Lande, onder de gunstige beschikking der Goddelijke Voorzienigheid, eene veerkracht en een' vrijheidszin ontwikkeld, die ons Vaderland aan het Spaansche juk ontscheurden en den nakomeling een eigen volksbestaan verzekerden. Aan dezelfde bron werden ook de middelen ontleend, om dien edelen kampstrijd ten einde toe vol te houden. Ja, de Spaansche oorlog zelf droeg tot ontwikkeling en uitbreiding van onzen handel en scheepvaart bij. Eerst was, niettegenstaande de staatkundige scheuring, onze handel op Spanje en Portugal oogluikend toegelaten; maar toen eindelijk die handel, na de afzwering dezer Landen en de vermeestering van Portugal door Spanje, verboden en belemmerd werd, begonnen onze landgenooten naar andere wegen om te zien, ter bekoming der waren, welke zij gewoon waren uit die Gewesten af te halen. Dit gaf aanleiding tot verdere en grootere togten. De Kaapverdsche eilanden werden bezocht, de vaart op Archangel over de Witte Zee ondernomen, en de eigenlijk gezegde Moscovische handel gevestigd (1). Ook begon men ijveriger dan te voren op de havens van Italië te varen. In 1591 en 1592 werden 400 groote schepen alleen met granen geladen naar dat Land, waar destijds groote duurte was, uitgeklaard, en er werd ook reeds in verscheidene havens van

(1) Luzac, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 239.

het Turksche Rijk handel gedreven. De vaart op de Oostzee bloeide zoo welig, dat in den jare 1587 bij de 800 schepen uit de havens der Vereenigde Gewesten derwaarts uitzeilden (1); en toen men in het volgende jaar hier te Lande het aantal der bestaande schepen opnam, bevond men in Holland, Zeeland en Friesland alleen, 2700 van 100 tot 400 tonnen, behalve de kleinere vaartuigen. In die drie Gewesten werden jaarlijks meer dan duizend schepen gebouwd (2). Door zoo veel voorspoed aangemoedigd, trachtten onze voorouderen zich langs het Noordoosten, achter Lapland en Siberië om, door de IJszee eenen weg naar China te banen. En schoon zij dat doel niet bereikten, bleven hunne pogingen echter geenszins zonder nuttige gevolgen voor den handel. De togt naar Indië, om de Kaap de Goede Hoop, werd met beteren uitslag bekroond. Hij had de oprigting der zoogenaamde Maatschappij van Verre ten gevolge, en daarop breidde zich de Indische handel uit met ongeloofelijke snelheid en voorspoed (3). Weinige jaren later kwam de Oost-Indische Maatschappij tot stand, en reeds omtrent het sluiten van het twaalfjarig bestand voer men met 40 schepen op Oost-Indië, met 200 op de kusten van Afrika boven de goudkust, met 20 op Guinea, met 80 op

---

(1) Van Meteren, *Historiën der Nederlanden*, *XIV. fl.* 251 *vers.*

(2) Van Kampen, *verkorte Geschiedenis der Nederlanden*, *D. I. bl.* 371. 372.

(3) Luzac, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 240 *seq. mult.*

de Kaapverdsche en met 60 op de Kanarische eilanden. Reeds vroeger was ook de vaart op Amerika ondernomen, en er waren twee afzonderlijke, schoon nog onbevoorregte, West-Indische Maatschappijen opgerigt. Deze hielden 120 schepen bezig, gene werd met 20 gedreven (1). Later werd de Levantsche handel gevestigd. In de Oost-Indië verkregen wij den handel op Japan, den vrijen handel te Calicut, op de kust van Malabar en op de kust van Coromandel, en wij maakten er ons van den alleenhandel op Ceilon meester. Omtrent denzelfden tijd strekte zich de Nederlandsche handel, om van de binnenlandsche vaart en visscherij niet te gewagen, tevens over al de deelen van Europa uit. Voor de vaart op de Oostzee werden bij voortduring 800 schepen gebezigd, ieder van 200 last, die jaarlijks twee reizen maakten, en behalve deze groote schepen nog 2200 andere, van omtrent 80 last, die ten minste drie reizen 's jaars deden. Jaarlijks liepen er ruim 20 schepen van meer dan 250 last naar Rusland uit, en naar Noorwegen, voornamelijk naar Bergen, 500 schepen van omtrent 90 last. Ook werd er alhier eene Noordsche Maatschappij tot de Walvischvangst opgerigt, die jaarlijks 25 à 30 schepen, ieder van 150 last, uitzond. De vaartuigen, waarmede de handel op Frankrijk, Engeland, Schotland, Ierland en Dene-

(1) Wagenaar, *Vaderl. Hist. D. IX. bl.* 328 en Dewéz, *Histoire Générale de la Belgique*, *Tom. VI. pag.* 406. Lusac, *Hollands Rijkdom*, *D. I. bl.* 316.

marken gedreven werd, werden op 6000 berekend, van 9 tot 70 last. De vaart op Genua, Pisa, Livorno, Florence, Ancona, Napels, Venetië en Ragusa, hield jaarlijks meer dan 600 schepen van 130 last bezig, die mede twee reizen deden. Meer dan 50 schepen van 80 last voeren op de havens van Barbarije, Oran, Tunis en Algiers. De scheepvaart alleen bragt in de vereenigde Gewesten destijds jaarlijks eene som van nagenoeg twee en dertig millioenen gulden aan regten op, en men stelt het getal der schepen, door den handel gebezigd, op bijna 22350. Daarop voeren omstreeks 222500 man. Men bouwde jaarlijks omtrent 3000 schepen, de kleinere vaartuigen van en onder de 36 last niet mede gerekend (1).

Geen wonder, dat de vereenigde Gewesten, bij zoo uitgestrekten handel en scheepvaart, reeds onmiddellijk na het sluiten van het twaalfjarig bestand, een wegslepend tafereel van ongemeene welvaart opleverden. Maar onze taak is ten einde gebragt, en ons onderwerp gedoogt niet, dit geestverheffend schouwspel verder in zijne bijzonderheden te ontwikkelen. Hoopvol wendt zich echter het oog in deze kommervolle dagen naar een tijdvak, waarop wij een veerkrachtig, moedig en godvreezend voorgeslacht, onder onwankelbaar vertrouwen op den bijstand des Allerhoogsten, niet alleen zich aan de ketenen van gewetensdwang en willekeur zien ontscheuren, maar, onder gestadi-

---

(1) Dewéz, *A. W. Tom. VI. pag.* 399—410.

gen strijd tot behoud van zijn volksbestaan, teve de bronnen aankweeken en opsporen, die het p gevestigde Gemeenebest, hoe klein ook, eenma onder de magtigste Staten van Europa zouden doe rangschikken. Nederlanders! dat voorbeeld zij voo ons niet verloren! Wel hebben zich de aanzien lijkste Mogendheden van Europa vereenigd, on onzen kleinen Staat met grenzeloozen euvelmoed de hartader van volksbestaan en welvaart af te snijden; maar nog leeft die God, die onze Vaderen eenmaal uit benarder toestand ophief. Welaan dan, den moed niet verloren! Voor geene opoffering teruggedeinsd! Het zwaard der zelfverdediging met vaste vuist geklemd! God helpt hem, die zich zelven helpt!